

Χ. ΕΝΙΣΔΕΙΔΗ — Α. ΚΕΡΑΜΙΔΑ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑΙ 1951

18620 .

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΧΡ. Μ. ΕΝΙΣΛΕΙΔΟΥ — ΑΝΔΡ. Ι. ΚΕΡΑΜΙΔΑ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1951

1862 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

« Πρῶτον ἢ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις »
(Πολυδεύκης)

1. ΕΝΝΟΙΑ. ΟΡΙΣΜΟΣ. ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ.

Ἐννοια. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ εἶναι μάθημα θρησκευτικόν. Τὸ μάθημα τοῦτο μᾶς διδάσκει τί πρέπει νὰ πράττωμεν ὡς ἄνθρωποι καὶ ὡς χριστιανοί, ὡς μέλη δηλαδὴ τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Διότι τὸ τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὡς χριστιανοί, μᾶς τὸ ἐδίδαξεν ἄλλο μάθημα, ἡ Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Κατήχησις.

Μεταξὺ τῶν δύο τούτων μαθημάτων προφανῶς ὑπάρχει στενὴ σχέσις. Αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λέγει εἰς τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιόν του ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ λέγη τις ὅτι πιστεύει εἰς τὸν Θεόν, διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ πράττῃ ὅσα Αὐτὸς παραγγέλλει εἰς ἀπόδειξιν τῆς πίστεώς του (Ματθ. Ζ' 21).

Διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἡ Ἁγία Γραφή γενικῶς διδάσκει τὰ ἑξῆς : Λέγεις ὅτι πιστεύεις ; δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου. Εἰς ἄλλο δὲ χωρίον κάνει μίαν παρομοίωσιν μεταξὺ πίστεως καὶ ἔργων καὶ λέγει : Ὅπως τὸ σῶμα χωρὶς τὴν ψυχὴν εἶναι νεκρόν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τὰ ἔργα εἶναι νεκρά (Ἰακ. Β' 12 καὶ 26).

Ὅστε ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ εἶναι ἡ πρακτικὴ ὄψις τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Στηρίζεται δὲ ἐπάνω εἰς τὴν ἀρχὴν

Σημείωσις. Τὰ δι' ἀστερίσκου σημειούμενα, ὡς καὶ τὰ διὰ μικροτέρων στοιχείων τυπούμενα μέρη τῆς παρουσίας Χριστιανικῆς Ἠθικῆς δὲν πρέπει νὰ δίδονται εἰς τοὺς μαθητὰς πρὸς ἀπομνημόνευσιν, παρὰ μόνον πρὸς διασάφισιν τῶν σχετικῶν κεφαλαίων καὶ πρὸς ἀνάγνωσιν ἢ καὶ κατ' οἶκον ἐργασίαν.

ὅτι εἰς τὸν κόσμον ὑπάρχει ἠθικὴ τάξις καὶ ἠθικός νόμος, ὁ ὁποῖος ρυθμίζει τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὄν ἐλεύθερον. Αὐτὸ ἄλλωστε διδάσκει καὶ ἡ ὑγιὴς Φιλοσοφία καὶ Ψυχολογία (Κολοσ. Β' 8).

Ὁρισμός. α') Φιλολογικός. Ἡ λέξις ἠθικὴ εἶναι βέβαια ἐπίθετον (ἠθικός, -ή, -όν), με σημασίαν ὅμως οὐσιαστικοῦ, κατὰ παράλειψιν τοῦ οὐσιαστικοῦ διδασκαλία ἢ φιλοσοφία. Γραμματικῶς παράγεται ἀπὸ τὴν λέξιν ἦθος (καὶ ἔθος) καὶ φανερώνει τὸ μάθημα ἐκεῖνο, πού ἐξετάζει ὅποια πρέπει νὰ εἶναι τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων· δηλ. φιλολογικῶς ἠθικὴ εἶναι ἡ περὶ τῶν ἠθῶν διδασκαλία ἢ ἡ ἐπιστήμη περὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸς εἶναι ὁ φιλολογικὸς ὀρισμὸς τῆς ἠθικῆς.

Ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης λέγει: «Τὸ γὰρ ἦθος ἀπὸ τοῦ ἔθους ἔχει τὴν ἐπωνυμίαν. Ἡθικὴ γὰρ καλεῖται ἀπὸ τὸ ἐθίζεσθαι. Ἡ δὲ ἠθικὴ ἐξ ἔθους παραγίγνεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε, μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ ἔθους - ἦθους» (Ἠθικά Νικομάχεια, βιβλ. Α' κεφ. στ' καὶ Β' κεφ. α'). Καὶ συνεχίζει ὅτι δὲν ἀρκεῖ ἡ γνώσις μόνον τῶν ἀγαθῶν πράξεων· πρέπει νὰ συνοδεύεται αὕτη καὶ ὑπὸ τῶν πράξεων. Οὕτω ἡ πράξις γίνεται συνήθεια - ἔθος, δηλ. μόνιμος τρόπος εἰς τὸ πράττειν. Τότε τὸ ἦθος ἢ ἔθος ὡς συνήθεια καθολικὴ γίνεται ἰσχυρότερον τοῦ νόμου. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἡ Ἠθικὴ δὲν εἶναι πλέον ἠθολογία ἢ ἠθογραφία ἢ ἱστορία τῶν ἠθῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δεοντολογία καὶ καθηκοντολογία καὶ ἀγαθολογία, ἥτις διδάσκει τὸ δέον, τὸ καθῆκον, ὡς ἀγαθόν. Διότι τῆς Ἠθικῆς προφανῶς ὑπὸθεσις εἶναι τὸ ἀγαθόν, ὅπως τῆς Λογικῆς τὸ ἀληθές καὶ τῆς Αἰσθητικῆς τὸ καλὸν ἢ ὠραῖον. (1)

β') Φιλοσοφικός. Ἡ λέξις ὅμως ἦθος εἰς τὴν Φιλοσοφίαν φανερώνει τὴν καθ' ἑξὶν πράξιν, τὴν ὁποῖαν ὅμως ὁ ἀνθρώπος πράττει ἐλευθέρως, χωρὶς δηλ. νὰ αἰσθάνεται οὐδεμίαν ἀνάγκην ἢ βίαν ἢ πίεσιν ἐσωτερικὴν ἢ ἐξωτερικὴν, ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ του τοὔτέστιν ἢ ἐκ τῆς πέριξ φύσεως ἢ ἐκ τοῦ πολιτικοῦ νόμου προερχομένην. Τοιαῦται πράξεις ἐλεύθεραι εἶναι ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ αὐτοθυσία, ἡ ἀγαθοποιία. Ἄρα ἦθος εἶναι ἡ

1. «Τὸ ἀγαθὸν μόνον λεγόμενον ἐπὶ ψυχῆς λέγεται, ὡς τὸ καλὸν ἐπὶ σώματος» (Θησαυρὸς Ἐρ. Στεφάνου, ἐν λέξει).

καθ' ἑξιν, ἤτοι κατὰ μόνιμον τρόπον καὶ ἐλευθέρως γινομένη πράξις, τοῦτέστιν ἢ προερχομένη ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ἢ θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Μὲ ἄλλα λόγια ἢ λέξεις ἡθικός σημαίνει τὸν μόνιμον τρόπον τοῦ πράττειν λογικῶς καὶ ἐλευθέρως. Ἀντίθετον ἔννοιαν ἔχει τὸ πάθος, τὸ ὁποῖον εἶναι φαινόμενον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Διότι ἡ ἔννοια πάθος εἰς τὴν Ψυχολογίαν φανερώνει ἐκείνην τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποῖαν πράττει οὗτος ἕνεκα ἐσωτερικῆς ἀνάγκης ἢ βίας. Τοιαῦται πράξεις εἶναι ἡ ἠθικαί, ὡς ἡ μέθη, ἡ χαρτοπαιξία, τὸ κάπνισμα κτλ. ἢ φυσικαί, ὡς τὸ τρώγειν, πίνειν, κοιμᾶσθαι κ.τ.τ. Αἱ τελευταῖαι μάλιστα πράξεις παρουσιάζονται καὶ εἰς τὰ ζῶα ἀκόμη ὡς ἔνστικτα.

Κατὰ ταῦτα ἡ Ἠθικὴ ἐξετάζει τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπομένως φιλοσοφικῶς ὀρίζεται ὡς ἡ θεωρία τῶν ἐλευθέρων πράξεων τοῦ ἀνθρώπου, ὅχι ὅπως γίνονται αὐταί, ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ πράττωνται ἢ νὰ ἐκτελῶνται. Ἐξετάζει δὲ τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ πράττοντος. Ὅθεν ἡ Ἠθικὴ εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν ψυχικῶν διαθέσεων τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν καθηκόντων αὐτοῦ ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, τοῦ πλησίον καὶ ἑαυτοῦ. Αὐτὸς εἶναι ὁ φιλοσοφικὸς ὀρισμὸς τῆς Ἠθικῆς.

Ὁ ρήτωρ καὶ φιλόσοφος Κικέρων ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν ὀνομάζει τὴν ἠθικὴν «*Philosophia moralis*», οἱ δὲ Ἄγγλοι φιλόσοφοι τὴν ὀνόμασαν «*πρακτικὴν φιλοσοφίαν*», ἀκολουθοῦντες τὸ σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις λέγει : «*Θεωρητικῆς φιλοσοφίας τέλος ἡ ἀλήθεια, πρακτικῆς δὲ τὸ ἔργον*» (Ἠθικ. Νικ. Β' 11). Ἐπίσης ἡ Ἠθικὴ ὀνομάζεται καὶ βί ο σ ο φ ί α. Εἰς τὸ βιβλίον δὲ τοῦ Ἰωβ ἡ Ἠθικὴ ὀνομάζεται σ ο φ ί α καὶ ἐ π ι σ τ ῆ μ η : «*Ἰδοὺ ἡ θεοσέβεια ἐστὶ σοφία, τὸ δὲ ἀπέχεσθαι ἀπὸ κακῶν ἐστὶ ἐπιστήμη*» (ΚΗ' 28).

Ἠθικὴ φιλοσοφικὴ καὶ θρησκευτικὴ. Ἡ Ἠθικὴ, ἐπειδὴ ἔχει σκοπὸν νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ εὕρῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ κανονίσῃ κατ' αὐτὸ τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων, εἶναι μί α, καθόσον μία εἶναι καὶ ἡ εἰς τὸν κόσμον ἠθικὴ τάξις, παρατηρουμένη παράλληλα πρὸς τὴν φυσικὴν. Διακρίνεται ὁμοίως εἰς φιλοσοφικὴν καὶ εἰς θρησκευτικὴν, διότι ἡ Ἠθικὴ εἶναι ἐπι-

στήμη συστηματική. Δέν είναι δηλ. ιστορία ή περιγραφή των ήθων και έθιμων των ανθρώπων, αλλά έρευνα και συστηματοποίησης των κανόνων του ήθικοϋ βίου, κατά τους όποιους πρέπει νά πράττουν οί άνθρωποι. Είναι ή « έπιστήμη του βελτίστου », όπως λέγει ό Πλάτων, ή όποια μάς διδάσκει « ως δεΐ προς θεούς και ανθρώπους διακεισθαι » ('Αλκ. Β' 13).

Τό έργον όμως τουτο άνέκαθεν ήτο υπόθεσις της Φιλοσοφίας και της Θρησκείας. Διά τουτο έκαστον φιλοσοφικόν σύστημα και έκάστη θρησκεία από της αρχαίας έποχής μέχρι σήμεραν έχει νά μάς επιδείξη και ανάλογον 'Ηθικήν. Ούτως έχομεν εις την Φιλοσοφίαν και εις την Θρησκειολογίαν την 'Ηθικήν διαφόρων φιλοσοφικών συστημάτων και θρησκειών. Και έπομένως ή 'Ηθική και σήμεραν διαιρείται εις φιλοσοφικήν και εις θρησκευτικήν.

'Η 'Ηθική ονομάζεται φιλοσοφική, όταν πραγματεύεται τις αυτήν ως φιλόσοφος, με πηγήν την λογικήν, θρησκευτική δέ, όταν την έρευνᾷ ως όπαδός θρησκείας τινος, επί τη βάσει των πηγών αυτής. 'Ητοι ή μία 'Ηθική διακρίνεται από την άλλην κατά την μέθοδον και κατά τας πηγάς. Και τό μέν υποκειμένον εις άμφοτέρας είναι τό αυτό, ό άνθρωπος, με την διαφοράν ότι εις μέν την φιλοσοφικήν λαμβάνεται ούτος μόνον ως λογικόν όν, ένῶ εις την θρησκευτικήν λαμβάνεται και ως θρησκευτική προσωπικότης, ή δέ μέθοδος και αί πηγαί είναι διάφοροι εις έκάτεραν, διότι ή μέν φιλοσοφική 'Ηθική στηρίζεται μόνον εις τόν όρθόν λόγον και εις την καθημερινήν πείραν, ένῶ ή θρησκευτική 'Ηθική στηρίζεται κυρίως εις την θρησκείαν και εις τας έντολάς αυτής.

'Η Χριστιανική 'Ηθική. Συνισταμένη των δύο άνωτέρω είναι ή Χριστιανική 'Ηθική. Διότι ό Χριστιανισμός είναι ή μόνη πλήρης έξ άποκαλύψεως θρησκεία. Και έφ' όσον ό Θεός, όπως έμάθομεν εις την Κατήχησιν, είναι πάνσοφος και πανάγαθος, και ή θρησκεία του είναι ή μόνη όρθή και λογική και άληθινή, ή μόνη άληθής φιλοσοφία, πρακτική και θεωρητική. 'Επειδή δέ εις αυτήν ό άνθρωπος λαμβά-

νεται ως λογική, θρησκευτική και ήθικη προσωπικότης, ως υἱός τοῦ Θεοῦ, δημιουργημένος «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ», διὰ τοῦτο ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ εἶναι θρησκευτικὴ ἄμα καὶ φιλοσοφική, τὰ πορίσματα δὲ αὐτῆς ἔχουν κῶρος καὶ θρησκευτικὸν καὶ φιλοσοφικόν. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ δηλαδὴ δὲν συνίσταται μόνον «ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως» (Α' Κορ. Β' 4).

Ὅθεν Χριστιανικὴ Ἠθικὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἢ ἐρευνῶσα τὸ κατὰ Χριστὸν ἀγαθὸν καὶ ἡ καθορίζουσα τὸν μόνιμον τρόπον τοῦ πράττειν καὶ διάγειν χριστιανικῶς. Εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ κατὰ Χριστὸν ζῆν.

2. ΠΗΓΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Πηγαί. Πηγαί τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι αἱ πηγαί τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, δηλ. ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερά τῆς Ἐκκλησίας μας Παράδοσις. Αἱ δύο αὗται πηγαί ἀποτελοῦν, ὡς γνωστόν, τὴν Ἱεράν Ἀποκάλυψιν. Διότι μέσα εἰς αὐτὰς ἀποκαλύπτεται, δηλ. φανερώνεται, εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὁ Θεὸς καὶ τὸ ἅγιον Αὐτοῦ θέλημα. Εἰς τὴν Ἱεράν Ἀποκάλυψιν φανερώνει ὁ Θεὸς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον πρέπει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος κατὰ Χριστόν, ὅπως δηλαδὴ θέλει ὁ Χριστός, ὁ Θεός. Διότι προφανῶς ἡ Ἱερά Ἀποκάλυψις τοῦτον τὸν σκοπὸν ἔχει, νὰ φανερώσῃ εἰς τὸν κόσμον τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ὡς ἀγαθόν, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ πράττουν οἱ ἄνθρωποι. Διὰ τοῦτο οἱ κανόνες τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς παρουσιάζονται ἐκεῖ ὡς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν τολαί Αὐτοῦ, τὸ δὲ ἀγαθὸν παρίσταται ὡς ἡ ἔκφρασις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ, ὡς ἐλέχθη, δέχεται ὡς πηγὰς τῆς μόνον τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὴν καθημερινὴν πείραν. Δίδει δὲ τρόπον τινὰ μόνον λογικὴν, ἥτοι διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων κατωχυρωμένην, ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τῆς Ἠθικῆς, πῶς πρέπει νὰ ζῆ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ὁ ἄνθρωπος. Συνεπῶς ἡ Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τῆς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς γνώμονος τοῦ ἠθικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ὅμως δέχεται καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον

καί τήν καθ' ἡμέραν πείραν τῆς Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς, πλὴν μόνον ὡς δευτερευούσης σημασίας πηγᾶς. Διότι ὄλον τὸ κύρος τὸ ἀποδίδει εἰς τὰς θείας πηγᾶς, τὴν Ἀποκάλυψιν. Προβάλλει δέ, πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ ἀγαθόν, ὄχι μόνον τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, « ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ » (Α' Πέτρ. Β' 22). Διότι ἡ θεανδρική προσωπικότης τοῦ Κυρίου ἐνεσάρκωσε καὶ ἐβίωσε τὸ ὑψιστον ἠθικὸν ἰδεῶδες. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἐξάγει ὄχι μόνον τὴν θείαν διδασκαλίαν τοῦ Θεανθρώπου, ἀλλὰ καὶ τὸ ἅγιον παράδειγμα αὐτοῦ εἰς τὰς ἐγκοσμίους ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του. "Ἐτσι ὁ Σωτὴρ ἀνέδειξεν ἑαυτὸν ὡς τὸν ὑπερέλειον τύπον τοῦ ἀληθῶς ἰδανικοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἰδανικὸν πρότυπον, « ὑπολιμπάνων ἡμῖν ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθῆσωμεν τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ » (Α' Πέτρ. Β' 21).

Τὸ κύρος τῶν πηγῶν. Εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν οἱ κανόνες τοῦ πράττειν κατὰ Χριστὸν ἐκτίθενται ὄχι ὡς ἀπλατὶ ὑποχρεώσεις, ἐκ τοῦ λογικοῦ ἀπορρέουσαι καὶ ἀπὸ τῆν καθ' ἡμέραν πείραν τῶν ἀνθρώπων μαρτυρούμεναι, ὅπως δέχεται ἡ Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ, ἀλλὰ ὡς θεῖαι ἐντολαὶ καὶ ὡς καθήκοντα, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὑπαγορευόμενα καὶ ἐλευθέρως γενόμενα δεκτὰ ἀπὸ τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου. Φέρουν ἐπομένως τὸ κύρος, τὴν σφραγίδα καὶ τὴν ἀθθεντίαν τοῦ σοφοῦ καὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ.

Ὡς τοιαῦτα τὰ καθήκοντα ταῦτα ἐγγυῶνται τὴν ὀρθότητα καὶ τὴν λογικότητα, τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ὠφελιμότητα αὐτῶν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀτόμου καὶ ὡς κοινωνίας. Διότι εἶναι σοφαὶ καὶ λογικαὶ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ, δοθεῖσαι πρὸς τὸ συμφέρον καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῦ καὶ μακαριότητα εἰς τὴν ἐνταῦθα καὶ εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωὴν.

Εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν ὁμῶς Ἠθικὴν ἢ εἰς οἰανδήποτε ἄλλην Ἠθικὴν, καὶ μάλιστα τὴν ἄνευ θρησκείας, τὰ καθήκοντα ταῦτα

δὲν φέρουν τὸ κύρος τοῦτο καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν πείθονται εὐκολα εἰς τὴν λογικὴν. Θὰ πρέπη νὰ ἔχουν φθάσει οὗτοι εἰς μεγάλον βαθμὸν πολιτισμοῦ καὶ ψυχικῆς τελειότητος καὶ ἠθικότητος, ὥστε νὰ ἐκτελοῦν εὐχαρίστως καὶ μὲ ζῆλον καὶ ἀφοσίωσιν τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς ἄνευ Θεοῦ Ἠθικῆς, ὡς ὑποχρεώσεις τῶν ἢ ὡς χρεὴ ἠθικὰ καὶ ἐξοφλητέα.

Σκοπός. Τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ ζητήσῃ καὶ νὰ εὑρῇ τὸ ἀγαθὸν κατὰ Χριστὸν εἰς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἔπειτα δέ, ἐπὶ τῇ βάσει τούτου, νὰ καθορίσῃ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου καὶ ὡς μέλους τῆς κοινωρίας.

Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ προσανατολίζει τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸ ἀγαθόν, τὸν χειραγωγεῖ πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ ὁ μόνος τέλειος (Ματθ. Ε' 48). Ἔχει δὲ τὰς δυνατότητας αὐτὰς ὁ ἄνθρωπος, διότι εἶναι δημιουργημένος «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ» (Γενέσ. Α' 27).

Τὸν σκοπὸν τῆς αὐτῶν ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ κατορθώνει μὲ τὴν πίστιν εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστόν. Ἡ πίστις εἰς τὸν τομέα αὐτὸν εἶναι μεγάλη δύναμις. Διότι δὲν ἀρκοῦν τὰ ἔργα εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου· ἀπαιτεῖται καὶ ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστόν. Ὁ Θεὸς λέγει εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην: «Ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται» (Ἀββ. Β' 4). Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος προσθέτει εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην: «Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομὴ τις ἰσχύει οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη» (Γαλατ. Ε' 6).

Μὲ τὴν πίστιν εἰς Χριστόν θὰ προκαλέσῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν θεϊὰν ἀρωγὴν εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν. Ἔχει δὲ ἀνάγκην ὁ ἄνθρωπος τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ, διότι, λόγω τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἡ βούλησίς του ἔχει ἐξασθενήσει καὶ εὐκολα παρασύρεται εἰς τὸ κακόν. Τὴν ἀρωγὴν αὐτὴν λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς πίστεως εἰς Χριστόν, «ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις, ἵνα, καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω» (Α' Κορ. Α' 30 καὶ Ρωμ. Γ' 27).

Ἄξια. Κατὰ ταῦτα, ἡ ἀξία καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι μεγάλη, ἡ δὲ ὠφέλεια, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὴν σπουδὴν αὐτῆς, ἀνυπολόγιστος. Διότι ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ εἶναι ἀπὸ τὰ κύρια θρησκευτικὰ μαθήματα, σκοπὸν ἔχουσα νὰ μᾶς διδάξῃ « ὡς δεῖ πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους διακεῖσθαι » (Πλάτων). Εἶναι τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον μᾶς διδάσκει τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ δυνηθῶμεν νὰ νικήσωμεν τὸ κακόν, πράττοντες τὸ ἀγαθόν, καὶ νὰ ζήσωμεν εἰς τὸν παρόντα κόσμον « σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς » (Ρωμ. ΙΒ΄ 21 καὶ Τίτ. Β΄ 12).

Πρὸς τούτοις ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, ὡς ἐπιστήμη συστηματικὴ, εἶναι συμπλήρωσις τῆς Λογικῆς καὶ τῆς Ψυχολογίας. Καὶ ὡς τοιαύτη καθορίζει τοὺς κανόνας τοῦ ὀρθῶς πράττειν κατὰ Χριστόν. Ἐκθέτει δηλαδὴ τοὺς νόμους τοῦ λογικοῦ καὶ ψυχολογημένου βίου, ἐνῶ συγχρόνως καταδεικνύει τὴν ὑπεροχὴν τῆς κατὰ Θεὸν Ἠθικῆς ἔναντι τῆς κατ' ἀνθρώπον, τῆς Φιλοσοφικῆς δηλαδὴ. Ἔτσι ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἀναδεικνύεται εἰς θετικὴν ἐπιστήμην — θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν — ἀποκτῶσα μεγίστην ἀξίαν, σπουδαιότητα καὶ ὠφέλειαν διὰ τὸν ἄνθρωπον.

Ὅθεν ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, ὡς ὀρθοδοξία καὶ ὀρθοπραξία, δίδουσα εἰς τὴν ζωὴν νέαν ἔννοιαν, νέον περιεχόμενον καὶ νέον σκοπόν, μὲ βάσιν « τὴν καινὴν ἐντολήν » τοῦ Κυρίου, τὴν ἀγάπην (Ἰωάν. ΙΓ΄ 34), ἔχει ἀξίαν καὶ παρέχει ὠφέλειαν. Εἰς αὐτὴν εὐρίσκομεν κωδικοποιημένην τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Πίστεως καὶ τελειωτῶν ψυχῶν ἡμῶν (Ἐβρ. ΙΒ΄ 2).

* 3. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ἡ πρό Χριστοῦ Ἠθικὴ. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς συμπίπτει μὲ τὴν ἴδρυσιν τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας, ὡς γνωστόν, ἰδρυτῆς καὶ ἀρχηγός εἶναι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ θρησκεία ὅμως, τὴν ὁποίαν ἐθεμελίωσεν ὁ Κύριος, ἔχει τὰς ρίζας τῆς καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν πρό Χριστοῦ θρησκείαν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Διὰ

τοῦτο, αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει ὅτι δὲν ἦλθεν ἵνα καταργήσῃ τὸν Νόμον τοῦ Μωυσέως καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν Προφητῶν, ἀλλὰ διὰ νὰ συμπληρώσῃ καὶ ἐπαληθεύσῃ αὐτὰ (Ματθ. Ε΄ 17). Ἐπομένως ἡ κατὰ Χριστὸν Ἠθικὴ ἔχει τὰς ρίζας τῆς καὶ τὰς ἀρχάς τῆς εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὴν πρὸ Χριστοῦ γενικῶς ἐποχὴν.

Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εὐρίσκομεν μεγάλα καὶ ὑψηλὰ ἠθικὰ διδάγματα, προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἰδίαν πηγὴν, τὸν Θεόν. Διότι καὶ ἐκεῖνα τὰ λόγια εἶναι λόγια τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ « ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποι » ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ (Β΄ Πέτρ. Α΄ 1). Καὶ ἐπομένως ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Μωυσέως καὶ τῶν Προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Εἰς αὐτὴν ἰδίως ὑπάρχει ὁ ἠθικὸς νόμος, ἀποκεκαλυμμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τοῦ Μωυσέως, ὑπὸ τὸν τύπον τῶν Δέκα Ἐντολῶν.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰ ἔθνη—καὶ μάλιστα εἰς τοὺς Ἕλληνας—προϋπήρχεν ὁ ἠθικὸς νόμος τοῦ Θεοῦ, ὑπὸ τὸν τύπον σπέρματος. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας χαρακτηρίζεται ὁ λόγος ἐκεῖνος τοῦ Θεοῦ οὕτω καὶ λέγεται « σπερματικὸς λόγος ». Ἠθικὰ διδάγματα ὑπήρχον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὸν σοφώτατον Σωκράτην, ὅστις ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ διδάξῃ τὴν ἀλήθειαν (Πλάτωνος Ἀπολογία Σωκράτους).

Ἡ Ἠθικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν θρησκεία, ἡ ὁποία εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον νέον τρόπον τοῦ ζῆν. Καὶ δὲν ἔγραψε μὲν οὐδὲν βιβλίον Ἠθικῆς ὁ Ἰδρυτὴς τῆς, ἐδίδαξεν ὁμῶς τὰς νέας βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων τῶρα ἐδράζεται ἡ Ἠθικὴ.

Πρῶτος ὁ Χριστὸς ἐφάνερωσεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πρῶτος αὐτὸς ἔδειξε τὸν δρόμον τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐξυψώσεως τῆς ψυχῆς, δημιουργήσας νέους ἠθικοὺς δεσμοὺς μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ Θεοῦ. Μὲ τὸ κήρυμά του δὲ ἐνεκαινίασε « καινὴν ζωὴν καὶ

καινήν κτίσιν» (Β΄ Κορινθ. Β΄ 17). Οὕτω ὁ ἄνθρωπος ἤρχισε νὰ ἀναγεννᾶται ἐν Χριστῷ, νὰ ἀνακαινίζεται. Αὐτὴ ἡ Ἠθική, ἡ κατὰ Χριστόν, εἶναι γραμμένη πλέον εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐσυνέχισαν οἱ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι Αὐτοῦ. Αὐτοὶ διέδωκαν τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον. Καὶ τὸ κήρυγμά των αὐτὸ συνίστατο εἰς τὰς ἐξῆς βασικὰς ἀρχὰς :

Α΄. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι κατὰ χάριν τέκνα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Ἐπομένως ὁ μὲν Θεὸς εἶναι Πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, οἱ δὲ ἄνθρωποι μεταξύ των ὅλοι εἶναι ἀδελφοί. Κατὰ συνέπειαν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ ὑπάρχη ἀδελφικὴ ἀγάπη. Ἀγάπη ὀφείλεται καὶ πρὸς τὸν κοινὸν Πατέρα, τὸν Θεόν. Καὶ

Β΄. Ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν εἶναι στενὴ καὶ ἀνηφορικὴ. Καὶ διὰ τοῦτο αὕτη θεωρεῖται δυσκατόρθωτος. Εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς ἀρετῆς. Εὐρίσκει ὁ μὲν ἄνθρωπος αὐτὴν καὶ εὐκόλα τὴν διατρέχει, ὅταν μὲ τὴν θέλησίν του καὶ τὴν φώτισιν τοῦ Θεοῦ ἀποβάλλῃ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν ἁμαρτωλόν, καὶ ζητήσῃ τὴν ἀναγέννησιν τὴν ἐν Χριστῷ. Τότε ὁ ἄνθρωπος ἀνακαινίζεται καὶ σώζεται. Αὐτὰ ὁμῶς εἶναι ἀποτελέσματα δύο παραγόντων :

α΄) τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ

β΄) τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς θείας χάριτος.

Ἡ Ἠθικὴ κατὰ τοὺς Πατέρας. Τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐσυστηματοποίησαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τῆς Ἑλληνικῆς. Τὰ διασωθέντα ἔργα τῶν ἀποστολικῶν πατέρων, τῶν ἀπολογητῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, τὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ οἱ ὑπέροχοι λόγοι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, αἱ ἐξομολογήσεις τοῦ Αὐγουστίνου, τὰ «καθῆκοντα» τοῦ Ἀμβροσίου καὶ αἱ «κατηχήσεις» τοῦ ἀγίου Κυρίλλου καὶ τῶν λοιπῶν Πατέρων ἀποτελοῦν θησαυρίσματα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς.

Ἡ Ἡθικὴ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἐφηρμοσμένη πίστις, ὅπως μᾶς λέγει ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος: « Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὕτη ἐστίν, ἐπισκέπτεσθαι ὄρφανούς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου » (Ἰακ. Α' 27).

Κατὰ τὴν πατερικὴν περίοδον διευκρινίσθη καὶ ἡ Ἱερά τῆς Ἐκκλησίας μας Παράδοσις καὶ ἀπεταμιεύθη εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐγράφη ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου καὶ ἀπετελέσθη ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερά Παράδοσις, τοῦτέστιν ἡ Ἱερά Ἀποκάλυψις, ὡς πηγὴ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας.

Ἡ Ἡθικὴ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ Ἡθικὴ εἶναι στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν Δογματικὴν. Ἐπικρατεῖ ὁμως μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἡ ἰδέα τῆς ἀναχωρήσεως ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, ἀπὸ τὸν κόσμον, ὅπως ἔλεγαν. Ἐποθοῦσαν τὴν μετάβασιν εἰς τὴν ἔρημον, πρὸς ἄσκησιν διὰ τῆς νηστείας, τῆς προσευχῆς καὶ τῆς ἀγρυπνίας. Ἐκεῖ ἐπέδωκον τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν. Ἡ τάσις αὕτη λέγεται **μοναχισμός**.

Πολὸν ἀπασχολεῖ τοὺς χριστιανούς τοῦ μεσαίωνος τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἢ θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο ἄλλοτε εἶχεν ἀπασχολήσει τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον, τὸν εἶχε δὲ παρασύρει εἰς τὴν κακοδοξίαν τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ. Ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται μὲ τὰς ἰδικὰς του δυνάμεις νὰ σωθῆ, ἂν ὁ Θεὸς ἐκ τῶν προτέρων δὲν τὸν ἔχη προορίσει εἰς σωτηρίαν. (1)

Ὅμοίως τότε ἀναφαίνονται εἰς τὴν Δύσιν ὁ Σχολαστικισμός καὶ ὁ Μυστικισμός. Οἱ ὁπαδοὶ τῶν συστημάτων αὐτῶν προσπαθοῦν νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ ἠθικὰ προβλήματα κατὰ ἴδιον τρόπον, καὶ πρὸς κατοχύρωσιν αὐτῶν μεταχειρίζονται τὰ

1. Ὁ Αὐγουστίνος κατέληξεν εἰς τὴν κακοδοξίαν αὐτὴν ἐκ πνεύματος πολεμικοῦ πρὸς τὴν κακοδοξίαν τοῦ Πελαγίου, δεχομένου τὸ ἀντίθετον.

ἠθικὰ διδάγματα καὶ ἐπιχειρήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καὶ μάλιστα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἡ Ἠθικὴ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Οἱ νεώτεροι χρόνοι, ὡς γνωστόν, ἀρχίζουσι διὰ μὲν τὴν Δύσιν ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως τοῦ Λουθήρου καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν Γραμμάτων, διὰ δὲ τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Λόγῳ μάλιστα τῶν γεγονότων τούτων ἔπαυσεν ἡ Ἀνατολὴ νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ τὴν Δύσιν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἠθικῆς ἔχομεν διάφορον ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

α') Εἰς τὴν Δύσιν. Διὰ τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν ἡ Δύσις ἔδειξε μεγάλην πρόοδον εἰς τὸ πνευματικὸν πεδίον. Εἰς τὴν Ἠθικὴν ἀνεφάνησαν μεγάλοι σοφοί, διακρινόμενοι εἰς θεωρητικούς καὶ εἰς ἐμπειρικούς. Θεωρητικοὶ εἶναι ὁ Κάντ, ὁ Ἔρβαρτ καὶ ὁ Σοπενχάουερ. Ἐμπειρικοὶ εἶναι ὁ Λόκ, ὁ Σπέννερ, ὁ Βούντ.

Οἱ θεωρητικοὶ ἐκδέχονται τὰς ἠθικὰς ἐννοίας ὡς ὑπὸ τῆς φύσεως ἢ τοῦ Θεοῦ δεδομένας εἰς τὸν ἄνθρωπον. Οἱ ἐμπειρικοὶ ὑποστηρίζουσι ὅτι αὗται προέρχονται ἀπὸ τὴν πείραν τῶν ἀνθρώπων, ἀναπτυσσομένων διὰ τῆς πείρας πολλῶν γενεῶν. Αὐτοὶ διδάσκουσι ὅτι ἡ Ἠθικὴ πρέπει νὰ ἔχῃ σχέσιν μὲ τὴν Ἐπιστήμην καὶ ὄχι μὲ τὴν Θρησκείαν. Ἔτσι ἐμορφώθη ἡ Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ, ἀποχωρισθεῖσα ἀπὸ τὴν Θρησκευτικὴν Ἠθικὴν.

Εὐρέθησαν ὁμῶς τότε καὶ ἄλλοι σοφοί, οἱ ὅποιοι συνεδύασαν τὰς δύο θεωρίας. Καὶ ἔτσι ἀπετελέσθη ἡ Ἐπιστημονικὴ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, ὡς μάθημα αὐτοτελές, τὸ ὅποιον πηγὰς ἔχει τὴν Ἱερὰν Ἀποκάλυψιν καὶ τὰ πορίσματα τῆς ὑγιοῦς Φιλοσοφίας, τῆς Φιλοσοφίας δηλαδὴ ἐκείνης, ἡ ὅποια συμφωνεῖ μὲ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἱερᾶς Ἐπιστήμης, τῆς Θεολογίας. Τότε συνέγραψαν τὴν Ἠθικὴν τῶν —Χριστιανικὴν καὶ Φιλοσοφικὴν— ὁ γερμανὸς Σλαϊτερμάχερ καὶ ὁ πολὺς Ρότε εἰς πέντε μάλιστα αὐτὸς τόμους. Ὁ Ρότε ἐξαίρει τὴν ἠθικὴν ἐννοιαν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ θεωρεῖ αὐτὸν ὡς τὸν δημιουργὸν τῆς «καινῆς ζωῆς», καὶ ὡς τὴν πηγὴν τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ἀνθρώπου.

β') Εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἰς τὴν Ἀνατολήν ἢ Ἡθικῇ θεωρεῖται κλάδος τῆς Θεολογίας, βάσις δὲ αὐτῆς ὁ ἀποκεκαλυμμένος ἠθικός νόμος, ποῦ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ νόμος αὐτὸς εἶναι συγχρόνως καὶ ἔμφυτος εἰς πάντα ἄνθρωπον (Ρωμ. Β' 15).

Σπουδαία συγγράμματα Ἡθικῆς καὶ σπουδαίας ἐργασίας ἐπὶ τῆς Ἡθικῆς ἔχουν κάμει πολλοὶ Ρῶσσοι καὶ Ἕλληνες, θεολόγοι καὶ μὴ. Ἀπὸ αὐτὰ ἀξιωμακόμενα εἶναι τὰ ἔργα τῶν Χρ. Ἀνδρούτσου (Σύστημα Ἡθικῆς) καὶ Β. Ἀντωνιάδου (Ἐγχειρίδιον κατὰ Χριστὸν Ἡθικῆς, τ. 1-2). Σπουδαίαν ἐργασίαν ἐπὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Ἡθικῆς ἔχει κάμει καὶ ὁ Κ. Γεωργούλης, νῦν διευθυντῆς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

4. ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Μέθοδος. Ἡ μέθοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ ἐκθέτει τὸ περιεχόμενόν της, εἶναι θεωρητικὴ ἅμα καὶ ἐμπειρικὴ ἢ πρακτικὴ. Εἶναι θεωρητικὴ, διότι δέχεται τοὺς ἠθικοὺς κανόνες ὡς κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου, γραμμένους ὅμως μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. Εἶναι ὅμως καὶ ἐμπειρικὴ, διότι συλλέγει διὰ τῆς πείρας τὸ ὕλικόν της, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπεξεργάζεται καὶ τοῦ δίδει ὠρισμένην μορφήν, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς Ἱστορίας, τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Κοινωνιολογίας.

Ἡ μέθοδος τῆς Ἡθικῆς ὁμοιάζει μὲ τὴν μέθοδον τῆς Ψυχολογίας, ἥτις καὶ ἐκεῖνη διακρίνεται εἰς θεωρητικὴν καὶ ἐμπειρικὴν. Ὅπως ἐκεῖνη δηλαδὴ συλλέγει διὰ τῆς ἐμπειρίας τὰ διάφορα φαινόμενα τοῦ ψυχικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, ἔπειτα δὲ ἀνάγει αὐτὰ εἰς τάξεις καὶ διὰ τῆς θεωρίας συστηματοποιεῖ, ἀναλύει καὶ ἐρμηνεύει τὸν ψυχικὸν βίον, οὕτω καὶ ἡ Ἡθικὴ συλλέγει καὶ αὐτὴ ἐπιμελῶς διὰ τῆς πείρας τὰ διάφορα ἠθικά φαινόμενα τοῦ ἠθικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἰδιαίτερος τῶν χριστιανῶν ἢ Χριστιανικῆ. Καὶ πρῶτον μὲν κατατάσσει αὐτὰ εἰς κατηγορίας, ἔπειτα δὲ τὰ ἀναλύει καὶ τὰ ἐρμηνεύει διὰ τῶν ἰδίων θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἐννοιῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀποκεκαλυμμένου ἠθικοῦ νόμου.

Ἡ Ἠθικὴ ἐπιστὴμὴ δεοντολογικὴ. Αἱ ἠθικαὶ ὅμως καὶ θρησκευτικαὶ ἀρχαί, ὅπως ἔχει διατάξει αὐτάς ὁ Θεὸς εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον, πολλάκις παραβαίνονται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Λόγῳ δηλαδὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, τὴν ὁποῖαν κέκτηται ὁ ἄνθρωπος, ἡ τέλεισι τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν εἶναι προαιρετικὴ, διότι δὲν ἀναγκάζει, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ὡς ὠφέλιμον, καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν, ὡς ἐπιζήμιον. Διὰ τοῦτο ἡ Ἠθικὴ εἶναι ἐπιστὴμὴ κανονιστικὴ ἢ δεοντολογικὴ ἢ νομοθετικὴ ἢ ἐπιτακτικὴ. Νομοθετεῖ δηλαδὴ καὶ κανονίζει καὶ ἐπιτάσσει ὡς ἠθικοὺς κανόνας τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα δεόν πᾶς τις νὰ πράττῃ.

Πρὸς τοῦτοις οἱ ἠθικοὶ κανόνες, ὡς καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου, εὔρηται διὰ χυτοὶ εἰς τὰς πηγὰς τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Ἔργον λοιπὸν τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς εἶναι νὰ περισυλλέξῃ καὶ νὰ συστηματοποιήσῃ αὐτὰ πρῶτον, ἔπειτα δὲ νὰ κατοχυρώσῃ τὰ καθήκοντα ταῦτα διὰ τῆς θείας αὐθεντίας καὶ διὰ τῶν ἰσχυρισμάτων τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ἱστορίας καὶ ἐν γένει τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς ὑγιοῦς Φιλοσοφίας.

Ἄλλὰ προφανῶς τοῦτο ἐπιτηδεύεται καὶ ἡ Δογματικὴ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, ὅπως ἐμάθαμεν εἰς τὴν Κατήχησιν προκειμένου περὶ τῆς Πίστεως. Διὰ τοῦτο τὰ δύο αὐτὰ μαθήματα τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Ἐπιστήμης ὀνομάζονται μαθήματα συστηματικά. Ἐχουν δὲ σχέσιν μεταξύ των. Διότι ἡ μὲν Δογματικὴ μᾶς διδάσκει τὴν ὀρθὴν πίστιν εἰς Χριστὸν ἢ τὴν Ὁρθοδοξίαν, ἡ δὲ Ἠθικὴ τὴν ὀρθὴν πράξιν κατὰ Χριστὸν ἢ τὴν Ὁρθοπραξίαν. Αἱ πηγαὶ των εἶναι κοιναί, ἢ Ἀποκάλυψις. Καὶ ἡ μέθοδός των κοινὴ, ἢ συστηματικὴ.

Διαιρέσις. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, ὡς συστηματικὴ ἐπιστὴμη, σκοπὸν ἔχει, ὡς εἶδομεν, πρῶτον μὲν νὰ ζητήσῃ καὶ εὔρῃ τὸ κατὰ Χριστὸν ἀγαθὸν καὶ καθορίσῃ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ νὰ νομοθετήσῃ τὰ σύμφωνα πρὸς αὐτὸ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου καὶ ὡς μέλους τῆς Κοινωνίας. Διὰ τοῦτο ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα μέρη, τὸ Γενικὸν καὶ τὸ Εἰδικόν.

Α'. Τὸ Γενικὸν Μέρος. Εἰς τὸ μέρος αὐτὸ ἐκτίθενται αἱ γενικαὶ ἀρχαί, αἱ ἔννοιαι δηλαδὴ καὶ αἱ προϋποθέσεις τῆς ἠθικῆς ζωῆς. Τοῦτο κάνει ἡ Ἠθικὴ κατὰ τρόπον θεωρητικόν. Διὰ τοῦτο τὸ μέρος τοῦτο λέγεται καὶ Θεωρητικὸν ἢ καὶ Θεωρητικὴ Ἠθικὴ.

Ἡ Θεωρητικὴ Ἠθικὴ ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία τμήματα:

α') Τὴν ἀγαθολογίαν (οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ κτλ.)

β') Τὴν ἀρχολογίαν (ἠθικὸς νόμος, συνείδησις κτλ.) καὶ

γ') Τὴν ἀρεταλογία (ἀρετὴ, κακία κτλ.).

Β'. Τὸ Εἰδικὸν Μέρος. Ἐδῶ καθορίζονται τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα τοῦ χριστιανοῦ, ὡς καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Τὸ μέρος τοῦτο εἶναι τὸ καθαρῶς δεοντολογικὸν καὶ πρακτικόν. Καὶ διὰ τοῦτο λέγεται Πρακτικὴ Ἠθικὴ ἢ Ἐφηρμοσμένη ἢ Δεοντολογία καὶ Καθηκοντολογία. Διότι ἔχομεν τὴν Ἠθικὴν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὸν κόσμον ὅμως αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται εἴτε ὡς ἄτομον εἴτε ὡς σύνολον. Ὁ ἄνθρωπος - ἄτομον καὶ ὁ ἄνθρωπος - κοινωνία (τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἀνθρωπότης). Ἡ ἔννοια «ἄνθρωπος» δρᾷ εἴτε ὡς ἄτομον εἴτε ὡς μέλος τοῦ συνόλου (κοινωνίας) ἢ καὶ τὸ συναμφοτέρον. Διὰ τοῦτο τὸ μέρος αὐτὸ τῆς Ἠθικῆς ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, τὸ Ἀτομικὸν καὶ τὸ Κοινωνικόν.

α') Τὸ Ἀτομικόν. Ἐδῶ ἐκτίθενται τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἔχει ὁ χριστιανὸς ὡς ἄτομον πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον. Διὸ ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία ἀνάλογα κεφάλαια (Τίτ. Β' 12).

β') Τὸ Κοινωνικόν. Ἐδῶ ἐξετάζονται καὶ καθορίζονται τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἔχει ὁ χριστιανὸς ὡς μέλος τῆς Κοινωνίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος εἶναι κυρίως μέλος τῶν συνήθων τριῶν φάσεων τῆς κοινωνικότητός του, δηλ. τῆς Οἰκογενείας, τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Θρησκείας, διὰ τοῦτο τὸ τμήμα τοῦτο ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία ἀνάλογα κεφάλαια, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ χριστιανοῦ ὡς μέλους τοῦ Οἴκου, τοῦ Κράτους ἢ Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνήκει (Α' Πέτρ. Β' 17).

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

* Έννοια, όρισμός, πηγαί, σκοπός, άξια, ιστορία, μέθοδος και διαίρεσις τής Χριστιανικής 'Ηθικής

<p>ΜΕΡΟΣ Α' Γενικόν ή Θεωρητικόν</p>	<p>ΜΕΡΟΣ Β' Είδικόν ή Πρακτικόν</p>
<p>ΗΘΙΚΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ</p>	<p>ΕΦΗΡΜΟΣΙΜΗ ΗΘΙΚΗ</p>
<p>I. 'Αγαθολογία Ζήτησις τού άγαθού</p>	<p>Καθηκοντολογία</p>
<p>II. 'Αρχολογία 'Ηθικός νόμος. Συνείδησις. Καθήκον. Δικαίωμα. Βούλησις</p> <p>III. 'Αρεταλογία Χαρακτήρ. 'Αρετή. Καλία</p>	<p>Καθήκοντα 'Ατομικά I. Πρός τόν Θεόν II. Πρός τόν έαυτόν μας III. Πρός τόν πλησίον</p> <p>Καθήκοντα Κοινωνικά I. Οίκος II. Πολιτεία ή Κράτος III. 'Εκκλησία</p>

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

* Η ήθική σχέσις τού χριστιανού πρós τήν άνθρωπότητα και ή ένότης τού Σύμπαντος Κόσμου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
ΓΕΝΙΚΟΝ Ἡ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΝ

ΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ — ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

* 5. ΑΙ ΓΕΝΙΚΑΙ ΗΘΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑΙ

ννοια. Ἡ Ἡθική, Χριστιανική καὶ Φιλοσοφική, 1
(κατὰ Χριστὸν καὶ κατ' ἄνθρωπον λεγομένη) εἶ-
ναι, ὡς ἐλέχθη, ἐπιστήμη συστηματικῆ. Ἀνά-
γεται δηλαδὴ εἰς τὰς συστηματικὰς ἐπιστήμας,
αἱ ὁποῖαι, ὡς γνωστὸν, θέτουν μίαν ἀρχὴν ὡς
θεμέλιον, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐκκινουῦν καὶ προχωροῦν εἰς τὴν ἀνά-
πτυξιν τῶν θεμάτων των μὲ λογικὴν σειράν.

Οὕτω γενικὴ ἀρχὴ τῆς Ἡθικῆς εἶναι τὸ ἀξιῶμα ὅτι ὁ ἄν-
θρωπος πρέπει νὰ πράττῃ μονίμως τὸ ἀγαθόν. Εἰς τοῦτο δὲ συμ-
φωνοῦν ὅλα τὰ ἠθικὰ συστήματα, θρησκευτικὰ καὶ φιλοσοφικά.
Διαφωνοῦν ὅμως εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ, ἤτοι εἰς τὸ ποῖον
εἶναι τὸ ἀγαθὸν αὐτό, τὸ ὁποῖον πάντες πρέπει νὰ πράττουν.

ιαίρεσις. Ἐνεκα τούτου, τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς 2
Θεωρητικῆς Ἡθικῆς ἐξετάζει τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγα-
θοῦ. Κατόπιν δὲ ἐξετάζει τὰς γενικὰς ἠθικὰς ἀρ-
χάς. Καὶ τελευταῖον ἐρευνᾷ τὸ ζήτημα τῆς ἀρετῆς
καὶ τῆς κακίας. Διὸ ἡ Θεωρητικὴ Ἡθικὴ ὑποδιαι-
ρεῖται εἰς τρία τμήματα.

Τὸ πρῶτον, ὅπου ἐρευνᾶται τὸ ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο τὸ
τμῆμα αὐτὸ λέγεται Ἀγαθολογία, διότι ἐκεῖ γίνεται εἰδι-
κὸς λόγος περὶ τοῦ ἀγαθοῦ.

Τὸ δεύτερον, ὅπου ἐξετάζονται αἱ γενικαὶ ἠθικαὶ ἀρ-

καί καί ἔννοια, ὅπως ἡ ἔννοια τῆς συνειδήσεως καί ἡ ἀρχή τοῦ καθήκοντος κ.τ.τ. Διὸ τοῦτο λέγεται Ἀρχολογία, διότι ἐκεῖ γίνεται ἴδιος λόγος περὶ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν. Καί

Τὸ τρίτον, ὅπου ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὴν ἀρετὴν καί τὴν κακίαν. Διὸ τοῦτο λέγεται Ἀρεταλογία, διότι ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀρετῆς κυρίως.

Ὁ ὅρος ἀρεταλογία λαμβάνεται ἐνταῦθα εἰς τὴν σημασίαν τοῦ λόγου περὶ τῆς ἀρετῆς καί ὄχι εἰς τὴν ἔννοιαν, εἰς ἣν εἶχε περιπέσει κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν, τῆς φλυαρίας. Εἰς τὴν καλὴν τῆς σημασίαν τὴν λέξιν μεταχειρίζεται καί ἡ Ἁγία Γραφή, ὅταν λέγῃ ἐν Σοφίᾳ Σειρᾶχ «πλήσον (=πλήρωσον) ἀρεταλογίας σου τὴν Σιών» (ΛΣΤ΄ 14).

Βάσις ὁ ἐνδοκόσμιος Θεός. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθική θέτει ὡς βάσιν καί προϋπόθεσιν τῆς θεωρίας τῆς τὴν πίστιν εἰς Θεὸν ἐνδοκόσμιον. Ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχει Θεὸς ἐντὸς τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος κατευθύνει τὰς τύχας αὐτοῦ. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος διὰ τῶν φιλοσόφων ἐπίστευεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς τὴν Μοῖραν ἢ Τύχην, τὴν Εἰμαρμένην τῶν Στωϊκῶν. Ἡ Χριστιανικὴ ὁμῶς Ἐρησκέα ἐδίδαξεν ὅτι ὁ κόσμος δὲν κυβερνᾶται ὑπὸ τῆς τυφλῆς καί ἀπροσώπου ταύτης θεότητος, ἀλλὰ ὑπὸ Θεοῦ ἀληθινοῦ καί προσωπικοῦ, διακρινομένου εἰς τρία πρόσωπα ἢ ὑποστάσεις, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καί τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

Ἡ Θεία Ἀποκάλυψις (Ἁγία Γραφή καί Ἱερὰ Παράδοσις) διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν εἶναι ἐξωκόσμιος, ζῶν δηλ. ἐπέκεινα τοῦ κόσμου ἐν ἀπείρῳ μακαριότητι, ἀλλὰ ἐνδοκόσμιος, ὄντων ἐν τῷ κόσμῳ καί παρῶν ὦν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς οὗτος, κινούμενος ἐξ ἀγαθότητος, ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, ἔκτοτε δὲ δὲν ἔπαυσεν ἐργαζόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ, κυβερνῶν αὐτὸν καί προνοῶν ὑπὲρ αὐτοῦ, χωρὶς τοῦτο νὰ περιορίζῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Διότι οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ ἔχουν μὲν τὸν Θεὸν ὡς τὸν «διοικοῦντα Κύριον», πλὴν ὁμῶς ἡ διοίκησις αὐτοῦ αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὡς βάναισμος ἐξαναγκασμός, ἀλλ' ὡς εὐεργετικὴ συμπαραστάσις καί ἀρωγὴ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΓΑΘΟΛΟΓΙΑ

« Οὐδείς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεὸς »
(Μάρκ. Ι' 18)

* 6. ΗΘΙΚΟΤΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Η ννοια. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἰκὼν καὶ ὁμοίωμα ¹ τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι μόνον φυσικὸν ὄν, ὅπως τὰ ζῶα, δὲν διέπεται δηλαδὴ μόνον ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους· εἶναι συγχρόνως καὶ πνευματικὸν ὄν, ὃ δὲ βίος του κανονίζεται ἀπὸ τοὺς ἠθικοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὁμοίως αἰώνιοι καὶ ἀναλλοίωτοι, ὅπως καὶ οἱ φυσικοὶ καὶ οἱ βιολογικοὶ νόμοι. Διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ὕλη ἢ σῶμα, ὅπως τὰ ζῶα, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα καὶ ψυχὴ, ὅπως οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δηλ. ὄν πνευματικὸν καὶ ἡ ζωὴ του δὲν εἶναι μόνον ὕλική, ἀλλὰ καὶ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ. Διὸ αἱ πράξεις του δὲν εἶναι μόνον πράξεις φυσικαί, τὰς ὁποίας κυβερνᾷ ἡ φυσικὴ ἀνάγκη καὶ τὸ ἔνστικτον, ὅπως εἰς τὰ ζῶα, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀποτελέσματα ἀβιάστου σκέψεως καὶ ἐλευθέρως ἐκλογῆς, εἶναι πράξεις καθ' ἑξιν, εἶναι δηλ. ἡθ. Καὶ ἐπομένως εἶναι ὄν ἠθικόν. Τοῦτο λέγεται ἡθικότης τοῦ ἀνθρώπου.

Η ἠθικὸν συναίσθημα. Ἡ ἠθικότης τοῦ ἀνθρώ- ² που μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ ἐντὸς του ἠθικὸν συναίσθημα. Περὶ τούτου μᾶς ὁμιλεῖ ἡ Ψυχολογία. Ἡ Ἱστορία δὲ μαρτυρεῖ ὅτι τὸ συναίσθημα τοῦτο πάντοτε τὸ εἶχεν ὁ ἄνθρωπος μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του ἔμφυτον. Διότι τὸ συναίσθημα γενικῶς εἶναι ἀρχέγονον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς μόνον, ὄχι δηλ. καὶ τοῦ ζῶου, καὶ ἀποτελεῖ ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ, ὧν στερεῖται τὸ ζῶον.

Ἔργον τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος εἶναι νὰ διακρίνη τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τὸ κακόν. Δυνάμει τοῦ συναισθήματος τούτου, ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, κρίνει τὰς πράξεις του καὶ αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν ἢ λύπην δι' αὐτάς.

Εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Μέσα εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἀνθρώπου ὑπάρχει ἔμφυτον τὸ ἠθικὸν συναίσθημα. Ἦτοι ἐκ φύσεως καὶ ἐκ γενετῆς φέρει ἐντὸς του ὁ ἄνθρωπος τὸ συναίσθημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ὡς δῶρον τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν του (Β' 14) καὶ ὁ φιλόσοφος Κάντιος ὀμιλοῦν περὶ τοῦ ἐμφύτου τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος εἰς τὸν ἄνθρωπον (1). Ἡ θεωρία αὕτη λέγεται τοῦ ἐμφύτου καὶ τὴν παραδέχονται ὡς ὀρθὴν ἡ ἠθικὴ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων. Ἡ θεωρία τοῦ ἐμφύτου τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος δέχεται ὅτι ἐκ τῶν προτέρων (a priori) ἔχει τεθεῖ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἠθικὸν συναίσθημα καὶ συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος γεννᾷται φέρων ἐκ φύσεως μέσα του τοῦτο.

Ἐμφυτὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι καὶ τὸ ἠθικὸν συναίσθημα ἐμορφώθη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς πείρας πολλῶν γενεῶν ἐκ τῶν ὑστέρων (a posteriori). Δέχεται δηλ. ἡ θεωρία αὕτη ὅτι τὸ ἠθικὸν συναίσθημα δὲν εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ὅτι καὶ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατὰ τὴν γέννησίν του χάραξ ἄγραφος (tabula rasa) καὶ ὅτι τὸ ἠθικὸν συναίσθημα σχηματίζεται βαθμηδὸν διὰ τῆς ἐμπειρίας τῆς ζωῆς.

Ὁμοίως ὑπάρχει ἡ λεγομένη μέση θεωρία, ἡ ὁποία προσπαθεῖ νὰ συμβιβάσῃ τὰς δύο ἀνωτέρω, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἠθικὸν συναίσθημα ἐμορφώθη μὲν διὰ τῆς πείρας πολλῶν γενεῶν εἰς τοὺς πρώτους ἀνθρώπους, ἔκτοτε ὁμοίως μεταδίδεται κληρονο-

1. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον (τὸν μωσαϊκόν) ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου τούτου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες αὐτοῖς εἰσι νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν». Καὶ ὁ Κάντιος: «Δύο πράγματα πληροῦν ἐσαεὶ τὴν ψυχὴν μου πάντοτε ἀξανατόμητον θαυμασμόν, ὁ ἄνωθέν μου ἐναστρος οὐρανὸς καὶ ὁ ἐντὸς μου ἠθικὸς νόμος».

μικῶς εἰς τοὺς κατόπιν ἀνθρώπους. Πᾶν ἄτομον δηλ. σήμερον γεννᾶται φέρον ἐν ἑαυτῷ τὸ συναίσθημα τοῦτο. Τὰς τελευταίας δύο θεωρίας δὲν δέχεται ὡς ὀρθὰς ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ.

Σκοπὸς τῆς ἠθικότητος. Ἡ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου 4 ἠθικότης ἔχει δοθῆ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ πρὸς ὠρισμένον σκοπόν. Εἶναι δὲ αὐτὸς κοινωνικὸς καὶ ἀτομικός. Νὰ συγκρατῆ τὸ ἄτομον καὶ τὴν Κοινωνίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν καὶ νὰ τοὺς ὠθῆ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐδαιμονίαν. Διότι ἡ Κοινωνία εἶναι προῖον τῆς πνευματικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ μία φάσις αὐτῆς, ἡ σπουδαιότερα, εἶναι ἡ ἠθικότης αὐτοῦ, δηλ. αἱ ἔννοιαι τοῦ δικαίου, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης κ.τ.τ., διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἀνθρωπότης ἀντεπεξέρχεται εἰς τὸν «ἀγῶνα τῆς ζωῆς» καὶ τείνει εἰς τὴν δημιουργίαν ἀληθοῦς πολιτισμοῦ.

Διὰ τὸ ἄτομον ἰδίως ἡ ἠθικότης εἶναι στοιχεῖον προόδου καὶ εὐδαιμονίας. Εἶναι πραγματικὸς χαλινὸς ἀπέναντι τοῦ κακοῦ καὶ τροχοπέδη καὶ φραγμὸς, ποὺ τὸν συγκρατεῖ ἀπὸ τὸν κρημνόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀκατασχέτως φέρεται ὀδηγούμενος ἀπὸ τὴν ροπὴν πρὸς τὸ κακόν. Ἐντεῦθεν ἡ κακοδαιμονία ἀτόμου καὶ Κοινωνίας, ὅπου ὁ ἠθικὸς οὗτος φραγμὸς εἶναι χαλαρός. Ἀλλὰ καὶ θετικῶς ἡ ἠθικότης ἀποτελεῖ διὰ τὸν ἄνθρωπον κίνητρον πρὸς ἠθικὴν τελειοποίησιν καὶ ἡμέρωσιν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ οὗτος τὴν πραγματικὴν γαλήνην καὶ εὐδαιμονίαν. Ἄρα ἡ ἠθικότης εἶναι θεῖον δῶρον πρὸς τὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἐπὶ τῆς γῆς προορισμόν του.

Κριτήριον τῆς ἠθικότητος. Ἡ ἠθικότης τοῦ ἀν- 5 θρώπου εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ πραγματικοῦ πολιτισμοῦ του. Διὰ νὰ δύναται δὲ οὗτος νὰ κρίνῃ τὴν ὀρθότητα τῆς ἠθικότητός του, ἔχουν τεθῆ ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν θρησκειῶν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ ὑπὸ τῶν φιλοσόφων, διάφοροι ἠθικοὶ κανόνες, ἐντολαὶ ἢ παραγγέλματα ἢ νόμοι. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ κριτήριον τῆς ἠθικότητος. Διότι ἡ ἔμφυτος ἠθικότης τοῦ ἀνθρώπου, λόγῳ

του προπατορικού αμαρτήματος, απέδειχθη άνίκανος νά διακρίνη πάντοτε και άσφαλώς τó άγαθόν από τó κακόν.

Είς τήν Χριστιανικήν Ἠθικήν τά ήθικά παραγγέλματα (έντολάς), τά έχει θέσει αυτός ό Θεός ίστορικώς πρώτον διά του Μωυσέως και τών Προφητών και δεύτερον διά του Κυρίου ήμών Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αί έντολαι αὔται έκφράζουν τó θέλημα του Θεοῦ. Αυτό είναι τó κριτήριο τής ήθικότητος είς τήν Χριστιανικήν Ἠθικήν. Πάν ό,τι είναι σύμφωνον μέ τó θέλημα του Θεοῦ, ήτοι τās έντολάς αυτού, είναι άγαθόν και ήθικόν. Πάν ό,τι δέν συμφωνεί μέ αυτό είναι κακόν και άνήθικον. Είναι δέ περιττόν νά είπωμεν ότι τó θέλημα του άληθινοῦ Θεοῦ είναι άγαθόν, είναι άγιον, είναι λογικώς όρθόν. Διότι ό Θεός είναι πανάγαθος, άγιος και πανάγιος, αυτή ή λογική και ή σοφία. Διό ό Μωυσής μάς συμβουλεύει νά είμεθα και ήμείς άγιοι και άγαθοι και τέλειοι, όπως Ἐκείνος : « Ἄγιοι έσεσθε, ότι άγιος Κύριος ό Θεός ήμών » (Λευϊτ. ΙΘ' 2). Και ό Κύριος : « Ἔσεσθε τέλειοι, όπως ό Πατήρ ήμών ό έν τοίς οὔρανοίς τέλειός έστιν » (Ματθ. Ε' 48).

7. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΓΑΘΟΝ

Εννοια. Ἡ λέξις άγαθόν είς τήν Ἠθικήν σημαίνει πάν ό,τι έχει άξίαν διά τó ήθικόν συναίσθημα και τήν βούλησιν του ανθρώπου και ως τοιοῦτον διεγείρει τήν επιθυμίαν αυτού. Είναι δέ τó πρώτον ζήτημα τής Θεωρητικῆς Ἠθικῆς ή έρώτησις : τί έστι άγαθόν; Και τó άγαθόν τούτο όφείλει νά πράττη ό άνθρωπος μονίμως και πάντοτε, νά άποφεύγη δέ τó κακόν. Αυτό είναι ή υπόθεσις πάσης Ἠθικῆς.

Πρίν όμως προχωρήσωμεν είς τήν έρευναν του άγαθοῦ, είναι άνάγκη νά όρίσωμεν ποίον άγαθόν θά άναζητήσωμεν. Διότι υπάρχει τó λεγόμενον φυσικόν και τó λεγόμενον ήθικόν άγαθόν. Οὔτω φυσικόν μέν άγαθόν και αίσθητόν είναι ό,τι θεραπεύει τās άνάγκας ή τās επιθυμίας του ανθρώπου και του προξενεί εύχαρίστησιν και εύτυχίαν, όπως είναι τά λεγόμενα υλικά άγαθά (ό πλοῦτος, ή υγεία, τó κάλλος κ.τ.τ.), και τά πνευματικά άγαθά (όπως αί τέχναι, αί έπιστήμαι,

ὁ πολιτισμὸς κ.ο.κ.). Ἡθικὸν δὲ ἀγαθὸν εἶναι πᾶν τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἱκανοποιεῖν τὸ ἠθικὸν συναίσθημα αὐτοῦ, ὅπως ἡ ἀρετὴ, ἡ ἀνδρεία, ἡ δικαιοσύνη κτλ. Τὸ ἀγαθὸν τοῦτο ἔχει ἀπόλυτον ἀξίαν καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸν Θεόν. Ἡ ἐκτίμησις τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὸ πνεῦμα μας ἀνεξαρτήτως τῆς συγκαταθέσεως ἢ ὄχι τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο λέγεται καὶ ἀγαθόν, διότι εἶναι ἄγαν θεῖον. Ὁ Χριστὸς εἶπεν : « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεὸς » (Μάρκ. Ι' 18). Καὶ ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος : « Πᾶσα δόσις ἀγαθῆ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστὶν καταβαῖνον » (Α' 17).

Τὸ Μέγα Ἑτυμολογικὸν γράφει : « ἀγαθόν = σύνθετον παρὰ τοῦ ἄγαν καὶ θεῖον καὶ συνθέσει καὶ συγκοπῇ ἀγαθός. Ὅθεν οὐ λέγεται ἀγαθώτερος, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ τοῦ ἄγαν ἐπίτασιν ». « Ὡς τοιοῦτον δὲ τὸ ἀγαθὸν εἶναι οὐσιωδῶς αὐτὸς ὁ Θεός » (Μαξίμου Λόγος εἰς Διονύσιον Ἀρεοπαγίτην Περί θείων ὀνομάτων, κεφ. Δ'). Τοῦτο ἐδίδασκε καὶ ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος Πλωτῖνος.

οὔσια τοῦ ἀγαθοῦ. Περί τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ ἡσχολήθησαν πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι καὶ ὅλοι οἱ ἠθικολόγοι φιλόσοφοι. Ἄλλοι δὲ ἄλλως ὥρισαν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἰς τὴν οὐσίαν του. Ὅθεν, ἂν καὶ πάντες συμφωνοῦν εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει μονίμως καὶ πάντοτε νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ἐν τούτοις δὲν συμφωνοῦν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ, ποῖον δηλ. εἶναι τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἰς τὴν οὐσίαν του, ὥστε ὅλοι νὰ τὸ παραδεχθῶν ὡς ὄντως ἀγαθόν. Ἐδῶκαν δὲ διαφόρους ἀπαντήσεις εἰς τὴν ἐρώτησιν : τί ἐστὶν ἀγαθόν.

ατάταξις τῶν περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ θεωριῶν. Τὰς περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ θεωρίας δυνάμεθα νὰ τὰς κατατάξωμεν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας.

Α' Κατηγορία. Ἡ πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει ἐκείνας τὰς θεωρίας καὶ ἐκεῖνα τὰ ἠθικοφιλοσοφικὰ συστήματα, ὅσα δέχονται τὸ ἀγαθὸν ὡς ὕλην. Αὐτὰ ἐξετά-

ζουν τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τὸν σκοπὸν καὶ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματά του, ποὺ φέρει εἰς τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο λέγονται τελολογικά. Ταῦτα ὀρμῶνται ἐκ τῆς πείρας τῶν ἀνθρώπων καὶ διδάσκουν ὅτι αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου δεόν νὰ χαρακτηρίζονται ὡς ἀγαθαὶ ἢ κακαὶ, ὅταν ἐκ φύσεως ἀποφέρουν καὶ διὰ τὸν πράττοντα καὶ διὰ τὴν Κοινωνίαν ἐπωφελῆ ἢ ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα. Εἰς αὐτὰ δηλ. τὰ συστήματα δὲν ἐξετάζεται κυρίως ἡ διάθεσις καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ τέλος, δηλ. ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, ἂν πραττόμενον π. χ. θὰ φέρῃ εὐτυχίαν, ἡδονήν, ὠφέλειαν κτλ.

Β' Κατηγορία. Ἡ δευτέρα κατηγορία περιλαμβάνει ἐκεῖνας τὰς θεωρίας καὶ ἐκεῖνα τὰ ἠθικοφιλοσοφικά συστήματα, ὅσα δέχονται τὸ ἀγαθὸν ὡς εἶδος ἢ ἰδέαν. Αὐτὰ ἐξετάζουν τὸ ἀγαθὸν κυρίως ἀπὸ τὴν πρὸς τοῦτο διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ἀποβλέπουν εἰς τὸν σκοπὸν καὶ εἰς τὰ ἀποτελέσματα. Πράττουν τὸ ἀγαθὸν χάριν τῆς ἰδέας αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀσχετῶς πρὸς τὰ ὠφέλιμα καὶ καλὰ ἀποτελέσματά του. Διὰ τοῦτο λέγονται εἰδολογικά καὶ ἰδανικά τὰ συστήματα αὐτά.

Εἰς τὰ εἰδολογικά συστήματα λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν μόνον ἡ διάθεσις τοῦ πράττοντος τὸ ἀγαθόν, ἢ καλή του δηλ. προαίρεσις πρὸς αὐτό. Διὸ δὲν πρέπει οὗτος νὰ ὑπολογίῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἀγαθοῦ οὔτε νὰ περιμένῃ κανένα ὄφελος ἢ καμμίαν ὑλικὴν ἢ πνευματικὴν ἀμοιβήν, ὅταν κἀνὴ τὸ καλόν. Ὡστε, κατὰ τὰ εἰδολογικά συστήματα, ἡ ἀξία μιᾶς πράξεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ εἶδος ἢ τὴν μορφήν αὐτῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν τοῦ πράττοντος.

Συστήματα τελολογικά καὶ εἰδολογικά. Τοιαῦτα συστήματα εἶναι εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἠθικῆς:

Τελολογικά α') τὰ εὐδαιμονικά καὶ β') τὰ τελεωτικά. Εὐδαιμονικά συστήματα εἶναι ὁ Ὑλισμὸς, ὁ Ἐγωϊσμὸς, ὁ Ἠδονισμὸς καὶ ὁ Εὐδαιμονισμὸς. Τελεωτικά δὲ ἡ Τελειώσις, ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ. Καὶ

Εἰδολογικά συστήματα εἶναι α') ἡ βιοσοφία τῶν

Σωκρατικῶν φιλοσόφων καὶ μάλιστα τοῦ θεοῦ Πλάτωνος, τοῦ μαθητοῦ τοῦ « ἀνδρῶν ἀπάντων σοφωτάτου Σωκράτους » καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους, β') ἡ Ἑθικὴ τῆς Στοᾶς, γ') ἡ αὐτόνομος Ἑθικὴ τοῦ Καντίου καὶ δ') ἡ Θεονομικὴ Ἑθικὴ.

* 8. Η ΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΑΘΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Ὀ Ὑλισμός. Λέγεται καὶ ὕλιστικὴ ἠθικὴ. Εἰση- 1
γηταὶ τοῦ εἶναι πολλοὶ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ νεώτε-
ροι εὐρωπαῖοι ὕλισται φιλόσοφοι. Κατὰ τὸ σύ-
στημα τοῦτο, ἀγαθὸν εἶναι ἡ πλήρης καὶ τελεία
ἱκανοποίησις τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώ-
που. Διότι, κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ἠθικὸς βίος δὲν ὑπάρχει
εἰς τὸν ἄνθρωπον, παρὰ μόνον φυσικός. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι μό-
νον ὕλη. Αἱ δὲ ἠθικαὶ ἔννοιαι καὶ αἱ πνευματικαὶ τοῦ ἰδιότητες
εἶναι λειτουργαὶ ἐγκεφαλικά. Πνεῦμα ἢ ψυχὴ δὲν ὑπάρχει.
Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς δὲν ἔχει κανένα ἠθικὸν ἢ
πνευματικὸν προορισμόν, παρὰ μόνον τὴν ὕσον τὸ δυνατόν ἐπὶ
μακρότερον χρόνον διατήρησιν τῆς ζωῆς του καὶ τὴν διαιώνισιν
τοῦ εἴδους του. Ἀρχὴ των εἶναι : « Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον
ἀποθνήσκωμεν » (Α' Κορ. ΙΕ' 32, Ἑσαϊ. ΚΒ' 13).

Κατὰ τὴν ὕλιστικὴν ἠθικὴν, ἀγαθὸν εἶναι ἡ δύναμις, ἡ ὡ-
ραιότης, ὁ πλοῦτος, ἡ ἀχαλίνωτος ἐλευθερία, αἱ ὕλικαι ἀπο-
λάυσεις τῆς ζωῆς κ.τ.τ. Διὰ τοῦτο οἱ ἄνθρωποι δὲν πρέπει, λέ-
γει, νὰ χωρίζονται εἰς ἀγαθοὺς καὶ κακοὺς, ἠθικοὺς καὶ ἀνη-
θικούς, ἀλλὰ εἰς δυνατοὺς καὶ ἀσθενεῖς ἢ ἀδυνάτους, εἰς ὡ-
ραίους καὶ ἀσχήμους, εἰς πλουσίους καὶ εἰς πτωχοὺς.

Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο εἶναι ἐγωιστικόν, μονόπλευρον καὶ
ἀνεφάρμοστον. Διότι παραθεωρεῖ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀρ-
νεῖται τὴν ψυχὴν καὶ θέλει νὰ ἀγνοῇ τὸν ψυχικὸν καὶ τὸν
πνευματικὸν καὶ τὸν ἠθικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ σήμερον
μαρτυροῦνται καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας. Διὰ τοῦτο ὁ Ὑλισμὸς
δὲν εἶναι πλέον παραδεκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ποῦ θέλουν
νὰ σέβονται τὴν ἀνθρωπίνην ὄντοτητα, ἐπειδὴ σκληρύνει τὸν
ἄνθρωπον καὶ τὸν καταβιβάζει εἰς τὴν τάξιν τοῦ κτήνους. Κα-
ταργεῖ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν συμπάθειαν πρὸς τὸν πλησίον καὶ

πρός τὸν πάσχοντα, ζητεῖ δὲ τὴν ἐξόντων τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν πτωχῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν παρέχει καμμίαν παρηγορίαν.

ἄκρατος Ἐγωισμός. Ἔτσι λέγεται τὸ ἠθικοφιλοσοφικὸν σύστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἀγαθὸν εἶναι ἡ προσωπικὴ ὠφέλεια καὶ εὐημερία τοῦ ἀτόμου ἢ κάθε τι τὸ ὁποῖον ἐξυπηρετεῖ τὸ ἴδιον συμφέρον, τὸ «ἐγὼ» του, κακὸν δὲ τὸ ἐναντίον. Ἄρετή, κατὰ τὸν Ἐγωισμόν, εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐξευρίσκει τὰ μέσα τῆς προσωπικῆς εὐμαρείας τοῦ ἀνθρώπου. Συνεπῶς, κατὰ τὸν Ἐγωισμόν, δὲν ὑπάρχουν πράξεις ἀγαθαὶ ἢ κακαί, ἀλλὰ συνεταὶ ἢ μωραί. Παράγεται τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴν ἀνωθυμίαν ἐγὼ, ἡ ὁποία, ὡς ἔννοια φιλοσοφική, εἶναι ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦντος ἐνιαῖόν τι, διακρινομένου δὲ ἀπὸ τοῦ κόσμου καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Λέγεται καὶ αὐτοσυνειδησία.

Τὸν ἐγωισμόν αὐτὸν πρέπει νὰ τὸν διακρίνωμεν ἢ νὰ τὸν ξεχωρίσωμεν ἀπὸ τὴν φιλαυτίαν, ἀπὸ τὴν ἀγάπην δηλ. τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως πρὸς τὸν ἑαυτὸν του. Ἄλλο ἐγωισμός καὶ ἄλλο φιλαυτία. Διὰ τὴν δευτέραν λέγει ἡ ἐντολὴ τὸ «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν», ὅπως δηλ. ἐκ φύσεως ἀγαπᾷς τὸν ἑαυτὸν σου.

Ὁ Ἐγωισμός ὡς σύστημα εἶναι μία ἄκρατος ἀγάπη ἑαυτοῦ. Κατὰ τὸ σύστημα δὲ τοῦτο, ἡ θεραπεία τοῦ ἰδίου «ἐγὼ» εἶναι ἡ μόνη ἠθικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου. Ἄγαθὸν εἶναι πᾶν τὸ ἐξυπηρετοῦν καὶ προάγον τὸ ἴδιον συμφέρον, οἱ ἄλλοι δὲ ἄνθρωποι πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ὄργανα θεραπείας τῶν συμφερόντων τοῦ ἐγωιστοῦ.

Εἰσηγηταὶ τῆς θεωρίας αὐτῆς εἶναι πολλοὶ καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, ἰδίως οἱ γερμανοὶ φιλόσοφοι Μάξ Στίρνερ καὶ Νίτσε. Εἰς τὴν πρᾶξιν ὅμως καὶ πολλοὶ χριστιανοὶ ἐμφοροῦνται δυστυχῶς ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἐγωισμοῦ. Ὁ Στίρνερ συνιστᾷ εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ ἴδιον συμφέρον, ἀποκηρύττει δὲ πᾶσαν ἐνέργειαν ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ὁ Νίτσε πάλιν συνιστᾷ ὁμοίως νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ κάθε κοινωνικὸν δεσμόν,

νά γίνη δυνατός, νά συντριβη άσπλάγχχνως γύρω του κάθε τι, έστω και τόν άλλον άνθρωπον, πού είναι τυχόν εμπόδιον εις τόν δρόμον του πρὸς άπόκτησιν δυνάμεως.

Ώς ὅμως καλῶς παρετηρήθη, ὁ άκρατος Ἐγωισμὸς δὲν δύναται νά χρησιμεύσῃ ὡς ἠθικὴ ἀρχή, διότι καταργεῖ πᾶσαν ἔννοιαν ἠθικὴν καὶ ἀνθρωπιστικὴν, καὶ ἰδίως τὸ συμπαθητικὸν συναίσθημα τῆς Ψυχολογίας. Εἶναι ἄρνησις τῆς Ἠθικῆς. Ὁ Ἐγωισμὸς ζητεῖ τὴν κατάργησιν τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν καὶ τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀσθενῶν καὶ πτωχῶν, τῶν ἀδυνάτων καὶ καχεκτικῶν. Διὰ τοῦτο λέγεται καὶ ἀ ν α τ ρ ε π τ ι κ ῆ ἠ θ ι κ ῆ. Ὁ δὲ χριστιανὸς πρέπει νά φροντίζῃ, ὥστε νά μὴ περιπίπτῃ εἰς τὴν παγίδα τοῦ Ἐγωισμοῦ, καταχρῶμενος τὴν φυσικὴν του φιλαυτίαν.

Ἀκούσατε τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ Ἐγωισμοῦ, ὅπως τὰς διατυπώνει ὁ Νίτσε εἰς τὸν «Ἐπεράνθρωπόν» του :

«Τί εἶναι ἀγαθόν; Ἐκεῖνο πού ἀνυψώνει ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου τὸ συναίσθημα τῆς δυνάμεως καὶ τὸν κάνει ἰσχυρὸν εἰς τὴν θέλησιν πρὸς ἀπόκτησιν ἰδικῆς του δυνάμεως. Τί εἶναι κακόν; Ἐκεῖνο πού ἔχει τὴν καταγωγὴν του ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν. Διὰ τοῦτο οἱ ἀδύνατοι καὶ οἱ δυστυχεῖς τῆς ζωῆς πρέπει νά ἀφανίζωνται. Αὐτὸ πρέπει νά εἶναι τὸ πρῶτον ἀξίωμα τῆς ἀγάπης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὁμοίους του. Οὕτως ὁ ἀνθρώπος ἀνυψώνεται εἰς τὸν ὑπεράνθρωπον, πού ὁ προορισμὸς του εἶναι νά ἐξαφανίσῃ ὅλους τοὺς περὶ αὐτὸν ἀδυνάτους, χωρὶς οἴκτον καὶ ἔλεος».

Ἡδονισμὸς. Λέγεται καὶ ἡδονοθηρία καὶ ³ ἡδονοθηρικὴ ἠθικὴ. Εἶναι ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἠθικοφιλοσοφικὸν σύστημα. Εἰσηγητὴς του εἶναι ὁ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος, πού ἔζησε βίον ἐκλυτον καὶ ἀκόλαστον. Κατὰ τοῦτον, ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἡδονὴ τῆς στιγμῆς, ἡ παροῦσα, κακὸν δὲ ἡ λύπη. Πᾶσα πρᾶξις, ἡ ὁποία φέρει ἡδονήν, εἶναι ἀγαθὴ. Καὶ πᾶσα πρᾶξις, πού φέρει λύπην, εἶναι κακὴ. Ὁ ἀνθρώπος πρέπει νά θηρεύῃ τὴν στιγμιαίαν ἡδονήν, νά ἀποφεύγῃ δὲ τὴν λύπην. Ἡδονὴν δὲ ἔννοεῖ τὴν ἐκ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, τὴν ὑλικὴν ἢ κατ' αἴσθησιν ἀπόλαυσιν τῆς ὕλης. Τὸ σύνθημα τῶν ἡδονιστῶν εἶναι «πράττε ὅ,τι σὲ τέρπει καὶ ἀπόφευγε ὅ,τι σὲ λυπεῖ».

Ἡ Ἠθικὴ αὐτὴ τοῦ Ἡδονισμοῦ εἰς τὴν θεωρίαν ὀλίγους εἶχε θαυμαστάς εἰς τὴν ἀρχαιότητα, τὰ ἀποτελέσματά της

ὅμως πρακτικῶς εἶχον καὶ ἔχουν ἀκόμη μέχρι σήμερον πολλὰ τὰ θύματα. Διότι πολλοί, ἀκόμη καὶ χριστιανοὶ δυστυχῶς, ἔχουν ὡς σύνθημα τοῦ βίου των τὴν τρυφήν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν. Ὁ Μέγας Βασίλειος λέγει περὶ τούτου: « Ἡ ἡδονὴ εἶναι ἡ τροφὸς τοῦ αἰωνίου σκότους, ἢ πρὸς καιρὸν μὲν καταγλυκαίνει τὸν ἀπολαύοντα, ὕστερον δὲ πικρότερον χολῆς ποιεῖται τὰς ἀντιδόσεις », ὑπονοῶν καὶ τὰς ἐκ τῶν ἡδονῶν πολλακίς προερχομένας πικρίας καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμωρίαν.

Τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι οὐ τοπιστικόν, δηλ. ἀνεφάρμοστον. Διότι εἰς τὸν κόσμον τοῦτον — ποῦ εἶναι στάδιον ἀσκήσεως καὶ ἀθλήσεως — δὲν ὑπάρχει συνεχῆς ἡδονή. Ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη εἶναι ἀλληλένδετοι. Ἀπεναντίας δὲ εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν — κόσμον δοκιμασίας — πλεονάζει ἡ λύπη, ὃ δὲ βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γεμᾶτος πικρίας καὶ ἀγῶνας. (1)

Τοῦτο ἔχων ὑπ' ὄψει ὃ ἐκ τῶν ἡδονιστῶν Ἡγησίας, ἔλεγεν ὅτι ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἐκμηδένισις καὶ ὁ θάνατος, ποῦ εἶναι ἡ λύσις τῶν κακῶν. Καὶ ἔπειθε τοὺς ὀπαδοὺς του νὰ ποθοῦν εἰς τὰς ἀποτυχίας των τὸν θάνατον καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ αὐτοκτονοῦν. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθη Πεισιθάνατος. Εἶναι ὃ ἰδρυτὴς τῆς σχολῆς τῆς Ἀπαισιοδοξίας.

Εὐδαιμονισμός. Τὸ σύστημα τοῦτο διαιρεῖται 4 εἰς δύο: α') τὸν ἀτομικὸν καὶ β') τὸν κοινωνικὸν εὐδαιμονισμόν.

α') Ὁ ἀτομικὸς εὐδαιμονισμός.

Λέγεται καὶ προσωπικὸς καὶ κατώτερος καὶ χρησιμοθηρικὴ ἠθικὴ καὶ κοινὸς ἐγωισμός. Εἰσηγηταὶ του θεωροῦνται οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι Δημόκριτος καὶ Ἐπίκουρος. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ἀγαθὸν εἶναι ὄχι ἡ ὑλικὴ ἡδονὴ τῆς στιγμῆς, ἀλλὰ ἡ εὐδαιμονία καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἀτόμου. Διὰ τοῦτο, ὃ

1. Τὴν ἔννοιαν αὐτὴν παραστατικώτατα ἐκφέρει τὸ τροπᾶριον τῆς Ἐκκλησίας μας:

Ποία τοῦ βίου τρυφὴ διαμένει λύπης ἀμέτοχος,
ποία δόξα ἔστηκεν ἐπὶ γῆς ἀμετάθετος.

Πάντα σιᾶς ἀσθενέστερα, πάντα ὄνειρων ἀπατηλότερα.

Μία ροπή, καὶ ταῦτα πάντα θάνατος διαδέχεται....

ἄνθρωπος πρέπει νά θηρεύη διὰ τὸ ἄτομόν του πᾶν ὅ,τι τοῦ εἶναι χ ρ ή σ ι μ ο ν διὰ τὴν εὐτυχίαν του, χωρὶς νά ὑπολογίζη τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου, παρὰ μόνον τοῦ ἑαυτοῦ του. Σύνθημα τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀτομικοῦ Εὐδαιμονισμοῦ εἶναι : « Νὰ φροντίξης διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἑαυτοῦ σου μὲ σύνεσιν καὶ σοφίαν ». Ὅθεν ὁ ἀτομικὸς Εὐδαιμονισμὸς εἶναι ἓνα εἶδος ἐγωισμοῦ. Ἄριστα δὲ ὁ Κύριος περιγράφει τὰς ἐπιθυμίας τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ εἰς τὴν ὠραίαν παραβολὴν τοῦ ἄφρονος πλουσίου (Λουκ. ΙΒ΄ 16-21).

Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἐ γ ω ι σ τ ι κ ὸ ν, εἶναι μία ὑπέρμετρος φ ι λ α υ τ ί α καὶ δὲν δύναται νά χρησιμεύσῃ ὡς καθολικὴ ἀρχή, διότι τότε δὲν δύναται νά εὐσταθήσῃ ἡ Κοινωνία. Δὲν συμφωνεῖ δὲ καὶ μὲ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἰδίως μὲ τὸ λεγόμενον συμπαθητικὸν συναίσθημα τῆς Ψυχολογίας. Διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ἄτομον εἰς τὸν κόσμον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ κοινωνία. « Οἱ ἄνθρωποι γεγόνασι, λέγει ὁ Ἄντωνίνος, ἐνεκεν ἀλλήλων ». Εἶναι ζῶον κοινωνικόν. Διὰ τοῦτο τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐγωιστὴν ὄλοι τὸν ἀποστρέφονται καὶ τὸν ἀντιπαθοῦν.

β΄) Ὁ κ ο ι ν ω ν ι κ ὸ ς εὐ δ α ι μ ο ν ι σ μ ὸ ς. Λέγεται καὶ ἀνώτερος ἢ καθολικὸς καὶ ὠφελιμοθηρία καὶ ὠφελιμιστικὴ ἠθικὴ καὶ φ ι λ α λ λ η λ ί α. Εἰσηγηταὶ του εἶναι πολλοὶ νεώτεροι φιλόσοφοι καὶ ἰδίως ὁ Θωμᾶς Χόμπες, ὁ Μπένθαμ καὶ ὁ Στούαρτ Μιλ. Τὸ σύστημα τοῦτο θεωρεῖ ἀγαθὸν τὸ ὠ φ έ λ ι μ ο ν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ὄχι τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ τῆς Κοινωνίας καὶ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, τοῦ πλησίον. Ἄγαθόν δηλ. εἶναι πᾶσα πράξις, ποῦ ὠφελεῖ τὸν ἄλλον ἄνθρωπον καὶ φέρει εἰς τὴν Κοινωνίαν τὴν εὐδαιμονίαν. Ὅλοι δὲ οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά προσπαθοῦν νά ὠφελοῦν τὸν πλησίον καὶ ὄχι τὸν ἑαυτόν τους μόνον. Σύνθημα τοῦ κοινωνικοῦ Εὐδαιμονισμοῦ εἶναι : « Ἐργάζου διὰ νά προξενῆς ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέραν εὐδαιμονίαν εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρους ἀνθρώπους ».

Τὸ σύστημα τοῦτο τείνει βεβαίως νά ἱκανοποιήσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, διότι στηρίζεται εἰς τὴν κοινωνικότητα αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, ὅπως τὴν ἐδίδαξεν ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο ὀνομάζεται κυρίως φιλαλληλία ἢ

άλτρουϊσμός. Πλήν και τοῦτο ὅμως εἶναι μονόπλευρον, διότι παραθεωρεῖ τὴν φυσικὴν ἀγάπην τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἄτομόν του. Καὶ ἐπομένως οὔτε καὶ τὸ σύστημα τοῦτο δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἔχον καθολικὸν κῦρος καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, διότι κυρίως τὸ ἰδανικὸν του εἶναι ὑλιστικόν: ἡ ὑλικὴ εὐδαιμονία.

ἀ τελεωτικά συστήματα. Ταῦτα δέχονται ὡς ἀγαθὸν τὴν τελείωσιν ἢ τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν Ἠθικὴν αὐτὴν διακρίνονται εἰς ὁπαδοὺς α') τῆς προσωπικῆς τελειώσεως καὶ β') τῆς καθολικῆς τελειώσεως. 5

α') Ἡ προσωπικὴ τελείωσις. Κύριος εἰσηγητὴς τῆς θεωρίας αὐτῆς εἶναι ὁ γερμανὸς φιλόσοφος Λεϊβνίτιος (Λάιμπνιτς). Κατ' αὐτόν, ἀγαθὸν εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀναπτύξῃ καὶ διαμορφώσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ οὕτω νὰ τελειοποιήσῃ τὴν προσωπικότητά του, τὴν ὑπόστασίν του, τὴν ὁποῖαν ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ θὰ τὸ ἐπιτύχῃ ὁ θεό-τευκτος ἄνθρωπος μὲ τὴν ἐνεργητικότητά του καὶ οὕτω θὰ κατορθώσῃ νὰ ὁμοιάσῃ πρὸς τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ἡ τελειοτάτη ἐν τῷ κόσμῳ ὑπόστασις. Ἡ Ἁγία Γραφή ἄλλως τε διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ». Καὶ ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ γίνῃ ἄγιος ὡσάν τὸν Θεόν.

β') Ἡ καθολικὴ τελείωσις. Τῆς θεωρίας αὐτῆς κύριος εἰσηγητὴς εἶναι ὁ γερμανὸς φιλόσοφος Ἐγκελσ καὶ ὁ Γουλ. Βούντ. Κατὰ τούτους, ἀγαθὸν εἶναι ἡ καθόλου πρόοδος καὶ τελειοποίησις τῶν ἀνθρώπων καὶ πᾶν τὸ συντελοῦν εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπόψεως. Ἐνῶ δηλ. κατὰ τὴν προσωπικὴν τελείωσιν φορεὺς τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος εἶναι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος-ἄτομον, κατὰ τὴν καθολικὴν τελείωσιν φορεὺς εἶναι ἡ καθόλου ἀνθρωπίνη πνευματικὴ οὐσία, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ὡς θρησκεία, ὡς τέχνη, ὡς πολιτεία, ὡς δίκαιον, ὡς γράμματα, ὡς ἐπιστήμαι κ. τ. τ.

Ἡ θεωρία τῆς τελειώσεως ἔχει βεβαίως πολλὰ τὰ καλά.

Δὲν εἶναι δυνατόν ὁμοῦς αὐτὴ νὰ θεωρηθῆ ὡς καθολικὴ ἠθικὴ ἀρχή, διότι ὁ ὅρος τελείωσις εἶναι ἀορίστου περιεχομένου καὶ δὲν δύναται ἢ ἔννοια αὐτοῦ νὰ κατευθύνῃ σοβαρῶς τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν ἀνθρώπων. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ἐν τῇ τελειώσει τοῦ ἀτόμου ἢ τῆς ἀνθρωπότητος δὲν συνυπάρχει πάντοτε καὶ ἡ ἠθικότης, ἀλλὰ πολλάκις τὴν πνευματικὴν τελείωσιν ἢ τὴν τελείωσιν τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ παρακολουθεῖ ὄχι ἡ ἠθικὴ τελείωσις, ἀλλ' ἡ ἀνηθικότης καὶ ἡ ἠθικὴ ἐξαθλίωσις τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτως οὔτε ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν οὔτε καὶ ἡ ἠθικότης τὸν πολιτισμόν.

* 9. Η ΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΑΘΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΙΔΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Ἡθικὴ τῶν Σωκρατικῶν. Σωκρατικούς λέγοντες ἔννοοῦμεν τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους φιλοσόφους, οἱ ὅποιοι προῆλθον ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Σωκράτους. Διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι αὐτὸς ὁ Σωκράτης οὐδὲν ἔργον ἔγραψε· τὴν φιλοσοφίαν του δὲ ἐξέθεσαν κατόπιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅπως ὁ Πλάτων, ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς ἴδια πλέον συστήματα φιλοσοφικά.

α') Ἡ Ἡθικὴ τοῦ Σωκράτους. Ὁ Σωκράτης εἶναι ὁ πρῶτος Ἕλλην φιλόσοφος, ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη ὄχι μὲ τὴν φιλοσοφίαν τῆς Φύσεως, ἀλλὰ μὲ τὴν τοῦ ἀνθρώπου, δηλ. μὲ τὴν Ἡθικὴν. Ἐλαβε πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἀπὸ τοῦ Δελφικοῦ ἐπιγράμματος « γνῶθι σαυτόν » καὶ ἐδίδαξεν ὅτι ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι πᾶσα πρᾶξις, ἡ ὁποία γίνεται μετὰ συνέσεως, κακὸν δέ, τὸναντίον, ἡ ἀπερίσκεπτος πρᾶξις. Ἐντεῦθεν πηγάζει καὶ ἡ γνώμη τοῦ Σωκράτους, ὅτι « οὐδεὶς ἐκὼν ἁμαρτάνει », κανένας δηλ. ἄνθρωπος δὲν πράττει τὸ κακὸν ἐν γνώσει του, ἀλλὰ ἐν ἀγνοίᾳ του, νομίζων τοῦτο ὡς ἀγαθόν. Διότι, λέγει, ἀφοῦ ἀγαθὸν εἶναι πᾶν τὸ ὠφελοῦν ἕκαστον ἄνθρωπον, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει τὴν ὠφέλειάν του, εἶναι ἀδύνατον ἐκουσίως νὰ ζητῆ τις τὴν βλάβην του. Διὸ συνίστα τὴν ἀκριβῆ γνώσιν τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον.

β') Ἡ Ἠθικὴ τοῦ Πλάτωνος. Ὁ Πλάτων ἦτο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους. Οὗτος μάλιστα εἶναι ὁ κατανοήσας καθ' ὄλην τὴν ἔκτασιν, τὸ ὕψος, τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος, τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ διδασκάλου του Σωκράτους. Ἦτο βαθύς ἐπιστήμων καὶ καλλιτέχνης εἰς τὴν διανόησιν, ὡς ὁ Φειδίας, κατὰ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸ ἰδεῶδες. Ἐδίδαξεν ὅτι ὁ παρῶν κόσμος εἶναι ἀτελὲς ἀντίτυπον ἑνὸς νοητοῦ καὶ τελείου κόσμου, ὅπου βασιλεύει τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀληθές, τὸ καλὸν καὶ τὸ τέλειον. Εἶναι ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν. Τὸ ἄκρον ἀγαθὸν δὲν εὐρίσκεται εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, εἰς τὸν ὅποιον διαβιοῦμεν ὡς δεσμῶτα μέσα εἰς τὸ σῶμα, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ δεσμοτῆριον τῆς ψυχῆς. «Ὡς ἔν τινι φρουρᾷ, λέγει, ἔσμεν». Καὶ συμβουλεύει «πειρᾶσθαι ἐνθένδε ἐκεῖσε φεύγειν». Ἡ φυγὴ δὲ αὕτη ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ὁμοίωσιν πρὸς τὸν Θεόν, κατὰ τὸ δυνατόν, ἢ ὅποια πρέπει νὰ γίνεταί μετὰ φρονήσεως πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὸ ὄσιον. Τοῦτο εἶναι τὸ ἀγαθόν, κατὰ Πλάτωνα, ἡ δικαιοσύνη, ὡς ἡ κυριωτέρα τῶν ἀρετῶν, καὶ ἡ δι' αὐτῆς ἀφομοίωσις πρὸς τὸν Θεόν.

γ') Ἡ Ἠθικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐχρημάτισεν ἐπὶ 20ετίαν μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Αὐτὸς ἴδρυσε κατόπιν νέαν φιλοσοφικὴν σχολὴν εἰς τὸ Λύκειον τῶν Ἀθηνῶν, τὸν Περύπατον, ἀνέπτυξε δὲ καὶ ἔτελειοποίησε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Σωκράτους.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν δὲν εἶναι ἀπλῆ ἰδέα, χάριν τῆς ὁποίας πρέπει νὰ πράττῃ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἰδέα πολλαπλῆ, ἢ δὲ ἄρετὴ ὡς ἀγαθὸν δὲν εἶναι ἐνιαία, ἀλλὰ πολυσχιδῆς, περιλαμβάνουσα τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀνδρείαν, τὴν σοφίαν ἢ φρόνησιν, τὴν σώφροσύνην κτλ. Κατὰ τοῦτον, ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἄρετὴ γενικῶς ὡς ἐνέργεια λογικὴ, ἐξ ἧς ἀπορρέει ἡ εὐδαιμονία ὡς ἀπλοῦν ἀκολουθήμα τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ δὲ ὡς ἀγαθὸν εἶναι ἀπόρροια τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποτελεῖ ἕξιν καὶ ἄσκησιν ὄχι ἀναγκαστικὴν, ἀλλὰ προαιρετικὴν, τῆς ψυχῆς αὐτοῦ.

δ') Κριτικὴ. Πάντα τὰ Σωκρατικὰ ἠθικὰ συστήματα φρονοῦν ὅτι σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ἥτις ἐπι-

τυγχάνεται διά τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς καί μάλιστα τῆς δικαιοσύνης. Δηλ. εἶναι συστήματα ὄχι καθαρῶς εἰδολογικά. Προάγουν βέβαια τὰ συστήματα ταῦτα τὴν γνώσιν τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ, δὲν λύουν ὅμως τὸ ζήτημα αὐτὸ καί ἀποκλίνουν μᾶλλον πρὸς τὴν τελολογίαν, διότι δέχονται ὡς τέλος, δηλ. ὡς σκοπὸν, τῆς ἠθικῆς πράξεως τὴν εὐδαιμονίαν, χωρὶς νὰ ἐξετάζουν τὴν διάθεσιν τοῦ πράττοντος πρὸς τὸ ἀγαθόν.

δική τῆς Στοᾶς. Λέγεται καί Στωικὴ Ἠθικὴ ἢ 2
Ἠθικὴ τῆς Στωικῆς Φιλοσοφίας. Εἰσηγητῆς — καί
ἰδρυτῆς τῆς σχολῆς — εἶναι ὁ Ζήνων, ὅστις ἐδίδα-

σκεν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ποικίλῃν Στοάν. Ὅμοίως
εἰσηγηταὶ εἶναι καί οἱ Στωικοὶ Κλεάνθης καί Χρύ-
σιππος. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ἀγαθὸν εἶναι τὸ «ὁμολογου-
μένως τῇ φύσει ζῆν». Δηλ. ἕκαστος ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ρυ-
θμίζῃ τὸν βίον του σύμφωνα μὲ τὸν γενικὸν νόμον, τὸν διέποντα
τὸν κόσμον, κατὰ τρόπον λογικόν. Ὡστε τὸ κατὰ φύσιν
ζῆν ἰσοῦται πρὸς τὸ κατὰ λόγον ζῆν. Ἦτοι νὰ ζῆ
τις ἐν ἀρμονίᾳ μὲ τὴν λογικὴν.

Κατὰ τὴν Ἠθικὴν ταύτην, ἡ ἡδονὴ καί ἡ εὐδαιμονία δὲν
ἔχουν καμμίαν ἠθικὴν ἀξίαν. Μόνον ὡς κακὰ τὰ δέχονται οἱ Στω-
ικοὶ καί ὡς ἐμπόδια εἰς τὴν πνευματικὴν εὐδαιμονίαν. Τὰ δὲ ἐξω-
τερικὰ ἢ ὑλικά ἀγαθὰ δὲν ἔχουν καμμίαν πνευματικὴν ἀξίαν.

Ἠθικὴ ἐντολὴ τῆς Στοᾶς εἶναι τὸ «ἀπέχου καὶ ἀνέχου».
Ἦτοι νὰ ἀπέχη τις ἀπὸ τὰς ἡδονὰς καί τὰς ἀπολαύσεις καί
νὰ ἀνέχεται ἀγογγύστως τὰ δεινὰ τῆς δυστυχίας καί τῆς
ἀσθενείας. Ἄλλη ἠθικὴ ἐντολὴ τῆς Στοᾶς εἶναι τὸ «φέρε καὶ
φέρου». Καί αἱ δύο αὗται ἐντολαὶ εἰσηγοῦνται τὴν μοιρο-
λατρείαν. Ἡ Ἠθικὴ τῆς Στοᾶς δηλαδὴ συνιστᾷ εἰς τὸν ἄν-
θρωπον τὴν ἀπόλυτον ἀπάθειαν, ἡ ὅποια διὰ τοῦτο λέγεται
στωική, ἦτοι τὴν ἀταραξίαν καί τὴν ἀπραγμοσύνην. Τὸ τοιοῦ-
τον ὅμως δὲν δέχεται ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ὡς ὀρθόν. Διότι τότε
ὁ ἄνθρωπος καταντᾷ μοιρολάτρησιν. Καί εἰς τοῦτο εἶχον καταν-
τήσει οἱ Στωικοὶ: λάτραι τῆς Εἰμαρμένης, δηλ. τῆς Τύχης, τὴν
ὅποιαν ὁ φιλόσοφος Παλλαδάς ὀνομάζει τὸ φέρον, αὐτό, εἰς
τὸ ὅποιον μοιραίως φέρεται ὁ ἄνθρωπος. Καί λέγει: «ἢ τὸ

φέρουν σὲ φέρει, φέρε καὶ φέρου. Εἰ δ' ἀγανακτεῖς, καὶ σαυτὸν λυπεῖς καὶ τὸ φέρον σὲ φέρει » (1).

δική τοῦ Καντίου (Ἐμ. Κάντ). Λέγεται καὶ ἀυ-
τόνομος Ἠθικὴ καὶ βουλευτικὴ Ἠθικὴ ἢ
Ἠθικὴ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου.
Εἰσηγητὴς τῆς εἶναι ὁ μέγας γερμανὸς φιλόσοφον
Κάντιος, ὅστις ἤκμασε τὸν 18ον αἰῶνα. Καὶ ὁ Πλά-
των δὲ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους καὶ οἱ Νεοπλατωνικοί,
ποῦ ἐπίστευον εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ἐδίδαξαν τὸ ἀγαθὸς
ὡς ἰδέαν. Ὁ Κάντιος ὁμοῦς διευκρίνισε καὶ ἐδίδαξεν ὅτι ἀγα-
θὸν εἶναι ἢ ἀγαθὴ βούλησις, ἢ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου,
ἢ προδιάθεσις αὐτοῦ εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν χάριν τῆς ἰδέας
τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὄχι χάριν τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ.
Ἦτοι κάθε πράξις ἀγαθὴ δὲν κρίνεται ὡς ἀγαθὴ ἀπὸ τὰ ἀποτε-
λέσματά της, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν διάθεσιν τοῦ πράττοντος πρὸς αὐ-
τήν. Ὅθεν ἀγαθὸν εἶναι ἢ ἔκφρασις τῆς βουλήσεως τοῦ ἀν-
θρώπου, δηλ. αὐτὴ ἢ ἀγαθὴ βούλησις (βουλευτικὴ Ἠθικὴ).

Ὁ Κάντιος δηλ. παρετήρησεν ὅτι ὅλα τὰ μέχρις αὐτοῦ φι-
λοσοφικὰ συστήματα καὶ πλεῖστοι θρησκείαι ἔκρινον τὸ ἀγαθὸν
ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματά του ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, παρέβλεπον
δὲ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀγαθόν. Παρέβλεπον δη-
λαδὴ τὴν ἰδέαν ἢ τὸ εἶδος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀσχέτως
πρὸς τὰ ἀποτελέσματά του. Καὶ ἠκολούθησεν ἀντίθετον ὁδόν.

Ὁ Κάντιος φρονεῖ ὅτι ἡ Ἠθικὴ δὲν πρέπει νὰ στηρίζεται
ἐπὶ τῆς Θρησκείας, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ Θρησκεία νὰ στηρίζεται
ἐπὶ τῆς Ἠθικῆς. Λέγει λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ πράτ-
τῃ τὸ ἀγαθὸν ἀκριβῶς χάριν τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ, διότι εἶναι
τοῦτο ἀγαθόν, καὶ ὄχι χάριν τῆς ἐξ αὐτοῦ ἡδονῆς ἢ εὐδαιμο-
νίας ἢ διότι τοῦτο εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο, λέγει, εἶναι
τὸ καθήκον παντὸς ἀνθρώπου. Τοῦ τὸ ἐπιβάλλει ὁ ἐντὸς του ἐκ
φύσεως ὑπάρχων ἠθικὸς νόμος. Ὁ νόμος δὲ αὐτὸς δὲν εἶναι

1. Μετάφρασις. Ὅπου ἡ Τύχη σὲ ὀδηγεῖ, ὑπόμεινε καὶ ἄφησε τὸν
ἑαυτὸν σου νὰ φέρεται ὑπ' αὐτῆς. Ἄν ὁμοῦς ἀγανακτῆς, καὶ τὸν ἑαυτὸν
σου στενοχωρεῖς καὶ παρὰ ταῦτα ἡ Τύχη (σὲ ἄγει καὶ) σὲ φέρει.

έξωτερικός, αλλά έσωτερικός, είναι στοιχείον του έσω ανθρώπου. Καί τον υποχρεώνει νά πράττη τὸ ἀγαθόν, ὅπως ὁ εἰς τὸ δένδρον ἐνυπάρχων φυσικός νόμος υποχρεώνει αὐτὸ νά ἐκτείνεται εἰς ρίζας καί κλάδους καί εἰς φύλλα καί ἄνθη. Καί τὸν υποχρεώνει κατηγορηματικῶς. Διὰ τοῦτο λέγεται ἡ προσταγὴ αὐτὴ κ α τ η γ ο ρ ι κ ῆ. Ἡ δὲ Ἠθικὴ τοῦ Καντίου λέγεται αὐτόνομος. Ἠθικὴ ἀρχὴ τοῦ Καντίου εἶναι «πρᾶττε οὕτως ὥστε ἡ πράξις σου νά δύναται νά χρησιμεύσῃ ὡς καθολικὴ νομοθεσία τῶν ἀνθρώπων».

ριτικὴ τῆς Ἠθικῆς τοῦ Καντίου. Ἡ Ἠθικὴ αὐτὴ 4
τοῦ Καντίου, καίτοι ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν διάθεσιν ἢ τὴν ἀγαθὴν βούλησιν πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὅπως ἤθελε καί ὁ Δημόκριτος (1), ἐν τούτοις καί αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὡς μονόπλευρος, διότι καί αὐτὴ παραθεωρεῖ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. δὲν εἶναι μόνον πνεῦμα καθαρὸν καί ἰδέα, ὅπως φαίνεται ὅτι δέχεται ὁ Κάντιος, οὔτε πάλιν καθαρὰ ὕλη, ὅπως δέχονται τὰ εὐδαιμονικὰ συστήματα, ἀλλ' εἶναι τὸ συναμφότερον, πνεῦμα καί ὕλη, σῶμα καί ψυχὴ. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος ὡς ὕλη ἔχει καί ἀνάγκας ὑλικὰς καί ὁρμὰς φυσικὰς πρὸς ζωὴν γενικῶς. Ἔχει δὲ καί ἀδυναμίας σωματικὰς καί ψυχικὰς ἢ ὑλικὰς καί πνευματικὰς. Διὸ δὲν δύναται νά πράττη μόνον χάριν τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καί πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ σώματος του καί τοῦ πνεύματός του.

Ἄρα καί ἡ Ἠθικὴ τοῦ Καντίου κρίνεται ἀτελής, διότι δὲν λύει τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ οὔτε θεωρητικῶς οὔτε καί πρακτικῶς. Τοῦτο ἄλλως τε ἀνεγνώρισε καί ὁ ἴδιος ὁ Κάντιος καί, πρὸς συμπλήρωσιν τῆς Ἠθικῆς του, ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καί τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς.

Ἐπίσης κρίνεται ἀτελής ἡ αὐτόνομος Ἠθικὴ τοῦ Καντίου διότι α') ὁ ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον ἠθικός νόμος εἶναι ἀκαθόριστος καί γενικὸς καί β') διότι ὁ ἄνθρωπος φωρᾶται ἀσθε-

1. «Ἀγαθὸν οὐ τὸ μὴ ἀδικεῖν, ἀλλὰ τὸ μὴ ἐθέλειν ἀδικεῖν». Τὰ αὐτὰ ἐδίδαξαν καί ὁ Εὐριπίδης (Ἐπιτά ἐπὶ Θήβαις, 592 κ. ἀ.), ὁ Σωκράτης, Στωικοὶ τινες καί οἱ Νεοπλατωνικοὶ φιλόσοφοι.

νης και αδύνατος εις την Ξω και ειλικρινή του προσπάθειαν να συμμορφώνεται εν παντί και πάντοτε προς τον ηθικόν νόμον και να εκτελή πάντοτε το καθήκον του. Διό προς τοϋτο έχει ανάγκη ο άνθρωπος και της θείας βοηθείας. Ἡ κατηγορικὴ προσταγή τοϋ Καντίου είναι βεβαίως δείγμα ἄκρας ηθικῆς τοϋ ἀνθρώπου τελειότητος, εις την ὁποίαν ἀσφαλῶς θά φθάση οϋτος διὰ της βοηθείας τοϋ Θεοϋ, ἢ της θείας χάριτος, ἥτις « πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύει και τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῖ ». Ἄρκεϊ ὁ ἄνθρωπος να ἀρχίσῃ να πράττῃ τὸ ἀγαθὸν ὡς θέλημα τοϋ Θεοϋ.

Θεονομικὴ Ἠθικὴ. Ἐντελῶς ἀντίθετον ἄποψιν 5
πρὸς την αὐτόνομον Ἠθικὴν τοϋ Καντίου ὑπεστήριξαν οἱ ὀπαδοὶ της Θεονομικῆς Ἠθικῆς. Κατὰ τούτους, αἱ πράξεις τοϋ ἀνθρώπου προσδιορίζονται ὄχι ἀπὸ τον ἐντὸς αὐτοϋ ὑπάρχοντα ἔμφυτον ηθικόν νόμον, ἀλλ' ἀπὸ αὐθεντίαν ἔξω τοϋ ἀνθρώπου κειμένην, ἀπὸ τον Θεόν. Κατὰ τούτους λοιπὸν της Θεονομικῆς Ἠθικῆς, ἀγαθὸν είναι πᾶν ὅ,τι θέλει ὁ Θεὸς και ὅ,τι ἐνομοθέτησεν ὁ Θεός, ὁ ἄνθρωπος δὲ πρέπει να ἐκτελή καλῶς τον νόμον τοϋ Θεοϋ, ὄχι διότι ὁ θεῖος νόμος είναι ἀγαθός, ὅπως θέλει ὁ Κάντιος, ἀλλὰ διότι τοϋτο θέλει ὁ Θεός.

Εἰσηγηταὶ της θεωρίας αὐτῆς είναι οἱ σχολαστικοὶ φιλόσοφοι και θεολόγοι τοϋ μεσαίωου. Οὔτοι ἐφρόνουν ὅτι, λόγω τοϋ προπατορικοϋ ἁμαρτήματος, ἐγένετο τοιαύτη ηθικὴ καταστροφή εις την ψυχὴν τοϋ ἀνθρώπου, ὥστε δὲν είναι εις θεσιν πλέον οϋτος, ἄνευ της τυφλῆς ὑπακοῆς εις τον νόμον τοϋ Θεοϋ, να εὔρη την ὁδὸν πρὸς την ηθικὴν τελειοποίησιν και την σωτηρίαν.

Τὸ κυριώτερον μειονέκτημα της θεωρίας ταύτης είναι ὅτι ἀγνοεῖται τελειῶς ὁ σπουδαῖος ρόλος, τον ὁποῖον διαδραματίζει εις την ηθικὴν ἀνέλιξιν τοϋ ἀνθρώπου ἡ ἐλευθερία της βουλήσεως του και ὁ ἔμφυτος ἐν αὐτῷ ηθικὸς νόμος. Ἐξαφανίζεται δηλ. διὰ ταύτης ἡ ἐλευθέρα προσωπικότης τοϋ ἀνθρώπου, την ὁποίαν ὁ Θεὸς ἐδῶρησεν εις αὐτόν. Ἡ ὀρθόδοξος ἄποψις είναι ὅτι τὸ ἀγαθὸν ταυτίζεται μετὰ τοϋ θελήματος τοϋ Θεοϋ, ὃν ἀγαθόν, ὄχι μόνον διότι θέλει αὐτὸ ὁ Θεός, ἀλλὰ και διότι, ὡς ἀγαθόν, είναι ὑποκείμενον της θελήσεως τοϋ Θεοϋ.

Εννοία. Προκειμένου ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ νὰ ἐξε- 1
τάσῃ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ νὰ προσδιορίσῃ
αὐτό, λαμβάνει μὲν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπ' ὄψιν
τῆς τὰ πορίσματα τῆς Ψυχολογίας καὶ τὰ διδά-
γματα τῆς ὑγιοῦς Φιλοσοφίας, ἀλλ' ὡς κυρίαν πη-
γὴν τῆς διδασκαλίας τῆς ἔχει τὰς πηγὰς τῆς Χριστιανικῆς Θρη-
σκείας. Ἡ Ἀποκάλυψις λοιπόν, δηλ. ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ
Παράδοσις, λέγουσιν ὅτι ἀγαθὸν εἶναι πᾶν τὸ ἐκ Θεοῦ
προερχόμενον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐκφράζεται ὡς θεῖον θέ-
λημα. «Ἐκ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ πᾶν ἀγαθὸν ὀρίζεται», λέγει
ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Οἷδικός νόμος. Ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς 2
γνωστόν, ἐκφράζεται εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον, ὁ ὁ-
ποῖος ὑπάρχει ἔμφυτος εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἄν-
θρώπου καὶ ὁ ὁποῖος πάλιν φωτίζεται ἀπλῶς καὶ
λαμβάνει ὠρισμένον περιεχόμενον εἰς τὴν Χριστια-
νικὴν Ἠθικὴν διὰ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ ἠθικός
οὗτος νόμος εἶναι τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ πράττῃ ὁ
ἄνθρωπος μονίμως καὶ διαρκῶς.

Δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ γνῶσις μόνον τοῦ
ἠθικοῦ νόμου εἶναι τὸ ἀγαθόν. Διότι ὁ ἠθικός νόμος ἀπεκα-
λύφθη εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὄχι διὰ νὰ τὸν γνωρίζῃ ἀπλῶς, ἀλλὰ
καὶ διὰ νὰ τὸν ἐκτελέσῃ. Ἦτοι ὁ Θεὸς ἐφανέρωσε τὸ θέλημά του εἰς
τοὺς ἄνθρώπους, ὄχι διὰ νὰ τοὺς ἱκανοποιήσῃ τὸ «εἰδέναι»
καὶ νὰ τοὺς πλουτίσῃ τὰς γνώσεις των, ἀλλὰ ἵνα οἱ ἄνθρωποι
πράττουν αὐτόν. Ὅθεν ἀγαθὸν εἶναι τὸ γινώσκειν καὶ πράττειν
τὸν ἠθικὸν νόμον, ὡς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

«Καὶ φυλάξεσθε πάντα τὸν νόμον μου καὶ πάντα τὰ προστάγματά μου
καὶ ποιήσετε αὐτά. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν» (Λευϊτ. ΙΘ' 37). Καὶ
ἡ Καινὴ Διαθήκη: «Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ,
ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοθήσονται» (Ρωμ. Β' 13). Καὶ ὁ Κύ-
ριος: «Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι Κύριε, Κύριε εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν
τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς»
(Ματθ. Ζ' 21).

3
ιάδεις εις τό πράττειν τό άγαθόν. Ἡ Χριστιανική Ἠθική άκόμη μάς διδάσκει ότι τό γινώσκειν και πράττειν τόν ήθικόν νόμον άπλώς δέν είναι αυτό τό άγαθόν. Διότι πρέπει πρός τουτο να έξετασθῆ και ή διάθεσις ή ή πρόθεσις του ανθρώπου, που πράττει τό άγαθόν. Πράττει τις τό άγαθόν, αλλά από ποια έλατήρια κινούμενος τό πράττει ; Ἡ Χριστιανική Ἠθική ως έλατήριον της έκτελέσεως του άγαθου δέχεται μόνον την άγάπην, όπως την έδίδαξεν ο Κύριος, δηλ. την χριστιανικήν άγάπην. Αυτή είναι τό πλήρωμα του ήθικου νόμου, όπως λέγει ο Ἀπόστολος Παύλος (Ρωμ ΙΓ' 10).

“Ωστε εις την έκτέλεσιν του ήθικου νόμου δέον να άποκλεισθῆ κάθε άλλο έλατήριον, ως μη ήθικόν, έκτός της άγάπης. Πρέπει δηλ. ο χριστιανός να πράττη τό άγαθόν έξ άγάπης πρός αυτό τουτω τό άγαθόν, χάριν της ιδέας ότι είναι άγαθόν. Είναι δε άγαθόν, διότι εκφράζει τό θέλημα του Θεου. Να μη πράττη δηλ. τό άγαθόν με έλατήριον την έλπίδα της άμοιβῆς, ότι δηλ. ο Θεός θα τόν άμείψη, ούτε με έλατήριον τόν φόβον, ότι δηλ., αν δέν πράξη τό άγαθόν, ο Θεός θα τόν τιμωρήση, ούτε με έλατήριον την έπίδειξιν ή την ύστεροφημίαν ή τόν έγωισμόν. Τό άγαθόν πρέπει να πράττη ο χριστιανός, διότι τουτο είναι άγαθόν και διότι είναι τό θέλημα του Θεου έναρμονιζόμενον με τόν έμφυτον έν ήμιν ήθικόν νόμον.

Ἡ Κύριος εἶπε : « Προσέχετε την δικαιοσύνην ύμων μη ποιειν έμπροσθεν των ανθρώπων, πρός τό θεαθῆναι αυτοίς· ει δε μήγε μισθόν ούκ έχετε παρά τῷ πατρι ήμων τῷ έν τοίς ουρανοίς. Ὅταν ούν ποιῆς έλεημοσύνην, μη σαλπίσης έμπροσθέν σου, όπως οι ύποκριται ποιουσιν έν ταις συναγωγαις και έν ταις ρύμαις, όπως δοξασθῶσιν υπό των ανθρώπων. Ἀμήν λέγω ύμιν. Ἀπέχουσι τόν μισθόν αυτών. Σοῦ δε ποιούντος έλεημοσύνην, μη γνώτω ή άριστερά σου τί ποιει ή δεξιά σου.

. . . Καί όταν προσεύχη, ούκ εση όπως οι ύποκριται, ότι φιλοῦσιν έν ταις συναγωγαις και έν ταις γωνίαις των πλατειων εστῶτες προσεύχεσθαι, όπως αν φανῶσι τοίς ανθρώποις. Ἀμήν λέγω ύμιν, ότι απέχουσι τόν μισθόν αυτών . . . Ὅταν δε νηστεύητε, μη γίνεσθε όπως οι ύποκριται σκυθρωποί· αφανίζουσι γάρ τα πρόσωπα αυτών, όπως φανῶσι τοίς ανθρώποις νηστεύοντες. Ἀμήν λέγω ήμιν, ότι απέχουσι τόν μισθόν αυτών » (Ματθ. Ζ' 1-18).

Και ο Ἀπόστολος Παύλος, πλέκων τόν γνωστόν ωραίον ύμνον εις την άγάπην, ως διάθεσιν εις τό πράττειν τό άγαθόν, λέγει ότι, αν εις τουτο

ελατήριόν μας δέν εἶναι ἡ ἀ γ ά π η, οὐδέν ὄφελος ἔχομεν νά ἀποκομίσωμεν : « Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καί τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δέ μή ἔχω, γέγονα χαλκός ἤχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καί ἐάν ἔχω προφητεῖαν καί εἰδῶ τά μυστήρια πάντα καί πάσαν τήν γνῶσιν, καί ἐάν ἔχω πάσαν τήν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν (ὅπως εἶπεν ὁ Χριστός, Ματθ. ΙΖ΄ 20), ἀγάπην δέ μή ἔχω, οὐδέν εἰμι. Καί ἐάν ψωμίσω πάντα τά υπάρχοντά μου καί ἐάν παραδῶ τὸ σῶμα μου, ἵνα καυθήσομαι, ἀγάπην δέ μή ἔχω, οὐδέν ὄφελοῦμαι » (Α΄ Κορ. ΙΓ΄ 1 - 13).

παιτεῖται καί ἡ θεία ἀρωγή. Εἰς τήν ἐκτέλε- 4
σιν τοῦ ἀγαθοῦ δέν εἶναι ἀρκετῆ ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου· ἀπαιτεῖται καί ἡ θεία ἀρωγή, δηλ. ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ προστασία καί ὁ φωτισμός. Τόσον ἡ Ψυχολογία ὅσον καί ἡ Ἁγία Γραφή, ἀλλά καί ἡ προσωπική ἐκάστου πείρα μάς διδάσκουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μέ μεγάλην δυσκολίαν κατορθώνει νά πράττη τὸ ἀγαθόν, ἐνῶ τὸ κακόν τὸ διαπράττει μέ τήν μεγαλύτεραν εὐχέρειαν. Ὁ Χριστός λέγει : « Εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης, ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη καί εὐρύχωρος ἡ ὁδός ἡ ἀπάγουσα εἰς τήν ἀπώλειαν καί πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς· ὅτι στενὴ ἡ πύλη καί τεθλιμμένη ἡ ὁδός ἡ ἀπάγουσα εἰς τήν ζωὴν καί ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν » (Ματθ. Ζ΄ 13).

Αἰτία τούτου εἶναι ἡ ἁμαρτία, ποῦ εὐρίσκεται μέσα εἰς τὸν ἄνθρωπον, καί ἡ λόγῳ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ροπή τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ κακόν. Διὸ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει : « Οὐ γὰρ ὁ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὁ μισῶ τοῦτο ποιῶ. Οὐ γὰρ ὁ θέλω ἀγαθὸν ποιῶ, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω... ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται » (Ρωμ. Ζ΄). Τοῦτο ἄλλωστε μαρτυρεῖ καί ἡ πείρα ἑνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν ἀνθρώπων. Βλέπομεν δηλ. ὅτι εὐκολα εἶναι δυνατὸν νά πράττη τις τὸ κακόν, ὡσάν νά τὸν σπρώχνῃ κάποιος πρὸς αὐτό. Ἐνῶ τὸ ἀγαθὸν τὸ πράττει — ὅταν, ἐννοεῖται, τὸ πράττη — μετὰ πολλῆς δυσκολίας καί μέ πολλοὺς δισταγμούς, διὰ νά μὴ τὸν κατηγορήσουν τάχα οἱ ἄλλοι ὡς ἀνόητον ἢ βλάκα ἢ θρησκόληπτον ἢ δειλὸν κ.τ.τ.

Διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τήν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Αὐτός θά τὸν ἐνισχύσῃ, θά τὸν φωτίσῃ, θά τὸν δυναμώσῃ εἰς τὸ ἀγαθόν. Μᾶς τὸ λέγει καθαρά ὁ Ἀπόστολος Παῦλος : « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, λέγει, τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος

τοῦ θανάτου τούτου; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν» (Ρωμ. Ζ' 25). Διότι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μόνος βοηθὸς καὶ ὁ ρύστης, ὁ συνεργὸς εἰς πᾶν ἔργον ἄγαθόν, κατὰ τὴν προαίρεσιν ἐκάστου (Ρωμ. Η' 28).

κοπὸς καὶ ὀρισμὸς τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν διάθεσιν εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν. Καὶ ἐπομένως κατὰ τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰ εἰδολογικὰ συστήματα. Παρὰ ταῦτα ὅμως, δὲν παραβλέπει καὶ τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ πράττεται τὸ ἀγαθόν. Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο μετέχει αὕτη καὶ τῶν τελολογικῶν συστημάτων. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει ὅτι τὸ ἀγαθὸν δὲν πρέπει νὰ γίνεται « μίτε διὰ δόξαν, ὡς φησὶν οἱ φιλόσοφοι τὴν εὐκλειαν, μίτε διὰ μισθόν, εἴτε παρ' ἀνθρώπων εἴτε ἐκ Θεοῦ » (Στρωμ. Δ'). Τὸ ἀγαθὸν πρέπει νὰ γίνεται διότι εἶναι ἀγαθόν. Ἀλλὰ πάλιν ὁ Κύριος προσθέτει ὅτι οἱ δίκαιοι « ἀπελεύσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον » (Ματθ. ΚΕ' 46).

Ἡ ὀρθὴ πίστις εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει πάντοτε καὶ μονίμως νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ ἀγάπην πρὸς αὐτὸ καὶ πρὸς τὸν Θεόν, χωρὶς τὸν σκοπὸν, δηλ. τὸν ὑπολογισμὸν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀμοιβῆς διὰ τῆς μακαριότητος καὶ εὐδαιμονίας. Αὐτὰ προστίθενται αὐτομάτως. Διότι καὶ ἡ μακαριότης καὶ ἡ εὐδαιμονία εἶναι ἀγαθὰ συνδεδεμένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς ἀγιότητος καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα καὶ εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου αἰώνιον ζωὴν. Ὅπως πάλιν ἡ κακοδαιμονία καὶ ἡ κόλασις εἶναι συνδεδεμένα μετὰ τῆς κακουργίας καὶ τῆς ἀνηθικότητος. Ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως, ἡ ὑπομονή, ἡ ἀπάθεια, ἡ πρόοδος καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς Κοινωνίας καὶ γενικὰ ἡ ἀπόλαυσις τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ κληρονομία τοῦ ἀγαθοῦ. Τὰ ἀντίθετα δὲ εἶναι τοῦ κακοῦ. Αὐτὰ προστίθενται αὐτομάτως, ὡς μισθός, εἰς τὸν πράττοντα τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν.

Ὅθεν χριστιανικῶς ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἐξ ἀγάπης καὶ μὲν τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ πρὸς εὐδαιμονίαν καὶ μακαριότητα τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς Κοινωνίας.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΡΧΟΛΟΓΙΑ

«Κεφαλή πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας ὁ Χριστὸς»
(Κολ. Β' 10)

11. Ο ΗΘΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ

ΦΥΣΙΚΟΙ. Ἡθικὸς νόμος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν φυσικὸν ἢ βιολογικὸν νόμον, λέγεται ὁ νόμος, ὁ ὁποῖος διέπει τὰ ἡθικῶν ἀνθρώπων. Ὅπως δηλ. ὑπάρχει ὁ φυσικὸς νόμος, ἄγραφος μέσα εἰς τὴν Φύσιν, ὁ ὁποῖος διέπει τὰ ἄψυχα ὄντα, καὶ ὅπως ὑπάρχει ὁ βιολογικὸς νόμος, ὁ ὁποῖος κυβερνᾷ τὴν φυσικὴν ζωὴν καθόλου, οὕτως ὑπάρχει εἰς τὸν Κόσμον ἄγραφος καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος, χαραγμένος εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἀνθρώπου. Αὐτὸς κανονίζει τὴν ἠθικὴν τάξιν καὶ τὴν ἠθικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Οὗτος εἶναι, ὡς ἐλέχθη, τὸ θεῖον θέλημα, τὸ ὁποῖον ὡς ἀγαθὸν πρέπει νὰ κανονίζῃ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. 1

Τὸ ἔμφυτον τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ὁ ἠθικὸς νόμος ὑπάρχει γραμμένος εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἀνθρώπου. Κάθε ἄνθρωπος δηλαδὴ φέρει μέσα του ἐκ φύσεως τὸν νόμον τοῦτον. Εἶναι ἔμφυτος καὶ ὄχι ἐπίκτητος. Δὲν τὸν προσκτᾷ δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν ὑστέρων διὰ τῆς ἀγωγῆς, ἀλλὰ γεννᾶται ὁ ἄνθρωπος φέρων μέσα του τὸν νόμον τοῦτον. Ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ὁ καρπὸς τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος. Προέρχεται δηλαδὴ ἀπὸ τὸ ἠθικὸν συναίσθημα. Καὶ ὅπως τοῦτο εἶναι ἔμφυτον, οὕτω καὶ ἐκεῖνος εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο μαρτυρεῖ:
α') Αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. δὲν εἶναι μόνον ὄν φυσικόν, ὥστε νὰ διέπεται ἀπὸ τοῦς 2

φυσικούς και τούς βιολογικούς νόμους, άλλ' είναι και ήθικόν και πνευματικόν ὄν, και ὡς τοιοῦτον διέπεται πλέον ὑπὸ τῶν ήθικῶν νόμων.

β') Ἡ προσωπικὴ πείρα ἐκάστου. Κάθε ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἐντὸς του τὴν ὑπαρξιν τοῦ ήθικοῦ νόμου, ποῦ τὸν διατάσσει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν και νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν.

γ') Ἡ μαρτυρία τῆς Ἱστορίας. Αὕτη μαρτυρεῖ ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὄλων τῶν ἐποχῶν και ὄλων τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων εἶχον κοινούς ήθικούς νόμους και ἀγράφους κανόνες, ὑπαγορευομένους ὑπὸ τοῦ ἐμφύτου ήθικοῦ νόμου. Τοὺς νόμους τούτους ὡς ἐρμηνείαν τοῦ ἐμφύτου ήθικοῦ νόμου ἔγραψαν κατόπιν οἱ φιλόσοφοι, οἱ ήθικολόγοι, οἱ μεγάλοι μύσται τῶν θρησκείων και οἱ νομοθέται και τούς ἔδωσαν εἰς τούς ἄνθρώπους. Καί

δ') Ἡ μαρτυρία τῆς θείας Ἀποκαλύψεως. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν ὅτι εἰς τὰς καρδίας ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχει γραπτὸς ὁ ἄλλως ἄγραφος ήθικός νόμος (Β' 14).

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες διέκρινον και αὐτοὶ δύο εἶδη νόμων: α') τοὺς γραπτούς και β') τοὺς ἀγράφους. Ὁ δὲ Χρυσόστομος θέλει τρία εἶδη νόμων: α') τῆς φύσεως (ἄγραφος), β') τοῦ γράμματος (ὁ γεγραμμένος ὑπὸ τοῦ Μωσέως) και γ') τῆς χάριτος (δηλ. τοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐαγγελικός, ὁ και νόμος τῆς ἀγάπης λεγόμενος).

Ὁ ρήτωρ Δημοσθένης ('Αριστ. Β' 774) λέγει ὅτι οἱ ἄγραφοι νόμοι εἶναι ὄρων τοῦ Θεοῦ. Καί ὁ Ξενοφῶν ὁμοίως λέγει τὰ ἐξῆς: «Ἐγὼ μὲν οἶμαι θεοὺς τοὺς νόμους τούτους τοῖς ἀνθρώποις θεῖναι» ('Απομν. Δ' 4). Καί Διογένης ὁ Λαέρτιος: «Ὁ κατὰ ἔθνη γενόμενος ἄγραφος καλεῖται» (Γ' 45). Ὁμοίως και ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὴν Ἀντιγόνην, ὅπου ἐξαιρέται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ θεοῦ δικαίου ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον, και εἰς τὸν Οἰδίποδα Τύραννον, ὅπου ὁ χορὸς ἐξυμνεῖ «τούς ὑψίποδας νόμους τούς ἐν οὐρανῷ αἰθέρι τεκνωθέντας, ὧν Ὀλύμπιος πατὴρ μόνος, οὐδὲ θνητὴ φύσις ἀνδρῶν ἔτεκεν, οὐδὲ μήποτε λήθη κατακοιμήσῃ αὐτούς» (833). Καί ὁ Κικέρων και ὁ φιλόσοφος Ἡράκλειτος ὁμοίως. Καί ὁ Πλούταρχος: «Τούς μὲν τῆς πόλεως βιάσασθαι νόμους δύναμαι, τούς δὲ τῆς φύσεως οὐ δύναμαι».

Καί ὁ Παῦλος, δύο εἶδη νόμου γνωρίζων, λέγει: «Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἤμαρτον, ἀνόμως και ἀπολοῦνται, και ὅσοι ἐν νόμῳ ἤμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται... Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, οἵτινες ἐνδεκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν» (Ρωμ. Β' 12-15).

νωρίσματα του έμφύτου ήθικου νόμου. 'Ο έμ- 3
φυτος ή άγραφος ήθικός νόμος έχει τά έξης γνω-
ρίσματα :

α') Εΐναι καθολικός. Παρατηρείται
δηλ. εις όλους άνεξαιρέτως τούς ανθρώπους όλων
τών αίωνων. 'Ως τοιοϋτος δέ οϋτος εΐναι και άμετάβλητος,
όπως και ό φυσικός ή βιολογικός νόμος.

β') Εΐναι έπιτακτικός. Διατάσσει δηλ. τούς άν-
θρώπους νά πράττουν τό άγαθόν και νά άποφεύγουν τό κακόν
και τούς ύποχρεώνει πρός τούτο με τά καθήκοντα. Και

γ') Εΐναι προαιρετικός. "Ητοι ύποχρεώνει μέν
τόν άνθρωπον νά πράττη τό άγαθόν, αλλά δέν τόν έξαναγκά-
ζει συγχρόνως πρός τούτο, αλλά τήν εκτέλεσιν του καθή-
κοντος αφήνει πλέον εις τήν βούλησιν, εις τήν διάθεσιν του άν-
θρώπου. Εΐναι δηλ. ό ήθικός νόμος ύποχρεωτικός, όχι όμως και
καταναγκαστικός. Και τούτο δια νά διασωθῆ ή έλευθερία της
βουλήσεως του ανθρώπου.

Τήν έννοιαν αύτήν εκφράζει ξεροχα ό Κάντιος : « Καθήκον, λέγει, ό
σύ ύψηλόν και μέγα όνομα. Δέν περιέχεις μέν τι τό άρεστόν ή έπαγωγόν,
άλλ' άπαιτείς ύποταγήν και, ίνα νικήσης τήν βούλησιν, δέν άπειλείς, πρῶ-
γμα πού θά έκινούσε φυσικήν άπέχθειαν και τρόμον, άλλ' άπλως διατυπώ-
νεις νόμον, ό όποίος μόνος του εύρίσκει εισοδον εις τήν ψυχήν και εκεί
εύρίσκει σεβασμόν και τιμήν από όλους τούς ανθρώπους, θέλοντας και μή,
έν και πάντοτε δέν σε άκούνε... Τίς εΐναι ή άρχή σου, άρχή άνταξία σου,
και πού δύναται νά εύρεθῆ ή ρίζα της εύγενοϋς σου καταγωγῆς ; » (Χ. 'Αν-
δρούτσου 'Ηθική, σελ. 93).

άποκεκαλυμμένος ήθικός νόμος. 'Ο φυσικός ή 4
άγραφος οϋτος νόμος έχει λάβει συγκεκριμένον
περιεχόμενον και ώρισμένην μορφήν εις τήν 'Α-
ποκάλυψιν της Χριστιανικής Θρησκείας. Οϋτος
κατ' άρχάς έδόθη υπό του Θεου εις τούς 'Ισραη-
λίτας δια του Μωυσέως εις τό όρος Σινᾶ. Εΐναι αΐ δέκα έν-
τολαΐ. Και ονομάζεται Δεκάλογος, Νόμος του Θεου, Νόμος
του Μωυσέως, Νόμος του Σινᾶ και άπλως Νόμος. Δι' αύτου
ό Θεός εκφράζει τό θέλημά του, τό πῶς δηλ. θέλει Αϋτός νά
διάγωσιν οΐ άνθρωποι. Οϋτος εΐναι ό έξης ("Εξοδ. Κ') :

1. Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.
2. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρείᾳ αὐτοῖς.
3. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.
4. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου ἀγιαζεῖν αὐτήν· ἕξ ἡμέρας ἐργᾶ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.
5. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένη ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς.
6. Οὐ φονεύσεις.
7. Οὐ μοιχεύσεις.
8. Οὐ κλέψεις.
9. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ. Καὶ
10. Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστίν.

Τὸν ἠθικὸν τοῦτον νόμον, ἔλθων ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, δὲν κατέλυσεν, ἀλλ' ἐπεκύρωσε καὶ συνεπλήρωσεν εἰς τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιόν του: «Μὴ νομίσητε, λέγει, ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν Νόμον ἢ τοὺς Προφῆτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι» (Ματθ. Ε' 17). Καὶ ὁ νέος οὗτος Νόμος, ὁ Νόμος Χάριτος, ὅπως λέγεται, ὠνομάσθη Εὐαγγελικὸς Νόμος.

Οὔψιστος ἠθικὸς νόμος. Ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος 5 περιλαμβάνει δύο μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον καταγράφει τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν (1-4 ἐντολὴ) καὶ εἰς τὸ δεύτερον τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τὸν πλησίον (5-10 ἐντολὴ). Συνωψίσθη δὲ καὶ ὑπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ὑπὸ τῆς Καινῆς (Ματθ. ΚΒ' 37-40) εἰς δύο μεγάλας ἐντολάς, ἐξαρτωμένας ἀπὸ τὴν ἀγάπην:

Α') «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου» καὶ

Β') «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν».

Εἰς αὐτάς τίθεται ὡς ρῆμα τὸ ἀγαπήσεις, διότι ἡ ἀγάπη καὶ μόνη πρέπει νὰ εἶναι ἡ διάθεσίς μας εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν. Αὐτὸ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸ περιλαμβάνουν αἱ δύο αὐταὶ ἐντολαί, «ἐν αἷς, κατὰ τὴν βεβαίω-

σιν του Κυρίου, ὅλος ὁ Νόμος καὶ οἱ Προφῆται κρέμονται » (Ματθ. ΚΒ' 40). Διὰ τοῦτο οὗτος λέγεται ὁ ψιστος ἠθικὸς νόμος. Εἶναι ἡ τελεία σύνοψις ὅλης τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Ἐμπρακτος καὶ ἀνυπόκριτος καὶ ἀπεριόριστος ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀγάπη σχετικὴ πρὸς τὸν πλησίον. Πάντοτε δὲ ἀγάπη.

Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον, ὁ Κύριος διετύπωσε τὸν χρυσοῦν κανόνα τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Καὶ εἶπε : « Πάντα ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ».

Πρὸς τὸν κανόνα τοῦτον ὀφείλει πᾶς ἄνθρωπος νὰ ρυθμίζῃ τὰς πράξεις του καὶ τὸν βίον του καθόλου ἀπέναντι τοῦ πλησίον του ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἀγάπης. Κρατύνεται δὲ εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν ὁ ἀνθρωπος διὰ τῆς βαθείας πίστεως εἰς τὸν Χριστὸν καὶ διὰ τῆς στενῆς καὶ διαρκοῦς σχέσεως καὶ ἐπικοινωνίας μετ' αὐτοῦ μετὴν προσευχῆν καὶ μετὴν συχνὴν συμμετοχῆν εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Σωτὴρ μας Χριστὸς εἶναι ὁ τέλειος τύπος ἠθικῆς προσωπικότητος, τὸν ὁποῖον πρέπει ὁ χριστιανὸς νὰ μιμῆται ἐν παντὶ καὶ πάντοτε (Ἐφεσ. Ε' 1, Α' Ἰωάν. Ε' 3).

12. ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΚΥΡΟΣ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ

Εννοία. Εἰς τὰ διάφορα ἠθικοφιλοσοφικὰ συστήματα γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ κύρους τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ποία δηλ. εἶναι ἡ ἀρχὴ ὡς πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ὁ ἠθικὸς νόμος, καὶ ποῖον κῦρος δύναται οὗτος νὰ ἔχῃ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἐρευνᾶται δὲ ἐκεῖ συχνὰ ἂν εἶναι ὁ ἀνθρωπος ὑποχρεωμένος νὰ πράττῃ κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὅπως εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελῇ τοὺς πολιτικούς νόμους, οἱ ὁποῖοι προβλέπουν καὶ ἀμέσους τιμωρίας (κυρώσεις) διὰ τοὺς μὴ συμμορφουμένους πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτῶν. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὰ διάφορα ἠθικὰ συστήματα χωρίζονται εἰς δύο τάξεις : τὰ αὐτόνομα καὶ τὰ ἑτερόνομα. Αὐτόνομα = ὁ νόμος ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου· ἑτερόνομα = ὁ νόμος ἐκτὸς αὐτοῦ.

α') Συστήματα αὐτόνομα. Τὰ αὐτόνομα συστήματα διδάσκουν ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος ἔλαβεν ἀρχὴν ἀπὸ αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. ἐκ φύσεως φέρει ἐντὸς τοῦ ἔμφυτον τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ ἐπομένως εἶναι αὐτεξούσιος ἢ αὐτόνομος νὰ διαθέτῃ τὴν βούλησίν του ἐλεύθερα εἰς τὸ νὰ πράττῃ ἢ νὰ μὴ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Ὁ ἠθικὸς δὲ νόμος εἶναι φυσικὸν προϊὸν τῆς πνευματικῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὅπως εἰς τὸ δένδρον ὑπάρχει ὁ φυσικὸς νόμος νὰ ἐπεκτείνεται τοῦτο εἰς ρίζας καὶ εἰς κλάδους, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπάρχει ὁ ἠθικὸς νόμος, ποὺ τὸν ὑποχρεώνει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Ἄρα αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἠθικοῦ νόμου (Κάντιος - Αὐτόνομος Ἠθικῆ).

β') Συστήματα ἑτερόνομα. Τὰ ἑτερόνομα συστήματα δέχονται τὸν ἠθικὸν νόμον ἕξωθεν προερχόμενον, ὅτι δηλ. δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν οὗτος μὲ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ εἶναι ἑτέρα ἀρχή, ἕξω τοῦ ἀνθρώπου κειμένη. Συνήθως ἡ θρησκεία εἶναι ἐκείνη, ἢ ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου κειμένη ἀρχή, ἢ ὁποῖα νομοθετεῖ τὸν ἠθικὸν νόμον ὡς ἠθικὰ παραγγέλματα καὶ ἐντολάς. Εἰς τὴν Χριστιανικὴν δὲ Θρησκείαν αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔθεσε τὸν ἠθικὸν νόμον μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλ' ὁ Θεὸς εἶναι ἑτέρα ἀρχή, ἕξω τοῦ ἀνθρώπου κειμένη. Ἄρα εἰς τοῦτο ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἑτερόνομος. Διὰ τοῦτο τὰ συστήματα αὐτὰ λέγονται ἑτερόνομα (Θεονομικὴ Ἠθικῆ).

ὁ κύρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Κατὰ τὴν αὐτονομίαν, ὁ ἠθικὸς νόμος ἀντλεῖ τὸ κύρος ἀπὸ τὴν ἰδίαν κρίσιν τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ δὲ τὴν ἑτερονομίαν, τὸ κύρος καὶ τὴν αὐθεντίαν τὴν λαμβάνει ὁ ἠθικὸς νόμος ἀπὸ τὸν νομοθέτην Θεόν. Αὐτονόητον ὁμῶς εἶναι ὅτι δὲν δύναται νὰ ἔχη κύρος ὁ ἠθικὸς νόμος, ὅταν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κρίσιν τοῦ ἀνθρώπου. Μόνον ὁ Θεὸς εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ ἐγγύησις καὶ ἡ βεβαίωσις περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν πράξεών του. Διὰ τοῦτο ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ δέχεται τὸν ἠθικὸν νόμον ὄχι ὡς προϊὸν τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς ἔκφρασιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ.

“Ὅθεν ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, στηριζομένη ἐπὶ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, ἔχει στενὴν σχέσιν μετὰ αὐτῆν. Οὐτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοηθῇ Ἠθικὴ χωρὶς θρησκείαν. Διότι τὰ δύο συναισθήματα, τὸ ἠθικὸν καὶ τὸ θρησκευτικόν, εἶναι στενώτατα συνηνωμένα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἄθρησκος Ἠθικὴ δὲν παρέχει κανένα κύρος καὶ καμμίαν αὐθεντίαν. Μόνον ἡ θρησκευτικὴ Ἠθικὴ, καὶ μάλιστα ἡ Χριστιανικὴ, δίδει κύρος εἰς τὰς ἠθικὰς ἐννοίας. Διότι ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία δὲν εἶναι οὔτε Ἐπιστήμη οὔτε Τέχνη μόνη. Δὲν εἶναι δηλ. οὔτε ἀπλὴ γνῶσις καὶ μᾶθησις οὔτε καὶ ἀκολουθία κανόνων. Εἶναι κυρίως βίωμα, εἶναι ζωὴ, τὴν ὁποίαν κανονίζει μόνον ἡ Ἠθικὴ καὶ τὴν συνέχει ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ (Β΄ Κορ. Ε΄ 14). Εἶναι ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐντὸς ἡμῶν αὐτῶν (Λουκ. ΙΖ΄ 21). Διὰ τοῦτο ὅσοι τὴν ζωὴν λέγουσιν μαζὶ μετὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον: «Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δ’ ἐν ἐμοὶ Χριστός» (Γαλ. Β΄ 20).

Χαρακτῆρ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μείνωμεν μετὰ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ εἶναι ἀπολύτως ἑτερόνομος. Διότι ὁ Θεός, κατὰ τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν, εἶναι μὲν ἡ πρώτη πηγὴ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ ὅλων τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ εἶναι ἑτερόνομος. Αἱ ἠθικαὶ ὅμως ἐννοίαι, ὑπάρχουσαι ἐμφύτως εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ μεταδιδόμεναι κληρονομικῶς εἰς τοὺς ἀπογόνους, ἐνεργοῦν πλέον ὥς νὰ προέρχωνται ἀπὸ αὐτὴν τὴν λογικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὴν πνευματικὴν του δηλ. οὐσίαν, καὶ ἐπομένως ὥς πρὸς τοῦτο ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, ταῦτα διδάσκουσα, εἶναι ἑτερόνομος.

Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ ὡς ἑτερόνομος μὲν λαμβάνει τὸν ἠθικὸν νόμον ὡς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτόνομος δὲ δέχεται τοῦτον ὡς καθῆκον καὶ διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν ὅλως ἐλευθέρως καὶ ἐξ ἀγάπης, μετὰ τὴν βοήθειαν μάλιστα τοῦ Θεοῦ. Τότε καὶ ὁ Θεὸς παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν εὐδαιμο-

νίαν και τήν μακαριότητα. "Ἦτοι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μὲν αὐτὸς ὁ ὅσιος, ὄχι ὁμῶς καὶ τελείως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Διότι πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς συνδέεται μὲ τὸν Θεὸν καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ Αὐτόν, ὡς δημιουργημένος «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» Αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς δὲ πάλιν θεωρεῖ αὐτὸν τέκνον, χάριν τοῦ ὁποῖου ἐθυσίασε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

Περὶ τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὁμιλεῖ ὁ Κύριος ὡς ἐξῆς : « Καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. Ὁ μένων ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. Ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. Ἐάν τις μὴ μείνῃ ἐν ἐμοί, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα καὶ ἐξηράνθη καὶ συναγοῦσιν αὐτὰ καὶ εἰς πῦρ βάλλουσι καὶ καίεται » (Ἰωάν. ΙΕ' 1-19). Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος : « Πεποιθήσιν δὲ τοιαύτην ἔχοντες διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Οὐχ ὅτι ἀφ' ἑαυτῶν ἱκανοὶ ἐσμεν λογισασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἰκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς ἰκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος. Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ » (Β' Κορινθ. Γ' 4-6).

13. Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗΝ

Εννοία. Ὁ ὅρος συνείδησις παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα σύνοιδα καὶ χρησιμοποιεῖται καὶ ὑπὸ τῆς Ἠθικῆς καὶ ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας. Φανερώνει δὲ γενικῶς τὴν γνώσιν τοῦ ἔσω ἀνθρώπου ἢ τῆς ψυχικῆς του καταστάσεως καὶ εἶναι προφανῶς ἀπόρροια τῆς πνευματικῆς οὐσίας αὐτοῦ, δηλ. τοῦ συναισθηματικοῦ, τοῦ βουλευτικοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ στοιχείου τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὅταν μὲν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας ἢ λέξις, σημαίνει τὴν ἄμεσον γνώσιν ἢ ἀντίληψιν τῶν ἐν ἡμῖν συμβαινόντων ψυχικῶν φαινομένων ἢ τὴν συναίσθησιν τοῦ ἑαυτοῦ μας, τὴν αὐτοσυναίσθησιν. Ὅταν δὲ χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῆς Ἠθικῆς, σημαίνει τὴν ψυχικὴν ἰκανότητα, πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος, νὰ κρίνῃ καὶ νὰ διακρίνῃ τὰς πράξεις καὶ τὰς βουλήσεις του εἰς ἀγαθὰς ἢ κακὰς, νὰ λαμβάνῃ δὲ γνώσιν τῆς ἠθικότητός του, ἂν δηλ. ὁ βίος του εἶναι ἠθικὸς ἢ ὄχι.

ὁ ἔργον τῆς συνειδήσεως. Τὸ ἔργον τῆς ἠθι- 2
κῆς συνειδήσεως εἶναι διπτόν. Ἄφ' ἑνὸς μὲν
κρίνει, ὡς δικαστῆς, τὴν ἠθικὴν ἀξίαν ἢ ἀπαξίαν
τῶν πράξεών μας, ἀφ' ἑτέρου δέ, ὡς ἠθικὴ ἀρχὴ
ἢ ὡς φωνὴ τοῦ Θεοῦ, προτρέπει ἢ ἀποτρέπει, συμ-
βουλεύει ἢ παιδαγωγεῖ, ἐπιδοκιμάζει ἢ ἀποδοκιμάζει καὶ ἐπαι-
νεῖ ἢ ἐλέγχει (ψέγει). Μᾶς παρουσιάζεται δηλ. ἐντὸς μας ἡ
συνείδησις ὡς δεύτερον κριτήριον τῆς ἠθικότητός μας, κριτήριον
ὑποκειμενικὸν καὶ ὄχι ἀντικειμενικόν, ὅπως εἶναι ὁ ἠθικὸς νό-
μος ὡς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας
τὴν ὀνομάζουν τὸ συνειδός.

ρισμός. Ἡ συνείδησις εἶναι στοιχεῖον τοῦ ἔσω 3
ἀνθρώπου. Εἶναι ὑποκειμενικῶς μὲν ἡ σύγκρισις
τῶν πράξεών μας μὲ τὸν ἠθικὸν νόμον, ἀντικει-
μενικῶς δὲ εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἠθικὸς νόμος. Μᾶς
παρουσιάζεται δὲ ὡς δικαστῆς καὶ ὡς ἠθικὴ ἀρχή.
Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Μένανδρος, ἀρχαῖος Ἑλλην ποιητῆς, ὠνόμα-
σεν αὐτὴν θεόν, «βροτοῖς ἅπασιν ἡ συνείδησις θεός», οἱ δὲ
Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας τὴν λέγουν φωνὴν τοῦ Θεοῦ
καὶ δικαστήριον «ἐνδον καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς» (Γρηγ. Θεολ.).

Ἡ συνείδησις ἀκόμη μᾶς παρουσιάζεται ὡς ἀγαθὸς σύμ-
βουλος καὶ ὡς ἀδέκαστος κριτής, κρίνων σύμφωνα μὲ τὸν ἠθι-
κὸν νόμον. Εἶναι ἡ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου θεία δύναμις, ἡ ὁποία
βραβεύει τὸ ἀγαθόν, ψέγει δὲ τὸ κακόν, προτρέπει εἰς τὴν ἀρετὴν
καὶ ἀποτρέπει ἀπὸ τὴν κακίαν. Καὶ ἐπομένως *συνείδησις καλεῖ-
ται ἡ ἰκανότης τοῦ ἔσω ἀνθρώπου νὰ συγκρίνη τὰς πράξεις του
πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ νὰ λαμβάνη γινῶσιν τῆς ἠθικότητός του.*

συνείδησις στοιχεῖον τῆς πνευματικῆς οὐσίας 4
τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ συνείδησις δὲν εἶναι δευ-
τέρα τις δύναμις τῆς ψυχῆς, ἀλλ' εἶναι φαινόμε-
νον καὶ στοιχεῖον τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ
ἀνθρώπου, ἥτοι, ὡς ἐλέχθη, τοῦ συναισθηματικοῦ,
τοῦ βουλευτικοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ αὐτοῦ. Μὲ αὐτὰ δὲ τὰ στοιχεῖα
διακρίνεται ὁ ἄνθρωπος, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὰ ζῷα. Οὕτως ὁ

ἄνθρωπος μὲ τὴν ἠθικὴν του συνειδησιν λαμβάνει ἔνδομῶχος γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ του (ἐνέργεια τοῦ νοητικοῦ), κρίνει τὰς πράξεις του ἔλευθέρως (ἐνέργεια τοῦ βουλευτικοῦ) καὶ τέλος δοκιμάζει χαρὰν ἢ λύπην (ἐνέργεια τοῦ συναισθηματικοῦ). Ἦτοι ἡ συνειδησις λειτουργεῖ ὡς γνῶσις - νόησις, ὡς βούλησις καὶ ὡς συναίσθημα, τρία στοιχεῖα δηλωτικὰ τῆς πνευματικῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου.

Καθολικότης τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνειδησις εἶναι καθολικὸν φαινόμενον τοῦ ἀνθρώπου, ἦτοι πάντες οἱ ἄνθρωποι φέρουν ἐντός των ἐμφύτως τὴν ἰκανότητα αὐτήν. Αὐτὴν εἶχον παρατηρήσει πάντες οἱ λαοὶ καὶ πάντες οἱ σοφοί. Εἰς τὴν Ἱστορίαν φέρει πολλὰ ὀνόματα. Ὁ Σωκράτης τὴν ὀνομάζει « δαιμόνιον ». Τὴν εἶχον θεοποιήσει δὲ οἱ σύγχρονοὶ του εἰς τὰ πρόσωπα τῶν Ἑρινύων, τῶν Ἀρῶν καὶ τῶν Ποινῶν, πού τιμωροῦν τοὺς ἀσεβεῖς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς κακοὺς πρὸς τὸν πλησίον. Τὰ ἀρχαῖα δράματα (τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Εὐριπίδου) εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ τὰ φοβερὰ αὐτὰ ὄντα, πού βασανίζουν τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν Ἄδην. (Ἴδε Ἀντιγόνην καὶ Φιλοκτῆτην, Ὀρέστην καὶ Οἰδίποδα).

Περὶ τῆς καθολικότητος τῆς συνειδήσεως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν του (Β' 15) ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐμφύτως φέρουν μέσα των τὴν συνειδησιν καὶ οὕτως « ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης τῆς συνειδήσεως αὐτῶν καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων ».

Καὶ ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει εἰς τὴν Ἰλιάδα (Ζ 345) τὴν ὠραίαν Ἑλένην, τὴν ἀφορμὴν τοῦ αἱματηροῦ Τρωικοῦ πολέμου, μετανοοῦσαν, ὡς ἐλεγχομένην ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, δι' ὅσα κακὰ ἐπεσώρευεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας μὲ τὴν ἀνοησίαν της. Διὰ τοῦτο καταρᾶται τὸν ἑαυτὸν της καὶ λέγει :

Ὡς μ' ὄφελ' ἦματι τῷ, ὅτε με πρῶτον τέκε μήτηρ,
οἴχεσθαι προφέρουσα κακὴ ἀνέμοιο θύελλα
εἰς ὄρος ἢ εἰς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης.

6
κδηλώσεις τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνείδησις βεβαίως εἶναι μία, τὸ ἔργον τῆς ὁμως εἶναι διττὸν καὶ ἐκδηλώνεται κατὰ διαφορετικὸν τρόπον, πρὸ τῆς πράξεως καὶ μετὰ τὴν πράξιν. Ὅταν ἐκδηλώνεται πρὸ τῆς πράξεως, λέγεται προηγουμένη τῆς πράξεως συνείδησις. Ὅταν δὲ ἐκδηλώνεται μετὰ τὴν πράξιν, λέγεται ἐπομένη τῆς πράξεως συνείδησις. Ἡ προηγουμένη συνείδησις μᾶς παρουσιάζεται ὡς ἀγαθὸς σύμβουλος καὶ ὁδηγός, προτρέπουσα εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποτρέπουσα ἀπὸ τὸ κακόν, ὁπότε λέγεται καὶ προτρεπτικὴ ἢ ἀποτρεπτικὴ. Ἡ δὲ ἐπομένη συνείδησις μᾶς παρουσιάζεται ὡς δικαστὴς, ὡς ἀδέκαστος κριτὴς καὶ ἀνταποδοτὴς, ὡς τιμητὴς τῶν πράξεών μας, ἀμείβουσα τὸ ἀγαθὸν καὶ κατακρίνουσα, ἐλέγχουσα καὶ ψέγουσα τὸ κακόν, ὁπότε λέγεται ἐπιδοκιμαστικὴ ἢ ἀποδοκιμαστικὴ.

Ἡ διαρκὴς συμφωνία καὶ ἄρμονία τῆς προηγουμένης μετὰ τῆς ἐπομένης συνειδήσεως ὀνομάζεται γαλήνη τῆς συνειδήσεως. Τὸ ἀντίθετον λέγεται τύψις τῆς συνειδήσεως. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει πάντοτε νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεώς του. Διότι ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως εἶναι συνεχῆς ψυχικὴ τρικυμία, εἶναι φοβερὸν μαρτύριον τῆς ψυχῆς, τὸ ὅποιον πολλοὶ δὲν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ τὸ ἀντιμετωπίσουν. Ὁ ἄνθρωπος τότε χάνει τὴν χαράν, χάνει τὴν εὐχαρίστησιν τῆς ζωῆς, χάνει τὸν ὕπνον του, χάνει τὸ πᾶν. Τὰ κακὰ αὐτὰ πολὺ ὥραϊα μᾶς τὰ ζωγραφίζει ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μητραλοῦ Ὀρέστου (Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις).

Ἀπ' ἐναντίας μακαριστὴ εἶναι ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως εἰς τὸν ἄνθρωπον. Αὐτὴ τοῦ χαρίζει τὴν μακαριότητα καὶ τὴν ἀταραξίαν, τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνευσιν. Αὐτὴν δὲ μόνον ὁ Χριστὸς χαρίζει εἰς τοὺς πιστοὺς ὁπαδοὺς του, λέγων: «Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν» (Ἰωάν. ΙΔ' 27). Εἶναι ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, ἡ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον (Φιλ. Δ' 7).

Τὸ ἔργον τῆς συνειδήσεως ὡς ἐξῆς περιγράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «Τίνος ἔνεκεν ὄλωσ εἰς τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ὁ Θεὸς κατέσθησεν ἐν ἡμῖν κριτὴν τόσον διηλεκτῶς ἐγγηγορῶτα καὶ νήφοντα; Τὸ

συνειδὸς λέγω. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδεὶς δικαστῆς οὕτως ἀγρυπνὸς ἐν ἀνθρώποις, ὅσον τὸ ἡμέτερον συνειδός. Οἱ μὲν γὰρ ἔξωθεν δικασταὶ καὶ ὑπὸ χρημάτων τυχὸν διαφθείρονται, καὶ κολακείαις χαυνούνται, καὶ διὰ φόβον καθυποκρίνονται, καὶ πολλὰ ἕτερα ἔστι τὰ λυμαινόμενα τὴν ὀρθὴν ἐκείνου ψῆφον. Τὸ δὲ τοῦ συνειδότης δικαστήριον οὐδενὶ τούτων εἶκιν οἶδεν. Ἄλλὰ κἂν χρήματα δῶς, κἂν κολακείας, κἂν ἀπειλήσῃς, κἂν ἕτερον ὅτιον ἐργάσῃ, δικαίαν ἐξοίσει τὴν ψῆφον κατὰ τῶν ἡμαρτηκῶτων λογισμῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ τὴν ἀμαρτίαν ἐργασάμενος, αὐτὸς ἑαυτὸν καταδικάζει, κἂν μηδεὶς ἕτερος κατηγορῇ. Καὶ οὐχ ἄπαξ, οὐδὲ δὶς, ἀλλὰ καὶ πολλάκις καὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου τοῦτο ποιοῦν διατελεῖ. Κἂν πολὺς παρέλθῃ ὁ χρόνος, οὐδέποτε ἐπιλήσεται (θὰ λησμονήσῃ) τῶν γεγενημένων. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ γίνεσθαι τὴν ἀμαρτίαν, καὶ πρὶν γενέσθαι, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι σφοδρὸς ἐφέστηκεν ἡμῖν κατήγορος, μάλιστα δὲ μετὰ τὸ γενέσθαι.»

λάθητον καὶ πλάνη τῆς συνειδήσεως. Ἡ συν- 7
είδησις κατὰ τὴν διπλὴν τῆς ἐνέργειαν μᾶς πα-
ρουσιάζεται ὡς σύμβουλος καὶ ἠθικός ὁδη-
γός, ὁ ὁποῖος μᾶς συμβουλεύει νὰ πράττωμεν
πάντοτε τὸ ἀγαθόν. Ἄν ὑπακούσωμεν, τότε λέγο-
μεν ὅτι πράττομεν κατὰ τὴν συνείδησίν μας.

Ὁ κανὼν αὐτὸς κατὰ μὲν τὴν βᾶσιν τοῦ εἶναι ἀλάθη-
τος. Δηλ. ἡ συνείδησις, ὡς ἰκανότης εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν
τῶν πράξεών μας, κατὰ βᾶσιν ἐνεργεῖ πάντοτε ὀρθῶς. Ὡς γ ν ὦ-
σ ι ς ὅμως ἡ συνείδησις ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους τῆς ἐξελί-
ξεως καὶ τῆς προόδου, ὅπως ὄλαι αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις τοῦ
ἀνθρώπου, ἄρα καὶ τῆς π λ ἄ ν η ς. Διότι ἡ ἀνθρωπίνη γνώσις
πλανᾶται. Κάθε ἄνθρωπος δηλ. ἔχει ὀρθὴν συνείδησιν. Κατό-
πιν ὅμως ἡ ἀμάθεια, τὰ πάθη, αἱ κακαὶ διδασκαλίαι, τὸ κακὸν
παράδειγμα καὶ τὰ κακὰ θεάματα καὶ τὰ ἄσεμνα ἀναγνώσμα-
τα τοῦ διαστρεβλώνουν τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν συνείδησιν.

Ἡ θεία Ἀποκάλυψις, ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ἡ πείρα μαρτυ-
ροῦν ὅτι ἡ συνείδησίς μας ὑπόκειται εἰς τὴν πλάνην. Ἡ Φιλο-
σοφία παραδέχεται τὸ δυνατόν τῆς πλάνης τῆς συνειδήσεως.
Ὁμοίως καὶ ἡ Ἱστορία. Καὶ πολλάκις ἀκούομεν νὰ λέγεται ἀπὸ
τοὺς ἀνθρώπους «ἔπραξα κατὰ συνείδησιν», ἐνῶ εἰς τὴν κρίσιν
μας αἱ πράξεις των δὲν εἶναι καλαί. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
Χριστὸς βεβαιώνει τοῦτο μὲ τὰς φράσεις: «Ἔρχεται ὥρα, ἵνα

πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ» (Ἰω-
άν. 15Τ' 2).

Ὅθεν ὁ χριστιανὸς ἔχει ἀνάγκη νὰ διδαχθῇ καλῶς καὶ νὰ διαφωτισθῇ καὶ νὰ μάθῃ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, ὥστε ἡ συνειδήσις του νὰ εἶναι πάντοτε καὶ εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις ἀλάθητος, ἥτοι νὰ κρίνῃ ἀλάθητα. Τοῦτο βέβαια εἶναι ἔργον τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ σχολείου διὰ τῶν διδασκάλων, τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν πνευματικῶν, καὶ τῶν κατηχητικῶν σχολείων διὰ τῶν κατηχητῶν. Τὸ μυστήριον τῆς Ἐξομολογήσεως μάλιστα συμβάλλει σπουδαίως πρὸς τοῦτο, διότι ἐκεῖ ὁ πνευματικὸς συμβουλεύει τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν.

Ιδιότητες τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνείδησις, διὰ 8
νὰ δυνηθῇ ν' ἀποφύγῃ τὴν πλάνην, νὰ κρίνῃ δὲ ὀρθῶς τὰς πράξεις καὶ νὰ εἶναι πραγματικὸν φῶς ἐν ἡμῖν καὶ ἐπιστήμων καὶ ἀλάθητος ὁδηγὸς τῆς ζωῆς μας, πρέπει νὰ ἔχῃ τὰς ἐξῆς ιδιότητας :

α') Νὰ εἶναι ὀρθή. Δηλ. νὰ κρίνῃ ὀρθῶς περὶ τοῦ ἠθικοῦ μας βίου, νὰ συμφωνῇ δὲ μὲ τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἡ κακὴ ἀγωγή περὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν Ἠθικὴν, ἡ ἀδιαφορία ἢ θρησκευτικὴ, ἢ θρησκοληψία καὶ ἡ ἀνηθικότης δημιουργοῦν εἰς τὴν ψυχὴν μας τὴν π ε π λ α ν η μ έ ν η ν συνειδήσιν. Αὕτη εἶναι ἡ ἔ λ α σ τ ι κ ῆ, « διυλίζουσα πολλάκις τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνουσα », ὅπως ἐκείνη τῶν Φαρισαίων (Ματθ. ΚΓ' 28), ἡ ὑ π ε ρ α κ ρ ι β ῆ ς, βλέπουσα ἀμαρτίαν ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει.

β') Νὰ εἶναι βεβαία καὶ ἀσφαλής. Ἦτοι νὰ γνωρίζῃ καλῶς, μὲ ὅλας τὰς λεπτομερείας, ὅτι ἡ τάδε π. χ. πράξις εἶναι ἀγαθὴ ἢ κακὴ, χωρὶς ἀμφιβολίαν. Ὅπου δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία, ἔστω καὶ ἡ ἐλαχίστη, περὶ τοῦ πρακτέου, ὀφείλει ὁ χριστιανὸς νὰ καταφεύγῃ εἰς τὰ φῶτα τῶν πεπειραμένων συνανθρώπων του καὶ μάλιστα τῶν π ν ε υ μ α τ ι κ ῶ ν τῆς Ἐκκλησίας μας κληρικῶν.

γ') Νὰ εἶναι ζῶσα καὶ ὑγιής. Νὰ μὴ πράττῃ τὸ πονηρὸν ὑπὸ τὸ κράτος θυμοῦ, ὀργῆς ἢ βίας διατελοῦσα. Πάντοτε δὲ νὰ γρηγορῇ καὶ ποτὲ νὰ μὴ ἀφήνῃ ἀπαρατήρητον καὶ τὴν μικρο-

τέραν λεπτομέρειαν εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν. Ἀντίθετος τῆς τοιαύτης συνειδήσεως εἶναι ἡ ἀσθενῆς καὶ ἡ νεκρὰ συνείδησις. Ἡ συνείδησις αὐτὴ φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἠθικὴν ἀναλογίαν, κατὰ τὴν ὁποῖαν οὗτος δὲν αἰσθάνεται οὐδεμίαν τύψιν διαπραττων τὸ κακόν, οὔτε ἀγανάκτησιν βλέπων τὸ κακόν διαπραττόμενον. Αὐτὴ τέλος τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὴν πώρωσιν τῆς συνειδήσεως, πού εἶναι ἀνίατος ἀσθένεια τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' αὐτήν, ὁ διαπραττων καὶ τὰ φοβερώτατα τῶν κακουργημάτων, ὄχι μόνον δὲν αἰσθάνεται τύψιν, ἀλλ' ἀπεναντίας χαίρει διὰ τὸ διαπραττόμενον ἔγκλημα καὶ λυπεῖται, ὅταν βλέπῃ νὰ γίνεταί τὸ ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο, δέον ὡς κέρην ὀφθαλμοῦ νὰ διαφυλάττωμεν ὑγιᾶ τὴν ἠθικὴν μας συνείδησιν, τὸ θεόσδοτον τοῦτο ἐσωτερικὸν φῶς. Διότι, ὡς εἶπε χαρακτηριστικῶς ὁ Κύριος, « εἰ τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος ἐστί, τὸ σκότος πόσον » ; (Ματθ. ΣΤ' 22-24).

14. ΚΑΘΗΚΟΝ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΤΕΛΕΙΩΣΙΣ

Εννοια καὶ ὀρισμός τοῦ καθήκοντος. Ἡ λέξις 1
καθηκόν, ἀπὸ τὸ ἀπρόσωπον ρῆμα καθῆκω (κατά-ῆκω) παραγομένη, σημαίνει τὸ ἀρμόζον, τὸ πρέπον ἢ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει ἢ ἀρμόζει καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ἠθικὴν τάξιν. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὸ ἔλεγον τὸ δέον, ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ὀφείλημα, οἱ Στωικοὶ καὶ ὁ Κικέρων καθῆκον. Εἰς τὴν Ἠθικὴν καθῆκον σημαίνει ὅ,τι ἀρμόζει καὶ συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον.

Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην λέγεται ὀφείλει καὶ ὀφείλημα, μὲ τὴν σημασίαν ὅτι εἶναι τις ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὸν ἠθικὸν νόμον νὰ πράττῃ τοῦτο (ὀφείλει). Διότι τὸ καθῆκον περιέχει τὴν ἔννοιαν τῆς ἠθικῆς ὑποχρέωσης. Καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰν αὐτὴν τὸ καθῆκον εἶναι τὸ ἠθικὸν χρέος, τὸ ὁποῖον ὀφείλει κάθε ἄνθρωπος ἐγκαίρως νὰ ἐξοφλῇ. Μᾶς διδάσκει δὲ ὅτι δὲν ἔχομεν μόνον τὴν ἰκανότητα νὰ πράττωμεν τὸ ἀγαθόν καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν τὸ κακόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς τοῦτο. Τὴν ἰκανότητα μᾶς τὴν παρέχει ἡ συνείδησις, τὴν ὑποχρέωσιν δὲ τὸ καθῆκον. Ἔρα καθῆκον εἶναι ἡ ἐκ τοῦ ἐν ἡμῖν ἠθικοῦ νόμου ἐπι-

βαλλομένη υποχρέωσις τοῦ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ παραλείπειν ἢ ἀποφεύγειν τὸ κακόν.

Βάσις καὶ γνῶσις τοῦ καθήκοντος. Βάσις τοῦ 2 καθήκοντος εἶναι ὁ ἠθικός νόμος. "Ἦτοι ὁ ὑποχρεῶν εἶναι ὁ ἠθικός νόμος καὶ ὁ ὑποχρεούμενος εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Καίτοι δὲ ὁ νόμος οὗτος εἶναι, ὅπως ἐμάθαμεν, ἀντικειμενικός (δέκα ἐντολαί), ἐν τούτοις παρουσιάζει εἰς τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἐκτέλεσιν τὸ καθήκον ὡς τι ὑποκειμενικόν, ὥστε νὰ λέγωμεν: «πράττε τὸ καθήκον σου» ἢ «ἔπραξα τὸ καθήκον μου».

Τοῦ καθήκοντος λαμβάνει γνῶσιν ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς συνειδήσεως, ἢ ὅποια ὡς ὀδηγὸς καὶ σύμβουλος τοῦ ὑπενθυμίζει πάντοτε ὅτι τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶναι ὑπόθεσις θεωρητικῆ, ἀλλὰ κανὼν τῆς ζωῆς, τὸν ὅποιον ὀφείλει νὰ ἐκτελεῖ. Ἐφ' ὅσον δὲ ἠθικός νόμος καὶ συνειδήσις εἶναι ἔννοια ἔμφυτοι, καὶ ἡ ἔννοια τοῦ καθήκοντος εἶναι ἔμφυτος εἰς πάντα ἄνθρωπον.

Λατήρια τοῦ καθήκοντος. Συνήθως ὡς ἐλατήρια, 3 τὰ ὅποια ὑποχρεῶνουν τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ τὸ καθήκον του, φέρονται ὁ φόβος τῆς τιμωρίας, ἢ ἐλπὶς τῆς ἀμοιβῆς, ἢ βία ἢ ἡ ἀνάγκη, ὑπὸ τὴν ὁποίαν δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ ὁ πρᾶκτων, καὶ ἡ ἀγάπη, ὡς ἐσωτερικῆ τῆς ψυχῆς διάθεσις πρὸς τὸ ἀγαθόν.

Ἐξ ὅλων αὐτῶν ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ παραδέχεται ὡς εὐγενὲς ἐλατήριον μόνον τὴν ἀγάπην. Διότι πράγματι αὕτη εἶναι τὸ πλήρωμα τοῦ ἠθικοῦ νόμου, τότε δὲ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος ἔχει ἠθικὴν ἀξίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μᾶς συμβουλεύει νὰ πράττωμεν «πάντα ἐν ἀγάπῃ» (Α' Κορ. ΙΣΤ' 14).

Ἡ Ἁγία Γραφή ὅμως καὶ ἡ Ἱερά τῆς Ἐκκλησίας Παράδοσις τακτικὰ μᾶς ἀναφέρουν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ὡς ἐλατήριον τοῦ καθήκοντος. Ὅπως π.χ. τὸν «Θεὸν φοβεῖσθε» καὶ «μετὰ φόβου Θεοῦ... προσέλθετε» (Λειτουργία). Τὸν φόβον ὅμως αὐτὸν πρέπει νὰ τὸν διακρίνωμεν ἀπὸ τὸν λεγόμενον δολικὸν φόβον, τὸν φόβον δηλ. τὸν ὅποιον ἠσθάνετο ἄλλοτε

ὁ δοῦλος ἀπέναντι τοῦ κυρίου τῆς ζωῆς του. Ὁ φόβος ἐκεῖνος εἶναι ἀποτέλεσμα μίσους. Ἐνῶ ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀποτέλεσμα υἱοθεσίας καὶ ἀγάπης. Διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπομένως αἰσθάνεται υἱικὸν σεβασμὸν πρὸς αὐτόν. Διὰ τοῦτο ὁ φόβος αὐτὸς λέγεται ὄχι δουλικός, ἀλλὰ υἱικός, καὶ περιέχει σεβασμὸν καὶ ἀγάπην. Ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης λέγει : « Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν. Φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον » (Α΄ Ἰωάν. Δ΄ 16).

Αΐρεσις τῶν καθηκόντων. Καθήκοντα ἔχομεν 4
πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς τὸν ἑαυ-
τόν μας, ὡς ἄτομα. Ἐχομεν ὅμως καὶ καθήκοντα
πρὸς τὴν Οἰκογένειαν, πρὸς τὴν Πολιτείαν καὶ πρὸς
τὴν Ἐκκλησίαν μας, ὡς μέλη τῆς Κοινωνίας. Διὰ
τοῦτο τὰ διαιροῦμεν ὡς ἑξῆς :

α΄) **Καθήκοντα ἀτομικά.** Ταῦτα εἶναι καθήκοντα πρὸς τὸν Θεόν, καθήκοντα πρὸς τὸν πλησίον καὶ καθήκοντα πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας, κατὰ τὸ χωρίον Τίτου Β΄ 12, ὅπου ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μᾶς παραγγέλλει νὰ ζήσωμεν « ἐν τῷ νῦν αἰῶνι εὐσεβῶς καὶ δικαίως καὶ σωφρόνως » καὶ

β΄) **Καθήκοντα κοινωνικά.** Τοιαῦτα εἶναι τὰ καθήκοντα, ποῦ ἔχει ὁ ἄνθρωπος ὡς μέλος τῆς Κοινωνίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κοινωνικότης τοῦ ἀνθρώπου φαίνεται εἰς τὴν Οἰκογένειαν, τὴν Πολιτείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τοῦτο καὶ τὰ κοινωνικά του καθήκοντα εἶναι Οἰκογενειακά, Πολιτειακά καὶ Ἐκκλησιαστικά. Τοῦτο πάλιν μᾶς τὸ λέγει τὸ χωρίον Α΄ Πέτρου Β΄ 17, ὅπου ὁ Ἀπόστολος Πέτρος μᾶς συμβουλεύει : « τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε, τὸν Θεὸν φοβεῖσθε ».

Ὁ Σαμουὴλ Σμάϊλς γράφει : « Τὸ καθήκον εἶναι χρέος, τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἐξοφλήσῃ πᾶς ἄνθρωπος. Ἡ μὴ πληρωμὴ του ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἠθικὴν χρεοκοπίαν. Εἶναι ὑποχρέωσις, εἶναι ὀφειλή, πρὸς πληρωμὴν τῆς ὁποίας ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ὀφειλέτην προσπάθεια διηνεκῆς καὶ φροντικῆς ἀδιάκοπος. Τὸ καθήκον εἶναι διαρκὲς ὅσον καὶ ἡ ζωὴ μας. Ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πατρικὴν οἰκίαν, ὅπου τὰ τέκνα ἔχουν καθήκοντα πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ οἱ γονεῖς πρὸς τὰ τέκνα. Ἐξω τοῦ οἰκογενειακοῦ κύκλου ὑπάρχουν καθήκοντα μεταξὺ φίλων καὶ γειτόνων, μεταξὺ ἀρχόντων καὶ ἀρχο-

μένων, μεταξύ διευθυντῶν καὶ ὑπαλλήλων». Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει : « Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν. Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰμὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους » (Ρωμ. ΙΓ΄ 7 - 9).

ὕγκρουντες καθηκόντων. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει πολλὰ 5 καὶ ποικίλα καθήκοντα, ἢ ἐκπλήρωσις δὲ αὐτῶν δὲν εἶναι πάντοτε εὐχερῆς, ἔνεκα τῶν ἀτελειῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον παρουσιάζεται πολλάκις εἰς τὸν βίον μας ἡ λεγομένη σὺγκρουσις καθηκόντων. Κατ' αὐτὴν, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐκπλήρωσις συγχρόνως δύο καθηκόντων, γεννᾶται τὸ δίλημμα, ποῖον καθήκον πρέπει νὰ προτιμήσωμεν καὶ ποῖον νὰ ἀφήσωμεν ἀνεκπλήρωτον.

Τοιαύτην σύγκρουσιν καθηκόντων δοκιμάζομεν ὄλοι σχεδὸν καθημερινῶς. Π. χ. κατὰ τὴν περίπτωσιν γενομένης ἀταξίας εἰς τὴν τάξιν, ἀλληλοσυγκρούονται δύο καθήκοντα, τὸ καθήκον τῆς ἀλληλεγγύης πρὸς τὸν ἀτακτήσαντα μαθητὴν καὶ τὸ καθήκον τῆς φιλαληθείας, ὅταν ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου ζητῇ ἀπὸ τρίτου μαθητὴν νὰ μαρτυρήσῃ τὸν ἀτακτήσαντα συμμαθητὴν του κ.τ.τ.

Εἰς τὴν Ἱστορίαν ἔχομεν πολλὰ παραδείγματα συγκρούσεως καθηκόντων. Ὅπως π. χ. εἰς τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους δίδεται ἡ διαταγὴ ὑπὸ τοῦ Κρέοντος νὰ μὴ θάψῃ αὐτὴ τὸν ἀδελφόν της Πολυνεΐκην· αὐτὴ δὲ μὴ τὸν θάπτει, ὑπέικουσα εἰς τὸν ἄγραφον ἠθικὸν νόμον. Εἰς τὸν Ὁρέστην συγκρούεται τὸ καθήκον τῆς ἐκδικήσεως τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς του Ἀγαμέμνονος μὲ τὸ καθήκον πρὸς τοὺς γονεῖς, διότι πρέπει νὰ θανατώσῃ τὴν μητέρα του Κλυταιμῆστραν, ὡς ὑπαίτιον τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀπὸ τὸν Αἴγισθον. Ὅμοίως εἰς τὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ, μέλλοντος νὰ θυσιάσῃ τὸ τέκνον τοῦ Ἰσαάκ κ.τ.τ.

Πρὸς διέξοδον ἀπὸ τὸ ἠθικὸν τοῦτο πρόβλημα, δὲν ὑπάρχουν βέβαια ὠρισμένοι ἠθικοὶ κανόνες. Πρέπει ὅμως πάντοτε νὰ προτιμᾶται εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τὸ καθήκον, ποῦ εἶναι εὐρύτερον, ὠφελιμώτερον, ἀνώτερον. Π. χ. προτιμητέα τοῦ ἀτόμου ἢ

οικογένεια, τῆς οἰκογενείας ἢ πατρὶς καὶ τῆς πατρίδος ἢ θρησκεία, ὅπως ἔπραξαν οἱ Ἀπόστολοι, εἰπόντες εἰς τοὺς ἀπαγορεύσαντας εἰς αὐτοὺς τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ Φαρισαίους τὸ : « πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις ».

Νεώτερός τις σοφὸς λέγει : « Τὸ ἄτομον ἔχει καθήκον νὰ διαφυλάττῃ ἀλόβητον τὴν τιμὴν του. Ἐπίσης ἔχει καθήκον πρὸς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ. Ἐν περιπτώσει συγκρούσεως τῶν δύο τούτων καθηκόντων, δέον νὰ προτιμηθῇ τὸ πρὸς τὴν τιμὴν καθήκον. Δὲν ἐπιτρέπεται λ. χ. τὸ ἀτιμάζεσθαι χάριν τοῦ πλουτισμοῦ τῆς οἰκογενείας » (Τ. Βενέρη Στοιχεῖα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς, σελ. 47).

Σύγκρουσιν καθηκόντων πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν ζωὴν δοκιμάζει καὶ ὁ στρατιώτης εἰς τὴν μάχην. Ὁμοίως καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἔχων ὡς ἐπάγγελμα τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς, τῆς περιουσίας τῶν συνανθρώπων του κ.τ.τ. Σύγκρουσιν καθηκόντων δοκιμάζει καὶ εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν σχεδὸν καθημερινῶς, ὅπως ἀνωτέρω ἐλέχθη. Ἐνταῦθα τόσον μόνον λέγομεν, ὅτι ἐν περιπτώσει ἀμφιβολιῶν πρέπει νὰ ζητῶμεν τὴν γνώμην τῶν ἀνωτέρων μας καὶ τῶν μεγαλύτερων μας, ἰδίως τῶν γονέων μας καὶ τῶν πνευματικῶν τῆς Ἐκκλησίας μας, παρὰ τοῦ Θεοῦ δὲ νὰ ζητῶμεν τὸν φωτισμόν, διὰ τῆς προσευχῆς, κατὰ τὸ Ἰακ. Α' 16.

Ἡδικὴ τελείωσις. Πολλάκις ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν ἄρκεῖται εἰς μόνην τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, ἀλλὰ, κινούμενος ἀπὸ τὴν ἐντὸς του ἰδέαν τοῦ τελείου, ἐπιζητεῖ τὴν ἐκτέλεσιν πράξεων ἀνωτέρων, ποὺ εἶναι μὲν ἄξια ἐπαίνου, δὲν ἐπιβάλλονται ὅμως ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ὡς καθήκοντα, καὶ τῶν ὁποίων ἢ μὴ ἐκτέλεσις δὲν θεωρεῖται ὡς παράβασις καθήκοντος. Τοιαῦτα πράξεις εἶναι π. χ. ὁ μοναχικὸς βίος, ὁ παρθενικὸς βίος, ἡ αὐτοθυσία, ἡ εὐποία κλπ.

Τοῦτο λέγεται ἠθικὴ τελείωσις, διότι τοιοῦτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος γίνεται τέλειος. Οὕτως εἶπεν ὁ Χριστός : « Γίνεσθε ὑμεῖς τέλειοι, ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν » (Ματθ. Ε' 48). Πρὸς δὲ τὸν πλούσιον νεανίσκον, ποὺ τὸν ἠρώτησε τί ἐπὶ πλέον ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος πρέπει νὰ κάμῃ, διὰ νὰ κερδίσῃ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀπήντησεν : « Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησον τὰ ὑπάρχοντά σου,

καὶ διάδος πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκούθει μοι » (Ματθ. ΙΘ' 21).

Ὁ ἄνθρωπος, ὅπως « φύσει τοῦ εἶδέναι ὀρέγεται » καὶ ὅπως οἴκοθεν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὠραίου ἐφίεται, τοιουτοτρόπως καὶ θεόθεν τοῦ τελείου ἐπιθυμεῖ. Τείνει πρὸς τὸ τέλειον. Μία ἀποψις τῆς γενικῆς του αὐτῆς ἐπιθυμίας καὶ τάσεως εἶναι καὶ ἡ ἠθικὴ τελείωσις. Ἐνυπάρχει δηλαδὴ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἕμψυτος καὶ αὐτοφυῆς ἡ ἰδέα τῆς τελειότητος καὶ ἡ τάσις πρὸς αὐτήν, ὡς θεία ἀκτίς πρὸς τὸ φῶς τῆς τελειότητος, πεφυτευμένη ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ πανσόφου Δημιουργοῦ. Ὁ Πλάτων ἀποδίδει αὐτὴν εἰς τὴν προῦπαρξιν τῆς ψυχῆς εἰς ἄλλον κόσμον ἰδεατὸν καὶ τέλειον, ἐκ τοῦ ὁποίου αὐτὴ ἐξέπεσεν εἰς τὸν παρόντα ἀτελεῖ κόσμον « συντυχία τι », φέρουσα τὰ σπέρματα τῆς ἐπιθυμίας πρὸς τὸ τέλειον, τὸ ἀγαθόν, τὸ ὠραῖον καὶ τὸ ἀπόλυτον. Ἡ Ἐκκλησία μας ἐκδέχεται τὴν ἔφειν αὐτὴν ὡς θεῖον δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, μὴ δεχομένη τὴν προῦπαρξιν τῆς ψυχῆς οὔτε τὴν μετεμψύχων ἢ μετενάρκωσιν αὐτῆς, παρὰ μόνον τὸν παραδεισιον βίον τῶν προπατόρων.

15. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΝ

Φννοια καὶ ὀρισμός. Καρπὸς τοῦ καθήκοντος εἶναι 1
τὸ δικαίωμα. Ἡ λέξις αὐτὴ παράγεται ἀπὸ
τὴν λέξιν δίκαιον. Ἡ λέξις πάλιν δίκαιον γίνε-
ται ἀπὸ τὴν λέξιν δίκη, ποῦ σημαίνει τὰς κοι-
νάς τῆς ζωῆς συνηθείας, δηλαδὴ τὰ ἦθη ἢ ἔθη-
ἔθιμα καὶ γενικῶς τὸ ἔθος. Ἄρα δίκαιον μὲν εἶναι τὸ
εἰς τὴν δίκην, δηλ. τὸ ἔθος, πρέπον, δικαίωμα δὲ ἡ σύμ-
φωνος μὲ τὸ δίκαιον — φυσικὸν καὶ θετὸν ἢ θετικὸν — ἐκτελε-
στέα πράξις.

Ὅθεν τὸ δικαίωμα προέρχεται ἀπὸ τὸ δίκαιον. Ἐφ' ὅσον δὲ
τὸ δίκαιον διακρίνεται συνήθως εἰς νομικὸν καὶ εἰς ἠθι-
κὸν, καὶ τὸ δικαίωμα διακρίνεται εἰς νομικὸν καὶ εἰς ἠθικόν.
Καὶ εἰς τὰς δύο περιστάσεις τὸ δικαίωμα εἶναι ἐξουσία.
Ἡ ἐξουσία αὐτὴ προφανῶς προέρχεται ἢ ἀπὸ τὸν πολιτικὸν
νόμον, ὅστις συγκροτεῖ τὸ νομικὸν δίκαιον, ἢ ἀπὸ τὸν ἠθι-
κὸν νόμον, τοῦ ὁποίου ἐπιταγὴ εἶναι τὸ καθήκον. Ἐπο-
μένως δικαίωμα καλεῖται ἢ ἐκ τοῦ νόμου παρεχομένη ἐξουσία τοῦ
ἀπαιτεῖν παρὰ τῶν ἄλλων τὰ ἐκπληρώσουν τὸ καθήκον των πρὸς
ἡμᾶς, ἐφ' ὅσον καὶ ἡμεῖς ἐκτελῶμεν τὸ καθήκον μας πρὸς ἐκείνους.

ὁ δικαίωμα καρπός τοῦ καθήκοντος. Κατὰ τὰ 2
 ἄνωτέρω, καθήκον μὲν εἶναι ὅ,τι ὀφείλω νὰ πράττω
 ἐγὼ πρὸς τὸν ἄλλον, δικαίωμα δὲ εἶναι ὅ,τι ἐγὼ
 περιμένω ἀπὸ ἐκεῖνον νὰ πράττῃ πρὸς ἐμέ. "Ἦτοι
 μεταξὺ καθήκοντος καὶ δικαιώματος ὑπάρχει στενή
 σχέσηις. Τοιαύτη, ὥστε ἡ θέσις τοῦ ἑνὸς νὰ συνεπάγεται καὶ τὴν
 θέσιν τοῦ ἑτέρου· καὶ ἀντιστρόφως, ἡ ἄρνησις τοῦ ἑνὸς τὴν ἄρ-
 νησιν καὶ τοῦ ἄλλου. Αἱ ἔννοιαι αὐταί, ὡς γνωστόν, λέγονται
 σ Ὑ σ τ ο ι χ ο ι εἰς τὴν Λογικὴν. Δηλαδή, τότε καὶ μόνον δύνα-
 ται νὰ ὑφίσταται δικαίωμα, ὅταν ἐκτελεῖται καὶ τὸ ἀντίστοιχον
 καθήκον. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν λέγεται εἰς τὴν Ἠθικὴν
 ὅτι τὸ δικαίωμα εἶναι καρπός τοῦ καθήκοντος καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ
 δικαίωμα εἶναι ὅ,τι διὰ τὸν ἄλλον τὸ καθήκον. Ἐγὼ ἔχω δι-
 καίωμα ὅ,τι ὁ ἄλλος ἔχει καθήκον πρὸς ἐμέ. "Ἡ καθήκον εἶναι
 ὁ σεβασμὸς τῶν δικαιωμάτων τῶν ἄλλων.

ροῖ συστοιχίας. Ἡ συστοιχία καθήκοντος καὶ δικαι- 3
 ώματος προϋποθέτει πάντοτε τὴν ὑπαρξιν ἰσότητος
 καὶ λογικότητος ἢ προσωπικότητος. "Ἦτοι ἀληθεύ-
 ει μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων μόνον, διότι οὗτοι εἶναι
 μεταξὺ τῶν ἴ σ ο ι καὶ ὄλοι εἶναι λογικὰ ὄντα -
 π ρ ὁ σ ω π α.

Πρὸς τὸν Θεὸν μόνον καθήκοντα ἔχει ὁ ἄνθρωπος. Δὲν δύ-
 νηται δὲ νὰ ἀξιῶσθαι καὶ ἀντίστοιχα δικαιώματα, διότι δὲν ὑπάρ-
 χει ἰσότης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἂν καὶ ὑφίσταται ἡ λογικότης.
 Δὲν δύναται δηλ. ὁ μικρὸς καὶ πεπερασμένος ἄνθρωπος νὰ ἀξιῶ-
 σθαι ἀπὸ τὸν Θεόν, τὸν ἄπειρον καὶ τέλειον, ἀνάλογα δικαιώμα-
 τα, διότι ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ἀπόλυτον "Ὀν, τὸ μὴ δυνάμενον νὰ
 συγκριθῆ μετὰ τὸν ἀτελεῖ ἄνθρωπον. Ὁ ἄνθρωπος δὲ τὰ πάντα
 ὀφείλει εἰς αὐτόν, ἀκόμη καὶ τὴν ζωὴν ('Ιακώβου Α' 17 καὶ
 Γράξ. ΙΖ' 25).

Ὁμοίως ἐπὶ τῆς Φύσεως — ἐμφύχου καὶ ἀψύχου — ὁ ἄν-
 θρωπος μόνον δικαιώματα ἔχει, ὅχι δὲ καὶ ἀνάλογα καθήκον-
 τα. Οὔτε δύναται ἡ Φύσις — ὁ ὕλικὸς κόσμος — νὰ ἀπαιτήσῃ
 ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ἀντίστοιχα δικαιώματα. Διότι ἡ Φύσις στε-
 ρεῖται λογικότητος καὶ προσωπικότητος. Πρὸς αὐτὴν ὁ ἄνθρω-

πος μόνον άπλός ύποχρεώσεις έχει, που δέν φέρουν τόν χαρακτήρα του καθήκοντος.

Δίκαιον - δικαιοσύνη - αύστηρότης - έπιείκεια. Έφ' 4
όσον τά καθήκοντά μας άνταποκρίνονται εις τά
δικαιώματα τών άλλων, τούτο λέγεται δίκαιον
καί ή πράξις δικαιοσύνη. Έφ' όσον δέ δέν
έκτελούμεν τά πρός τόν πλησίον μας καθήκοντα,
άλλά καταπατώμεν τά δικαιώματα αυτού, τούτο λέγεται άδικον
καί ή πράξις άδικία.

Η άπαίτησις τής άκριβοϋς τηρήσεως του δικαίου λέγεται
άύστηρότης. Η χαλαρά δέ τοιαύτη άπαίτησις όνομάζεται
έπιείκεια. Πολλάκις όμως ή λίαν άύστηρά άπαίτησις τής
άκριβοϋς τηρήσεως του δικαίου καί τών δικαιωμάτων μας προ-
δίδει έλλειψιν αγάπης καί καταντξ άδικία. Διά τούτο ό Από-
στολος Παύλος διδάσκει: « Τό έπεικός ύμών γνωσθήτω πāsιν
άνθρώποις » (Φιλ. Δ' 5). Συνήθως όμως τά άτομα καί αί διάφο-
ροι κοινωνικά τάξεις διεκδικούν μόνον δικαιώματα καί παρα-
μελούν τήν αντίστοιχον έκτέλεσιν τών καθηκόντων των. Τούτο
όμως προφανώς δέν είναι σύμφωνον μέ τήν Χριστιανικήν Έθικήν.

Ο χρυσοϋς κανών τής Χριστιανικής Έθικής. Είς 5
τήν συμφωνίαν καθήκοντος καί δικαιώματος στη-
ρίζεται καί ό λεγόμενος χρυσοϋς κανών τής
Χριστιανικής Έθικής, τόν όποϊον έθεσεν ό Κύ-
ριος. Λέγεται δέ χρυσοϋς, διότι ισχύει δι'
όλους τούς αϊώνας καί δι' όλους τούς ανθρώπους. Ποτέ δέν χάνει,
ώς ό χρυσός, τήν αξίαν του. Οί άρχαίοι Έλληνες τόν έξέφραζον
άρνητικώς, ως έξής: « ό σϋ μισεις, έτέρω μη ποιήσεις ». Η Πα-
λαιά Διαθήκη τόν λέγει « ό μισεις, μηδενι ποιήσης » (Τωβ. Δ' 14).
Καί ό Κάντιος « πρῳττε οϋτως, όπως θέλεις νά πρῳτουν οί άνθρωποι
πρός σέ ». Ο δέ Κύριος ήμών Ίησους Χριστός άποφαίνεται θετι-
κώς: « Πάντα όσα άν θέλητε, ίνα ποιωσιν ύμϊν οί άνθρωποι, οϋτω
καί ύμεις ποιείτε αυτοϊς ». Μέ τήν προσθήκην ότι αυτός είναι
ό Νόμος καί οί Προφήται, δηλαδή όλόκληρος ό Έθικός Νό-
μος (Μαθ. Ζ' 12).

Τὸ δικαίωμα πρέπει νὰ τὸ διακρίνωμεν εἰς τὴν Ἑθικὴν ἀπὸ τὸ δικαίωμα τῆς Πολιτείας. Τὴν διάκρισιν κάμνει ἄριστα ἡ λατινικὴ γλῶσσα, διαχωρίζουσα τὴν πηγὴν τοῦ ἠθικοῦ δικαιώματος ἀπὸ τὴν τῆς Πολιτείας. Τὸ δίκαιον δηλ., τὸ ὁποῖον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν εἶναι πηγὴ τοῦ νομικοῦ δικαιώματος, τὸ ὀνομάζει jus καὶ τὸ ἀντίθετον injuria, τὸ δὲ ἠθικὸν ὀνομάζει, ὡς γνωστόν, fas καὶ τὸ ἀντίθετον nefas, δηλ. ὅσιον καὶ ἀνόσιον.

Ἐκ τοῦ στενοῦ συνδέσμου τοῦ καθήκοντος πρὸς τὸ δικαίωμα συνάγεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ὑπερασπίζη τὰ δικαιώματά του, τὰ ἐπι τῶν καθηκόντων του ἐρεϊδόμενα, ὅπως ὑπερασπίζει τὰ πολιτικά του δικαιώματα, πού τοῦ παρέχει ὁ πολιτικὸς νόμος. Ὑπάρχουν ὅμως περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὀφείλει νὰ θυσιάζη τις τὰ δικαιώματά του καὶ νὰ συγχωρῇ τὸν καταπατήσαντα αὐτά, ἐμφορούμενος ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης, ὅπως ἔπραξε καὶ ὁ Χριστὸς καὶ οἱ Μαθηταὶ του, χάριν μεγαλυτέρου ἀγαθοῦ (Ρωμ. Γ' καὶ Α' Κορ. Η').

16. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗΝ

ΕΝΝΟΙΑ. Ὁ ὅρος ἐλευθερία εἰς τὴν Ἑθικὴν σημαίνει τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς βίας, ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς, τὴν ὁποῖαν ἐξασκοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου:

α') Αἱ ὀρμαί, ἤτοι αἱ ὑποσυνειδητοὶ τῆς ψυχῆς κινήσεις καὶ ἐπιθυμίαι πρὸς ἡδονὴν ἢ ἰκανοποίησιν τοῦ ἐγωισμοῦ, κάτω ἀπὸ τὰς ὁποίας κρύπτεται ἡ ὀρμὴ πρὸς ζῶην (αὐτοσυντηρήσεως καὶ διατηρήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου εἶδους). Αἱ ὀρμαὶ αὗται ἐνεργοῦν ὡς ἔνστικτα καὶ ὠθοῦν πολλάκις εἰς πράξεις ἀντικειμέναις πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον.

β') Ἡ φυσικὴ προδιάθεσις ἢ κληρονομικότης, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ ροπή τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ κακόν.

γ') Τὸ περιβάλλον, ἰδίως τὸ κακόν, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται τις, ἢ τὸ κακὸν παρελθὸν καὶ ἢ ἐκ τούτου κακὴ ἔξις ἢ συνήθεια. Ἡ βία δὲ αὐτὴ ἀφαιρεῖ ἢ μειώνει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν κάμνει δούλων τῶν παθῶν. Καὶ

δ') Διάφοροι περιστάσεις τῆς ζωῆς, ὅπως ἡ ἀπειλή, ὁ φόβος, ἢ ἐπιρροὴ κακῶν ἀνθρώπων κλπ.

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος καταφεύγει εἰς τὸ λογικόν του καὶ ἐξετάζει, ἂν μία πράξις, τὴν ὁποῖαν ἐπιθυμεῖ, εἶναι πραγματοποιησίμος ἀπὸ ἠθικῆς πλευρᾶς ἢ ὄχι. Ἄν δηλ.

ή πράξις του αὐτῆ εἶναι ἢ δὲν εἶναι παράβασις τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Καί πράττει τὴν πράξιν τῆς ἐκλογῆς του. Ἡ ἐπιθυμία αὐτῆ ἢ ἡ θέλησις του λέγεται βούλησις, ἡ δὲ ἐκλογὴ προϋποθέτει ἐλευθερίαν αὐτῆς.

Ορισμὸς τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Κατὰ 2
ταῦτα ἡ ἐπιθυμία ἢ ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἢ θέλησις ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ. Ἀπορρέει δὲ ἡ βούλησις του αὐτῆ ἀπὸ τὸ λογικὸν του κατὰ τρόπον ἐλεύθερον, χωρὶς δηλ. νὰ τὸν ἐμποδίξῃ ἢ βιάξῃ κανεὶς. Διότι πράττων οὕτως ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν συναίσθησιν ὅτι πράττει ἐλευθέρως καὶ συναισθάνεται ὅτι πᾶσα πράξις του προέρχεται ἐλεύθερα ἀπὸ τὴν βούλησίν του. Προκρίνει δὲ τὸ κατὰ τὴν γνώμην του ὀρθὸν ἢ τὸ ἠθικὸν ἢ τὸ συμφέρον. *Ὅθεν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως λέγεται ἡ ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον δύναμις νὰ ἐκλέγῃ μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ νὰ πράττῃ μετ' ἀποχρῶντος λόγου.*

Τὸ ἔμφυτον καὶ ἡ πραγματικότης αὐτῆς. Ἡ ἰκα- 3
νότης αὐτῆ τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ εἶναι ἔμφυτος εἰς κάθε ἄνθρωπον. Εἶναι δὲ καὶ πραγματική. Αὐτὰ μᾶς τὰ βεβαιώνουν ἡ Ψυχολογία, ἡ Φιλοσοφία γενικῶς καὶ ἡ θεία Ἀποκάλυψις.
α') Βεβαιώσεις τῆς Ψυχολογίας. Αὕτη διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος φύσει αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του ἐλεύθερον ἠθικῶς. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ ἴδιον συναίσθημα μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του. (Συναίσθημα τῆς ἐλευθερίας).

β') Βεβαιώσεις τῆς ὑγινοῦς Φιλοσοφίας. Ἡ Φιλοσοφικὴ Ἠθική, ὡς καὶ οἱ διασημότεροι φιλόσοφοι - ἠθικολόγοι παραδέχονται τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν. Εἶναι δηλ. δυνατόν, λέγουν, νὰ δεσμευθῇ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ οὗτος, καὶ εἰς τὴν φυλακὴν ἀκόμη εὐρισκόμενος, ἔχει τὴν συναίσθησιν ὅτι ἠθικῶς εἶναι ἐλεύθερος. Διὸ ὁ Κάντιος λέγει: «Πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἔχομεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, διότι ἄλλως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, ὃ δὲ ἠθικὸς νόμος δὲν θὰ εἶχε καμμίαν ἀξίαν».

γ') Βεβαιώσεις της Ἀποκαλύψεως. Ἡ Ἁγία Γραφή βεβαιώνει τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως καὶ ἀποκαλεῖ τὸν ἄνθρωπον αὐτεξούσιον. Ὁ Κύριος τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἐξαρτᾷ ἀπὸ τὴν θέλησίν των, λέγων: «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν», χωρὶς κανένα νὰ βιάζη πρὸς τοῦτο (Ματθ. 13Τ' 24). Ἀλλαχοῦ πάλιν λέγει: «Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι» (Ματθ. 10' 21). Εἰς τὴν Σοφίαν Σειράχ (1Ε' 14-17) ἀναγινώσκομεν: «Αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν χειρὶ διαβουλίου (τῆς βουλήσεως) αὐτοῦ. Ἐὰν θέλῃς, τηρήσεις τὰς ἐντολάς. Παρέθηκά σοι πῦρ καὶ ὕδωρ. Ὁὐ (ὄπου) ἐὰν θέλῃς, ἐκτενεῖς τὴν χεῖρά σου. Ἐναντι ἀνθρώπου ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, καὶ ὁ ἐὰν εὐδοκίησῃ δοθήσεται αὐτῷ».

Ἡ Ἱερά τῆς Ἐκκλησίας μας Παράδοσις ἀκόμη διδάσκει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου ποικιλοτρόπως. Ὁ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς λέγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν πράττει «καθ' εἰμαρμένην (δηλ. κατὰ τύχην ἢ μοιραίως), ἀλλὰ κατὰ τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ (ἐλευθέραν ἐκλογὴν του) ἢ κατορθοῦ ἢ ἁμαρτάνει» (Migne τ. 6 σ. 456).

ντιρρήσεις καὶ διαφωνία. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ⁴ ἡ Φιλοσοφία ἔχει χωρισθῆ εἰς δύο θεωρίας, τὴν θεωρίαν τῆς ἑτεραρχίας καὶ τὴν τῆς αὐταρχίας.

α') Ἡ θεωρία τῆς ἑτεραρχίας. Παραδέχεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος, ἀλλὰ δοῦλος ἐτέρας ἀρχῆς, ἡ ὁποία κεῖται ἔξω ἀπὸ τὴν βούλησίν του. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ διάφορα αἷτια. Ταῦτα εἶναι ψυχολογικά, (ὅπως αἱ ὀρμαί, ἢ προδιάθεσις ἢ κληρονομικότης, ἢ μοῖρα τῆς ζωῆς, εἰς ἣν εὐρίσκεται τις, δηλ. τὸ περιβάλλον καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν), καὶ θρησκευτικά, (ὅπως ἡ παντοδυναμία, ἢ παγγνωσία καὶ ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ).

β) Ἡ θεωρία τῆς αὐταρχίας. Αὐτὴ ἀντιθέτως παραδέχεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος καὶ αὐτεξούσιος καὶ κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἦτοι ἀρχὴ εἶναι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἔχει τὴν ἰκανότητα μόνος του νὰ κανονίζῃ τὴν βούλησίν του.

Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν εἶδαμεν ὅτι θεωρεῖ ὀρθὴν ἢ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ καὶ οἱ περισσότεροὶ τῶν ἠθικοφιλοσόφων. Ὅτι ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ ἔχει ἐλευθερίαν βουλήσεως. Καὶ ἐπηρεάζουν μὲν αὐτὴν ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ αἴτια, ὅπως ἡ κακὴ ἀγωγή, ἡ προδιάθεσις, αἱ ὀρμαί, ἡ ροπὴ εἰς τὸ κακόν, ὁ φόβος, ἡ ἀπειλὴ κ.τ.τ., ἀλλὰ καὶ δὲν καταλύουν αὐτὴν ἐντελῶς, ὥστε νὰ τὴν ἐξαφανίζουσιν. Τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ὀνομάζει ἡ Παράδοσις αὐτὸς ὁ ὄσιον.

Μοιρολατρεία ἢ τὸ πεπρωμένον. Μοιρολατρεία ἢ 5 πεπρωμένον ἢ εἰμαρμένη ἢ ἀπόλυτος προορισμός (τὸ κισμέτ τῶν Μωαμεθανῶν) εἶναι ἡ θεωρία ἐκεῖνη ἢ θρησκευτικὴ πίστις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Μοῖρα, ὡς θεότης, ἢ αὐτὸς ὁ Θεὸς προδιαγράφει ἀπολύτως τὴν τύχην τοῦ κάθε ἀνθρώπου καὶ προορίζει αὐτὸν εἰς ἀπώλειαν ἢ εἰς σωτηρίαν. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος πᾶν ὅ,τι πράττει τὸ πράττει ὄχι ἐλεύθερα, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην, ὅπως ἐκ τῶν προτέρων εἶναι προωρισμένον ὑπὸ τῆς Μοίρας ἢ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει « τὸ πεπρωμένον φυγεῖν ἀδύνατον ».

Τὴν θεωρίαν αὐτὴν ἀπορρίπτει ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία, ὡς μὴ ὀρθὴν. Καὶ διδάσκει μὲν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Ρωμ. Η' 29) ὅτι ὁ Θεὸς προορίζει τὸν ἄνθρωπον ὡς παντογνώστης, λέγων ὅτι « οὓς ὁ Θεὸς προέγνω, τούτους καὶ προώρισεν, οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσεν », ἀλλ' ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐνταῦθα δὲν εἰσηγεῖται τὸν ἀπόλυτον προορισμόν, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Αὐγουστίνος καὶ ὁ Καλβίνος, ἀλλὰ τὸν σχετικόν. Ἦτοι ὁ κατὰ πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ σχετικὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς σωτηρίαν καὶ δόξαν προέρχεται ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἐλευθέρως πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ δηλ. ὁ ἄνθρωπος ἐλευθέρως μέλλει νὰ πράξῃ οὕτως ἢ ἄλλως, ὁ Θεός, ὡς παντογνώστης, προγιγνώσκει καὶ προορίζει αὐτὸν εἰς σωτηρίαν ἢ εἰς ἀπώλειαν, ἀναλόγως τῶν πράξεων του, χωρὶς ἢ πρόγνωσις αὐτῆ τοῦ Θεοῦ νὰ εἶναι καὶ ἡ αἰτία, ἢ ὁποία ἀναγκάζει τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ οὕτως ἢ ἄλλως, ὅπως π. χ. εἰς τὴν ἐκλειψιν τοῦ ἡλίου, τὴν ὁποίαν ὁ ἀστρονόμος, ὡς ἐπιστήμων, προγιγνώσκει

ἐπακριβῶς, καθορίζων τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον αὐτῆς, χωρὶς ἢ πρόγνωσις αὐτῆ τοῦ ἀστρονόμου νὰ εἶναι καὶ ἡ αἰτία τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου (᾽Ωριγένης κατὰ Κέλσου, *Migne* τ. 2).

Τὸ ἀδύνατον τῆς ἀποφυγῆς τοῦ πεπρωμένου διδάσκουν τὰ ἀρχαῖα δράματα. Ὁ Οἰδίπους δὲν κατορθώνει νὰ διαψεύσῃ τὸν χρησμόν, ὅτι θὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα του, τὴν δὲ μητέρα του θὰ λάβῃ σύζυγον. Καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ συνεχίζεται εἰς τὸ γένος τῶν Λαβδακιδῶν. Κακὴ Μοῖρα καταδιώκει τὸ γένος Θυέστου μὲ τὸν Ὁρέστην κλπ.

Ὁ Ὅμηρος τὴν Μοῖραν ἢ Αἴσαν ὀνομάζει θεότητα, τὸ δὲ κατ' αὐτὴν πεπρωμένον ὀνομάζει θέσφατον. Οὕτω λέγει (Ὀδυσ. ζ 188) :

Ζεὺς δ' αὐτὸς γέμει ὄλβον Ὀλύμπιος ἀνθρώποισιν,
ἔσθλοισι ἤδὲ κακοῖσιν ὄπως ἐθέλησιν ἐκαστωφ.

δύναμις τοῦ αὐτεξουσίου. Ὁ ἄνθρωπος, καίτοι ⁶ ἐδημιουργήθη «κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν», ἐν τούτοις, ποιῶν κακὴν χρῆσιν τοῦ αὐτεξουσίου του, ἐξέλεξε τὸ κακόν, παραβάς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπέβαλε τὸν ἑαυτόν του εἰς τὸν ζυγὸν τῆς ἁμαρτίας. Ἡ ἐκλογὴ αὐτῆ ἐσήμαινεν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸν Θεόν, στέρησιν τῆς θείας ἀρωγῆς καὶ εὐλογίας, ἀπώλειαν τῆς ψυχικῆς μακαριότητος καὶ ἀντιστράτευσιν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ (προπατορικὸν ἁμάρτημα).

Ὅπως ὅμως διὰ τοῦ αὐτεξουσίου ἐδημιούργησεν ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἀπὸ τὸν Θεόν, τοιοῦτοτρόπως πάλιν δι' αὐτοῦ ἀπέκτησε τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Θεόν. Τοῦτο δὲ κατορθώνει διὰ τῆς οἰκειοποιήσεως τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος, ἂν θέλῃ, ἐπιτυχάνει τὴν ἀναγέννησιν (Ἰωάν. Γ' 1-21) καὶ τὸν ἁγιασμόν (Α' Κορινθ. Α' 30) διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ τοῦτο ὄχι κατὰ τρόπον μαγικόν, ὅπως ἐπιστεύετο εἰς τὸν ἀρχαῖον μυστικισμόν, ἀλλὰ μὲ τὴν θέλησιν αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ. Διότι ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἀσώτου ἀνθρώπου εἰς τὸν Θεόν-Πατέρα καὶ ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ εἶναι δῶρα τοῦ Θεοῦ προσφερόμενα πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, γίνονται δὲ κτήματα μόνον ἐκείνων, οἱ ὅποιοι τείνουν πρὸς αὐτὰ τὰς χεῖρας, διὰ νὰ τὰ λάβουν.

Αὕτῃ εἶναι ἡ μεγάλη δύναμις τοῦ αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεώς του.

Καθορισμός. Τὰ ψυχολογικά ἐπιχειρήματα, τὰ 1
ὅποια μαρτυροῦν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως
τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τὰ ἑξῆς: Τὸ συναίσθημα τῆς
ἐλευθερίας, τὸ συναίσθημα τῆς μετανοίας, τὸ συν-
αίσθημα τῆς ἐνοχῆς καὶ εὐθύνης, ὁ καταλογισμὸς
τῶν πράξεων καὶ ἡ ἔννοια τῆς ποινῆς.

Αἱ ἔννοιαι αὗται εἶναι καθολικά φαινόμενα εἰς τὴν ψυχὴν
δλων τῶν ἀνθρώπων, ἐπ' αὐτῶν δὲ βασιζέται καὶ ἡ Ἐρησκεία
καὶ ἡ Πολιτεία.

α') Τὸ συναίσθημα τῆς ἐλευθερίας. Κάθε ἄνθρω-
πος αἰσθάνεται τὸν ἑαυτόν του φύσει ἐλεύθερον, τὰς δὲ πρά-
ξεις του προῖδον τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεώς του, καὶ ὅτι
κανένα δὲν ἔχει τὸν ἀναγκάζοντα εἰς τοῦτο. Περί τούτου ὁμο-
εἶπομεν ἀνωτέρω (§ 16, 3).

β') Τὸ συναίσθημα τῆς μετανοίας. Τὸ συναί-
σθημα τοῦτο δοκιμάζει κάθε ἄνθρωπος μετὰ τὴν κακὴν ἰδίως
πρᾶξιν. Λέγεται μετάνοια, διότι τότε μετανοεῖ. Τοῦτο σημαί-
νει ὅτι συναισθάνεται τὸ κακόν, πού ἔπραξε, καὶ ἐκφράζει τὴν
λύπην του. Ἐλέγχει δὲ τὸν ἑαυτόν του (συνείδησις), διατὶ νὰ
πράξῃ τὸ κακόν, ἐνῶ ἤμποροῦσε καὶ νὰ μὴ τὸ πράξῃ. Καὶ ζητεῖ
μὲ λόγους νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην του καὶ τὴν μετάνοιάν του.
Τοῦτο πάλιν λέγεται ἐξομολόγησις.

γ') Τὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς καὶ εὐθύνης.
Καὶ ταῦτα μαρτυροῦν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως. Συνίσταν-
ται δὲ ταῦτα εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως, πού αἰσθάνεται
κάθε ἄνθρωπος ὕστερα ἀπὸ κακὴν τινα πρᾶξιν του. Συναισθά-
νεται τότε οὗτος ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἐνοχος καὶ ὅτι αὐτὸς φέ-
ρει τὴν εὐθύνην τῆς κακῆς του πράξεως καὶ ἡ προσπαθεῖ νὰ
ἀποσείσῃ αὐτὴν ἀπὸ ἐπάνω του ἢ αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωσιν νὰ
δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του. Ἐὰν ὁμοῦς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχεν
ἐλευθέραν βούλησιν, δὲν θὰ συνησθάνετο τὸ συναίσθημα τῆς
ἐνοχῆς, πού τόσον πολὺ τὸν πικραίνει, οὔτε θὰ ἐνόμιζεν ὅτι
αὐτὸς εἶναι ὁ ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του. Οὔτε καὶ ἡ Ἐρη-

σκεία τότε ούτε καί ἡ Πολιτεία θά ἐζητοῦσαν ἀπό αὐτὸν τὴν εὐθύνην καί τὴν ἐνοχήν.

δ') Ὁ καταλογισμὸς τῶν πράξεων. Οὗτος εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῶν δύο ἀνωτέρω συναισθημάτων. Διότι καταλογίζω πράξιν τινὰ εἶς τινα σημαίνει ὅτι θεωρῶ ἔνοχον τῆς πράξεως αὐτῆς ὠρισμένον πρόσωπον καί εἰς αὐτὸ ἀποδίδω τὴν εὐθύνην αὐτῆς. Ἄρα καταλογισμὸς τῶν πράξεων εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῆς εὐθύνῃς πράξεώς τινος εἰς ὠρισμένον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον διέπραξε ταύτην, εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως.

ε') Ἡ ἔννοια τῆς ποινῆς. Φυσικὸν ἐπακόλουθον τοῦ καταλογισμοῦ τῶν πράξεων εἶναι ἡ ποινὴ ἢ τιμωρία. Αὐτῆς ἡ ἔννοια εἶναι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Διότι τιμωρεῖ ἡ Θρησκεία (ἢ Ἐκκλησία διὰ τῶν ἐπιτιμίων) καί ἡ Πολιτεία διὰ τοῦ κοινοῦ Ποινικοῦ Νόμου τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος διέπραξε μίαν κακὴν πράξιν, διότι ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἠδύνατο καί νὰ μὴ πράξῃ τὴν πράξιν αὐτὴν τὴν κακὴν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ψυχολογικὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἀποδεικνύουν ὅτι ὑπάρχει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐλευθέρᾳ θέλησις. Τοῦτο δὲ προσεπιβεβαιῶ καί ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία. Διότι εἰς τὰς πηγὰς τῆς τακτικῆς ὁμιλεῖ καί μυριάκις ἐπαναλαμβάνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι αὐτεξούσιος καί ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του καί ὑπόλογος ἐνώπιον τοῦ ἀδεκάστου Κριτοῦ, «ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ρωμ. Β' 6).

ροῦποθέσεις τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Ἐνταῦθα 2
πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, διὰ νὰ λειτουργή-
σουν εἰς τὴν ψυχὴν μας πάντα τὰ ἀνωτέρω ψυχο-
λογικὰ ἐπιχειρήματα, πρέπει νὰ ὑπάρχη πλήρης
καί κανονικὴ λειτουργία τῶν ἠθικῶν, ψυχικῶν
καί πνευματικῶν μας δυνάμεων. Διότι κάθε αἰτία, ἐσωτερικὴ ἢ
ἐξωτερικὴ, ἢ ὁποῖα ἀλλοιώνει τὰς δυνάμεις μας αὐτάς, περιορί-
ζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως καί μειώνει ἢ ἐξαλείφει ἐντε-
λῶς τὸ συναίσθημα τῆς μετανοίας καί τὸν καταλογισμὸν τῶν
πράξεων. Τοιαῦται αἰτίαι εἶναι ἡ σύγχυσις τῶν φρενῶν, πλήρης
ἢ μετρία, ἢ μανία ἢ παραφροσύνη, ἢ μέθη, ἢ νευρασθένεια, αἱ

προλήψεις, τὰ πάθη, ὁ φόβος, ἡ ἀπειλή, ἡ προκατάληψις, ἡ ὑπνωτιστικὴ κατάστασις, ἡ ἀσθένεια τῆς ἀβουλίας κ.τ.τ., καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του.

Ὅθεν καταλογίζεται εἷς τινα ἢ πράξεις ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐπράχθη ἐλευθέρως καὶ ὄχι ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν φυσιολογικῆς ἢ ψυχικῆς βλάβης, καὶ μάλιστα τοῦ λογικοῦ, ἢ ὑπὸ τὸ κράτος ἐξωτερικῆς βίας ἢ ἀπειλῆς κτλ. Ἐκεῖνος δὲ ὁ ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλθῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ νὰ μετανοήσῃ, ὅστις διατηρῆ σώας τὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς του δυνάμεις. Τοιοῦτον παράδειγμα ἔχομεν τὸν ἄσωτον υἱὸν τῆς παραβολῆς (Λουκ. ΙΑ' 11).

Τὸ αὐτεξούσιον καρπὸς τοῦ λογικοῦ. Ἀπὸ τὰ τρία ³ γνωστὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν πνευματικὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ συναισθηματικόν, τὸ βουλευτικόν καὶ τὸ διανοητικόν, τὸ τελευταῖον ἰδίᾳ συγκροτεῖ τὸ λογικὸν ἢ τὸ λογιστικὸν μέρος αὐτοῦ. Κατὰ τοῦτο, ὁ ἄνθρωπος, «ὡς ζῶον λογικόν», οὐ μόνον συναισθάνεται γενικῶς καὶ βούλεται, ἀλλὰ καὶ διανοεῖται, ἤτοι ἐκφέρει κρίσεις, σχηματίζει συλλογισμοὺς καὶ καταλήγει εἰς ἐννοίας. Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ κυρίως ἀποτελεῖ τὴν ἔννοιαν «ἄνθρωπος», ἡ δὲ νόησις αὐτοῦ συνταυτίζεται μὲ τὴν ὑπαρξίν του, κατὰ τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Ἐγγέλου: «νοῶ, ἄρα ὑπάρχω». Κέντρον τῆς νοήσεως εἶναι ἡ διάνοια, ἀποτέλεσμα δὲ αὐτῆς ὁ λόγος ἢ τὸ διανόημα. Οὗτος εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ζῷον.

Τῆς λογικῆς ταύτης φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καρπὸς εἶναι προφανῶς τὸ αὐτεξούσιον ἢ ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία τῆς βουλήσεώς του. Διότι μεταξύ νοήσεως καὶ βουλήσεως ὑπάρχει στενὴ ψυχολογικὴ σχέσις, ἐπειδὴ συνήθως βούλεται τις ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον νοεῖ, πράττει δὲ πᾶν ὅ,τι ἐλευθέρως διὰ τῆς νοήσεως ἐκλέγει καὶ ἐπιθυμεῖ, πράγμα τὸ ὁποῖον δὲν παρατηρεῖται καὶ ἐκεῖ ὅπου λείπει ὁ λόγος, ἢ νόησις, ὅπως εἰς τὰ ζῷα. Τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἄριστα πραγματεύεται ὁ ἐκ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ἐξ ἀνάγκης, λέγει, κοντὰ εἰς τὸ λογικὸν εὐ-

ρίσκεται τὸ αὐτεξούσιον. Διότι ἢ δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος λογικός, ὁπότε δὲν εἶναι καὶ ἐλεύθερος ἠθικῶς, ἢ, ἐπειδὴ εἶναι λογικός, εἶναι καὶ κύριος τῶν πράξεών του. Τὰ ἄλογα ζῶα ὅμως δὲν εἶναι αὐτεξούσια, διότι δὲν εἶναι λογικά, ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος, ὡς λογικὸν ὄν, εἶναι αὐτεξούσιος. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἄλογα διὰ τὰς πράξεις των δὲν ἐπαινοῦνται οὔτε ψέγονται, ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ ψέγεται καὶ ἐπαινεῖται δι' αὐτάς. (Ἔκθεσις Ὁρθοδόξου Πίστεως, Β' 27).

ὁ συμπέρασμα. Τὸ συμπέρασμα τῆς ὅλης 4 αὐτῆς ἐξετάσεως εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος πράγματι κέκτηται τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεώς του. Δὲν εἶναι λοιπὸν τοῦτο πλάνη, οὔτε αὐταπάτη, οὔτε ἐγωισμός, οὔτε ματαιότης τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως διδάσκουν τὰ διάφορα ἑτεραρχικὰ συστήματα. Εἶναι πραγματικότης, ἀποδεικνυομένη ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς πείρας τῆς ζωῆς.

Ἄν παραδεχθῶμεν τὸ ἀντίθετον, τότε τὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς εὐθύνης εἶναι ἀνεξήγητα, ἢ μετάνοια εἶναι μωρία καὶ ἡ ποινὴ σκληρότης καὶ ἀπανθρωπία. Παραδεχόμενοι δὲ τὴν ἑτεραρχίαν, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν συγχρόνως καὶ τὴν Εἰμαρμένην τῶν Στωικῶν, τὴν Μοῖραν τῶν ἀρχαίων, τὸ Πεπρωμένον. Καὶ οὕτω θὰ καταστήσωμεν εἰς τὴν μοιρολατρίαν ἢ μοιροκρατίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πάντα, καὶ μάλιστα αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, γίνονται κατ' ἀναπότρεπτον προδιάταξιν καὶ ἀδήριτον ἀνάγκην, εἰς ἣν «καὶ οἱ θεοὶ πείθονται» (Αἰσχύλου Προμηθεὺς Δεσμώτης). Ἄλλὰ τότε ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου καταστρέφεται ἐντελῶς, αὐτὸς δὲ κατέρχεται εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀλόγων ζῴων.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

ΑΡΕΤΑΛΟΓΙΑ

« Πλήσον ἀρεταλογίας σου τὴν Σιών »

(Σοφ. Σειρ. ΛΣΤ' 14)

* 18. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ

ννοια καὶ ὀρισμός. Σκοπὸς τῆς Ἠθικῆς εἶναι 1
νὰ μορφώσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον σταθερὸν ἠθικὸν
χαρακτήρα καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον
ἐνάρετον. Ἦτοι νὰ χάραξῃ ἐπάνω εἰς τὴν καρ-
δίαν τοῦ κάθε ἀνθρώπου μὲ ἀνεξίτηλα γράμματα
τὸν ἠθικὸν νόμον, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Νὰ τὸν
κάμῃ δηλ. ἱκανὸν εἰς τὸ νὰ πράττῃ μονίμως καὶ διαρκῶς τὸ ἀγαθόν.

Ἡ λέξις χαρακτήρ, παραγομένη ἀπὸ τὸ ρῆμα χαράσσω,
φιλολογικῶς μὲν σημαίνει τὸ ὄργανον, μὲ τὸ ὁποῖον χαράσσει
τίς τι, καὶ συνεκδοχικῶς αὐτὸ τὸ χαραχθὲν σημεῖον, φιλοσοφι-
κῶς δὲ τὸ ἀσφαλὲς καὶ μόνιμον γνῶρισμα τῆς φύσεως τοῦ χρη-
στοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτὴν τὴν σταθερὰν τῆς βουλήσεώς του
κατεύθυνσιν πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἦτοι ὁ χαρακτήρ εἶναι τὸ
σύνολον τῶν οὐσιωδῶν καὶ μόνιμων γνωρισμάτων ἐκάστου ἀν-
θρώπου, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν προσωπικότητα ἢ ἀτομικό-
τητα αὐτοῦ. Ὅθεν ἠθικὸς χαρακτήρ λέγεται ὁ μόνιμος τρόπος τοῦ
πράττειν καὶ διάγειν συμφώνως πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀρχάς.

ὀρφωσις τοῦ χαρακτήρος. Ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ μορ- 2
φώνεται εἰς τὸν ἄνθρωπον σὺν τῷ χρόνῳ μὲ τὴν γνῶ-
σιν καὶ μὲ τὴν ἄσκησιν. Αἱ διαφοροὶ δηλ. ὀρμαὶ καὶ
ἐπιθυμίαι, ποὺ ἐκπληροῦνται συνεχῶς ἀπὸ τὸν ἄν-
θρωπον, μορφώνουν εἰς τὴν ψυχὴν του τὴν συνήθειαν
ἢ ἕξι ν. Συνεχῶς δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀγωνίζεται νὰ κάμῃ ἐπιλογὴν
μεταξὺ αὐτῶν καί, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀγωγὴν, ποὺ θὰ λάβῃ

ἀπό παιδί, προσπαθεῖ νά κρατήσῃ τὰς καλὰς συνηθείας καὶ νά ἀποβάλλῃ τὰς κακὰς ἢ καὶ ἀντιστρόφως. Καὶ οὕτως αἱ συνήθειαι αὗται, ὅποιαιδῆποτε ἐπικρατήσουν εἰς τὴν βούλησίν του, γίνονται εἰς αὐτὸν ἕξις, τὴν ὁποίαν οἱ πατέρες μας ὠνόμασαν διὰ τοῦτο δευτέραν φύσιν, ὡς ἀποτελοῦσαν τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μορφώνεται ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀτόμου. Λέγεται δὲ ἠθικὸς ὁ χαρακτήρ, διότι ἀναφέρεται εἰς τὰ ἦθη καὶ διότι ἡ βούλησις του φέρεται σταθερῶς πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀρχάς. Εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος παίζουν σπουδαῖον ρόλον ἡ φύσις, τὸ περιβάλλον, τὸ φῶλον, ἡ κρᾶσις καὶ ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ ἀτόμου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ ἀποβαίνει τοιουτοτρόπως καλλιτέχνημα, τοῦ ὁποίου δημιουργὸς εἶναι ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ συντελεσται αἰροπαὶ αὐτοῦ ἢ ὄρμαί, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς.

Ο χαρακτήρ ὡς σκοπὸς τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. 3
Μὲ τὴν μόρφωσιν ἠθικοῦ χαρακτήρος ἀσχολεῖται ἡ Χριστιανικὴ κυρίως Ἠθικὴ. Διότι ἡ Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νά κάμῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπολύτως ἠθικὸν χωρὶς τὴν Θρησκείαν, ἐπειδὴ στερεῖται κύρους πρὸς τοῦτο καὶ αὐθεντίας. Καὶ διδάσκει βέβαια ἡ Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ τί εἶναι ἀγαθὸν καὶ ἀπαιτεῖ πάντες οἱ ἄνθρωποι νά τὸ πράττουν, δὲν παρέχει ὅμως τὴν δύναμιν τοῦ πράττειν αὐτό.

Τὴν δύναμιν εἰς τὸ πράττειν μονίμως τὸ ἀγαθὸν παρέχει ἀφειδῶς μόνον ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ. Διότι :

α') Διδάσκει ὅτι τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ποῦ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς δὲ « θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν » (Α' Τιμ. Β' 4).

β') Τὸ κύρος τῶν ἐντολῶν τῆς ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν θείαν αὐθεντίαν τῆς θρησκείας τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι ἡ μόνη ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ (Ἰωάν. ΙΔ' 6) καὶ

γ') Σκοπὸς τῆς εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δι' αὐτῆς μακαριότης τοῦ ἀνθρώπου.

4
υνατότης τῆς μορφώσεως τοῦ χαρακτήρος. Ὁ
χαρακτήρ ἐκάστου ἀνθρώπου, ἰδίως ὁ ἠθικός,
ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴν δύναμιν αὐτοῦ. Πάντες
δὲ οἱ ἄνθρωποι, μορφωμένοι καὶ μὴ, ἠμποροῦν, ἂν
θέλουν, νὰ μορφώσουν μέσα τους ἰσχυρὸν ἠθικὸν
χαρακτήρα. Διότι ὅλοι ἠμποροῦν νὰ εἶναι καὶ σώφρονες καὶ
δίκαιοι καὶ εὐσεβεῖς. Σώφρονες μὲν εἰς τὸν ἑαυτὸν τους μὲ
τὴν ἐγκράτειαν, δηλ. μὲ τὴν χαλιναγώγησιν τῶν κατωτέ-
ρων τῶν ὀρμῶν, καὶ μὲ τὴν καρτερίαν, μὲ τὴν ὁποῖαν ὑπο-
μένει ἀγογγύστως τὰς θλίψεις καὶ τὰ παθήματα τῆς ζωῆς. Δί-
καιοι δὲ πρὸς τὸν πλησίον μὲ τὴν ἀγάπην πρὸς ὅλους τοὺς
ἀνθρώπους καὶ τὴν φιλαλληλίαν. Καὶ εὐσεβεῖς τέλος πρὸς τὸν
Θεὸν μὲ τὴν συχνὴν προσευχὴν, μὲ τὰς θρησκευτικὰς μελέτας,
μὲ τὴν ἀκρόασιν κηρυγμάτων καὶ μὲ τὴν τακτικὴν συμμετοχὴν
εἰς τὴν δημοσίαν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας.

Διὰ πάντα ταῦτα ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ προσπαθεῖ νὰ ἐμβάλῃ
εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν βαθεῖαν καὶ ἔνθερμον πίστιν εἰς τὸν
παντοδύναμον καὶ πανάγαθον Θεόν, ἐπιθυμεῖ δηλαδὴ νὰ μορ-
φώσῃ εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον ἠθικὸν καὶ θρησκευτικὸν χαρακτή-
ρα. Πρὸς τοῦτο προβάλλει ὡς ἰδεῶδες πρότυπον ἠθικότητος καὶ
θρησκευτικότητος αὐτὸν τὸν Θεάνθρωπον καὶ τονώνει τὴν πί-
στιν εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωὴν. Ἐκεῖ θὰ ἀμειφθῇ ἡ ἀρετὴ
καὶ θὰ τιμωρηθῇ ἡ κακία, θὰ βασιλεύσῃ δὲ τὸ ἀγαθόν, ἐν ᾧ θὰ
δουλωθῇ καὶ θὰ ἐξαφανισθῇ τὸ κακὸν κατὰ τὴν πίστιν τῆς Χρι-
στιανικῆς Θρησκείας.

Ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου, γράφει ὁ Σ. Σμάιλς, ἀποτελεῖ τὴν ἀλη-
θῆ δύναμίν του. Ὁ ἐξέχων εἶτε ὡς ἐκ τῆς καρτερίας, εἶτε ὡς ἐκ τῆς εὐ-
θύτητός του καὶ τῆς δικαιοσύνης, εἶτε ἐκ τῆς πίστεώς του εἰς τὸν Θεόν,
ἐπιβάλλει αὐτόματόν τινα σεβασμόν. Ὁ κόσμος τρέφει πρὸς τοὺς τοιοῦ-
τους ἀνθρώπους πίστιν καὶ πεποίθησιν καὶ ζητεῖ νὰ τοὺς μιμηθῇ.

Ὁ ἔξοχος νοῦς διεγείρει τὸν θαυμασμόν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὁ χα-
ρακτήρ ἀσφαλιζει σεβασμόν. Ἐκαστος εἰς τὴν κοινωσίαν δύναται νὰ φέ-
ρεται ἐντίμως καὶ δικαίως. Ἀπ' αὐτὸν ἐξαρτᾶται νὰ εἶναι ἀκέραιος, δί-
καιος, πιστός, εἰλικρινής καὶ ἔντιμος καὶ εἰς αὐτὰ τὰ μικρότερα πράγματα.

Ὁ χαρακτήρ εἶναι ἀληθινὸς πλοῦτος. Εἶναι τὸ εὐγενέστερον τῶν
κτημάτων. Καὶ ὁ ἔχων τοῦτον ἔχει δικαιώματα ἐπὶ τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ
σεβασμοῦ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἠθικός χαρακτήρ ἀποκτᾶται μὲ τὴν

θέλησίν μας. Ἀπαιτεῖται ὅμως ἄσκησις συνεχῆς, ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς — ἐγρήγορις — καὶ θέλησις διαρκῆς. (Α. Μηλιαράκη Ὁ Χαρακτήρ, Ἔκδοσις Συλλόγου Ὁφελίμων Βιβλίων).

19. Η ΑΡΕΤΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΖΩΗ

Εννοια καὶ ὀρισμός. Ἡ ἔννοια ἀρετῆ (ἀφηρημένον οὐσιαστικὸν τοῦ ἐπιθέτου ἀγαθός) σημαίνει γραμματικῶς τὴν προσαρμογὴν εἰς τὸ ἀγαθόν. Διότι ἡ λέξις παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα ἀραρίσκω, τὸ ὁποῖον σημαίνει προσαρμύζω καὶ προσαρμύζομαι. Εἰς τὴν Ἠθικὴν δὲ ἡ ἔννοια ἀρετῆ σημαίνει τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν διαρκῆ διάθεσιν τῆς βουλήσεως εἰς τὸ πράττειν μονίμως τὸ ἀγαθόν. Ἦτοι ἀρετὴ εἶναι ἡ σταθερὰ προσαρμογὴ τῆς βουλήσεώς μας εἰς τὸ ἀγαθόν.

Ὡς τοιαύτη ἡ ἀρετὴ εἶναι διάθεσις ἐσωτερικὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν καὶ ἐτοιμότης ἢ δεξιότης καὶ ἰκανότης πρὸς τὴν ἀγαθοπραξίαν. Αὕτη ἀποκτᾶται διὰ τῆς γνώσεως καὶ διὰ τῆς ἀσκήσεως μὲ τὴν θείαν ἀρωγὴν, ὥστε αὕτη νὰ γίνῃ σταθερὰ κατάστασις ἢ ἕξις εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μὲ εὐχέρειαν πλέον οὗτος νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν.

Οὐσία τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς δὲν εἶναι ἀπλῆ τις ἕξις τῆς ψυχῆς, οὔτε μόνον γνώσις, οὔτε καὶ ἄσκησις, ὡς ἐλέχθη.

Δὲν εἶναι ἕξις, ὅπως δέχονται οἱ ὀπαδοὶ τῆς Ἠθικῆς Σκέψεως (1), διότι ἡ οὐσία τῆς ἀρετῆς δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ἔθος, δηλ. εἰς τὴν συνήθειαν, ἐπειδὴ πολλαὶ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, κατ' ἔθος γινόμεναι, δὲν εἶναι καὶ ἐνάρετοι οὔτε συνιστοῦν τὴν ἀρετὴν.

Οὔτε γνώσις μόνη εἶναι ἡ ἀρετὴ, ὅπως ἐπρέσβευον ὁ Σωκράτης καὶ οἱ Στωικοί. Διότι ἡ γνώσις συμβουλεύει μὲν καὶ δια-

---

1. Οὗτοι δὲν παραδέχονται ὅτι ὁ ἄνθρωπος πράττει καθ' ὀρισμένας ἠθικὰς ἀρχάς, ἀλλ' ὅτι ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔθος καὶ ἕξις. Εἰσηγητὴς ὁ γερμανὸς φιλόσοφος Νίτσε.

φωτίζει, αλλά δὲν κατευθύνει τὴν βούλησιν. Καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ ὑπαρξίς ἀνθρώπων, ποὺ ἔχουν ὅλην τὴν ἠθικὴν γνώσιν, ἀλλὰ δὲν εἶναι διὰ τοῦτο καὶ ἐνάρετοι. Ἐν ᾧ τούναντιον ὑπάρχουν ἄνθρωποι ἀγράμματοι μὲν, πλὴν ἐνάρετοι. Ἡ γνώσις βεβαίως προάγει τὴν ἀρετὴν, καὶ ἰδίως ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ. Ἄλλ' ἡ γνώσις ἀφ' ἑαυτῆς δὲν πράττει τὸ ἀγαθόν, ἦτοι οὐσία τῆς ἀρετῆς δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ γνώσις.

Οὐτε τέλος ἡ ἀρετὴ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς εἶναι ἄσκησις, ὅπως δέχεται ὁ Ἀριστοτέλης. Διότι μόνη ἡ ἄσκησις δὲν δύναται νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, χωρὶς δηλ. τὴν ἕξιν καὶ τὴν γνώσιν.

Ἄρα οὐσία τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ ἠθικὴ ἰκανότης ἢ δεξιότης εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν. Ἡ εὐχέρεια δὲ αὕτη δὲν εἶναι μηχανικὴ, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν ἕσω ἄνθρωπον, ὡς διὰ θεοῦ ἠθικὴ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, καὶ ἀποκτᾶται διὰ τῆς ἐμμοῆς εἰς τὸ ἀγαθόν. Δηλ. διὰ τῆς γνώσεως, τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς πράξεως, ὥστε νὰ γίνῃ ἕξις.

ἀρετὴ ὡς ἠθικὴ ἰκανότης τῆς ψυχῆς. Τὴν ἀρε- 3
τὴν ὡς ἠθικὴν ἰκανότητα τῆς ψυχῆς πρέπει νὰ
τὴν διακρίνωμεν ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην σωματικὴν ἢ
ψυχικὴν ἢ πνευματικὴν ἰκανότητα, ὅπως π. χ. τὴν
ἀνδρείαν, τὴν γεναιοψυχίαν, τὴν φρόνησιν, τὴν σο-
φίαν, τὴν ἰδιοφυίαν κ.τ.τ. Διότι αἱ ἰκανότητες αὗται δὲν ἀνή-
κουν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἠθικῆς. Ἐν ᾧ ἡ ἀρετὴ εἶναι ἠθικὴ ἰκα-
νότης καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἐννοεῖται σήμερον.

Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι διέκρινον τὴν ἀρετὴν εἰς τέσσαρας ἐκδηλώ-
σεις: τὴν φρόνησιν ἢ σοφίαν, τὴν ἀνδρείαν, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δι-
καιοσύνην. Ὁ Πλάτων τὰς περιορίζει εἰς τρεῖς καὶ θεωρεῖ τὴν δικαιοσύ-
νην ὡς τὴν συγκεφαλαίωσιν τῶν ἄλλων. Τοῦτο λέγει καὶ ὁ Ἡσίοδος:
« Ἐν γὰρ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσα ἀρετὴ ». Οἱ Πυθαγόρειοι δὲ ἐθεώρουν
τὴν ἀρετὴν ὡς ἀρμονίαν τῆς ψυχῆς, δηλ. σύμμετρον συνδυασμὸν πνευ-
ματικῶν καὶ ἠθικῶν προτερημάτων. Τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν ὀρίζει ὅτι
ἡ ἀρετὴ εἶναι « ἡ ἐν παντὶ πράγματι ὑπεροχή ». Ὁ Ἀριστοτέλης τέλος
ἔγραψε καὶ ὕμνον εἰς τὴν ἀρετὴν, ὁ ὁποῖος διεσώθη ὀλόκληρος. Ὀνομά-
ζει δὲ ἐκεῖ τὴν ἀρετὴν *πολύμοχθον*, θήραμα κάλλιστον τοῦ βίου καὶ
παρθένον. Λέγει:

Ἄρετά, πολύμοχθε γένει βροτείω,
 θήραμα κάλλιστον τῷ βίῳ,
 σᾶς πέρι, παρθένε, μορφᾶς
 καὶ θανεῖν ζηλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος
 καὶ πόνους τλῆναι μαλεροὺς ἀκάμαντας.
 Τοῖον ἐπὶ φρένα βάλλεις καρπὸν ἀθάνατον,
 χρυσοῦ τε κρείσσω καὶ γονέων,
 μαλακαυγήτοιο θ' ὕπνου... (1)

κδήλωση τῆς ἀρετῆς. Εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἠθι- 4

κὴν ἡ ἀρετὴ εἶναι μία, ἐκδηλώνεται δὲ εἰς τρία εἶδη ἢ μορφᾶς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις ὀνομάζει τὴν ἀρετὴν «*χρῆμα πολυσχιδῆς*» (Κύρ. Ἀλεξ.). Εἰς δὲ τὴν Ἀγίαν Γραφήν θεωροῦνται εἶδη αὐτῆς τὰ τρία ταῦτα «*πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη*» (Α΄ Κορ. ΙΓ΄ 13). Αὗται λέγονται καὶ ὑπερφυσικαὶ ἀρεταί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς φυσικὰς, πού εἶναι ἡ εὐσέβεια, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ σωφροσύνη.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει ὅτι, ὅταν ἡ ἀρετὴ ἐκδηλοῦται εἰς τὰ καθήκοντά μας πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας, λέγεται σ ω φ ρ ο σ ύ ν η, ὅταν ἐκδηλοῦται εἰς τὰ καθήκοντά μας πρὸς τὸν πλησίον, λέγεται δ ι κ α ι ο σ ύ ν η, καὶ ὅταν ἐκδηλοῦται εἰς τὰ καθήκοντά μας πρὸς τὸν Θεόν, λέγεται ε ὑ σ έ β ε ι α (Τίτ. Β΄ 12).

Ἐξ ὧλων τούτων καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ θεωρεῖ σπουδαίαν τὴν δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ν, καὶ μάλιστα ὅταν αὕτη εἶναι ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀγάπης. Ἡ δευτέρα, ὡς φορεὺς τῆς δικαιοσύνης, θεωρεῖται «*σύνδεσμος τελειότητος*». Διότι ἡ ἀρετὴ ἐν τῷ συνόλω τῆς εἶναι ἀ γ ά π η (Κολ. Γ΄ 12).

Ὁ εὐαγγελιστὴς τῆς ἀγάπης (Α΄ Ἰωάν. Γ΄ 7) λέγει : «*Τεκνία, μηδεὶς*

(1) Ὁ καθηγητὴς Σίμος Μενάρδος μεταφράζει :

Ἄρετὴ, πολυβάσανη ἀγάπη τ' ἀνθρώπου,
 σὺ καμάρι ἀκριβὸ τῆς ζωῆς,
 καὶ νὰ σβῆσῃ γιὰ χάρι σου, κόρη, κανεῖς,
 εἶναι μοῖρα γλυκειά, ζηλευτὴ σὴν Ἑλλάδα,
 καὶ νὰ πάθῃ ἀκόμη καὶ κακὰ νὰ ὑποφέρῃ.
 Ποιὸν καρπὸ σὸ κεφάλι μας βάζεις ἀθάνατον
 πὸ μεγάλο κι' ἀπὸ γονεῖς καὶ χρυσάφι
 κι' ἀπ' αὐτὸν τὸν γλυκύτατον ὕπνου...

πλανάτω ὑμᾶς· ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην δίκαιός ἐστι, καθὼς Ἐκεῖνος δίκαιός ἐστι. Ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἀμαρτάνει. Εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. Πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ Θεοῦ ἀμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ οὐ δύναται ἀμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται. Ἐν τούτῳ φανερά ἐστὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου· πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ (ὁμοίως). Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους».

Διότητες τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ πρέπει νὰ ἔχη τὰς ἐξῆς ιδιότητες:

α') Νὰ εἶναι γενικὴ. Δηλ. νὰ ἐκτελήσῃ ὅλα τὰ καθήκοντα ἀνεξαιρέτως καὶ ἐπακριβῶς.

β') Νὰ εἶναι σταθερά. Δηλ. νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν πάντοτε καὶ χωρὶς διαλείψεις. Καὶ

γ') Νὰ εἶναι ἐνεργός. Νὰ ἐκδηλώνεται δηλ. μὲ ἔργα καὶ ὄχι μὲ λόγους. Μὲ λόγους ἔθεωροῦντο ἐνάρετοι μεταξὺ μὲν τῶν Ἑβραίων οἱ Φαρισαῖοι, «λέγουσι γὰρ καὶ οὐ ποιοῦσι» (Ματθ. ΚΓ' 3), καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οἱ λεγόμενοι ἀρεταλόγοι (φλύαροι, βωμολόχοι).

Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης συνεχίζων λέγει: «...Ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι Ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκεν. Καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς θεῖναι. Ὅς δ' ἂν ἔχη τὸν βίον (πλοῦτον) τοῦ κόσμου καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρεῖαν ἔχοντα καὶ κλείσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἐπ' αὐτόν, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; Τεκνία, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μηδὲ τῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ ἐνεργῶ καὶ ἀληθεῖα» (Α' Ἰωάν. Γ' 16).

σκοπὸς τῆς ἀρετῆς ἢ κατὰ Χριστὸν ἠθικὴ ζωὴ. 6
Σκοπὸς τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ ἐκπλήρωσις τῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τελείου καὶ ἀληθοῦς καὶ ἡ ἐντεῦθεν πηγάζουσα ἠθικὴ καὶ ψυχικὴ χαρά. Ὁ Κύριος λέγει εἰς τὴν ἐπιτομὴν τοῦ Ὄρους ὁμιλίαν του: «Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. Ε' 3, 12). Τὸ αὐτὸ δὲ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «Χαί-

ο ρ ε τ ε ἐν Κυρίῳ πάντοτε· πάλιν ἔρω, χαίρετε» (Φιλιπ. Δ' 4).

Καὶ πράγματι ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος, ὁ μονίμως καὶ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν ἐργαζόμενος, ἔχει ὡς κέρδος τὴν ἐντεῦθεν γαλήνην τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν πνευματικὴν χαρὰν, ὅτι ὡς ἄνθρωπος ἐξετέλεσε πλήρως τὸ καθήκον του, τὸ ἔργον του καὶ τὸν προορισμὸν του. Εἰς αὐτὸ δὲ συνίσταται ἡ κατὰ Χριστὸν ζωή.

Οζυγὸς τοῦ Χριστοῦ ἐλαφρὸς. Εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν ἐνυπάρχει ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ Θεία Χάρις, ἡ ὁποία κάνει τὸν ἄνθρωπον καινὸν καὶ μακάριον. Διότι οὐδεμία ἄλλη θρησκεία ἔχει τόσον ἐλαφρὸν φορτίον, ὅσον ἡ Θρησκεία τοῦ Χριστοῦ. Καὶ αὐτὴ ἡ θρησκεία τῶν Ἰσραηλιτῶν εἶχε ζυγὸν δυσβάστακτον, τὸν ὅποιον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑποφέρουν οὗτοι (Πράξ. ΙΕ' 10). Μόνον δὲ ὁ ζυγὸς τοῦ Κυρίου εἶναι χρηστὸς καὶ τὸ φορτίον του ἐλαφρὸν. Διότι τὸ ἀνακουφίζει ἡ Θεία Χάρις. Αὐτὴ φαιδρύνει τὸν ἄνθρωπον. Αὐτὴ τοῦ δίδει νέαν ζωὴν. Αὐτὴ τὸν κάμνει μακάριον. Διότι ἡ φαιδρότης εἶναι ὑγεία καὶ μακαριότης καὶ χαρὰ.

« Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, λέγει ὁ Κύριος, καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. Καὶ εὐρήσητε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. Ὁ γὰρ ζυγὸς μου χρηστὸς καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρὸν ἔστιν» (Ματθ. ΙΑ' 28). Καὶ ὁ Ἀπόστολος τῆς ἀγάπης λέγει: « Αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ βαρεταὶ οὐκ εἰσίν, ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ Θεοῦ νικά τὸν κόσμον. Καὶ αὕτη ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡ μὲν» (Α' Ἰωάν. Ε' 3).

20. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΚΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΤ' ΑΥΤΗΣ ΗΘΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

Εννοία καὶ ὀρισμός. Ἡ κακία ἡ ἁμαρτία εἶναι ἡ αἰτία, ἡ ὁποία ἐμποδίζει τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ εἶναι ἐνάρετος. Ἰδίως κακία μὲν εἶναι ἡ αἰτία ἡ παράγουσα τὸ κακόν, ἁμαρτία δὲ ἡ ἀστοχία, ἡ αἰτία ἔχουσα τὴν κακίαν. Αὐτὴ ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ νὰ μὴ πράττῃ τὸ πρὸ αὐτοῦ τεταγμένον ἀγαθόν. Διότι τὸ ρῆμα

ἀμαρτάνω, ἀπὸ τὸ ὅποιον γίνεται ἡ λέξις ἄμαρτία, σημαίνει (σκοπεύω καὶ) ἀποτυγχάνω. "Ὅθεν ἄμαρτία εἶναι πᾶσα πρᾶξις, φράσις καὶ ἐπιθυμία ἐναντία εἰς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ (Αὐγουστῖνος).

Κατὰ τὴν Φιλοσοφίαν, τὸ κακὸν δὲν ἔχει ἴδιαν ὕπαρξιν καὶ οὐσίαν, ἀλλὰ λαμβάνει ταύτην ἀπὸ τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀγαθόν. Εἶναι τοῦτο στέρσις τοῦ ἀγαθοῦ, ὅπως λέγει ὁ Μέγας Βασίλειος, ζητῶν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν εἶναι αἴτιος τοῦ κακοῦ ὁ Θεός. Τὸ ὑπάρχον καὶ ὑφιστάμενον εἶναι τὸ ἀγαθόν. Διότι τοῦτο εἶναι δημιουργημα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Τὸ κακὸν εἶναι ἀνύπαρκτον, ὡς ἄρνησις τοῦ ἀγαθοῦ. "Ἦτοι ὁ Θεός δὲν εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ κακοῦ.

Μεταξὺ ἁμαρτίας ἢ κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς ὑπάρχει πλήρης ἀντίθεσις. Τῆς ἀρετῆς ἀρχηγὸς εἶναι ὁ Θεός, τῆς δὲ κακίας ὁ διάβολος (Α' Ἰωάν. Γ' 7). Διὸ ὁ ἄνθρωπος διεξάγει πραγματικὸν ἀγῶνα, διὰ νὰ ἀποβάλλῃ τὴν κακίαν, νὰ νικήσῃ τὴν ἁμαρτίαν, νὰ συνταχθῇ μὲ τὸν Χριστὸν καὶ νὰ γίνῃ ἐνάρετος.

Τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἄριστα ὑποδηλοῖ ὁ Κύριος, παρομοιάζων τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς στενὸν καὶ πλήρη ἐμποδίων, τὸν δὲ τῆς κακίας ἀντιθέτως εὐρύχωρον καὶ εὐχερῆ. Μᾶς συνιστᾷ δὲ νὰ εἰσέλθωμεν «διὰ τῆς στενῆς πύλης», ποῦ φέρει εἰς τὴν ζωὴν, διότι ἡ εὐρύχωρος πύλη ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀπώλειαν.

«Εἰσέλθετε, λέγει, διὰ τῆς στενῆς πύλης, ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς. Διότι στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν» (Ματθ. Ζ' 15).

Καὶ οἱ ἀρχαῖοι "Ἕλληνες εἰς τὸν μῦθον τοῦ Ἡρακλέους (Ἄρετῆ καὶ Κακία) τοῦτο ἤθελον νὰ διδάξουν. Τοῦτο δὲ λέγει καὶ ὁ Εὐριπίδης «Ἄ. δ' ἀρετὰ διὰ μόχθων βαίνει» καὶ ὁ Ἡσίοδος ("Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 289) : «τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάρουθεν ἔθνησαν ἀθάνατοι, μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος (δρόμος) ἐπ' αὐτὴν καὶ τραχὺς τὸ πρῶτον».

Καὶ ὁ Πίναξ τοῦ φιλοσόφου Κέβητος καὶ ὁ ἐπιγραμματοποιὸς Σιμωνίδης ὁμιλοῦν διὰ τὸν δρόμον τοῦτον τῆς ἀρετῆς : «Ἔστι τις λόγος, λέγει ὁ Σιμωνίδης, τὰν Ἀρετὰν ναίνειν ἐπὶ πέτρας δυσαναβάτης» καὶ ὅτι «ἡ ἀγνὴ θεὰ κατοικεῖ ἀγνὸν χῶρον ἀπηγορευμένον εἰς τὰ ὄμματα τῶν θνητῶν, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνον ὅστις ἤθελεν ἰδρῶσει ἕως τὰ ὀστᾶ καὶ ἤθελε φθάσει εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀνδρείας». (Δ. Γουδῆ Λυρικοὶ ποιηταί, 56).

ούσία τῆς κακίας - ἁμαρτίας. Κατὰ τὸν Πλάτωνα 2
καὶ τοὺς Πυθαγορίους φιλοσόφους, οὐσία τῆς
ἁμαρτίας εἶναι ἡ αἰσθητικότης τοῦ ἀνθρώπου, δηλ.
αἱ διάφοροι ὁρμαὶ πρὸς ζώην, καὶ μάλιστα αἱ σαρκικαὶ ἡδοναί. Διὰ τοῦτο ὑπελάμβανον ἐκεῖνοι τὸ
σ ὤ μ α πηγὴν τῆς ἁμαρτίας καὶ ἔλεγον ὅτι πρέπει τοῦτο νὰ
τυραννῆται, διὰ νὰ νεκρώνωνται αἱ κακαὶ ἐπιθυμίαι.

Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὀρθὸν οὔτε ἀληθές. Διότι ἡ σὰρξ ἢ
τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι πράγματι ἡ ἐστία τῆς ἁμαρ-
τίας, ἀλλὰ ἡ β ο ὄ λ η σ ι ς αὐτοῦ, ἡ δὲ κακία εἶναι ἡ δι ἄ θ ε -
σ ι ς τῆς βουλήσεως πρὸς τὸ κακόν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος
Παῦλος λέγει ὅτι τὸ κακὸν τὸ κατεργάζεται ἡ ἐν ἡμῖν, τούτέ-
στιν ἐν τῇ βουλήσει, ο ἰ κ ο ὄ σ α ἁ μ α ρ τ ί α. Καὶ μᾶς συμ-
βουλεύει νὰ νεκρώσωμεν ὄχι τὴν σάρκα, ἀλλὰ «τὴν πορνείαν,
τὴν ἀκαθαρσίαν, τὸ πάθος, τὴν κακὴν ἐπιθυμίαν, καὶ πρὸ πάντων
τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία» (Ρωμ. 14 καὶ Φιλιπ. Γ΄
4). Διότι τὸ σῶμα τὸ θεωρεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος «ναὸν
τοῦ ἐν ἡμῖν ἁγίου Πνεύματος» (Α΄ Κορινθ. ΣΤ΄ 19) καὶ ὄχι πη-
γὴν τῆς ἁμαρτίας.

Οὐσία τῆς ἁμαρτίας, κατὰ τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν,
εἶναι ὁ ἐ γ ω ι σ μ ὸ ς τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ ἀπορρέει προφανῶς
ἀπὸ τὴν βούλησιν αὐτοῦ. Αὐτοῦ δὲ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ αἰσθη-
τικότης, δηλ. αἱ διάφοροι ἐπιθυμίαι τῆς σαρκός, ὅπως συνήθως
λέγονται αὗται. Καὶ πράγματι, ἂν ἀναλύσωμεν κάθε κακὴν
πρᾶξιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰ πρῶτα τῆς αἰτίας, θὰ εὑρωμεν εἰς
τὸ τέλος ὡς ἀρχικὴν αἰτίαν τὸν ἐγωισμόν τοῦτον. Εἶναι δὲ ὁ
ἐγωισμὸς μία ὑπέρμετρος φιλαυτία, ἡ ὅποια ἀξιοῖ μόνον δι-
καιώματα καὶ δὲν ἀναγνωρίζει καὶ ἀντίστοιχα καθήκοντα.

Ἡ λέξις ἐ γ ω ι σ μ ὸ ς παράγεται ἀπὸ τὴν ἀντωνυμίαν ἐ γ ὼ.
Λέγεται δὲ εἰς τὴν Ψυχολογίαν «ἐ γ ὼ» ἡ συνείδησις ἑαυτοῦ, καθ' ἣν ὁ
ἄνθρωπος ξεχωρίζει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀπὸ τοῦ λοιποῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἐγὼ
τοῦτο εἶναι νοητὸν κέντρον τῶν παραστάσεων, τῶν συναισθημάτων καὶ
τῶν βουλήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγνωεῖται. Καίτοι δὲ
ὁ ὕλικὸς ἄνθρωπος συνεχῶς μεταβάλλεται καὶ ἀλλοιοῦται, τὸ ἐ γ ὼ του
παραμένει ἀναλλοίωτον καὶ ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τὸν ἑαυτὸν τοῦ τὸν
ἴδιον πάντοτε, «αἰ ὡσαύτως ἔχοντα», κατὰ Πλάτωνα. Τὸ ἐγὼ κάθε ἀν-

θρώπου ζητεί ὅλα δι' ἑαυτόν. Ἀντίθετος ἔννοια εἶναι τὸ « οὐκ ἐγώ ». Ὅτι δὲ ὁ ὑλικὸς ἄνθρωπος συνεχῶς μεταβάλλεται, μᾶς τὸ μαρτυρεῖ ἡ Φυσιολογία, καθ' ἣν οἱ ἀνθρώπινοι ἱστοὶ ἀνανεοῦνται συνεχῶς, μεθοδικῶς καὶ προοδευτικῶς ἀνά πᾶσαν τετραετίαν, τὸ δὲ σῶμα διαμορφοῦται σὺν τῇ ἡλικίᾳ.

Πηγή τῆς ἁμαρτίας - κακίας. Περὶ τῆς πηγῆς, ἀπὸ ³ τὴν ὁποῖαν πηγάζει ἡ ἁμαρτία ἢ ἡ κακία, ὑπάρχουν πολλαὶ θεωρίαι, τὰς ὁποίας δὲν παραδέχεται ὡς ὀρθὰς ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ παραδέχεται ὡς πηγὴν τῆς ἁμαρτίας τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τῆς Κατηχήσεως, ὁ ἄνθρωπος ἐκκληρονόμησε τὴν ἐνοχὴν καὶ τὴν ροπήν πρὸς τὸ κακόν. Τὸ ἁμάρτημα αὐτὸ τῶν πρωτοπλάστων προπατόρων, ποῦ εἰς τὴν οὐσίαν εἶναι ἐγωισμὸς « τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ » (Γεν. Β' 9), εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ εἰς τὸν κόσμον, προήλθε δὲ ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου τῆς ὑπακοῆς ἢ τῆς παρακοῆς εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ζητήματος τούτου ὁ αἰρετικὸς Πελάγιος, ὁ Ρουσσώ καὶ ἄλλοι εἶπον ὅτι ἡ πηγὴ τῆς ἁμαρτίας εἶναι ἡ κακὴ χρῆσις τῆς βουλήσεως παρ' ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων. Δὲν ἐξηγεῖται ὅμως οὕτως ἡ καθολικότης τῆς ἁμαρτίας. Διότι ἡ ἁμαρτία εἶναι καθολικὸν φαινόμενον ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Σοφοκλῆς (Ἀντιγ. 1023) :

« ἀνθρώποισι γὰρ

τοῖς πᾶσι κοινόν ἐστι τοῦξᾶμαρτάνειν ».

Καὶ ὁ Ὅμηρος (Ὀδύσ. α 32) ἐμφανίζει τὸν Δία λέγοντά του πρὸς τοὺς ἄλλους θεοὺς :

« ὦ πόποι, οἶον δὴ νῦν θεοὺς βροτοὶ αἰτιῶνται·

ἐξ ἡμέων γὰρ φασὶ κάκ' ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ

σφῆσιν ἀτασθαλίησιν μόρον ἄλγεα ἔχουσι »

Καὶ ὁ Θουκυδίδης (Γ' 45, 3) γράφει ὅτι « ἅπαντες πεφύκασι καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἁμαρτάνειν ».

Ὁ Πλάτων καὶ οἱ Νεοπλατωνικοὶ, ὁ Ὄριγένης καὶ ἄλλοι παραδέχονται πάλιν ὡς πηγὴν τῆς ἁμαρτίας τὴν μετεμψύχωσιν ἢ μᾶλλον μετενσωμάτων τῆς ψυχῆς. Ὅτι δηλ. ἡ ψυχὴ, ἐκπεσοῦσα ἀπὸ τὴν οὐρανίαν κατοικίαν τῆς πρὸς τιμωρίαν « συντυχία τινί », φέρει ἐκεῖθεν τὴν ἁμαρτίαν ὡς ποινήν. Τοῦτο ὅμως, ὡς μὴ ὀρθόν, ἀπορρίπτει καὶ ἡ ὑγιὲς Φιλοσοφία καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἐρησκεία (§ 14, 6).

Οἱ Πανθεῖστοι ἀκόμη, οἱ Μανιχαῖοι καὶ τινες Γνωστικοὶ παραδέ-

χονται ὡς πηγὴν τὴν ἀτέλειαν τοῦ κόσμου. Αὕτη, λέγουν, καθιστᾷ ἀναγκαίαν τὴν ἁμαρτίαν, διότι ὁ τέλειος κόσμος εἶναι ἀπλλαγμένος ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ἡ ἁμαρτία δηλ. εἶναι ἀτέλεια ἠθικῆ. Τὸ δὲ κακὸν ὀρίζεται «ὡς τὸ μὴ ὄν», δηλ. στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς ἐλέχθη (§ 20, 1).

Ἡ διδασκαλία τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Κατὰ θε- 4
μελιῶδες δόγμα τῆς Κατηχήσεως, εἰς τὸ πρόσω-
πον τοῦ Ἀδάμ, ἁμαρτήσαντος εἰς τὸν Παράδει-
σον, συνημαρτε καὶ συνεξέπεσεν ἅπαν τὸ ἀν-
θρώπινον γένος, οὕτως ὥστε κάθε ἄνθρωπος, ποῦ
ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον, κληρονομικῶς φέρει ἐντὸς τοῦ τὴν ἐνο-
χὴν τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς καὶ τὴν ροπὴν πρὸς τὸ κακόν.
Μόνος του δὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ αὐτὸ
καὶ νὰ σωθῇ. Ἔχει τὴν ἀνάγκην τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνην-
θρώπησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Υἱός, τὸ δεύ-
τερον πρόσωπον τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου
ἐθυσίασε τὴν ζωὴν του.

Ὅθεν ἡ ἁμαρτία ἢ κακία εἶναι μία ἐγωιστικὴ κληρονο-
μικὴ προδιάθεσις καὶ ροπὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ κακόν.
Τοῦτο διδάσκει καὶ ἡ προσωπικὴ πείρα ἐκάστου. Τὸ διδάσκει
καὶ ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν ἢ Ἀτομικὴ Ψυχολογία καὶ ἡ Ψυχανά-
λυσις. Τὸ διδάσκει, τέλος, καὶ ἡ Ἁγία Γραφή. Δι' ἑνὸς ἀνθρώ-
που ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσηλθεν, «ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρ-
τουν», λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Ρωμ. Ε' 12). Ἀπὸ τὴν
ἁμαρτίαν δὲ αὐτὴν μᾶς ἔσωσεν ὁ Κύριος, «γενόμενος ὑπήκοος
μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ Σταυροῦ» (Φιλ. Β' 8).

Ἡ σχετικὴ διδασκαλία τῆς Κατηχήσεως ἀναπτύσσεται εἰς τὰς ἐπι-
στολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους (Ε' 12 κ. ἐ.)
λέγει: «Δι' ἑνὸς ἀνθρώπου (τοῦ Ἀδάμ) ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσηλ-
θε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτω εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ
θάνατος διήλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον... Ἄλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα,
οὕτω καὶ τὸ χάρισμα· εἰ γὰρ τῷ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον,
πολλῷ μᾶλλον ἢ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἐνὸς ἀνθρώ-
που Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πολλοὺς ἐπερίσσειεν... ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρα-
κοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτω καὶ διὰ
τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνὸς (τοῦ Χριστοῦ) δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί». Καὶ
εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους (ΙΕ' 22) λέγει: «Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ
πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιήθονται».

ιακρίσεις τῶν ἁμαρτημάτων. Κάθε μία ἁμαρ- 5
τία, πού κάμνει ὁ ἄνθρωπος χωριστά, λέγεται
ἁ μ ἄ ρ τ η μ α. Πολλά δὲ ἁμαρτήματα γενόμενα
κατὰ σειρὰν δημιουργοῦν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ
ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου μίαν κατάστασιν, ἡ ὁποία
διὰ τοῦτο λέγεται ἁ μ α ρ τ ω λ ὸ ς κ α τ ἄ ς τ α σ ι ς.

“Ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους ἁμαρτήματα ἀπὸ θρησκευτικῆς πλευ-
ρᾶς ἔχουν τὴν ἴδιαν ἀξίαν καὶ δὲν διαφέρει τὸ ἓν ἀπὸ τὸ
ἄλλο, παρὰ μόνον κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὴν ὑπόθεσιν. Διὰ
τοῦτο λέγει ἡ Ἁγία Γραφή «ὁ παισίας ἐν ἐνὶ γέγονε πάντων ἔνο-
χος» (Ἰακ. Β' 10). Ὁ δὲ ἱερός Χρυσόστομος φέρει ὡς παρά-
δειγμα τὸ πούλι, πού πιάνεται εἰς τὴν παγίδα εἴτε ἀπὸ τὸν
λαίμῳ εἴτε ἀπὸ τὸ πόδι.

Ἀπὸ ἠθικῆς ὁμῶς πλευρᾶς τὰ ἁμαρτήματα διακρίνονται :

α') Εἰς θανάσιμα καὶ εἰς συγγνωστά. Ἦτοι εἰς ἁμαρτή-
ματα δυνάμενα νὰ συγχωρηθοῦν ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ εἰς ἁμαρτή-
ματα, πού δὲν συγχωρεῖ ὁ Θεός, καὶ ἐπομένως φέρουν τὸν
ἠθικὸν θάνατον. Τοιοῦτον ἁμάρτημα εἶναι ἓν καὶ μόνον: ἡ ἄ πο-
σ τ α σ ι ἄ ἀπὸ τὴν Χριστιανικὴν Πίστιν (Ματθ. 1Β' 31, Α' Ἰωάν.
Ε' 16, Ἰωάν. Θ' 3).

β') Εἰς ἐκούσια καὶ ἀκούσια.

γ') Εἰς ἁμαρτήματα διαπραττόμενα ἐν γνώσει καὶ εἰς ἁμαρ-
τήματα πραττόμενα ἐν ἀγνοίᾳ καὶ

δ') Εἰς ἁμαρτήματα διαπραττόμενα ἐν ἔργῳ ἢ λόγῳ ἢ
διανοίᾳ, ὡς λέγεται ἐν Ματθ. Β' 27 - 30. Δι' ὃ δὲν πρέπει νὰ
ἀποφεύγωμεν μόνον τὰς κακὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τὰς κακὰς
σ κ έ ψ ε ι ς, πού εἶναι αἰτία τῶν κακῶν πράξεων.

κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἠθικὸς ἀγὼν τοῦ χριστια- 6
νοῦ. Ἐλέχθη ὅτι ὁ ἄνθρωπος, καὶ μάλιστα ὁ
χριστιανός, διεξάγει πραγματικὸν ἠθικὸν ἀγῶνα
διὰ νὰ κατανικήσῃ τὸ κακὸν καὶ νὰ πράττῃ μονί-
μως τὸ ἀγαθόν. Ἡ πάλη αὕτη καὶ ὁ ἀγὼν γίνεται
μέσα εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἀνθρώπου. Περὶ αὐτῆς δὲ ὁ Ἀπόστολος
Παῦλος λέγει τὰ ἐξῆς: «οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ
οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω». Εἶναι ὁ ἀγὼν τοῦ φωτὸς ἐναντίον

τοῦ σκότους, τῆς ἀληθείας ἐναντίον τοῦ ψεύδους, τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοῦ Διαβόλου.

Ἡ περικοπὴ ὁλόκληρος ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ὁ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω· οὐ γὰρ ὁ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὁ μισῶ τοῦτο ποιῶ. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ, ὅτι καλός. Νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ ἐνοικοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τοὔτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν· τὸ γὰρ θέλειν παρᾶκειται μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὐ· οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω ἐγὼ τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλὰ ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. Εὐρίσκα ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν» (Ρωμ. Ζ' 15-24).

Ὁμοίως καὶ ὁ Εὐριπίδης εἰς τὸ στόμα τῆς Μηδείας (στ. 1076) θέτει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια λέγει πρὸς τὰ τέκνα τῆς, προτιθεμένη νὰ τὰ σφάζῃ ἀπὸ τὸ πάθος τῆς:

«Χωρεῖτε, χωρεῖτε· οὐκέτι εἰμὶ προσβλέπειν
οἷα τε παῖδας, ἀλλὰ νικῶμαι κακοῖς.
Καὶ μανθάνω μὲν οἷα δρᾶν μέλλω κακά,
θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων,
ὅσπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς».

Καὶ εἰς τὸν Ἰππόλυτον (στιχ. 379) λέγει:

«Τὰ χρηστά ἐπιστάμεθα καὶ γινώσκομεν,
οὐκ ἐκπονοῦμεν δὲ...».

Πεξηγήσεις. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. ζῆ ὑπὸ τὴν ἐπιθ- 7
ρειαν διαφόρων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πει-
ρασμῶν. Ἦτοι αἱ διάφοροι ὀρμαί, καὶ μάλιστα αἱ
πρὸς ἡδονήν, καὶ αἱ διάφοροι κακαὶ συναναστρο-
φαί, τὸ κακὸν παράδειγμα, αἱ ἀναγνώσεις κακῶν
βιβλίων, ἡ θέα ἀσέμνων εἰκόνων καὶ κινηματογραφικῶν καὶ
θεατρικῶν παραστάσεων καὶ ἡ κληρονομικὴ ροπή πρὸς τὸ κα-
κὸν κάμουν τὸν ἄνθρωπον νὰ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τὴν εὐθεῖαν
ὁδὸν τῆς ἀρετῆς.

Ἐπάρχει ὁμως ἐξ ἄλλου εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἔμ-

φυτον τὸ ἠθικὸν συναίσθημα καὶ ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἔννοια τοῦ κατήκοντος. Ὑπάρχει ἀκόμη ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ τάσις τοῦ τελείου καὶ ἀληθοῦς. Ὑπάρχει τέλος βαθύ τι αἴσθημα ἐντός του, τὸ ὁποῖον διαμαρτύρεται κατὰ τῆς παρεκκλίσεως ἀπὸ τὸ ἀγαθόν. Διότι τὸ λογικὸν τοῦ ἀποκαλύπτει ἀνώτερον τινα ἠθικὸν βίον, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ἀρμόζοντα εἰς τὴν λογικὴν, ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ὄντοτήτά του, τὴν δὲ ἀμαρτίαν θεωρεῖ ἀναξιοπρεπῆ παρέκκλινσιν καὶ περιφρόνησιν τοῦ θεοῦ θελήματος, τὸ ὁποῖον τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὸν ἀληθῆ ἀνθρωπισμόν. Ὁ βίος οὗτος, ποῦ ἀρμόζει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀξίαν, ἀντιτίθεται εἰς τὰς κατωτέρας ὁρμάς καὶ ἡδονάς, τὰς ζώωδεις, ποῦ ἐξευτελίζουν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κάμουν εὐτελεῖ καὶ χαμερπῆ, καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὴν δουλείαν τῆς ἀμαρτίας καὶ νὰ τὸν κάμῃ νὰ διάγῃ βίον ἐλεύθερον, ἰδεώδη ἠθικῶς καὶ ἀξιοπρεπῆ.

Ἡ διαμαρτυρία αὕτη καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ λογικοῦ μας καὶ τῆς καρδίας μας καὶ ἡ πάλη πρὸς τὸ κακὸν ἀποτελεῖ τὸν ἠθικὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀμαρτίας. Καὶ ἐν πολλοῖς ὁ ἄνθρωπος, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐνίκησε. Οὕτω κατάρθωσεν ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐξαρθῆ πρὸς τὸν ἀληθῆ Πολιτισμόν. Κατάρθωσεν δὲ καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι νὰ ἀνυψωθοῦν πρὸς τὸν Οὐρανόν.

π λ α. Ὁ ἠθικὸς ἀγὼν διεξάγεται κυρίως μὲ ὄπλα 8 ἠθικά. Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς:

α') Ἡ μόνωσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτοῦ ἀπὸ κάθε κακῆς συναναστροφῆς. Διότι πράγματι «φθειροῦσιν ἡθῆ χρηστὰ ὀμιλία κακαὶ» (Α' Κορ. ΙΕ' 33). Τὸ αὐτὸ δὲ ἀληθεύει καὶ διὰ κάθε κακὸν ἀνάγνωσμα καὶ κακὸν θέαμα.

β') Ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ αὐτοκράτεια ἢ αὐτοδαμασμός. Οἱ ἀρχαῖοι π. χ. ἔλεγον «γνώθι σαυτόν», «θυμοῦ κράτει» κ.τ.τ. Ἡ δὲ Ἁγία Γραφὴ λέγει: «Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν» (Ρωμ. ΙΒ' 21).

γ') Ἡ ἐνασχόλησις εἰς ἔργα πνευματικά, ὡς ἀνάγνωσις ἀθῶων ἢ ἐπιστημονικῶν καὶ διδασκτικῶν βιβλίων, παρακολούθη-

σις θεμάτων μορφωτικῶν, συναναστροφή μὲ ἀνθρώπους καὶ φίλους ἠθικοὺς κ.τ.τ. καὶ μάλιστα ἢ παρακολούθησις τῶν κηρυγμάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν μαθημάτων τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων.

δ') Ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἐμμονὴ εἰς τὸ ἀγαθόν, ἡ καρτερία κατὰ τὰς δυστυχίας, ἢ αὐταπάρησις.

ε') Ἡ προσευχὴ καὶ ἡ νηστεία. Διὰ τούτων ὁ ἄνθρωπος ἐπιτυγχάνει τὴν ἐξαύλωσιν καὶ τὴν ἀνάτασιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἠθικὸν ἰδεῶδες, καὶ

στ') Ἡ ἀγάπη πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, φίλους καὶ ἐχθρούς.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει : « Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στήναι πρὸς τὰς μεθοδίας τοῦ διαβόλου· ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα (δηλ. πρὸς ἄνθρωπον), ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηροῦ καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στήναι. Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνησεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι· καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶν ῥῆμα Θεοῦ, διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, προσευχόμενοι ἐν παντί καιρῷ ἐν Πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει καὶ δεήσει περὶ πάντων τῶν ἁγίων, ἐν παραρρησίᾳ γνωρίζαι τὸ μυστήριον τοῦ Εὐαγγελίου... » (Ἐφεσ. ΣΤ' 10-20).

ΕΙΔΙΚΟΝ ἢ ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗ ΗΘΙΚΗ ἢ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΛΟΓΙΑ

21. ΑΤΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ — ΒΑΣΙΣ Η ΑΓΑΠΗ

Διαίρεσις. Τὸ δεύτερον μέρος τῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς λέγεται εἰδικόν, διότι περιλαμβάνει τὸ κύριον ἔργον τῆς ἠθικῆς, δηλ. τὴν συστηματικὴν ἔκθεσιν τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο λέγεται καὶ ἐφηρμοσμένη ἠθικὴ καὶ πρακτικόν μέρος, διότι περιέχει αὐτοὺς τοὺς ἠθικοὺς κανόνας, τὰ καθήκοντα εἰς τὴν πρακτικὴν τῶν ἐφαρμογῶν. Λέγεται ἀκόμη καὶ καθηκοντολογία ἢ δεοντολογία.

Τὸ μέρος τοῦτο ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, ἀνάλογα μὲ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν κόσμον αὐτόν, δηλ. ὡς ἀτόμου καὶ ὡς μέλους τῆς κοινωνίας.

Α'. Τὸ πρῶτον τμήμα λέγεται ἀτομικόν ἢ ἀτομικὴ ἠθικὴ, διότι περιλαμβάνει τὰ καθήκοντα τοῦ ἀτόμου πρὸς ἑαυτόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς τὸν Θεόν.

Β'. Τὸ δεύτερον τμήμα ὀνομάζεται κοινωνικόν ἢ κοινωνικὴ ἠθικὴ, διότι περιέχει τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου ὄχι πλέον ὡς ἀτόμου, ἀλλ' ὡς μέλους τῆς Κοινωνίας καὶ ὡς μέλους τῶν τριῶν στοιχείων, πού ἀποτελοῦν αὐτήν, τῆς οἰκογενείας, τῆς πολιτείας καὶ τῆς θρησκείας.

Βασίς ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη. Ὅλων αὐτῶν τῶν καθηκόντων, πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος, βάσις εἶναι ἡ ἀγάπη, ὅπως τὴν ἐδίδαξεν ὁ ἱδρυτὴς τῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς, ὁ Χριστός. «Ἐντολὴν καινὴν, εἶπε, δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.

Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις » (Ἰωάν. ΙΓ' 34).

Ὅπως δηλ. τῆς κακίας ἢ ἀμαρτίας οὐσία εἶναι ὁ ἐγωισμός, οὕτω καὶ τῆς ἀρετῆς βάσις εἶναι ἡ ἀγάπη. Εἶναι δὲ ἡ ἀγάπη ἢ φορὰ τοῦ ἔσω ἀνθρώπου πρὸς τι ἕτερον ἢ πρόσωπον ἢ πρᾶγμα. Εἰς τὴν Ψυχολογίαν εἶναι πάθος τῆς ψυχῆς καὶ συναίσθημα. Εἰς τὴν Θρησκείαν ἡ ἀγάπη εἶναι αὐτὸς ὁ Θεὸς (Α' Ἰωάν. Δ' 16). Καὶ εἰς τὴν Ἠθικὴν ἡ ἀγάπη εἶναι ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς Κοινωνίας, τὸ γνώρισμα τοῦ τελείου χριστιανοῦ.

Ἡ ἀγάπη εἰς τὴν Κοινωνίαν. Εἰς τοὺς ἀρχαίους πί- 3
νακας τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιῶν δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀγάπη, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ὁ Χριστιανισμός. Τόσον ὁ Ἡσίοδος ὅσον καὶ ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Πλάτων εἰς τὴν κορυφὴν τῶν ἀξιῶν τούτων θέτουν τὴν δικαιοσύνην. Καὶ ἐν ᾧ ὁμιλοῦν δι' ἄλλας ἀξίας, τὴν ἀγάπην δὲν τὴν ἐννοοῦν, διότι ἀγνοοῦν ἐντελῶς τὸ κοινωνικὸν περιεχόμενον αὐτῆς.

Ἡ ἀγάπη εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἀπλὴν συμπάθειαν καὶ τὴν φιλίαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ πέραν αὐτῶν. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν παρεδέχθη ὡς ὀρθὸν τὸ « ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου—φίλον σου—καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου ». Ἄλλ' εἶπεν : « Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταραμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς » (Ματθ. Ε' 43). Οὗτος εἶναι ὁ βασικὸς νόμος τῆς ἀγάπης (Ἰακ. Β' 8).

Ἡ ἀγάπη διαστέλλεται ἀπὸ τὰς [λέξεις ἔρωσ, στοργή, συμπάθεια καὶ φιλία. Διότι ὁ μὲν ἔρωσ δὲν εἶναι ἀνιδιοτελής, ἀλλά, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, συμβαίνει « κατὰ πάθος καὶ δι' ἠδονὴν » (Ἠθ. Νικ. Η' 3). Ἡ δὲ στοργή (γονέων πρὸς τέκνα καὶ τανάπαλιν) εἶναι φυσικὴ ὄρμη, ἐπομένως ἀκουσία ἀγάπη τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα καὶ τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς. Καὶ ἡ συμπάθεια ὁμοίως εἶναι ἐμφυτον, ἄρα καὶ φυσικόν, αἰσθημα οἴκτου καὶ ἐλέους πρὸς τοὺς πάσχοντας, καὶ δὴ τοὺς δυστυχεῖς. Καὶ ἡ φιλία, τέλος, οὔτε αὐτὴ εἶναι ἰσοδύναμος μὲ τὴν ἀγάπην ἀν καὶ ἔχει πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς αὐτήν.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΤΟΜΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ

« Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου »
(Ματθ. ΚΒ' 37)

22. Η Θ Ε Ο Σ Ε Β Ε Ι Α

ννοια. Θεοσέβεια είναι τὸ γνῶρισμα τοῦ θεοσεβούσ ἀνθρώπου. Λέγεται δὲ θεοσεβῆς ὁ ἄνθρωπος, ποὺ σέβεται τὸν Θεόν καὶ τὰ θεῖα ἐν γένει, ὁ εὐσεβῆς, ὁ θεοφοβούμενος. Διότι τὸ ρῆμα σέβομαι, ὡς δευτερον συνθετικόν, σημαίνει συστέλλομαι, εὐλαβοῦμαι, φοβοῦμαι, τιμῶ, προσκυνῶ, λατρεύω. Οὕτω λέγει ὁ σοφὸς Σολομών : « ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου » (Παρ. Α' 7) καὶ ὁ πολυπαθὴς Ἰώβ : « ἡ θεοσέβεια ἐστὶ σοφία » (ΚΗ' 28).

Ὅθεν ἡ θεοσεβεία περιλαμβάνει καὶ ἐκφράζει ἅπαντα τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ἤτοι ἡ θεοσεβεία εἶναι τὸ γενικὸν καθήκον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Τοῦτο συνίσταται εἰς τὸ συναίσθημα τῆς εὐλαβείας, τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ ὁ κυβερνήτης τῆς ζωῆς μας.

ροῦπόθεσις ἢ θεογνωσία. Τῆς θεοσεβείας προϋπόθεσις εἶναι ἡ θεογνωσία, δηλ. ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ὁποῖαν περιλαμβάνεται ἡ πίστις εἰς τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ καὶ τὸ συναίσθημα τῆς ἐξαρτήσεως ἐξ αὐτοῦ. Ἡ γνῶσις αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐπιβάλλεται εἰς πάντα ἄνθρωπον, δηλ. ἡ θεογνωσία ἀποτελεῖ καθήκον παντὸς ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα τὸ πρῶτιστον.

Πηγαί τῆς θεογνωσίας εἰς τὴν Ἑθικὴν εἶναι δύο: ἡ λογικότης καὶ πνευματικότης τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πρώτη, καὶ ἡ θρησκευτικότης καὶ ἠθικότης αὐτοῦ, ἡ δευτέρα. Πρὸς αὐτὴν δὲ ἄγουν δύο ὁδοί: ἡ μία ἡ ἐξωτερικὴ ἢ φυσικὴ, ἡ διὰ τῆς Φύσεως, καὶ ἡ ἄλλη ἡ ἐσωτερικὴ ἢ ὑπερφυσικὴ, ἡ διὰ τῆς Πίστεως. Ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, ἡ στηριζομένη εἰς τὰς γνωστὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, λέγεται φυσικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ ἀπορρέουσα ἐκ τῆς βαθείας πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προερχομένου φωτισμοῦ λέγεται ὑπερφυσικὴ. Ἡ δευτέρα ἀποτελεῖ τὴν θείαν ἀποκάλυψιν.

Στοιχείον τῆς θεοσεβείας ἢ εὐσέβεια. Στοιχείον ³ τῆς θεοσεβείας εἶναι ἡ εὐσέβεια, ἡ ὁποία περιλαμβάνει δύο συναισθήματα: τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς αὐτόν. Σεβασμὸν μὲν διὰ τὸ ὑπέροχον καὶ ἄπειρον αὐτοῦ μεγαλεῖον, ἀγάπην δὲ διὰ τὴν ἄκραν φιλανθρωπίαν του. Τὰ συναισθήματα αὐτὰ εἰς ὅλας τὰς θρησκείας ἐκφράζονται ὡς φόβος τοῦ Θεοῦ, καὶ μάλιστα δουλικός, καὶ ὡς ἐλπίς εἰς τὴν εὐνοιαν καὶ ἀγαθότητα αὐτοῦ.

Εὐσέβεια λέγεται ὁ ὀρθὸς καὶ λογικὸς σεβασμὸς τοῦ Θεοῦ ἢ τὸ εὖ σέβειν αὐτόν, δηλ. ἡ ὀρθὴ καὶ λογικὴ θεοσέβεια. Αὕτη κατέχει τὴν ὀρθὴν καὶ ἀληθινὴν θεογνωσίαν, ἥτοι τὴν ὀρθὴν πίστιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἀντίθετοι αὐτῆς ὄψεις εἶναι ἡ ἀσέβεια καὶ ἡ δυσσέβεια, τούτέστιν ὁ μὴ ὀρθός, ἀλλὰ πεπλανημένος σεβασμὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ δυσ-σέβειν καὶ τὸ ἀ-σέβειν.

Εἶδη τῆς μὲν ἀσεβείας εἶναι ἡ ἀθεΐα καὶ ἡ ἀπίστια, ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία καὶ πᾶσα ὑλιστικὴ θεωρία, τῆς δὲ δυσσεβείας ὁ πολυθεϊσμός ἢ εἰδωλολατρεία (ὡς π. χ. ἡ ζωολατρεία, ἡ ἀνθρωπολατρεία, ὁ φετιχισμὸς κλπ.), ἡ δεισιδαιμονία, ἡ θρησκοληψία, ὁ θρησκευτικὸς ὀρθολογισμὸς, ὁ σκεπτικισμὸς κ.τ.τ.

Ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους σοφοὺς, ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ ἀπὸ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἐξαίρεται ἡ σημασία τῆς εὐσεβείας, ἐνῶ κακολογεῖται καὶ ψέγεται ἡ δυσσέβεια καὶ ἡ ἀσέβεια ὡς κακά ὀλέθρια.

Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει: «Ἀρχὴ ἀρίστη πάντων μὲν ὁ θεός, ἀρετῶν

δὲ ἡ εὐσέβεια». Καὶ ἡ Ἁγία Γραφή: «Παντὸς δυνατωτέρα ἐστὶν ἡ εὐσέβεια, ἢ δὲ θεοσέβεια θησαυρὸς ἀδαπάνητος» (Σοφ. Σειρ. Α΄) καὶ: «Κατάρτα Κυρίου ἐν οἴκοις ἀσεβῶν, ἔτη ἀσεβῶν ὀλίγα» (Ψαλμ. 141). Καὶ ὁ Πηλουσιώτης Ἰσίδωρος: «Εὐσέβεια μέση ἀσεβείας καὶ δυσσεβείας. Ὡσπερ τοῦ σωματικοῦ κάλλους ἕσχατος ὄρος τῶν μελῶν συμμετρία, οὕτω καὶ τοῦ ψυχικοῦ κάλλους ἕσχατος ὄρος ἡ τῶν ἀρετῶν συμμετρία». Ὁμοίως καὶ Κλήμης ὁ Ρώμης: «Εὐσέβεια ἐστὶ, λέγει, πρᾶξις ἐπομένη καὶ ἀκόλουθος τῷ Θεῷ». Καὶ ὁ Οἰκουμένιος προσθέτει: «Ἡ μετὰ πίστεως ὀρθῆς ἐπιμέλεια τοῦ βίου ἡ εὐσέβεια ἐστὶ» (Νεκ. Κεφαλᾶ Λογίων Θεσσαυρίσμου, ἐν λέξει).

κδηλώσεις τῆς εὐσεβείας. Ἡ εὐσέβεια τοῦ χρι- 4
στιανοῦ ἐκδηλώνεται ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.

α΄) Ἐσωτερικὴ εὐσέβεια εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται μὲ τὰς τρεῖς ὑπερφυσικὰς, λεγομένας, ἀρετάς: τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα, τὴν ἀγάπην. Καὶ

β΄) Ἐξωτερικὴ εὐσέβεια εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται μὲ ἔργα καὶ πράξεις ἐξωτερικὰς, ὅπως μὲ τὸν σεβασμὸν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ ὄρκου, τῆς βλασφημίας, τῆς κατάρτας, μὲ τὴν προσευχὴν, τὴν κατ' ἴδιαν καὶ τὴν κοινήν, καὶ μὲ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν λατρείαν.

Τοιοιουτρόπως ἀπὸ τὸ γενικὸν καθήκον πρὸς τὸν Θεὸν τῆς θεοσεβείας καὶ εὐσεβείας ἐξάγονται τὰ ἐπὶ μέρους καθήκοντα πρὸς αὐτὸν, δηλ. τὰ καθήκοντα τῆς θεογνωσίας, ἧτοι τῆς πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, τὰ καθήκοντα τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ καθήκοντα τῆς προσευχῆς, τῆς λατρείας κ.τ.τ., περὶ ὧν κατωτέρω.

23. ΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ ΤΗΣ ΘΕΟΓΝΩΣΙΑΣ

γνωσία. Θεογνωσία εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ἡ γνῶσις τοῦ 1
Θεοῦ. Πρῶτιστον δὲ καθήκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ γινώσκῃ τὸν Θεὸν καὶ νὰ ὁμολογῇ αὐτὸν πατέρα, παντοκράτορα, δημιουργὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν. Ὁφείλει δηλ. νὰ πιστεύῃ εἰς αὐτόν. Ὁφείλει ἀκόμη νὰ ἐλπίζῃ εἰς αὐτόν. Ὁφείλει τέλος νὰ τὸν ἀγαπᾷ καὶ νὰ ἐκφράζῃ καὶ ἀποδεικνύῃ τὴν ἀγάπην του πρὸς αὐτόν μὲ λόγους καὶ μὲ ἔργα. Ἦτοι ἡ θεογνωσία περιλαμβάνει τρία τινα: τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀγάπην.

ΠΙΣΤΙΣ. Ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν εἶναι ἡ ὑπερφυσικὴ ² ὁδὸς τῆς θεογνωσίας. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πλησιασῇ τις καὶ νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεόν, χωρὶς τὴν πίστιν. Πηγὴ δὲ πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καθόλου. «Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ», λέγει ὁ Κύριος (Ἰωάν. ΙΔ' 6).

Ἡ πίστις εἶναι τὸ κλειδί τῆς θεογνωσίας. Μὲ αὐτὸ ἀνοίγεται ἡ θύρα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τότε δὲ ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν πιστὸν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον φωτίζει καὶ ἀγιάζει τὸν ἄνθρωπον (Α' Κορ. Β' 10 καὶ ΙΒ' 3, Ρωμ. ΙΑ' 33 καὶ Ἐφέσ. Γ' 11). Ὁ Χριστὸς λέγει: «Οὐδεὶς δύναται ἔλθειν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτὸν» (Ἰωάν. ΣΤ' 44). Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπερφυσικὴ ὁδὸς τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Στοιχεῖα τῆς εἶναι ὁ φωτισμὸς τῆς διανοίας μας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἀγιασμὸς τῆς ζωῆς μας.

Περὶ τῆς πίστεως εἰς τὸν Θεὸν καὶ τῆς ὀρθῆς ἐν γένει θεογνωσίας μᾶς ὁμιλεῖ κεφαλαιωδῶς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως. Ἐκεῖ διδάσκεται ἡ πίστις «εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ... (ὄντα) φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ... δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν... τὸ λαλήσαν διὰ τῶν προφητῶν». Ἦτοι ἡ πίστις εἰς τὸν Τριαδικὸν Θεόν.

Ὅμοιος καὶ ἡ πρώτη ἐντολὴ τοῦ Νόμου λέγει: «Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς σου' οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ». Ὁ Θεὸς δὲ οὗτος εἶναι ἀόρατος καὶ ἀνερμήνευτος, οὐδὲ δύναται ὁ ἀσθενὴς καὶ πεπερασμένος ἄνθρωπος, μὲ τὰς μικρὰς του αἰσθητικὰς καὶ νοητικὰς δυνάμεις, νὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ κατὰ βάθος τὸν Μέγαν Θεόν. Διὰ τοῦτο λέγεται εἰς τὴν Κατήχησιν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀντικείμενον πίστεως καὶ ὄχι γνώσεως. Πιστεύομεν εἰς αὐτόν, διότι δὲν ἤμποροῦμεν νὰ τὸν ἐννοήσωμεν εἰς τὴν οὐσίαν του. Καὶ διὰ τοῦτο ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος ἔχει καθήκον νὰ πιστεῦῃ εἰς τὸν Θεόν καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ γνωρίσῃ αὐτόν ὅσον εἶναι δυνατόν διὰ τῶν Γραφῶν καὶ τῆς λο-

γικής. Ἡ πίστις πρέπει νὰ εἶναι ὀρθή καὶ λογική, σταθερὰ καὶ ἐνεργός.

Ἄντίθετος τῆς πίστεως εἶναι ἡ ἀπιστία, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν ὡς ὀλεθρίαν διὰ τὴν ζωὴν μας καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν μας.

Περὶ τῆς πίστεως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος : « Ἔστι δὲ πίστις ἐλπίζο-
μένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων ». Περὶ δὲ τῆς ἀξίας καὶ
τῆς δυνάμεως αὐτῆς πλέκει τὸν κάτωθι ὕμνον : « Πίστει (διὰ τῆς πίστεως),
λέγει, νοοῦμεν καταρτίσθαι τοὺς αἰῶνας (τὸν κόσμον) ῥήματι Θεοῦ... Πί-
στει Ἐνώχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον... Πίστει παρῳήκην Ἀβραάμ
εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ὡς ἄλλοτρίαν... Πίστει Ἰακώβ ἀποθνήσκων
ἕκαστον τῶν υἱῶν Ἰωσήφ ἠλόγησεν... Πίστει Μωυσῆς μέγας γενόμενος
ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς Φαραῶ... Πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον... Πίστει
πεποίηκε τὸ Πάσχα... Πίστει διέβησαν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ὡς διὰ
ξηρᾶς... Πίστει τὰ τεῖχη Ἱεριχῶ ἔπεσαν κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας...
Πίστει... Καὶ τί ἔτι λέγω; ἐπιλείπει γάρ με ὁ χρόνος διηγουμένου περὶ
Γεδεῶν, Βαράκ τε καὶ Σαμψῶν καὶ Ἰεφθά, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουὴλ καὶ
τῶν προφητῶν. Οἱ δὲ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργά-
σαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων,
ἔσβεσαν δύναμιν πυρός, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν
ἀπὸ ἀσθενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, παρεμβολὰς ἔκκλιναν ἄλ-
λοτρίων. Ἐλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, ἄλλοι
δὲ ἐτυμπανίσθησαν, οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος
ἀναστάσεως τύχωσιν, ἕτεροι δὲ ἐμπαιγῶν καὶ μαστιγῶν πείραν ἔλα-
βον, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς. Ἐλιθάσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐπίρσθησαν,
ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον. Περιήλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμα-
σιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι — ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κό-
σμος, — ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὁπαῖς
τῆς γῆς. Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκο-
μίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον τι προβλεψαμένου,
ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν » (Ἐβρ. ΙΑ').

Καὶ ὁ Μέγας Βασιλεὺς προσθέτει : « Ἡ πίστις ἄς προηγήται εἰς τοὺς
περὶ Θεοῦ λόγους. Πίστις καὶ ὄχι ἀπόδειξις. Πίστις ποὺ προσελκύει τὸ
ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς συγκατάθεσιν καὶ παραδοχὴν τῶν ἀληθειῶν πολὺ
περισσότερον παρ' ὅσον αἱ μέθοδοι τῆς Λογικῆς. Πίστις ποὺ γεννᾶται εἰς
τὴν ψυχὴν μας ὄχι ἀπὸ γεωμετρικοὺς καταναγκασμούς, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ
Ἁγίου Πνεύματος τὰς ἐνεργείας... Διότι εἰς κάθε ἐπιστήμην καὶ μάθησιν
εἶναι ἀνάγκη νὰ μένουν διὰ τοὺς μαθητευομένους ἀνεξέταστοι καὶ ἀναπό-
δεικτοὶ αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς. Ἐκεῖνοι ποὺ κάθονται καὶ συ-
ζητοῦν καὶ φιλονικοῦν διὰ τὰ πρῶτα στοιχεῖα μιᾶς ἐπιστήμης, εἶναι ἀδύνα-
τον νὰ μπορέσουν νὰ προχωρήσουν μὲ κάποια μέθοδον καὶ τάξιν εἰς τὸ τέ-

λος. Καί τοῦτο μπορεῖ νά τὸ μάθῃς ἀπὸ τοὺς ἰδίους σοφοὺς τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν. Διότι, ἐάν δὲν ἐπιτρέψῃς εἰς τὸν γεωμέτρην ἀνεξετάστους καὶ ἀναποδείκτους τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς Γεωμετρίας, εἶναι ἀδύνατον νά βγάλῃ αὐτὸς κατόπιν τὰ συμπεράσματα. Ἐκεῖνος, ποῦ θὰ φέρῃ ἐνοστάσεις καὶ ἀντιρρήσεις εἰς τὰ πρώτα θεμέλια τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, διακόπτει τὴν πρὸς τὰ ἔμπρὸς πρόδοον τοῦ μαθηματικοῦ. Οὕτω καὶ εἰς τοὺς ἱατροὺς μένουσιν ἀναπόδεικτοι αἱ πρώται ἀρχαὶ τῆς Ἱατρικῆς. Καὶ γενικῶς ἀπὸ κάθε ἔργου, ἀπὸ ὅσα προχωροῦν με ὀρισμένην μέθοδον καὶ τάξιν ἕως τὸ τέλος, δὲν εἶναι δυνατὸν νά ζητοῦμεν ἀποδείξεις τῶν πρώτων βάσεων καὶ υποθέσεων, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νά παραδεχθῇ κανεὶς πρώτα ἀνεξετάστως τὰς ἀρχὰς τῶν λογικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἔπειτα νά ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν του εἰς ἐκεῖνο, ποῦ ἀκολουθεῖ κατόπιν, δηλαδὴ εἰς τὰ συμπεράσματα, ποῦ προκύπτουν ἀπὸ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς, ποῦ ἐτέθησαν ὡς βάσις καὶ θεμέλιον. Οὕτως ἀκριβῶς καὶ τὸ μυστήριον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον συγκατάθεσιν καὶ παραδοχὴν προερχομένην ἀπὸ πίστιν, ποῦ δὲν ἀπαιτεῖ ἐξέτασιν καὶ ἀπόδειξιν. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει ὅτι πρέπει νά πιστεύσωμεν ὅτι ὑπάρχει Θεός· ὄχι νά συζητήσωμεν, οὔτε νά φιλονικήσωμεν τί πρᾶγμα εἶναι ὁ Θεός. Γενικῶς δέ, κατὰ τὸν αὐτὸν Ἀπόστολον, ἡ πίστις εἶναι ἐλπίζομένην ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, ἵνα μὴ ἔχῃς ἐσὺ τὴν ἀπαιτήσιν νά ἴδῃς ἐκεῖνα ποῦ εἶναι ἀκόμη μακρὰν καὶ νά μὴ θέλῃς νά παραστήσῃς ὡς ἀμφίβολα ἐκεῖνα ποῦ ἐλπίζομεν νά λάβωμεν, μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ δὲν ἠμπορεῖς ἀκόμη νά τὰ ψηλαφήσῃς διὰ τῆς γνώσεως» (Migne, τόμ. 30 σελ. 104).

ΕΛΠΙΣ. Διὰ τῆς πίστεως γνωρίζομεν ὅτι ὁ Θεός **3**
εἶναι ὁ πατὴρ τῶν ἀνθρώπων, ὁ δημιουργός, ὁ προνοητής καὶ ὁ κυβερνήτης αὐτῶν. Πιστεύομεν ὅμως ἀκόμη ὅτι ὁ Θεός εἶναι καὶ ὁ δίκαιος κριτής, ὁ ποιητής τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς ἠθικῆς τάξεως εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὡς κριτῆς θὰ ἀνταμείψῃ τὸ δίκαιον, τὸ ὅποῖον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον παραβιάζεται, καὶ θὰ τιμωρήσῃ τὸ κακὸν καὶ τὸ ἄδικον, τὰ ὅποια εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν πολυάκις δὲν τιμωροῦνται, ἀπεναντίας δὲ ἐνίοτε καὶ θριαμβεύουν.

Ἡ ἐλπὶς εἰς τὸν Θεὸν μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ Θεός, ὡς πανάγαθος πατὴρ, φροντίζει καὶ παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ ἀγαθὰ, ἀμείβει δὲ τὸν δίκαιον καὶ τιμωρεῖ τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ ἀμετανόητον. Ἦτοι διὰ τῆς ἐλπίδος προσδοκῶμεν παρὰ τοῦ Θεοῦ πᾶσαν δόσιν ἀγαθῆν καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον καὶ ἀπαραίτητον διὰ τὴν ὕλικὴν καὶ πνευματικὴν μας

ζωήν. Ἡ ἀξία δὲ αὐτῆς, διὰ τὸν καταθλιβόμενον ἰδίως ἀνθρωπον, εἶναι μεγίστη εἰς τὴν παρούσαν ζωήν. Διότι, ὅπως καλῶς παρετηρήθη, δὲν ζῶμεν, ἀλλὰ ζῶντες ἐλπίζομεν.

Ἡ ἐλπίς πρέπει νὰ εἶναι καὶ αὐτὴ, ὅπως ἡ πίστις, ὀρθὴ καὶ λογικὴ, σταθερὰ καὶ ἐνεργός. Ἀντίθετος αὐτῆς εἶναι ἡ ἀπελπισία ἢ ἀπόνοια ἢ ἀπόγνωσις, ἢ ὅποια προδίδει προφανῶς ἔλλειψιν πίστεως εἰς τὸν Θεόν. Αὕτη παρουσιάζεται ἐντονωτέρα κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς θλίψεως καὶ δυστυχίας, ὅτε ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει ν' ἀπογοητεύεται καὶ ν' ἀπελπίζεται, καὶ ἰδίως ὅταν παραπλανᾶται καὶ πρᾶττη τὸ κακόν.

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος λέγει περὶ τῆς ἀπονοίας τὰ ἐξῆς: « Μὴ (λοιπόν) ἔλθῃς εἰς ἀπελπισίαν, μὴ· ἀλλ' ἔχε θάρρος καὶ ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἠμπορέσῃς νὰ μεταβληθῇς καὶ νὰ ἐπανεέλθῃς εἰς τὴν πρὶν ἀρίστην θέσιν σου. Διότι, ἂν ὁ πονηρὸς σὲ ἐπῆρέασε μὲ τὴν δυνάμιν του τόσον, ὥστε ἀπὸ τὴν κορυφὴν ἐκείνην καὶ ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς σου εἰς τὸ ἔσχατον βάθος τῆς κακίας νὰ σὲ κατακρημνίσῃ, πολὺ περισσότερον θὰ ἠμπορέσῃ ὁ Θεὸς νὰ σὲ ἀνασύρῃ πάλιν εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην καὶ νὰ σοῦ ἀποδώσῃ τὸ προηγουμένον θάρρος σου. Καὶ ὄχι μόνον ὅπως ἦσουν προηγουμένως, ἀλλὰ πολὺ μακαριώτερον θὰ σὲ διαπλάσῃ. Μόνον ἄς μὴ καταπέσῃ τὸ φρόνημά σου καὶ ἡ πεποίθησίς σου, ὅτι δύνатаί ὁ Θεὸς νὰ σὲ κερδίσῃ καὶ πάλιν, μὴδὲ νὰ ἀποκόψῃς τὰς καλὰς ἐλπίδας, μὴδὲ νὰ πάθῃς ὅ,τι πάσχουν οἱ ἀσεβεῖς. Διότι δὲν εἶναι τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτημάτων, ποὺ φέρει τὸν ἄνθρωπον συνήθως εἰς ἀπελπισίαν, ἀλλὰ ἡ ἀσέβεια τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο ὁ Σολομὼν δὲν εἶπεν ὅτι πᾶς ὁ ὅποιος καταπέσει εἰς βάθος κακῶν ἀποθαρρύνεται καὶ ἀπελπίζεται, ἀλλὰ εἶπεν ὅτι ἡ ἀποθάρρυνσις καὶ ἡ ἀπελπισία καταλαμβάνουν μόνον τὸν ἀσεβῆ ».

Τὴν ἀπόνοιαν ὕψωσαν εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα, ὡς γνωστόν, ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ Ἡδονισμοῦ καὶ μάλιστα ὁ Ἡγησίας ὁ Πεισιθάνατος, διότι παρετήρησαν ὅτι ἡ ζωὴ προσφέρει εἰς τὸν ἄνθρωπον περισσοτέραν λύπην παρά χαράν, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ Σοπεγχάουερ, ὁ Ἰδρυτὴς τοῦ συστήματος τῆς ἀπαισιοδοξίας (pessimismus). Οὗτος παραδέχεται ὅτι ὁ κόσμος εἶναι πλήρης θλίψεων καὶ ἀτελειῶν καὶ ὁ χεῖριστος πάντων. Καὶ ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν εἶναι περισσότερον δυστυχῆς, παντοῦ δὲ ἀντικρῦζει τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τὴν ἀπελπισίαν ἢ ἀπόνοιαν.

Ἡ ἀντίθετος αὐτῆς ἄποψις εἶναι ἡ ἀπαισιοδοξία (optimismus), ἢ ὅποια παραδέχεται ὅτι ὁ ὑπάρχων κόσμος εἶναι ὁ ἄριστος πάντων, ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἐπικρατεῖ, τὸ δὲ κακὸν εἶναι τὸ μὴ ὄν. Εἰσηγηταὶ ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Λεϊβνίτιος (Λάιμπνιτς).

Ἀπέναντι τούτων ὁ Χριστιανισμὸς παραδέχεται ὅτι ὁ παρῶν κόσμος δὲν εἶναι οὔτε τέλειος οὔτε ἐντελῶς ἀτελής, οὔτε παράδεισος οὔτε

κόλασις. Ἄλλὰ εἶναι ἀπλῶς καλός, κάτι τὸ μεταξύ τοῦ τελείου καὶ ἀτελοῦς. Συνιστᾷ δὲ τὴν αἰσιοδοξίαν μὲ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὸν Θεόν, ὅστις θὰ κάμῃ τελικῶς τὸν κόσμον αὐτὸν τέλειον, καινόν, κατὰ τὴν συντέλειαν, ἥτοι τὴν τελειοποίησιν τοῦ κόσμου.

24. ΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ

Εννοια καὶ ὀρισμός. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι συναίσθημα αὐθόρμητον εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος πιστεύει εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐλπίζει εἰς αὐτόν. Ἡ πίστις δηλ. εἰς τὸν Θεόν, ὅτι οὗτος εἶναι πατὴρ φιλόστοργος τῶν ἀνθρώπων, ὅστις αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ ὅστις μεριμνᾷ, προνοεῖ καὶ φροντίζει δι' ὅλα, ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν τελείαν ἀφοσίωσιν εἰς αὐτόν, ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν φιλόανθρωπον εὐεργέτην.

Ὁθεν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἡ τελεία ἀφοσίωσις πρὸς αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ καρδίας, τῆς διανοίας καὶ τῆς ἰσχύος, ὡς τὸ ὕψιστον καὶ παντέλειον ὄν, καὶ ἡ τελεία ὑποταγὴ εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἡ ἀγάπη εἶναι τὸ « πλῆρωμα τοῦ νόμου καὶ ὁ σύνδεσμος τῆς τελειότητος » (Ρωμ. ΙΓ' 10 καὶ Κολ. Γ' 14). Εἶναι ἐνέργεια ψυχικὴ τοῦ ἀνθρώπου, δηλ. τῆς νοήσεως, τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ συναισθηματικοῦ αὐτοῦ, ἥτοι τῆς πνευματικῆς του οὐσίας. Διὰ τοῦτο ὁ ὕψιστος ἠθικὸς νόμος λέγει : « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου ».

Αγάπη ὡς καθήκον. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν δὲν εἶναι μόνον συναίσθημα, ἀλλὰ καὶ καθήκον διὰ τὸν χριστιανόν. Καὶ ὡς καθήκον τὸ ἐπιβάλλει ὁ ὕψιστος ἠθικὸς νόμος καὶ μάλιστα καθήκον ἐκ τῶν πρώτων πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος χαρακτηρίζει τὴν ἐντολὴν αὐτὴν ὡς « πρώτην καὶ μεγάλην » (Ματθ. ΚΒ' 28).

Ὁ χριστιανὸς δηλ. ἔχει καθήκον νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ δοτὴρ παντὸς ἀγαθοῦ, ἀκόμη καὶ τῆς ζωῆς, καὶ διότι αὐτὸς εἶναι ἡ ἀπόλυτος ἀγάπη, ὅπως λέγει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης (Α' Ἰωάν. Δ' 8).

κδηλώσεις τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ ἀγάπη 2
πρὸς τὸν Θεὸν ἐκδηλώνεται κατὰ πολλοὺς καὶ ποι-
κίλους τρόπους, ἰδίᾳ δέ :

α') Ὡς ἐϋγνωμοσύνη, διὰ τὰ ἀγαθὰ, τὰ
ὅποια μᾶς παρέχει. Ἐξωτερικεύεται δὲ αὕτη διὰ
τῆς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τῆς πιστῆς ἐκτελέσεως τοῦ
θελήματος αὐτοῦ.

β') Ὡς ἐμπιστοσύνη εἰς τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ καὶ
τὴν δικαιοσύνην. Πρέπει δὲ αὕτη νὰ εἶναι στερεὰ πεποίθησις
πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ

γ') Ὡς σεβασμὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἰδίως τοῦ ἀγίου θε-
λήματος αὐτοῦ. Φανερώνει δὲ ὁ χριστιανὸς τὸν σεβασμὸν του
πρὸς τὸν Θεὸν μὲ τὴν τελείαν ὑποταγὴν του εἰς τὸ θέλημα τοῦ
Θεοῦ — « γενηθῆτω τὸ θέλημά σου » — καὶ τὴν τυφλὴν πειθαρχίαν
εἰς τὰς ἐντολάς του. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης γράφει : « Αὕτη
ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρῶμεν » (Α'
Ἰωάν. Ε' 3).

διότι τῆς ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν 4
πρέπει νὰ εἶναι εἰλικρινὴς καὶ καθαρὰ ἀπὸ πάσης
ἰδιοτελείας, υἱικῆ καὶ ὄχι δουλικῆ, καρτερικῆ καὶ
ἐνεργός. Ἀντίθετος ἔννοια τῆς ἀγάπης εἶναι ἡ
φιλαυτία ἢ ἐγωισμὸς, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχεται
ἡ ψυχρότης καὶ ἡ ἀδιαφορία πρὸς τὰ θεῖα καὶ ἡ ἀχαριστία
πρὸς τὸν Θεόν, ὡς καὶ ἡ ἀπιστία πρὸς αὐτόν.

* Κατ' ἐξοχὴν ὁμοῦς ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν πρέπει νὰ εἶ-
ναι θερμή, ὅπως ἐκείνη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅστις λέ-
γει : « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, θλίψις ἢ στε-
νοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα ; Κα-
θὼς γέγραπται, ὅτι ἔνεκεν σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλο-
γίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Ἄλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν
διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. Πέπεισμαι γάρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε
ζωή, οὔτε ἄγγελος, οὔτε ἀρχαί, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε
δυνάμεις, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε κτίσις τις ἑτέρα δυνήσεται
ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ
Κυρίῳ ἡμῶν » (Ρωμ. Η' 35 - 39).

Εννοια. Πρὸς τὸν Θεὸν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος, καὶ ¹ μάλιστα ὁ χριστιανός, ὄχι μόνον βαθεῖαν καὶ θερμὴν πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ ἀπόλυτον σεβασμόν. Διότι ὁ Θεὸς διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸ ἀπολύτως σεβάσιμον ὄν, τὸ ὅποιον πάντοτε πρέπει νὰ ἐμπνέῃ τὸν βαθύτατον σεβασμόν, λόγῳ τῆς ἀγιότητός του καὶ τῆς τελειότητός του εἰς ὅλα.

Ἐπειτα ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ ἀνθρώπου εὐσέβεια ἔχει ἀνάγκην ἐξωτερικεύσεως, αὕτη δὲ γίνεται μόνον διὰ τῆς ἐκφράσεως τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Εἶναι λοιπὸν ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν Θεόν καὶ συναίσθημα καὶ καθήκον πρὸς αὐτόν. Ὄφείλει δηλ. ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνον νὰ τρέφῃ συμπαθητικὰ αἰσθήματα πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξωτερικεύῃ αὐτὰ καὶ νὰ σέβεται αὐτόν, ἥτοι νὰ ἐκφράζῃ τὰ αἰσθήματά του αὐτὰ « ἐν παντὶ καιρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ ».

Εὐμολογία τῆς πίστεως. Ἐνας τρόπος τῆς ἐξωτερικεύσεως τοῦ σεβασμοῦ μας πρὸς τὸν Θεόν εἶναι καὶ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεώς μας πρὸς αὐτόν με λόγους καὶ με ἔργα. Εἶναι δὲ ὁμολογία τῆς πίστεως τὸ νὰ ἔχωμεν τὸ θάρρος πάντοτε — καὶ νὰ μὴ ἐντρεπώμεθα, ὡς συνήθως — νὰ λέγωμεν ὅτι εἴμεθα χριστιανοί, ὅτι ἐκτελοῦμεν τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, ὅτι πιστεύομεν ἀκραδάντως εἰς τὸν Θεόν καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅτι ἀκολουθοῦμεν τὰ λατρευτικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὅτι δηλ. νηστεύομεν, ὅτι κάμομεν τὸν σταυρόν μας, ὅτι ἐκκλησιαζόμεθα κ.τ.τ. ²

Περὶ τοῦτου ὁ Κύριος εἶπε: « Πᾶς ὅστις ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅστις δ' ἂν ἀρνήσῃται με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι καὶ ἐγὼ αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ... Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρόν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος » (Ματθ. Ι' 32 - 28).

αραβάσεις του καθήκοντος του σεβασμού. Τὸ 3
καθήκον του σεβασμοῦ πρὸς τὸν Θεὸν παρα-
βαίνουν :

α') "Όσοι μεταχειρίζονται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ
εἰς τὰς ὁμιλίας των χάριν ἀστεϊσμοῦ, π. χ. αὐτὸς
ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὸν Θεὸν του, Χριστέ μου ... κλπ.

β') "Όσοι βλασφημοῦν τὸ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς Παναγίας Μητρὸς αὐτοῦ ἢ τῶν
Ἁγίων τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων ἐν γένει. Ἡ βλασφημία μαρτυ-
ρεῖ κατώτερον εἰς τὴν ψυχὴν, τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν σκέψιν
ἄνθρωπον.

γ') "Όσοι καταρῶνται τὸν πλησίον των, μεταχειριζόμενοι
τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, π. χ. Θεέ μου, ὁ... (τάδε) νὰ μὴ ἴδῃ προ-
κοπὴν κλπ. Ἡ Ἁγία Γραφή λέγει : « Εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρῶσθε »
(Ρωμ. ΙΒ' 14). Ἡ κατάρα καὶ ἡ βλασφημία μαρτυροῦν ταπει-
νὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ Θεοῦ.

δ') "Όσοι κάμνουν εὐχὰς (τάματα) εἰς τὸν Θεὸν καὶ δὲν
ἐκτελοῦν αὐτὰς (Ἄριθ. Λ' 3). Αὐτοὶ λέγονται θεοεμπαικταί.
Πρὸς τούτους ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει : « Μὴ πλανᾶσθε,
Θεὸς οὐ μνηστῆρίζεται (ἐμπαιζεται) » (Γαλ. ΣΤ' 7). Καὶ

ε') "Όσοι δι' ἐντελῶς ἀσήμαντα πράγματα μεταχειρίζονται
ἐκφράσεις ὄρκου, π. χ. μὰ τὸν Θεόν, μὰ τὸν Χριστόν, μὰ τὴν
Παναγίαν κλπ. Περὶ τούτων ὁμιλεῖ ὁ Κύριος ἐν Ματθ. ΚΓ' 16 -
23. Πολὺ περισσότερον δὲ ὅσοι ὀρκίζονται καὶ ἐν γνώσει των
λέγουν τὸ ψεῦδος ἢ ὅσοι παραβαίνουν τοὺς ὄρκους των.

εὐρὶ τοῦ ὄρκου. Τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν Θεὸν 4
ἐκφράζει ὁ εὐσεβὴς ἄνθρωπος δι' ἔργων καὶ λό-
γων καὶ κατὰ τὸν ὄρκον. Εἶναι δὲ ὁ ὄρκος ἡ ἐπί-
σημος ἐπιβεβαίωσις πράγματός τινος ἢ ἀληθείας
δι' ἐπικλήσεως τοῦ Θεοῦ ὡς μάρτυρος, κριτοῦ καὶ
ἀνταποδότου. Ἡ λέξις αὐτὴ ἀρχικῶς συνήπτετο μὲ τὸ ρῆμα
ὕμνυμι καὶ δμνύω, τὸ ὅποιον σημαίνει ὑπόσχομαι, ὁμολογῶ μὲ
ὄρκον καὶ ἐπομένως ὁ ὄρκος περιέχει ὄχι μόνον βεβαίωσιν, ἀλλὰ
καὶ ὑπόσχεσιν καὶ ὁμολογίαν.

Κατὰ τὸν ὄρκον ἐπικαλούμεθα τὸν Θεὸν ὡς μάρτυρα τῆς

ἀληθείας, ὅτι δηλ. τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα εἶναι ἀληθῆ. Ὅμοίως ἐπικαλούμεθα τὸν Θεὸν εἰς βεβαίωσιν ὅτι θὰ ἐκτελέσωμεν ἐπακριβῶς ὅ,τι ἀναλαμβάνομεν ἢ ὑποσχόμεθα ὅτι θὰ ἐκτελέσωμεν. Ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει, ἐννοεῖται, ἐπικαλούμεθα τὸν Θεὸν ὡς κριτὴν, ὡς τιμωρὸν καὶ ἀνταποδότην τοῦ ψεύδους καὶ τῆς παραβάσεως τῶν ὑπεσχημένων. Ὁθεν ὄρκος καλεῖται ἢ ἐπίσημος ἐπίκλησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ὡς μάρτυρος τῆς ἀληθείας, κριτοῦ δὲ καὶ ἀνταποδότου καὶ τιμωροῦ τῆς ψευδορκίας καὶ ἐπιορκίας.

Ἴδη τοῦ ὄρκου. Ὁ ὀρισμὸς τοῦ ὄρκου ἀναλύεται 5 εἰς δύο εἶδη: τὸν ὄρκον βεβαίωσεως καὶ τὸν ὄρκον ὑποσχέσεως.

α') Ὁ ὄρκος βεβαίωσεως δίδεται, ὅταν θέλωμεν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι τὰ λεγόμενα εἶναι ἀληθῆ. Καὶ

β') Ὁ ὄρκος ὑποσχέσεως δίδεται, ὅταν ἐπισήμως ὑποσχόμεθα ὅτι θέλομεν ἐκτελέσει τὰ ὅσα ὑποσχόμεθα.

Καὶ εἰς τὰ δύο αὐτὰ εἶδη τοῦ ὄρκου ἢ χρῆσις πρέπει νὰ γίνεται μὲ πλήρη συναίσθησιν τῆς πράξεως καὶ μόνον εἰς σπουδαίας ὑποθέσεις καὶ περιστάσεις, ὅχι δηλ. ἐπιματὰίῳ, ὅπως λέγει ἡ τρίτη ἐντολή. Αἱ περιστάσεις αὗται εἶναι αἱ ἐνώπιον τῆς Δικαιοσύνης καὶ αἱ ἐνώπιον τῆς Πολιτείας μόνον.

κρα ἢ ἀντιθέσεις τοῦ ὄρκου. Ὁ ὄρκος ἔχει 6 ἄκρα τὴν ψευδορκίαν καὶ τὴν ἐπιορκίαν. Καὶ ψευδορκος μὲν λέγεται ὅστις ὀρκίζεται ὅτι θὰ εἴπη τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐν γνώσει του ψεύδεται. Ἐπιορκος δὲ καλεῖται ὁ ὀρκιζόμενος ὅτι θὰ ἐκτελέσῃ τι, τὸ ὅποῖον ἀναλαμβάνει, καὶ μὴ τηρῶν τὴν ὑπόσχεσίν του. Ἦτοι ἢ μὲν ψευδορκία εἶναι παράβασις τοῦ ὄρκου βεβαίωσεως, ἢ δὲ ἐπιορκία τοῦ ὄρκου ὑποσχέσεως.

Ἡ Ἁγία Γραφή ἀπαγορεύει καὶ τὴν ψευδορκίαν καὶ τὴν ἐπιορκίαν, διότι ἀποτελοῦν ταῦτα παράβασιν τοῦ καθήκοντος τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ ἐνάτη ἐντολή λέγει: « Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ ». Καὶ ἄλλου: « οὐκ ἐπιορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ Κυρίῳ τοὺς ὄρκους σου » (Ματ.Ε' 32).

ριστιανός και ὄρκος. Τὸ καθήκον τοῦ σεβασμοῦ 7
πρὸς τὸν Θεὸν ἀπαιτεῖ μεγάλην προσοχὴν εἰς τὴν
χρῆσιν τοῦ ὄρκου. Οἱ Ἰσραηλίται ἀπὸ εὐλάβειαν
πρὸς τὸν Θεὸν ἀπέφευγον ἐντελῶς νὰ προφέρουν
τὸ ἅγιον ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ τὸν ἔλεγον ὁ Κύριος
(Ἄντωνάι), ὁ Ὡν (Γιαχβὲ ἢ Γιεχωβά), ποτὲ δὲ ὁ Θεὸς (Ἐ-
λωχείμ). Διότι ἡ τρίτη ἐντολὴ λέγει: «Ὁὐ λήψει τὸ ὄνομα Κυ-
ρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ» (Ἐξ. Κ', Λευϊτ. ΙΘ',
Ἄριθ. Λ').

Ὁμοίως καὶ ὁ Κύριος ἀπαγορεύει ἐντελῶς τὸν ὄρκον εἰς
τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους ὁμιλίαν του: «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὁ μ ὁ-
σ α ι ὄ λ ω ς» (νὰ μὴ ὀρκισθῆς καθόλου). Διότι ὁ Χριστὸς ἀπο-
βλέπει εἰς μίαν κοινωνίαν εἰλικρινῶν ἀνθρώπων καὶ διότι θέλει
νὰ ἀντιδράσῃ εἰς μίαν πολὺ κακὴν χρῆσιν τοῦ ὄρκου ἐκ μέ-
ρους τῶν Φαρισαίων τῆς ἐποχῆς του (Ματθ. ΚΓ' 16). Καὶ
προσθέτει: «Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὐ οὐ, τὸ δὲ περισσὸν
ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν» (Ματθ. Ε' 34). Καὶ ὁ Πλάτων ὁμοίως
εἰς τοὺς Νόμους του (Ι') ἀπαγορεύει ἐντελῶς τὸν ὄρκον.

Ὁθεν ὁ ὄρκος εἶναι θρησκευτικὴ πρᾶξις καὶ ὡς τοιαύτη
ἐθεωρεῖτο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαίων ἀκόμη. Ὡς ἐκ τούτου
δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐπικαλεῖται τὸν Θεὸν ὡς
μάρτυρα διὰ μηδαμινὰς του πράξεις καὶ χωρὶς σπουδαῖον λό-
γον. Ὁ τίμιος καὶ φιλαλήθης χριστιανός, μὲ ἓνα ν α ἰ ἢ μὲ ἓνα
ὄ χ ι πρέπει νὰ γίνεται πιστευτός. Καὶ μόνον ἐν ἀνάγκῃ νὰ μετα-
χειρίζεται τὸν ὄρκον, ὅταν τοῦ τὸν ζητῇ ἡ Δικαιοσύνη ἢ ἡ Πο-
λιτεία. Διότι τότε μόνον, ἕνεκα τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, εἶναι
δυνατὸν νὰ ἐπιτρέπεται ὁ ὄρκος ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας
εἰς τοὺς λαϊκοὺς. Εἰς τοὺς κληρικοὺς ὅμως ἀπαγορεύεται παντε-
λῶς τὸ ὀρκοματεῖν. Τοῦτο ἄλλως τε διδάσκει καὶ ἡ Ἁγία
Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας Παράδοσις. Οἱ κληρικοὶ δι-
δου μόνον διαβεβαίωσιν ἐπὶ τῇ ἱερωσύνῃ των.

Αὐτὸς ὁ Θεὸς μεταχειρίζεται τὸν ὄρκον εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην
(Δευτ. Στ' 13, Ἦσ. ΞΕ' 6, Σοφ. Σειρ. ΚΓ' 9 κ.ά.). Καὶ ὁ Κύριος μετεχειρί-
σθη τὸν ὄρκον εἰς τὴν Κ. Διαθήκην (Ματθ. ΚΣΤ' 63). Καὶ ὁ Παῦλος μετα-
χειρίζεται τακτικὰ ἐκφράσεις ὄρκου (Ρωμ. Α' 9, Θ' 1, Β' Κορ. Α' 23,
ΙΑ' 31, Γαλ. Α' 20 κ.ά.). Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους δὲ λέγει: «Τῷ

Ἄβραάμ ἐπαγγειλόμενος ὁ Θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς μείζονος εἶχεν ὁμοίαι, ὧ μοσε καθ' ἑαυτοῦ, λέγων: εἰ μὴ εὐλογῶν εὐλογήσω σε καὶ πληθύνων πληθύνῃ σε.... Ἄνθρωποι γὰρ κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσι καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὄρκος...» (ΣΤ' 13-20). Τοῦτο, φαίνεται, ἴσχυεν εἰς τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν, καθὼς καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους μετὰ τῶν χριστιανῶν. Διότι καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ ὁ Αὐγουστίνος κ. ἄ. ἐπιτρέπουν τὸν ἐκ τῶν περιστάσεων ἐπισημῶς διδόμενον ὄρκον. Δὲν ἐπιτρέπουν ὅμως καθόλου τὸν ὄρκον εἰς τοὺς κληρικούς, κατὰ τὸ Ματθ. Ε' 34 (Ἴδε καὶ Ράλλη Σύνταγμα Κανόνων, τόμ. Ε' σ. 617). Ἡ ὀρκομωσία ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης χριστιανικῆς ἐποχῆς γίνεται τῶν μὲν λαϊκῶν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῆς δεξιᾶς ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, τῶν δὲ κληρικῶν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ στήθους, κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν, ὅποταν, ἐννοεῖται, καλοῦνται οὗτοι ἐνώπιον τῆς Πολιτείας, μὲ τὴν φράσιν τοῦ Παύλου: «Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, συμμαρτυροῦσής μοι τῆς συνειδήσεως» (Ρωμ. Θ' 1).

Περὶ τοῦ ἐπιόρκου, τέλος, ἔλεγεν ὁ ῥήτωρ Λυκουργὸς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι «οὐτ' ἂν λάθοι, οὐτ' ἂν ἐκφυγοί τὴν ἀπὸ θεῶν τιμωρίαν, ἀλλ' εἰ μὴ αὐτός, οἱ παῖδες γε καὶ τὸ γένος ἅπαν τὸ τοῦ ἐπιορκήσαντος μεγάλοις ἀτυχήμασι περιπίπτει» (Κατὰ Λεωκράτους).

26. Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΩΣ ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ ΚΑΙ ΩΣ ΚΑΘΗΚΟΝ

Πνοια καὶ ὀρισμός. Ὁ εὐσεβὴς ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξωτερικεῖ μὲ ἔργα τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ εὐσέβειαν καὶ νὰ ἐκφράζη αὐτὴν μὲ λόγους πρὸς τὸν Θεόν. Μόνον δὲ ὁ ἀσεβὴς καὶ ὁ ἄπιστος δὲν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην αὐτὴν τῆς ψυχῆς. Διότι τὸ αἶσθημα τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεόν, τῶν ὁποίων στερεῖται ὁ ἄπιστος.

Ἡ ἐκδήλωσις αὕτη διὰ λόγων τῆς εὐσεβείας μας πρὸς τὸν Θεόν λέγεται π ρ ο σ ε υ χ ή. Ἡ λέξις παράγεται ἀπὸ τὸ προσεύχομαι, σύνθετον ἀπὸ τὴν π ρ ὀ σ καὶ τὸ ε ὕ χ ο μ α ι, τὸ ὁποῖον σημαίνει παρακαλῶ, ὑπόσχομαι, τάζω, κατόπιν δὲ εὐχαριστῶ, δοξολογῶ, λατρεύω, προσκυνῶ, σέβομαι. Ὁθεν προσευχὴ καλεῖται ἡ παράκλησις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ἡ νοερά ἀνύψωσις πρὸς αὐτὸν καὶ ἡ εὐσεβὴς συνομιλία μετ' αὐτοῦ, ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Διὸ ἀπὸ τοῦς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μας ὀνομάζεται καὶ «κλίμαξ ἄγουσα εἰς τὸν Οὐρανόν».

2
υχολογική και ήθική άποψις τής προσευχής. Το
αΐσθημα τής προσευχής καταφαίνεται ζωηρότερον
και μās παρουσιάζεται ως ψυχική ανάγκη,
ιδίως κατά τās ημέρας τής θλίψεως, κατά τούς
κινδύνους, κατά τās θεομηνίας, κατά τās στερή-
σεις και κατά τās ημέρας τής πτωχείας. Όμοίως ή προσευχή
μās παρουσιάζεται ως ύποχρέωσις και καθήκον μετά τήν
άποφυγήν του κινδύνου εκ τής θεομηνίας κατά τήν σωτηρίαν
ή διάσωσιν, μετά τήν θλίψιν κ.τ.τ. Και κατά τās ημέρας άκόμη
τής χαράς και τής ψυχικής αγαλλιάσεως ό άνθρωπος αισθάνε-
ται τήν ύποχρέωσιν αυτήν, όταν τά στήθη του πληροί ό ένθου-
σιασμός και ό θαυμασμός κλπ.

Όθεν ή προσευχή εΐναι τουτο μέν ψυχική ανάγκη, τουτο
δέ καθήκον και ύποχρέωσις, άποτελεΐ δέ εκδήλωσιν τής εϋσε-
βείας ένός εκάστου εκ τών πιστών ανθρώπων. Περι τής άξίας
αυτής ό Μελάγχθων έλεγε τακτικά: «Θλίψις και άμηχανία με
ώθοϋν εις προσευχήν· ή προσευχή όμως ώθει μακράν τήν άμηχανίαν
και τήν θλίψιν».

Και ό Ιερός Χρυσόστομος λέγει: «Μέγα όπλον εΐναι ή προσευχή,
θησαυρός παντοτεινός, πλοϋτος άνεξάντλητος, λιμήν ήσυχος, αίτία γα-
λήνης και άπείρων αγαθών ρίζα και πηγή και μήτηρ, και από αυτήν τήν
βασιλείαν περισσότερον δυνατή. Και δια τουτο πολλάκις αυτός, ό όποιος
φορεΐ τό βασιλικόν στέμμα και κατέχεται από πυρετόν, και κείται επί τής
κλίνης και καΐεται, και Ιατροί παρίστανται, δορυφόροι, θεράποντες, στρα-
τηγοί, και έν τούτοις οϋτε τών Ιατρών ή τέχνη, οϋτε ή παρουσία τών
φίλων, οϋτε τών δούλων αι ύπηρεσίαι, οϋτε τών φαρμάκων ή άφθονία
και ή ποικιλία, οϋτε αι μεγαλοπρεπείς και πολυτελείς ένδυμασίαι, οϋτε
ό πλοϋτος, οϋτε κανέν από τά ανθρώπινα δύναται νά καταπραΰνη τήν
ασθένειαν· αν όμως εισέλθη κανένας άληθινά πιστός του Θεου και μόνον
έγγιση τό σώμα και κάμη ύπερ αυτού τήν προσευχήν, όλην τήν ασθένειαν
έφυγάδευσε. Προσευχήν όμως έννοω όχι τήν τυπικήν και ναθράν, αλλά
τήν γενομένην από ψυχήν, ή όποία πάσχει, και από διάνοιαν συγκεντρα-
μένην και προσεκτικήν. Διότι αυτή ή προσευχή αναβαΐνει προς τόν Οϋ-
ρανόν. Και καθώς τά ύδατα, τά όποια, όταν εΐναι άπλωμένα εις Ισοπε-
δωμένον και ευρύχωρον μέρος, δέν σηκώνονται εις ύψος, αλλά όταν οι
μηχανικοί τά πιέζουν εξακοντίζονται ύψηλά, άπαράλλακτα και ή ανθρω-
πίνη διάνοια, έως ότου έχει άνεσιν και έλευθερίαν πολλήν, τρέπεται έδω
και εκει και άπορροφάται από τά γήινα, όταν όμως τήν πιέσουν βιο-
τικά δυσκολία και θλίψεις, αναπέμπει δεήσεις καθαράς και πλήρεις ζή-

λου πρὸς τὰ ἄνω. Καὶ διὰ τὴν μάθησιν ὅτι ἐκεῖναι αἱ προσευχαὶ εἰσακούονται, ἄκουσε τί λέγει ὁ προφήτης: «ἐν τῇ θλίψει μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα καὶ εἰσήκουσέ μου» (Ψαλμ. 119, 1).

Καὶ ἕνας σοφὸς προσθέτει: «Ἡ προσευχὴ κινεῖ τὴν χεῖρα, ἢ ὅποια κινεῖ τὸν κόσμον» (Ἰ. Κανούτα Συλλογὴ γνωμικῶν, ἐν λέξει Προσευχῆ).

Οἱ Ὀρθολογισταὶ ὅμως διατείνονται ὅτι ἡ προσευχὴ δὲν εἶναι ἀναγκαῖα, ἐφ' ὅσον πιστεύομεν ὅτι ὁ Θεός, ὡς παντογνώστης, γνωρίζει τὰς ἐλλείψεις τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως λέγει καὶ ὁ Κύριος: «Οἶδε γὰρ ὁ Πατήρ ἡμῶν ὃν χρεῖαν ἔχετε πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτὸν» (Ματθ. ΣΤ' 8).

Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ προσευχὴ εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητος, ὅχι διότι δι' αὐτῆς ὁ Θεὸς λαμβάνει γνῶσιν τῶν ἐλλείψεων μας, ἀλλὰ κυρίως διότι εἶναι ἀνάγκη τῆς ψυχῆς καὶ διότι διὰ τῆς προσευχῆς ὁ ἄνθρωπος ἐκφράζει τὴν βούλησίν του εἰς τὴν οἰκείωσιν τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, ἢ ὅποια, ὡς γνωστὸν, εἶναι γινόμενον δύο παραγόντων, ἔνθα μὲν τῆς θείας χάριτος, ἔνθα δὲ τῆς βουλῆσεως τοῦ ἀνθρώπου. Πράγματι δὲ διὰ τῆς προσευχῆς ἐκφράζει τις τὴν πίστιν του καὶ τὴν θρησκευτικότητά του. Ἡ προσευχὴ ἐνισχύει τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ ἐξωτερικεῖ αὐτό. Διὰ τοῦτο ἡ προσευχὴ ὀνομάζεται καὶ ἀναπνοὴ τῆς ἠθικῆς μας ζωῆς. Ὅπως δηλ. ἡ ἀναπνοὴ εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς φυσικῆς ζωῆς, τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ προσευχὴ εἶναι ἐκδήλωσις τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς μας ζωῆς. «Ὅστις δὲν προσεύχεται πρὸς τὸν Θεόν, λέγει ὁ Χρυσόστομος, οὐδὲ τῆς θείας συνομιλίας ἐπιθυμεῖ νὰ ἀπολαύῃ, εἶναι νεκρὸς καὶ ἄψυχος. Διότι, νομίζω, καθὼς τὸ σῶμα μας, ἀπούσης τῆς ψυχῆς, εἶναι νεκρὸν καὶ δυσῶδες, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, μὴ παροτρύνουσα ἑαυτὴν εἰς προσευχὴν, εἶναι νεκρὰ καὶ ἀθλία καὶ δυσῶδης. Ἡ προσευχὴ εἶναι ὄπλον ἄνευ μάχης καὶ ἀσφαλὲς φυλακῆριον. Εἶναι λιμὴν εἰς τοὺς χεῖμαζομένους, ἄγκυρα ἀσφαλῆς εἰς τοὺς κυμαινομένους, ἔρεισμα εἰς τοὺς κλονιζομένους, παρηγορία εἰς τοὺς πενθοῦντας, ἀσφάλεια εἰς τοὺς πλουσίους, θεραπεία εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, φύλαξ εἰς τοὺς ὑγιεῖς» (Περὶ προσευχῆς).

νόματα τῆς προσευχῆς. Ἡ προσευχὴ, ἀναλόγως **3**
πρὸς τὴν αἰτίαν, ἢ ὅποια τὴν προκαλεῖ, λαμβάνει
καὶ διάφορα ὀνόματα, σχετικὰ μὲ τὴν φιλολογικὴν
σημασίαν τῆς λέξεως καὶ τὴν ψυχικὴν κατάστα-
σιν τοῦ προσευχομένου. Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς:

α') Π α ρ ά κ λ η σ ι ς ἢ ἰκεσία ἢ λιτανεῖα ἢ αἴτησις ἢ ἔν-
τευξις, ὅταν παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς κάτι,
τοῦ ὁποίου ἔχομεν ἀνάγκην, ἢ παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ συγ-
χωρήσῃ τὰ ἁμαρτήματά μας.

β') Ε ὑ χ α ρ ι σ τ ῖ α, ὅταν εὐχαριστοῦμεν τὸν Θεὸν διὰ τὰ

ἀγαθά, τὰ ὁποῖα ἐλάβομεν ἢ λαμβάνομεν, ἢ διὰ τὴν ἄπειρον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν καὶ συγκατάβασιν.

γ') Δοξολογία ἢ ὕμνος ἢ αἶνος ἢ αἴνεσις ἢ λατρεία ἢ προσκύνησις, ὅταν δοξολογοῦμεν τὸν Θεὸν καὶ προσκυνοῦμεν αὐτὸν διὰ τὸ ἄπειρον αὐτοῦ μεγαλεῖον, τὴν ἄπειρον πρὸς τὸν κόσμον ἀγαθότητα καὶ τὴν φιλανθρωπίαν κλπ.

Ἰδὴ τῆς προσευχῆς. Ἡ προσευχή περιλαμβάνει 4
τρία εἶδη: α') τὴν ἀτομικὴν, β') τὴν ὁμαδικὴν καὶ
γ') τὴν κοινὴν ἢ λατρείαν.

α') Ἡ ἀτομικὴ προσευχὴ εἶναι ἢ κατ' ἄτομον καὶ κατὰ μόνας γινομένη, ἰδιαίτερος καὶ καθ' ἑαυτὸν. Κατ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος προσεύχεται «ἀδιαλείπτως», ὅπως μᾶς συμβουλεύει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Β' Θεσ. Ε' 18), δηλ. καὶ εἰς τὸν οἶκον καὶ εἰς τὸν δρόμον καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν.

β') Ὁμαδικὴ προσευχὴ ἢ συμπροσευχὴ εἶναι ἢ γινομένη ὑπὸ πολλῶν ἀτόμων καὶ καθ' οἷονδήποτε χρόνον καὶ εἰς οἰαδήποτε περίστασιν, ὅπως ἢ οἰκογενειακὴ προσευχή, ἢ πρὸ καὶ μετὰ τὸ φαγητόν, ἢ πρὸ τοῦ μαθήματος ἢ τῆς ἐργασίας εἰς τὸ σχολεῖον κτλ.

γ') Κοινὴ προσευχὴ τέλος εἶναι ἢ γινομένη δημοσίᾳ εἰς ὠρισμένον τόπον ἢ χρόνον καὶ καθ' ὠρισμένον τύπον ἢ τρόπον. Ἡ προσευχὴ αὕτη λέγεται λατρεία, διότι κατ' αὐτὴν λατρεύεται ὁ Θεός.

διότι τῆς προσευχῆς. Ἡ προσευχή μας πρὸς 5
τὸν Θεόν, διὰ νὰ εἶναι πράγματι ἀληθῆς καὶ εὐ-
λικρινῆς καὶ διὰ νὰ ἐπιτυχάνῃ τοῦ σκοποῦ της,
πρέπει νὰ ἔχῃ τὰς ἐξῆς ἰδιότητας ἢ χαρακτηριστικά:

α') Νὰ γίνεται μὲ πίστιν καὶ ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ Κύριος εἶπε: «Πάντα ὅσα προσευχόμενοι αἰτεῖσθε, πιστεύετε ὅτι λαμβάνετε καὶ ἔσται ὑμῖν» (Μάρκ. ΙΑ' 24). Διότι πράγματι διακαῆς προσευχὴ ἀνοίγει τοὺς Οὐρανοὺς.

β') Νὰ γίνεται μὲ θερμὴν καὶ ἀγάπην πρὸς πάντας. Τοῦτο λέγομεν εἰς τὴν Κυριακὴν προσευχήν: «...ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν». (Ἰδε καὶ Λουκ. ΙΗ' 1 - 8).

γ') Νά γίνεται μέ μετάνοιαν καί συντριβήν τῆς καρδίας, ὅπως τοῦ Τελώνου τῆς παραβολῆς : « Ὁ Θεός, ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ » (Λουκ. ΙΗ' 13).

δ') Νά γίνεται μέ ταπεινοφροσύνην, νά μὴ εἶναι ἐπιδεικτικὴ καί νά μὴ περιέχη φλυαρίας ἢ βαττολογίας, ὅπως λέγει ὁ Κύριος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους ὀμιλίαν (Ματθ. ΣΤ' 5-15). Καί

ε') Νά εἶναι πνευματικὴ καί ὄχι ὑλιστικὴ. Τοιοῦτον τύπον προσευχῆς μᾶς ἔδωσεν ὁ Κύριος τὴν Κυριακὴν προσευχὴν ἢ τὸ « Πάτερ ἡμῶν » (Ματθ. ΣΤ' 9).

« Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν προσευχὴ, ἐξερχομένη ἐκ ψυχῆς πεπληρωμένης τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως, ἐλπίδος καί ἀγάπης, ἔχει μεγάλην δύναμιν, ἀπόρητον καί πάντα θαυμασμόν ὑπερέχουσαν. Αὕτη ἀποπλύνει τὸν ρύπον τῆς ἁμαρτίας, καταπέμπει ἐφ' ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, φωτίζει τὸν νοῦν, ἀγνίζει τὴν καρδίαν καί πληροῖ ἀγαλλιásεως τὸ πνεῦμα ἡμῶν. Αὕτη θεραπεύει τοὺς νοσοῦντας, ἐγείρει νεκροὺς, διασκορπίζει τὰς φάλαγγας τοῦ ἐχθροῦ, καταφέρει καρποφόρον ὑετὸν (βροχὴν) ἐπὶ γῆν διψῶσαν. Αὕτη ἐκ τῶν λίθων ἀναβλύζει χειμάρρους ὑδάτων, ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης καί ἐν τῷ πυθμένι τῶν ποταμῶν ἀνακαλύπτει ὁδὸν σωτηρίας, σταματᾷ τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου ἢ ἐπιστρέφει αὐτὸν εἰς τὰ ὀπίσω » (Β. Βυθούλκα Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, σελ. 104).

« Ἡ προσευχὴ, λέγει πάλιν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, δὲν δύναται νά μᾶς σώσῃ, ἐάν δὲν προσευχώμεθα συμφῶνως πρὸς τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους ἔθεσεν ὁ Χριστός. Ποίους δὲ νόμους ἔθεσε ; Νά προσευχώμεθα ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν μας καί ὑπὲρ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πολὺ μᾶς ἐνοχλοῦσι καί μᾶς ἀδικοῦσι. Ἐάν τοῦτο δὲν κάμνωμεν, ἐξάπαντος χανόμεθα καί τοῦτο εἶναι φανερόν ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Φαρισαίου. Διότι, ἂν ἐκεῖνος ἐτιμωρήθῃ τόσον, ὄχι διότι προσευχήθῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, ἀλλὰ ὑπερηφανεύθῃ κατὰ τὴν προσευχὴν του, ποία τιμωρία περιμένει ἐκείνους, οἱ ὅποιοι μακροὺς καί πολλοὺς λόγους ἀπευθύνουν πρὸς τὸν Θεὸν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν των ; Τί κάμνεις, ἄνθρωπε ; Ἰστασαι καί ζητεῖς συγχώρησιν διὰ τὰ ἁμαρτήματά σου καί γεμίζεις τὴν ψυχὴν σου ἀπὸ θυμῶν... ; Εἰσῆλθες εἰς τὸν ναόν, διὰ νά θεραπεύσῃς τὰ ἰδικά σου τραύματα, ὄχι νά κάμῃς βαρύτερα τὰ τοῦ πλησίον σου· ἐξιλέωσες ἑκαίρους εἶναι· προσευχῆς καιρὸς καί στεναγμῶν καί ὄχι ὀργῆς· δακρύων καί ὄχι θυμοῦ· κατανύξεως καί ὄχι ἀγανακτήσεως. Διατί συγγείεις τὴν τάξιν ; διατί πολεμεῖς κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ σου ; διατί τὴν ἰδικὴν σου ἐποικοδομὴν καταλύεις ; Ὁ προσευχόμενος πρέπει νά ἔχη ἡμέρον ψυχὴν περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ταπεινόφρονα νοῦν, συντετριμμένην καρδίαν· ἐκεῖνος δὲ ὁ ὁποῖος κατὰ τῶν ἐχθρῶν του κατακραυγάζει δὲν θά δυνηθῇ νά κατορθώσῃ τοῦτο ποτέ, διότι ἀπὸ θυμῶν εἶναι γεμάτος καί δὲν δύναται νά ἔχη διανοίαν ταπεινωμένην ». (Περὶ προσευχῆς, Migne τ. 50 σ. 775).

Εννοία. Λατρεία λέγεται ἡ καθ' ὄρισμένον τό- 1
πον, χρόνον καὶ τρόπον δημοσίᾳ γινομένη κοινὴ καὶ
ὁμαδικὴ προσευχὴ πρὸς ἁγιασμόν τῶν πιστῶν.
Διότι ἡ λέξις λατρεία, ἀπὸ τὸ λατρεύω παρα-
γομένη, σημαίνει τὴν ἔκφρασιν ἢ ἐκδήλωσιν σεβα-
σμοῦ πρὸς τὸν Θεὸν διὰ ὕμνων, ἱεροπραξιῶν καὶ θυσιῶν, ὅπως
λέγει ὁ Πλάτων ἐν Φαίδρῳ 49.

Λατρεία ὀφείλεται μόνον εἰς τὸν Θεὸν ὑπὸ τὰς τρεῖς αὐτοῦ
ὑποστάσεις: Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, διότι αὐτὸς εἶ-
ναι ὁ ἁγιαζὼν (Ἑβρ. Β' 11). Εἰς τὸν τίμιον Σταυρὸν καὶ τὸ
ἱερὸν Εὐαγγέλιον, τὸ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος καὶ τῶν λοι-
πῶν Ἁγίων ὀφείλεται ἀπλῶς τιμητικὴ προσκύνησις, ὅπως ἀνα-
φέρει ὁ σχετικὸς ὄρος τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἡ λατρεία
δὲ αὕτη, διὰ νὰ εἶναι ἀληθῆς, πρέπει νὰ εἶναι πνευματικὴ, κατὰ
τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου (Ἰωάν. Δ' 24).

Τὸς τῆς λατρείας. Ὁ ὄρισμένος τόπος τῆς λα- 2
τρείας εἶναι ὁ ναός, ὅπου καταχρηστικῶς λέγε-
ται ὅτι κατοικεῖ ὁ Θεός. Διότι ὁ Θεὸς εἶναι τὸ
ἀπόλυτον καὶ παντέλειον πνεῦμα καὶ ὡς τοιοῦτον
εἶναι πανταχοῦ παρῶν (Ἰωάν. Δ' 21 - 24). Ἀνέκα-
θεν ὁμοῦς ὁ ναὸς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ βωμὸς ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ὄρι-
σμένος τόπος τῆς δημοσίας ἢ κοινῆς προσευχῆς. Ὁ ναὸς οὗτος
εἶναι καταλλήλως διεσκευασμένος, ὥστε νὰ κινή τὸν ἄνθρωπον
εἰς προσευχὴν καὶ λατρείαν τοῦ Θεοῦ.

Λὸς τῆς λατρείας. Καὶ ὁ τύπος εἰς τὴν λατρείαν 3
εἶναι ὄρισμένος. Οὗτος εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἐκ-
κλησίαν ἔχει ὄρισμένον τρόπον ἢ μορφήν καὶ ὄρι-
σμένον περιεχόμενον. Εἶναι αἱ διάφοροι ἱεραὶ
ἀκολουθίαι ἢ λειτουργίαι καὶ μάλιστα ἡ Θεία
Λειτουργία. Αὕτη κυρίως εἶναι ὁ τύπος τῆς λατρείας. Διότι
κατ' αὐτὴν προσφέρεται ἐπὶ τοῦ βωμοῦ εἰς θυσίαν αὐτὸς οὗτος
ὁ Χριστός, ὑπὸ τὰ εἶδη δὲ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου μεταδίδεται

τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ πρὸς κοινωνίαν καὶ μετάληψιν εἰς ἁγιασμόν καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον. Ἡ τέλεσις τοῦ φρικτοῦ τούτου μυστηρίου ἀποτελεῖ θυσίαν αἰνέσεως (εὐχαριστίας) καὶ ἰλασμοῦ, κινεῖ δὲ τὸν ἄνθρωπον εἰς λατρείαν καὶ προσκύνησιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ἡ προσευχὴ ἀπὸ τῆν λατρείαν, ὅτι ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐκφράζομεν τὸν σεβασμὸν μας πρὸς τὸν Θεόν, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ λαμβάνομεν τὸν παρ' αὐτοῦ ἁγιασμόν καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν ἢ σωτηρίαν.

Χρόνος τῆς λατρείας. Χρόνος τῆς λατρείας ὠρισμένος εἶναι αἱ διάφοροι ἑορταὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα ἡ Κυριακὴ, ὡς ἡμέρα ἀφιερωμένη εἰς τὸν Κύριον, κατὰ τὴν ὁποῖαν πανηγυρίζεται ὁ θρᾶμβος τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοῦ θανάτου, δηλ. ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ. 4

Ἡ ἡμέρα αὕτη ἀντικατέστησε τὸ νομικὸν Σάββατον, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει ἡ τετάρτη ἐντολή: «Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου ἁγιάζειν αὐτήν· ἕξ ἡμέρας ἐργᾶ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου». Ἡ Κυριακὴ ἑορτάζεται ἐπισήμως μὲ ἀργίαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Ἡ ἀργία τῆς Κυριακῆς δὲν ἔχει μόνον θρησκευτικόν, ἀλλὰ καὶ ὑγιεινὸν σκοπὸν. «Ἐξ ἡμέρας ἐργᾶ, λέγει ἡ ἐντολή, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα (δηλαδὴ ἀνάπαυσις, ἀργία) Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου». Καὶ πράγματι, ἡ κανονικὴ περιοδικῶς διακοπὴ τῆς ἐργασίας κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ μεγάλας ἑορτάς συντελεῖ μεγάλως εἰς τὴν διατήρησιν καὶ προφύλαξιν τῆς σωματικῆς, πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς υγείας. Διότι ἡ συνεχῆς ἐργασία φθείρει καὶ κατατρίβει τὸν ἀνθρώπινον ὄργανισμὸν καὶ ὑποσκάπτει τὰ θεμέλια τῆς υγείας του. Ἡ δὲ ζωὴ χωρὶς τὰς ἑορτάς, θὰ ἦτο ἄχαρις καὶ μονότονος, ὅπως μᾶς διδάσκει τὸ ἀρχαῖον ρητὸν (Δημόκριτος): «Βίος ἀνεόρταστος, μακρὰ ὁδὸς ἀπανδόκειτος» (= χωρὶς πανδοχεῖον - χάνι). Ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψει καὶ ὁ Κύριος εἶπε: «Τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχὶ δὲ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ Σάββατον», ὅπως ἐφρόνουν οἱ Φαρισαῖοι (Μάρκ. Β' 27).

ὁ καθῆκον τοῦ συχνοῦ ἐκκλησιασμοῦ. Ἡ λατρεία 5
 διὰ τὸν χριστιανὸν εἶναι κ α θ ῆ κ ο ν. Δὲν ἀρκεῖ
 δηλ. ὁ χριστιανὸς κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς
 νὰ καταπαύη ἀπὸ τὴν ἐργασίαν του μόνον καὶ νὰ
 ἀναπαύεται ἀπλῶς. Πρέπει νὰ μεταβαίῃ εἰς τὸν
 ναόν, εἰς τὸν τόπον δηλ. τῆς λατρείας, εἰς τὴν ἐκκλησίαν,
 ὅπως κοινῶς λέγομεν. Τοῦτο λέγεται ἐ κ κ λ η σ ι α σ μ ὁ ς. Οὐ-
 τος πρέπει νὰ γίνεται τακτικὰ καὶ συχνά. Ὅφειλει δηλ. ὁ χρι-
 στιανὸς νὰ ἐκκλησιάζεται, διὰ νὰ δοξολογῇ τὸν Θεόν, διὰ νὰ
 εὐχαριστῇ αὐτόν, διὰ νὰ ζητῇ ἀπὸ αὐτόν τὸ ἀπαραίτητον καὶ
 ἑλλεῖπον καὶ διὰ νὰ ἐπιτυχάνῃ τὸν ἑξαγνισμόν καὶ τὸν ἀγία-
 σμόν, κυρίως διὰ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας τοῦ Χριστοῦ. Διότι
 τῆς λατρείας κύριον συστατικὸν εἶναι ἡ θ υ σ ί α καὶ σκοπὸς ὁ
 δι' αὐτῆς ἑξαγνισμὸς καὶ ὁ ἀγιασμός. ("Ἴδε Ἐβρ. Θ' 11 - 14).

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὀλόκληρος ἡ Ἱερὰ Ὑμνολογία τῆς
 Ἐκκλησίας εἶναι ἄριστα συντεθειμένη. Οὕτως ὥστε κατὰ τὰς
 ἑορτὰς ἡ Ἐκκλησία διδάσκει καὶ σωφρονίζει καὶ ἀγιάζει τὸν
 πιστόν, ἰδίως μὲ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἀκόμη
 πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ ἡ Τέχνη καὶ ἡ Ἐπιστήμη, ἰδίως
 τοῦ λόγου, καὶ ἡ Μουσικὴ ἔχουν συναντηθῆ ἑνταῦθα διὰ νὰ ἐξυ-
 ψώσουν τὸν θνητὸν εἰς ἀνωτέρας σφαίρας ἠθικότητος καὶ πνευ-
 ματικότητος, πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ
 καὶ τελείου, τὸν Θεόν.

ἀ ἀγαθὰ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ. Ἐκ τοῦ συχνοῦ ἐκ- 6
 κλησιασμοῦ προκύπτουν τὰ ἐξῆς ἀγαθὰ ἀποτε-
 λέσματα :

α') Παρακινοῦνται οἱ πιστοὶ — μιμούμενοι τὴν
 πίστιν ἀλλήλων— εἰς κοινὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθι-
 κὴν ζωὴν.

β') Ἐνισχύεται ἡ πίστις αὐτῶν εἰς τὸν Θεόν καὶ εἰς τὴν
 ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, διότι διὰ τῆς προσευχῆς ἐκφράζεται καὶ
 ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν πνευμάτων τῶν κεκοιμημένων ἀδελφῶν
 (Ἐκκλησία θριαμβεύουσα).

γ') Ἐνισχύεται ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητος καὶ ἀδελφότητος τῶν
 ἀνθρώπων. Διότι μέσα εἰς τὸν ναὸν δὲν ὑπάρχουν — καὶ δὲν

πρέπει νά υπάρχουν — διακρίσεις πτωχῶν καί πλουσιῶν, ἀρχόντων καί ἀρχομένων, δούλων καί ἐλευθέρων. Οἱ πάντες εἶναι ἴσοι καί ἀδελφοί, ὡς τέκνα τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ Πατρός.

δ') Δίδεται ἡ εὐκαιρία εἰς τοὺς ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας νά διδάξουν καί νά ἀγιάσουν τὸ ποίμνιόν των διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ θείου λόγου καί τῆς Θείας Μεταλήψεως.

ε') Ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀνακουφίζεται ψυχικῶς, αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν πνευματικὴν καί ἐξέρχεται ἀπὸ ἐκεῖ ἱκανοποιημένος, ἐλαφρωμένος καί συμφιλιωμένος μετὰ τὸν Θεὸν καί τὴν συνειδησίην του, «δεδικαιωμένος», ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος (Λουκ. ΙΗ' 14). Καί

στ') Ἐπιτυγχάνεται ὁ ἀγιασμὸς τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι οὕτω γίνονται μέτοχοι ζωῆς αἰωνίου διὰ τῆς θυσίας.

Εὐνόητον, ὁμῶς τυγχάνει τὸ ὅτι ὁ ἐκκλησιασμὸς δὲν πρέπει νά γίνεται τυπικῶς, ἀλλὰ οὐσιαστικῶς, δηλ. οὗτος νά εἶναι πραγματικὴ ἐκδήλωσις τῆς εὐσεβείας μας πρὸς τὸν Θεόν. Μετέχοντες δὲ τῆς Θείας Λειτουργίας, νά μετέχωμεν καί τῆς Θείας Κοινωνίας, ἤτοι νά μεταλαμβάνωμεν τοῦ σώματος καί τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου πρὸς ἀγιασμὸν καί ἐξιλέωσιν.

Ὅθεν ὀφείλομεν νά ἐκκλησιαζώμεθα τακτικὰ καί συχνά. Ἐκεῖ δὲ εἰς τὸν ναὸν νά ἱστάμεθα μετὰ εὐπρέπειαν καί εὐταξίαν. Ἄς ἔχωμεν ὑπ' ὄψει τὰ λόγια τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου τοῦ Μεγάλου Σαββάτου :

Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία (= πᾶς ἄνθρωπος)
καὶ στήτω μετὰ φόβου καὶ τρόμου
καὶ μηδὲν γήινον ἐν ἑαυτῇ λογιζέσθω.

Ὁ γὰρ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων
καὶ κύριος τῶν κυριευόντων
προσέρχεται σφαιγιασθῆναι
καὶ δοθῆναι εἰς βρῶσιν τοῖς πιστοῖς.
Προηγούνται δὲ τούτου οἱ χοροὶ τῶν Ἀγγέλων,
μετὰ πάσης Ἀρχῆς καὶ Ἐξουσίας,
τὰ πολύμματα Χερουβειμ
καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφείμ,
τὰς ὄψεις καλύπτοντα καὶ βοῶντα τὸν ὕμνον :
Ἄλληλούϊα.

(Λειτουργία Μ. Βασιλείου)

ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟΝ ΤΟΥ

« Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν »
(Ματθ. ΚΒ' 40)

28. ΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΖΩΗΝ

ννοια τῆς ζωῆς. Ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ἔχει ὁ ἄνθρωπος — ὕλικά καὶ πνευματικά, ἠθικά καὶ φυσικά, — τὸ πρῶτον, ὅπως λέγει ὁ μέγας γερμανὸς ποιητὴς καὶ φιλόσοφος Σίλλερ, εἶναι ἡ ζωή. Αὕτη εἶναι ἡ βᾶσις καὶ ἡ προϋπόθεσις ὅλων τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, δηλ. τῆς ὑγείας, τῆς τιμῆς, τῆς περιουσίας κλπ. Οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῶσιν ὅλα αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ χωρὶς τὴν ζωὴν, ἀφοῦ καὶ τῆς ἠθικότητος καὶ τῆς παρά τοῦ Θεοῦ μακαριότητος βᾶσις εἶναι ἡ ἐπίγειος ζωή.

Ἡ ζωὴ ἀπὸ φυσικῆς πλευρᾶς εἶναι ἡ πηγὴ τῆς εὐτυχίας. Ἀπὸ ἠθικῆς σκοπιᾶς εἶναι ἡ προϋπόθεσις κάθε ἐνεργείας πρὸς τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἀπὸ θρησκευτικῆς, τέλος, θεωρίας εἶναι δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ Ἁγία Γραφή λέγει: « Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν » (Γεν. Β' 6).

ὁ καθῆκον πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας. Ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ζωῆς ἐξάγεται τὸ καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἔχει κάθε ἄνθρωπος πρὸς αὐτὴν, καὶ μάλιστα τὴν ἰδικὴν του ζωὴν. Εἶναι τοῦτο ἡ προφύλαξις, ἡ διατήρησις καὶ ἡ ὑπεράσπισις τῆς ἰδίας ζωῆς, τοῦ ἑαυτοῦ μας, δηλ. ἡ ἀ γ ἄ π η ἑ α υ τ ο ῦ. Περὶ τούτου ὁμιλοῦν καὶ ὁ φυσικὸς νόμος καὶ ὁ ἠθικός: « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον

σου ὡς σεαυτόν», λέγει ἡ ἐντολή, ὅπως δηλ. ἐκ φύσεως ἀγαπᾷς τὸν ἑαυτόν σου. Καὶ ὁ Παῦλος παρατηρεῖ: «Οὐδεὶς ποτὲ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλλει αὐτήν» (Ἐφεσ. Ε' 29). Τοῦτο ἐπιβάλλει ἡ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁρμὴ πρὸς ζωὴν (ὁρμὴ αὐτοσυντηρήσεως).

ὁ «σεαυτόν» τῆς ἐντολῆς. Τὸ «σεαυτόν» τοῦτο 3 τῆς ἐντολῆς ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὸν ὅλον ἄνθρωπον. Δηλ. καὶ εἰς τὸ σῶμα (σάρκα) καὶ εἰς τὸ πνεῦμα ἢ ψυχὴν. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ παραμεληταὶ τὸ σῶμα, διότι δῆθεν εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἁμαρτίας, καὶ νὰ ὑποθάλλεται ἡ ψυχὴ, ὅπως ἐφρόνουν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρας. Οὐτε πάλιν εἶναι ὀρθόν γὰρ φροντίζωμεν μόνον διὰ τὸ σῶμα καὶ νὰ ἀμελῶμεν τὴν ψυχὴν «ὡς μὴ οὖσαν», ὅπως διδάσκουν οἱ Ὑλισταί, λέγοντες τὸ «φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν» (Α' Κορ. ΙΕ' 32), παρὰ τὰς συστάσεις τοῦ Κυρίου (Ματθ. ΣΤ' 31 - 34).

Τὸ σῶμα δὲν εἶναι τὸ δεσμωτήριον ἢ τὸ ἀποσκίασμα τῆς ψυχῆς, ὅπως δέχεται ὁ Πλάτων, τὸ ὅποῖον, λόγῳ τῆς αἰσθητικότητός του, ἀμαυρῶνει αὐτήν. Ἀλλὰ εἶναι τὸ θεότευκτον ὄργανον τῆς ψυχῆς, τὸ ὄργανον δηλ. τὸ ὅποῖον, ὅπως καὶ τὴν ψυχὴν, ἔχει δημιουργήσει ὁ Θεός. Καὶ χωρὶς αὐτὸ ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λάβῃ ἀρχὴν καὶ νὰ ζήσῃ, καὶ νὰ ἀναπτυχθῇ, καὶ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἔννοιαν «ἄνθρωπος». Ζῆ δὲ αἰώνιως κατόπιν ἡνωμένον μετὰ τὴν ψυχὴν, ἔστω καὶ ἐὰν προσωρινῶς χωρισθῇ ἀπ' αὐτῆς διὰ τοῦ θανάτου. Καὶ μαζὶ μετὰ αὐτὸ συμμετέχει ἡ ψυχὴ ὅλων τῶν κοσμοσωτηρίων ἐνεργειῶν τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ. Διότι διδάγμα τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας εἶναι τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν σωμάτων, ὅπως λέγει τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως: «Προσοδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν - καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος». Ὁ δὲ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει — καὶ ἡ Ἐκκλησία μας δέχεται — ὅτι τὸ σῶμα εἶναι ὁ νόσος, δηλ. ἡ κατοικία, τοῦ ἐν ἡμῖν Ἁγίου Πνεύματος (Α' Κορ. ΣΤ' 19).

Ὁμοίως καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ἕτερον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας «ἄνθρωπος», περὶ τῆς ἀξίας δὲ αὐτῆς ὁμιλεῖ ὁ Κύριος καὶ

λέγει: « Τί ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῆ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; » (Ματθ. 13Τ' 27). Καὶ ὁ Μ. Βασίλειος συνιστᾷ: « Ἐπιμελοῦ τῆς ψυχῆς, πράγματος ἀθανάτου ». Διότι αὐτὴ εἶναι τὸ ἀθάνατον μέρος τοῦ ἀνθρώπου, τὸ αἰώνιον καὶ ἀμετάβλητον, τὸ πνεῦμα τὸ ζωοποιῶν τὸ σῶμα, καὶ χωρὶς αὐτὸ « ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν » (Ἰωάν. ΣΤ' 63).

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους οἱ Ὀρφικοὶ ποιηταί, ὁ Πλάτων, οἱ Κυνικοὶ φιλόσοφοι κ. ἄ. ἐδέχοντο τὸ σῶμα ὡς δεσμοτήριον τῆς ψυχῆς ἢ ὡς φυλακὴν καὶ ἀποσκίασμα τῆς ψυχῆς καὶ πηγὴν τῆς ἁμαρτίας, ποῦ σκιάζει αὐτήν. Τοῦτο παρεδέχθησαν καὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν οἱ ἀσκηταί, αἰρετικοὶ τινες καὶ ὁ Ὀριγένης, ὅστις ἐδέχετο τὴν μετεμψύχωσιν. Καὶ ὁ Μ. Βασίλειος λέγει: « Γνώθι σαυτοῦ τὴν φύσιν, ὅτι θνητόν σου τὸ σῶμα, ἀθάνατος δὲ ἡ ψυχὴ· ἐπιμελοῦ ψυχῆς, πράγματος ἀθανάτου. Τὸ αὐτό, τέλος, τονίζουν καὶ πλείστα ὅσα τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἄλλ' ὡς καλῶς παρετηρήθη, διὰ τούτων ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἐννοεῖ μὲ τὴν ἐπιμείλειαν τῆς ψυχῆς τὴν περιφρόνησιν ἢ τὴν κατατυράνησιν τοῦ σώματος. Ἄλλ' ἀπλῶς τονίζει τὴν ἀξίαν τῆς ψυχῆς καὶ διδάσκει ὅτι, διὰ νὰ ἀποβῆ τὸ σῶμα τὸ χρήσιμον ὄργανον τοῦ πνεύματος, πρέπει νὰ ἀσκήται, ὥστε νὰ γίνῃ τοῦτο ἀνευδρές, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τυραννῆται. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ρώμης Κλήμης πρὸς τοὺς Κορινθίους: « Δεῖ οὖν ἡμᾶς ὡς ναὸν (κατοικίαν) τοῦ Θεοῦ φυλάσσειν τὴν σάρκα... καὶ ἐν ταύτῃ τῇ σαρκὶ ἀποληψόμεθα τὸν μισθὸν » (Β' Κορινθ. Θ' 4). Καὶ ὁ Κύριος: « Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε ἢ τί πίητε καὶ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε· οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖον ἐστὶ τῆς τροφῆς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; » (Ματθ. ΣΤ' 25).

αραβάται τῆς ἐντολῆς. Τὸ καθῆκον τῆς ἀγά- 4
πης πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας παραβαίνουν ὅσοι, ἕνεκα ἀπερισκεψίας, φιλαργυρίας καὶ θρησκοληψίας, ἐκθέτουν τὴν ζωὴν των εἰς κίνδυνον. Ὁμοίως ὅσοι ταλαιπωροῦν τὸ σῶμα των, ὅσοι δὲν προφυλάσσουν αὐτὸ ἀπὸ τὰς ἀσθενείας, τὰς ἐπιδημίας, τὰς θεομηνίας καὶ τὰς καιρικὰς μεταβολὰς καὶ ὅσοι ὑποβάλλουν τοῦτο εἰς παντὸς εἴδους στερήσεις ἢ καταχρήσεις φαγητῶν, ποτῶν, κόπων, θλίψεων, ἡδονῶν καὶ μάλιστα εἰς τὸν θάνατον. Οὗτοι πάντες παραβαίνουν τὴν ἕκτην ἐντολὴν τοῦ ἡθικοῦ νόμου « οὐ φονεύσεις ». Πολὺ περισσότερο δὲ οἱ αὐτόχειρες ἢ αὐτοκτόνοι.

Παρανόησις τοῦ καθήκοντος τούτου πρὸς τὴν ζωὴν εἶναι ἡ ἄκρα φιλοζωία. Δηλ. ἢ χωρὶς μέτρον προσκόλλησις εἰς τὴν ζωὴν ἢ ἡ ὑπερβολικὴ ἀγάπη τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ μόνον. Διότι ἡ τοιαύτη ἀγάπη γίνεται πάθος, τὸ ὁποῖον περιορίζει τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ τὸ πάθος τοῦτο πνίγει κάθε εὐγενὲς τῆς ψυχῆς συναίσθημα, κυρίως τὴν φιλάνθρωπίαν καὶ τὸν ἀλτρουισμόν. Ὁ Χριστὸς εἶπε περὶ αὐτῶν: «Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν (ζωὴν) αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν» (Ἰωάν. ΙΒ΄ 25).

* Ὁ Κύριος συνιστᾷ ἐδῶ τὴν αὐταπάρησιν χάριν τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ἰδανικῶν καὶ μάλιστα χάριν τῆς θρησκείας του. Καὶ λέγει: «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. Ὃς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὃς δ' ἂν ἀπώλεσεν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐτήν» (Μάρκ. Η΄ 34. Ἴδε καὶ Πράξ. Κ΄ 22 - 25).

Δὲν ἀποτελεῖ παράβασιν τοῦ καθήκοντος τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἑαυτόν μας οὔτε παρανόησιν αὐτοῦ ἢ ὑποβολὴ ἑαυτοῦ εἰς νηστείαν, ἀγρυπνίαν καὶ μακρὰν προσευχήν, περὶ τῶν ὁποίων ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ταῦτα εἶναι οὐράνια χαρίσματα. Διότι ταῦτα εἶναι τρόποι ἐκδηλώσεως α') τῆς μετανοίας, τῆς ἐγκαταλείψεως δηλ. τοῦ ἁμαρτωλοῦ βίου, καὶ β') τῆς ἀσκήσεως, ἥτοι μέσας, διὰ τῶν ὁποίων ἀσκούμενός τις δύναται νὰ πλησιάσῃ τὸ θεῖον καὶ νὰ γίνῃ ἅγιος, δηλ. ἠθικῶς καθαρὸς καὶ ἀναμάρτητος. Οὕτω κατορθώνει ὁ ἄνθρωπος τὴν κάθαρσιν ἀπὸ πᾶν περιττὸν καὶ ἀκάθαρτον διὰ τῆς νηστείας καὶ τὴν ἀνάτασιν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς ἐργηγόρσεως ἢ ἀγρυπνίας καὶ τῆς προσευχῆς, ἡ ὅποια εἶναι ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ συνομιλία αὐτοῦ μὲ Ἐκεῖνον, ὡς ἐμάθαμεν: «Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, εἶπεν ὁ Κύριος, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν» (Ματθ. ΚΣΤ΄ 41).

Τὰ τρία ταῦτα χαρίσματα θεωρεῖ καὶ ὁ Μυστικισμὸς ὡς τύπους, διὰ τῶν ὁποίων ἐξωτερικεύεται τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, ὡς ζῶπυρα, γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα συγκεντρούμενος ὁ πιστὸς ἐκδηλώνει τὸν ψυχοδυναμισμόν του, καὶ ὡς βαθμιῖδας, διὰ τῶν ὁποίων ὁ μύστης ἀνυψοῦται πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐνοῦται μετ' αὐτοῦ. Διότι διὰ τούτων γίνεται ἡ κάθαρσις τῆς ψυχῆς ἀπὸ παντὸς ρύπου καὶ ἐπιτυχάνεται ἡ ἔκστασις, ἥτοι τὸ σταμάτημα τῆς σκέψεως καὶ οἰασθήποτε συνειδήσεως τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Τότε ὁ ἄνθρωπος ζῆ καὶ ἀναπνέει εἰς ἄλλους κόσμους,.... εἰς τὴν χώραν τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ «ἀπροσίτου φωτός», διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ ἀκατάληπτος Θεὸς περιβάλλεται (Α΄ Τιμ. ΣΤ΄ 16).

Ἄμυνα. Ἄμυνα λέγεται τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον ποῦ ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ υπερασπίζη τὴν ζωὴν του, ὅταν κινδυνεύη, διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων. Ὑπάρχουν δηλαδὴ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας προσβάλλεται ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου καὶ κινδυνεύει παρὰ κακοποιοῦ τινος. Τότε τὸ ἄτομον εὐρίσκεται ἐν ἀμύνῃ, ἦτοι αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωσιν νὰ υπερασπίσῃ τὴν ζωὴν του (ὅπως ἄλλως τε τοῦ υπαγορεύει καὶ τὸ συναίσθημα τῆς αὐτοσυντηρήσεως), διὰ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν κίνδυνον. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ ἀμυνόμενος ἔχει δικαίωμα — ἀλλὰ καὶ καθῆκον, ποῦ τοῦ παρέχει τὸ καθῆκον πρὸς τὴν ζωὴν — νὰ ἀμυνθῇ καὶ διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων, ὅταν ἄλλη τις βοήθεια — ἰδίως τῆς Πολιτείας — ἀπουσιάζη κατὰ τὴν προσβολὴν. Ἐπιτρέπεται δὲ εἰς αὐτὸν νὰ φθάνη καὶ μέχρις αὐτοδικίας, ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ ἀποκρούσῃ τὴν προσβολὴν καὶ νὰ διασώσῃ τὴν κινδυνεύουσαν ζωὴν του.

Εἰς τὴν Ἠθικὴν ἡ ἄμυνα θεωρεῖται δικαίωμα καὶ καθῆκον, προερχόμενα ἀπὸ τὸν φυσικὸν νόμον τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ ἀπὸ τὸ καθῆκον τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ζωὴν. Σκοπὸς δὲ τῆς ἀμύνης δὲν εἶναι ἡ ἐκδίκησις, ἀλλὰ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ κινδύνου. Διὰ τοῦτο παύει τὸ δικαίωμα τοῦτο μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ κινδύνου. Τοῦτο διδάσκει ὁ Κύριος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους ὁμιλίαν, λέγων: « Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστηναὶ τῷ πονηρῷ· ἀλλ' ὅστις σὲ ῥαπίσει εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην » (Ματθ. Ε' 38).

αὐτοκτονία ἢ αὐτοχειρία. Τὸ καθῆκον πρὸς τὴν ζωὴν παραβαίνει καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας καὶ ὑστεροβουλίας θέτει τέρμα εἰς τὸν ἐπίγειον βίον του. Οὗτος λέγεται αὐτόχειρ καὶ ἡ πράξις του αὐτοχειρία ἢ αὐτοκτονία. *Ὅθεν αὐτοκτονία λέγεται ἡ ἀνθαίρετος καὶ ἀπὸ σκοποῦ κατάλυσις τῆς ἰδίας ζωῆς.*

Τὸ καθῆκον πρὸς τὴν ζωὴν πρέπει νὰ εἶναι ἀπολύτως σεβαστόν. Ἡ αὐτοκτονία δὲ εἶναι φόνος καὶ ὡς φόνος εἶναι προσβολὴ κατὰ τοῦ νόμου τῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο ἡ αὐτοκτονία εἶναι μέγιστον ἀμάρτημα κατὰ τοῦ ἀτόμου, κατὰ τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μόνος κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ἐπομένως ἡ αὐτοκτονία εἶναι ἔγκλημα, τὸ ὁποῖον προκαλεῖ τὴν ἀπέχθειαν καὶ τὴν φρίκην. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μάλιστα τὴν ἐθεωροῦσαν ὡς πολιτικὸν ἀδίκημα καὶ ἐστεροῦσαν τὸν αὐτόχειρα τῶν ἐνταφίων νομίμων, ὅπως πράττει σήμερον ἡ Ἐκκλησία.

Τὰ αἷτια, τὰ ὁποῖα ὁδηγοῦν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν αὐτοκτονίαν, εἶναι πολλά. Διαιροῦνται εἰς ψυχολογικά, ἠθικά, οἰκονομικά. Ὀλων ὅμως αὐτῶν κυρία αἷτια εἶναι ἡ ἔλλειψις πίστεως καὶ ἐλπίδος εἰς τὸν Θεόν. Διότι ἡ ἔλλειψις τῶν ἀρετῶν τούτων φέρει τὴν ἀπαισιοδοξίαν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν, ποῦ ὁδηγοῦν εἰς τὴν αὐτοκτονίαν καὶ τὸν θάνατον. « Ἔστι δὲ πιστις, λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐπιζόμενων ὑπόστασις » (Ἐβρ. ΙΑ' 1). Καὶ ὁ Κύριος: « Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον » (Ἰωάν. ΙΣΤ' 33).

Ἡ αὐτοκτονία ἀπὸ ἄλλους μὲν χαρακτηρίζεται ὡς ἀνδρεία, ἀπὸ ἄλλους δὲ ὡς δειλία. Εἶναι βέβαια ἀνδρεία, διότι ὁ αὐτόχειρ κατορθώνει νὰ θραύσῃ τὴν ἰσχυρὰν ὀρμὴν τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Εἶναι ὅμως καὶ δειλία μᾶλλον ἀπέναντι τῶν ἀντιξῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς. « Τὸ ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν ἢ ἔρωτα ἢ λυπηρόν τι, οὐκ ἀνδρεία, ἀλλὰ μᾶλλον δειλία ἐστί », λέγει πολὺ ὀρθῶς ὁ Ἀριστοτέλης (Ἠθ. Νικ. Γ' α' 7). Διότι ἡ πείρα ἀπέδειξεν ὅτι σπεύδει ὁ αὐτόχειρ πρὸς τὸν θάνατον, ζητῶν οὕτω συνήθως νὰ ἀποφύγῃ τὰς συνεπειὰς τῆς ἀπερισκεψίας του, τῆς ἀνηθικότητός του καὶ ἐν γένει τῶν κακῶν του πράξεων. Φοβούμενος τὴν ζωὴν, σπεύδει πρὸς τὸν θάνατον, ἐκλαμβάνων αὐτὸν ὡς ἐκμηδένισιν καὶ ἀφάνειαν, μὴ ὑπολογίζων οὕτω τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμωρίαν καὶ μὴ ὑπολογίζων ἀκόμη ὅτι « ἡ ζωὴ εἶναι μεγάλη εὐθύνη καὶ ὅτι δὲν παίρνομεν τίποτε μαζί μας παρὰ μόνον τὸν ἑαυτὸν μας μετὰ τὸν θάνατον » (Κ. Κατσαρᾶ Ψυχικὴ καὶ Κοινωνικὴ Ὑγιεινὴ, σελ. 28).

Τὴν γνῶμην ὅτι ἡ αὐτοκτονία εἶναι δειλία ἐκφράζει καὶ ὁ Εὐριπίδης εἰς τὸ δράμα τοῦ Ἡρακλῆς μαινόμενος (1347), ὅπου λέγει :

« Τὰς συμφορὰς τοῦ βίου ὅστις οὐχ ὑφίσταται,
οὐδ' ἄνδρὸς ἂν δύναίτο ὑποστῆναι βέλος
ἐγκαρτερήσας θάνατον ».

Ὁ Κάντιος προσθέτει : « Ὁ ἄνθρωπος δὲν δικαιούται νὰ ἐξοντώσῃ τὴν προσωπικότητά του καὶ ὑφίσταται ἀντίφασιν, ἐὰν ὑποθέσῃ τις ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀπαλλαγῇ πάσης ὑποχρέωσης αὐτοκτονῶν. Καταλύων οὕτως ἐν τῷ ἰδίῳ προσώπῳ τὸ ὑποκείμενον τῆς ἠθικότητος, τὸ ἠθικόν ὄν, ὁ ἄνθρωπος πράττει τὸ καθ' ἑαυτὸν, ὅπως ἐξαφανισθῆ ἕκ τοῦ κόσμου αὐτῆ ἢ ἠθικότητος » (Τ. Βενέρη Στοιχεῖα Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς σ. 19).

Ἡμπορεῖ διὰ τὸν αὐτόχειρα ἡ ζωὴ νὰ ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀπόλαυσις, παραμένει ὅμως πάντοτε καθήκον. Διὸ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ Πολιτεία ἐτιμῶρει τὴν χεῖρα τοῦ αὐτόχειρος, τὴν ὁποῖαν ἀπέκοπτε καὶ ἔθαπτε χωριστὰ ἀπὸ τὸ λοιπὸν σῶμα (Αἰσχίνης κατὰ Κτησιφῶντος). Καὶ ὁ Πλάτων εἰς τοὺς Νόμους τοῦ νομοθετεῖ ὅτι οἱ αὐτόχειρες δεόν νὰ θάπτονται ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τῶν λοιπῶν θνητῶν. Τοῦτο γίνεται ἀκόμη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ φιλόσοφος Ἐπίκτητος λέγει : « Ἀνθρωποι, ἐκδέξασθε τὸν Θεόν. Ὅταν ἐκείνος σημήνῃ καὶ ἀπολύσῃ ὑμᾶς ταύτης τῆς ὑπηρεσίας, τότε ἀπολύεσθε πρὸς αὐτόν. Μείνατε, μὴ ἀλογίστως ἀπέλθῃτε » (Βιβλ. Α', θ' 16). Διότι κῦμα αὐτοκτονίας εἶχε προσβάλει τότε τοὺς ἀνθρώπους, ἀποτέλεσμα τῆς ὑλιστικῆς φιλοσοφίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τέλος ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει : « Ὁ βιαίῳ θανάτῳ καταλύων τὸ ζῆν ἐγκληματίας ἐστὶ καὶ βδελυρός. Νῦν δὲ ὁ Θεὸς τοὺς τοιοούτους κολάζει τῶν ἀνδροφόνων μᾶλλον, καὶ πάντες βδελυτόμεθα. Εἰ γὰρ ἐτέρους ἀνελεῖν οὐ καλόν, πολλῶ μᾶλλον ἑαυτὸν » (Migne τ. 61 σ. 618).

ὑτοθυσία. Αὐτοθυσία λέγεται ἡ θυσία τῆς **3** ἰδίας ζωῆς, χάριν τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀνώτερα τῆς ζωῆς ἀγαθὰ. Ἐλατήριον τῆς αὐτοθυσίας εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Οὕτως ἐδίδαξεν ὁ Κύριος : « Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ » (Ἰωάν. ΙΕ' 13). « Ὅθεν αὐτοθυσία καλεῖται τὸ θυσιάζειν ἑαυτὸν ἢ τὸ ἴδιον συμφέρον ἐξ ἀγάπης καὶ πρὸς ὄφελος τοῦ ἄλλου.

Βάσις τῆς αὐτοθυσίας εἶναι ἡ ἀρχή, ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι μὲν τὸ πρῶτον ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὄχι ὅμως καὶ τὸ πρῶτιστον. Ὑπάρχουν δηλ. καὶ ἄλλα ἀγαθὰ, ὅπως λέγει ὁ Γκαίτε, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνώτερα καὶ πολυτιμότερα τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου. Καὶ τοιαῦτα εἶναι τὰ ἀνώτερα ἰδανικά, ἡ οἰκογένεια,

ή πίστις, ή πατρις κ.τ.τ., τὰ ὁποῖα, ὅταν κινδυνεύουν, ἀπαιτοῦν τὴν θυσίαν καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, χάριν τοῦ συνόλου καὶ αὐτῶν. Τὸ ἄτομον δὲ τότε ὀφείλει — καὶ ἔχει καθήκον — νὰ προσφέρῃ τὴν ζωὴν του χάριν αὐτῶν καὶ νὰ θυσιάσῃ τὸ ἰδικόν του συμφέρον εἰς τὸ κοινόν, τὸ κοινωνικόν. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ἡ θυσία τῆς ἰδίας ζωῆς δὲν εἶναι παράβασις τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν ζωὴν, οὔτε αὐτοκτονία. Διότι ἐνταῦθα ἡ θυσία τῆς ζωῆς γίνεται χάριν ὑψηλοτέρων ἰδανικῶν, καὶ ὄχι ἀπὸ ἐγωισμὸν καὶ αὐθαιρεσίαν.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τῆς Πατρίδος μας ἔχομεν πολλὰ παραδείγματα αὐτοθυσίας, πού δὲν ἀποτελοῦν ἐπονείδιστον πρᾶξιν αὐτοκτονίας, ἀλλὰ ἔπαινον καὶ ὕμνον. Εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας ἔχομεν τὴν αὐτοθυσίαν τοῦ Κόδρου. Εἰς τὸ Μεσολόγγι καὶ τὸ Ζάλογγον ἔχομεν τὴν αὐτοθυσίαν τῶν ἠρώων τοῦ 1821. Εἰς τὴν Θρησκείαν δὲ καὶ τὴν Ἐπιστήμην ἀκόμη ἔχομεν τοὺς μάρτυρας. Ἔχομεν αὐτὸν τὸν Κύριον, ὅστις αὐτοθυσιάζεται διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἔτσι μέχρι σήμερον θυσιάζει ὁ στρατιώτης τὴν ζωὴν του κατὰ τὴν μάχην χάριν τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος. Θυσιάζει ὁ χριστιανὸς — καὶ ὁ ἐπιστήμων — τὴν ζωὴν του καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον εἰς τὸν βωμὸν τῆς Κοινωνίας, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πατρίδος. Καὶ ἡ θυσία αὕτη δὲν θεωρεῖται κατακριτέα, ἀλλὰ ἐπαινετὴ καὶ πρᾶξις ἠρωική.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει περὶ τῆς θυσίας τοῦ Κυρίου: «Τοῦτο φρονεῖτε ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τῷ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος· καὶ σχήματι εὐρεθείς ὡς ἄνθρωπος ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερέψωσε καὶ ἔχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσῃται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς» (Φιλ. Β' 5-11).

Καὶ ὁ Κύριος: «Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν (ζωὴν) αὐτοῦ τίθεισιν (θυσιάζει) ὑπὲρ τῶν προβάτων. Τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει καὶ ἀκολουθεῖ αὐτῷ, ὅτι οἶδασιν τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ καὶ γινώσκονται ὑπὸ τῶν ἐμῶν καὶ τὴν ψυχὴν μου τίθειμι ὑπὲρ τῶν προβάτων» (Ἰωάν. Ι' 1-15).

νοια και άξια τής υγείας. Τò καθήκον πρòς τήν 1
ζωήν συνεπάγεται και τò καθήκον πρòς τήν υγείαν.
Διότι χωρίς τήν υγείαν ή ζωή εΐναι βασανιστική
διὰ τὸν ἄνθρωπον. Εΐναι δὲ υγεία ή ἀρμονική λει-
τουργία ὄλων τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, σω-
ματικῶν, ψυχικῶν και πνευματικῶν. Καί εΐναι παρατηρημένον
ὅτι συνήθως μέσα εἰς σῶμα υγιές κατοικεῖ νοῦς υγιής, ή δὲ
ζωή τότε εΐναι εὐχάριστος και θελκτική και αἰσιόδοξος. "Ὡστε
τὸ υγιαίνειν ἀποβαίνει ή γενική εὐεξία τοῦ ἀνθρώπου, ή σω-
ματική, ή ψυχική, ή πνευματική. "Αρα ή υγεία εΐναι ἀγαθὸν
ἀνεκτίμητον, και μάλιστα «μέγιστον», ὅπως εΐπεν ὁ Σωκράτης,
ή προφύλαξις δὲ και ή διατήρησις αὐτῆς καθήκον
διὰ τὸν ἄνθρωπον.

Ἡ ἀξία τής υγείας διὰ τήν ζωήν εΐναι μέγιστη και ἀναντικατάστα-
τος. Διὰ τοῦτο ὁ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι ἐλάτρευον τήν Ἑγείαν ὡς θεάν,
θεωροῦντες αὐτήν θυγατέρα τοῦ Ἄσκληπιοῦ. Εἰς αὐτήν ἀναφέρεται και ὁ
ἕμνος τοῦ ποιητοῦ Ἀρίφρονος τοῦ Σικυωνίου, πού τελειώνει ὡς ἑξῆς :

« Μετὰ σεῖο, μάκαρ Ἑγεία, τέθαλε πάντα (1)
και λάμπει χαρίτων ἕαρ
σέθεν δὲ χωρίς οὐ τις εὐδαίμων ἔφν » (2).

Και ὁ Σιμωνίδης τὸ υγιαίνειν θεωρεῖ πρῶτιστον ἀγαθὸν και λέγει :

« Ἑγεία μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνατῶ,
δεύτερον δὲ φυάν καλὸν γενέσθαι... ».

Και ὁ Μένανδρος :

« Οὐκ ἔστιν υγείας κρείττον οὐδὲν ἐν βίῳ·
υγεία και νοῦς ἐσθλὰ τῷ βίῳ δύο ».

Και ή Σοφία Σειράχ (Α΄ 14-19) : « Κρεῖσσον ἰπρωχὸς υγιῆς και
ἰσχύων τῇ ἔξει ή πλούσιος μεμαστιγωμένος τὸ σῶμα αὐτοῦ .... Ἑγεία
και εὐεξία βέλτιον παντὸς χρυσοῦ και σῶμα εὐρωστον ή ὄλβος ἀμέτρη-
τος.... Οὐκ ἔστι πλοῦτος βελτίων υγείας σώματος και οὐκ ἔστιν εὐφρο-
σύνη ὑπὲρ χαρὰν καρδίας.... Κρεῖσσον θάνατος ὑπὲρ ζωήν πικρὰν ή ἀρρώ-
στημα ἔμμονον ».

1. Μαζί σου, ὦ εὐτυχημένη Ἑγεία, ὄλα θάλλουν....
2. Χωρίς ἐσένα δὲ κανεῖς δὲν εΐναι εὐδαίμων.

ὑγεία τῶν σωματικῶν δυνάμεων. Σωματικά δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι αἱ δυνάμεις, ποῦ προέρχονται ἀπὸ τοὺς μῦς καὶ τὰ νεῦρα αὐτοῦ. Εἶναι ἡ ἰσχύς τοῦ σώματός του. Καὶ τὴν ἰσχύν αὐτὴν ἔχει καθῆκον νὰ διατηρῆ ἀκμαίαν καὶ εἰς καλὴν κατάστασιν. Τοῦτο λέγεται εὐεξία τοῦ σώματος. Τὸ ἀντίθετον καλεῖται καχεξία. Μὲ τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος ἀσχολεῖται :

α') Ἡ Ὑγιεινή. Αὕτη εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς ὑγείας τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιτυγχάνει δὲ αὕτη τὸν σκοπὸν τῆς μὲ τὴν διαιτητικὴν, τὴν καθαριότητα καὶ τὴν γυμναστικὴν. Καὶ ἡ μὲν διαιτητικὴ κανονίζει τὴν δίσαιταν, ἥτοι τοὺς τρόπους τῆς ζωῆς καὶ τῆς τροφῆς, ἡ δὲ καθαριότης σκοπὸν ἔχει τὴν προφύλαξιν ἀπὸ τὰς ἀσθενείας, τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν καὶ τὴν εὐπρεπῆ παράστασιν, καὶ ἡ γυμναστικὴ περιλαμβάνει τὴν ἄσκησιν τοῦ σώματος. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἔδιδον μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν γυμναστικὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν λουτρῶν. Καὶ

β') Ἡ Θρησκεία. Αὕτη πάλιν συγκρατεῖ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, τῆς ὁποίας πολλάκις ἀποτελέσματα εἶναι αἱ ἀσθένειαι, κατὰ τὸ Ἰωάν. Ε' 14: «Ἴδε ὑγιῆς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε». Μεταχειρίζεται δὲ αὕτη ὡς μέσα τὴν ἐγκράτειαν, τὴν ἀγνείαν καὶ τὴν τάξιν εἰς τὴν ζωὴν. Καὶ ἡ μὲν ἐγκράτεια προφυλάσσει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ πᾶσαν κατάχρησιν τῶν σωματικῶν δυνάμεων, ἡ δὲ ἀγνεία κάμνει τὸν ἄνθρωπον ἀγνόν, δηλ. ἠθικῶς καθαρόν, καὶ ἅγιον, καὶ ἡ τάξις, τέλος, συνηθίζει αὐτὸν εἰς ὠρισμένας ἠθικὰς συνηθείας τῆς ζωῆς. Οὕτω τὸ σῶμα γίνεται ἐξυπηρετικὸν τοῦ πνεύματος. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ Ὑγιεινὴ καὶ Θρησκεία συναντῶνται πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐνα εἶδος ἐγκρατείας εἶναι καὶ ἡ νηστεία, τὴν ὁποίαν συνιστοῦν ὅλοι σχεδὸν αἱ θρησκείαι καὶ ἡ Χριστιανικὴ. Μὲ αὐτὴν ἀσκεῖται ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι ἐγκρατὴς ὡς πρὸς τὴν τροφήν, τὴν πολυφαγίαν, τὴν πολυποσίαν καὶ γενικώτερον ὡς πρὸς τὸ κακόν. Νὰ συγκρατῆ δηλαδὴ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀπὸ τὸν θυμὸν, τὴν ὀργὴν, τὰς ὀρμὰς, τὰς κακὰς τοῦ ἔξους κτλ. Διὰ τῆς νηστείας δὲ ὄντως τὸ σῶμα ἀνακουφίζεται — ὅπως τὸ κινδυνεῦον σκάφος, τὸ ὁποῖον ἀναγκάζεται νὰ ἀποβῆ εἰς τὴν ἀβαρίαν — γίνεται δηλ. ἐλαφρὸν καὶ εὐκόλον πρὸς πτήσιν πρὸς τὸν οὐρανόν.

νόν. Ἐνῶ ἡ παχυσαρκία τὸ καταντᾷ δυσκίνητον καὶ πραγματικὸν « ἄχθος ἀροῦρης » καθ' Ὁμηρον. Αὐτὴν τὴν σημασίαν ἔχει ἡ νηστεία εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἥτις τὴν ὀνομάζει « βασιλίδα τῶν ἀρετῶν » καὶ « πάνοπλον ἐγκράτειαν ».

Υγεία τῶν πνευματικῶν δυνάμεων. Πνευματικαὶ ³ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ νοῦς, ἡ νόησις, ἡ δύναμις τοῦ νοεῖν, ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κρίνειν, καὶ πᾶν ὅ,τι λέγομεν πνεῦμα αὐτοῦ. Καὶ τὴν δύναμιν αὐτὴν καθῆκον ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ διατηρῆ διαυγῆ καὶ καθαρὰν καὶ ἀμόλυντον. Τοῦτο λέγεται εὐεξία τοῦ πνεύματος. Καὶ μὲ αὐτὴν ἀσχολοῦνται:

α') Ὁ Πολιτισμὸς. Οὗτος χαρακτηρίζεται ὡς σύνολον ἀγαθῶν καὶ ἀξιῶν. Αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ ἐξυγιάνῃ τὸ πνεῦμα καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τοῦτο. Μέσα πρὸς τοῦτο μεταχειρίζεται τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς καλὰς τέχνας. Καὶ ἡ μὲν Ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἔρευνα καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας καὶ ἡ ἐξακρίβωσις τῶν κυρίων αἰτίων τῶν γεγονότων καὶ τῶν φαινομένων, ἡ δὲ Τέχνη εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀπομίμησις τοῦ φυσικοῦ καὶ ἡ ἀναπαράστασις τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ὡραίου. Καὶ

β') Ὁ Ἀνθρωπισμὸς. Οὗτος χαρακτηρίζεται ὡς ἡ καλλιέργεια τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἀξιῶν τοῦ Πολιτισμοῦ πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ ἀξιοποίησις τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ ἔχει σκοπὸν νὰ ἀνυψώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀξίαν ἠθικὴν καὶ πραγματικὴν, εἰς ὀντότητα δηλ. ἐξαιρετικὴν. Ὁ Ἀνθρωπισμὸς διαθέτει πρὸς τοῦτο μέσα τὴν ἕξαρσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας καὶ τὴν ἐν γένει ἀγωγὴν. Ἐξαίρει δηλ. οὗτος τὴν πραγματικότητα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι οὔτε μᾶζα οὔτε κοινὸν ζῶον, ἀλλ' εἶναι πρόσωπον καὶ ἀξία, ποῦ ἔχει προορισμὸν τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Φύσεως, διότι ἔχει δημιουργηθῆ « κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ », τοῦ μόνου κυριάρχου τοῦ Σύμπαντος. Ἡ δὲ ἀγωγή γίνεται μέσα εἰς τὴν οἰκογένειαν, εἰς τὸ σχολεῖον καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, μὲ τὰ ἑλληνικὰ καὶ χριστιανικὰ γράμματα, τὰ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπιστικά (Ἰωάν. Ι' 34 καὶ ψαλμ. 82, 59).

Τὴν ὑγείαν τοῦ πνεύματος ἀμαυρώνουν ἐνίοτε αἱ λεγόμεναι σκο-

τειναι ὄψεις τοῦ Πολιτισμοῦ. Διότι ἡ μὲν Ἐπιστήμη ἐνίοτε ὀδηγεῖ
τινας εἰς τὴν ὑπεροφίαν, ἡ ὁποία δὲν σέβεται τὰς ἄλλας ἀξίας καὶ τὰς
ἠθικὰς ἀρχάς, ἡ δὲ Τέχνη τακτικὰ ἐκτροχιάζεται εἰς αἰσχρὰς παραστά-
σεις, ποῦ διαφθείρουσιν τὸν ἄνθρωπον. Ὁ Πλάτων εἶπεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη,
ὅταν χωρισθῇ ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν λοιπὴν ἀρετὴν, κατανατᾷ
«πανουργία τις». Ἐντεῦθεν οἱ πόλεμοι καὶ ὅλαι αἱ πολεμικαὶ ἐφευ-
ρέσεις, αἵτινες ἀπεργάζονται τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν καταστροφὴν, πρὸς
βλάβην καὶ ὄχι πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνθρώπου (Πλάτωνος Μενέξενος).

Ἐπίσης καὶ ἡ ἀγωγή ἀποβαίνει πολλὰκις πρόξενος βλάβης εἰς
τὸν πλησίον, ὅταν εἶναι κακὴ, ὡς αἱ κακαὶ συναναστροφαί, ἡ ἀνάγνωσις
ἀνηθικῶν βιβλίων, ἡ παρακολούθησις σκανδαλιστικῶν θεαμάτων κ.τ.τ.

Ἑυγεία τῶν ψυχικῶν δυνάμεων. Ψυχικαὶ δυνάμεις ⁴
τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ βούλησις, ἡ ἐπιθυμία καὶ τὸ
συναίσθημα. Καὶ τὰς δυνάμεις αὐτὰς καθήκον ἔχει
ὁ ἄνθρωπος νὰ διατηρῇ ἀκμαίαις, πρὸς τὸ συμφέ-
ρον⁵ του. Τοῦτο λέγεται εὐεξία τῆς ψυ-
χῆς. Χαρακτηρίζεται δὲ ὡς σωφροσύνη καὶ μετριοφροσύνη
καὶ μὲ αὐτὴν ἀσχολεῖται:

α') Ἡ Ψυχιατρικὴ. Δηλ. ἡ Ὑγιεινὴ τῆς ψυχῆς ἢ ἡ
ἐπιστήμη τῆς υγείας τῆς ψυχῆς. Διότι, παραλλήλως πρὸς τὰ σω-
ματικὰ καὶ τὰ πνευματικὰ νοσήματα, ἔχομεν καὶ τὰ νοσήματα
τῆς ψυχῆς, τὰ ὁποῖα σπουδάζει ἡ Ψυχοπαθολογία. Μέσα αὐτῆς
εἶναι ἡ αἰσιοδοξία, ἡ ταπεινοφροσύνη καὶ ἡ ἀπάθεια. Ἡ Ψυ-
χιατρικὴ δηλ. καταπολεμεῖ τὴν ἀπαισιοδοξίαν, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ
εἰς τὴν μελαγχολίαν, ποῦ εἶναι φοβερὰ πάθησις τῆς ψυχῆς. Μὲ
τὴν ἀπάθειαν δὲ καταπολεμεῖ τὸν «πόλεμον τῶν νεύρων», ὅστις
ὀδηγεῖ εἰς διαφόρους καταστρεπτικὰς διὰ τὴν υγείαν «νευρώ-
σεις» καὶ τσακίζει κυριολεκτικῶς τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, κάμνει
δὲ τὸν ἄνθρωπον πραγματικὸν ράκος, ἔλεεινὸν καὶ ἀξιοθρή-
νητον. Καὶ τέλος μὲ τὴν μετριοφροσύνην συνηθίζει τὸν ἄνθρω-
πον νὰ μὴ φρονῇ καθ' ὑπερβολὴν «ὃ δεῖ φρονεῖν». Ὁ Χριστὸς
εἶπε: «Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι», τοῦτέστι τὸ φρόνημα,
τὴν ἔπαρσιν, δηλαδὴ οἱ ταπεινόφρονες (Ματθ. Ε' 3 καὶ Ρωμ.
ΙΒ' 3). Καὶ

β') Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ. Αὕτη προβάλλει δύο
μέσα διὰ τὴν υγείαν τῆς ψυχῆς: τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλ-
πίδα. Τὴν πίστιν εἰς τὸν πανάγαθον καὶ κατ' ἔσοχὴν φιλάν-

θρωπον Θεόν και τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν και τήν ἐλπίδα εἰς αὐτόν και τήν ἄπειρον αὐτοῦ εὐσπλαγχνίαν, ὅτι δηλ. ὁ Θεός προνοεῖ περὶ τοῦ κόσμου και μάλιστα περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἰατρός Μινσκόφσκυ λέγει: « Ἐν τῇ Ψυχιατρικῇ κυρίως ἀπαιτοῦνται πίστις και ἐνθουσιασμός και ἐλπίς » (Κ. Κατσαρᾶ Ψυχικὴ και Κοινωνικὴ Ὑγιεινὴ, σελ. 212).

Ψυχοπάθεια λέγεται ἡ πάθσις τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς και τῶν λειτουργιῶν αὐτῆς, ὅπως τῆς μνήμης, τῆς ἀντιλήψεως, τῆς βουλήσεως, τῆς κρίσεως, τῆς συναισθηματικότητος κτλ. Ψυχικά δὲ νοσήματα εἶναι αἱ διάφοροι ψυχονευρώσεις, ἧτοι ἡ ψύχωσις, ἡ μελαγχολία, τὸ παραλήρημα, ἡ μεγαλομανία, ἡ μανία, ἡ μανία καταδιώξεως, ἡ ἀπαισιοδοξία, ἡ ὑποχονδρία (παραξενιά), ἡ καχυποψία ἢ φιλυποψία, ἡ δυσφορία ἢ δυσθυμία, ἡ σχιζοφρένεια κτλ. Αἱ παθήσεις αὗται εἶναι κυρίως παθήσεις τοῦ νευρικοῦ συστήματος και δὲν ὀφείλονται εἰς ὀργανικὴν τινα βλάβην τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς. Πνευματικά δὲ νοσήματα εἶναι κυρίως ἡ ἐξάντλησις τοῦ πνεύματος (σταμάτημα τοῦ νοῦ), ἡ ἀπώλεια τῆς μνήμης, ἡ ἐξασθένσις τῆς βουλήσεως (ἀβουλία), ἡ ἠλιθιότης κ.τ.τ.

πνος - ἀσθένεια - θάνατος. Εἰς τὴν διατήρησιν 5 τῆς ὑγείας μεγάλως συμβάλλει ὁ ὕπνος. Οὗτος ἔχει δοθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς φάρμακον κατὰ τοῦ καμάτου τῆς ἡμέρας. Οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι τὸν ὠνόμαζον νήδυμον, δηλ. γλυκύν, και τὸν ἐθεωροῦσαν « λήθην τῶν κακῶν και ἀνάπαυσιν » (Πλούταρχος). Κατὰ τὴν Ὑγιεινὴν, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ κοιμᾶται τὸ 1/3 τῆς ζωῆς του, ἧτοι εἰς τὸ 24ωρον πρέπει νὰ κοιμᾶται 8 ὥρας κατὰ μέσον ὄρον.

Παρ' ὅλα ὁμως τὰ λεχθέντα, ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς τὴν ἀσθένειαν. Ἔρχεται δηλ. ὥρα, κατὰ τὴν ὁποίαν χάνει τὸ σθένος του ἢ τὴν ρώμην του ἢ τὰς δυνάμεις του — σωματικὰς, πνευματικὰς, ψυχικὰς — και γίνεται ἀσθενής, ἄρρωστος και ἀδύνατος. Ἡ κατάσταση αὐτὴ λέγεται ἀσθένεια. Ὁ χρόνος, αἱ παντοειδεῖς καταχρήσεις, ὁ ἄτακτος βίος, και μάλιστα ὁ ἀνήθικος και ἁμαρτωλός, και πολλάκις αἱ κληρονομικαὶ προδιαθέσεις φέρουν βλάβας εἰς τὸν ὀργανισμόν, ποὺ λέγονται ἀσθένεια.

Κατ' αὐτὰς ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ χάνῃ τὸ θάρρος του και τὴν πίστιν του πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ πρέπει νὰ προστρέχῃ μὲ

υπομονήν και ἐπιμονήν εἰς τὰς εὐχὰς τῆς Ἐκκλησίας και εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Ἱατρικῆς, κατὰ τὸ Ἰακ. Ε' 13, τὸ Ἰωάν. Ε' 14 και τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ.

Ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς δὲν ζῆ αἰωνίως. Ἐρχεται ὥρα, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀποθνήσκει. Ὁ χρόνος ἰδίως φέρει τὸ γῆρας και τὴν ἐξάντλησιν και τέλος τὸν θάνατον. Οὗτος εἶναι τὸ μοιραῖον ἐπακόλουθον τῆς ἐπιγείου ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, χαρακτηρίζεται δὲ ὑπὸ τῆς θρησκείας ὡς ὕπνος και ὡς προσωρινὸς χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα.

Ὅθεν και εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ χάνῃ τὸ θάρρος του, τὴν πίστιν του και τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν Θεόν. Διότι ὁ θάνατος εἶναι μία εὐεργετικὴ διάταξις τοῦ Δημιουργοῦ εἰς τὸν ἐκ τοῦ χρόνου κουρασμένον ἀνθρώπινον ὀργανισμόν και τὸ ζύπνημα εἰς μίαν νέαν ζωὴν, μακαριστὴν και εὐτυχῆ, διὰ τὸν ἀναμάρτητον και ἅγιον ἄνθρωπον (Ἰωάν. Ε' 24 και Α' Θεσ. Δ' 13). Τοιουτοτρόπως, εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ὁ ἄνθρωπος ἀποθνήσκει εὐχαριστημένος και τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀληθινὴν ἠ φυσικὴν εὐθανασίαν.

31. ΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΙΜΗΝ

νοια και ὀρισμὸς τῆς τιμῆς. Τὸ τρίτον κατὰ σειράν ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ τιμή, δηλ. ἡ ἠθικὴ ἀξία, ἡ ἐκτίμησις και ἡ ὑπόληψις, πού ἔχουν ἰδίως οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι εἰς τινά. Ὀνομάζεται και «καλὸν ὄνομα» και φήμη. Εἶναι δὲ ἡ τιμὴ ἡ εἰκὼν τοῦ ἰδικοῦ μας προσώπου εἰς τὴν κρίσιν εἴτε τὴν ἰδικὴν μας εἴτε τῶν ἄλλων. Καὶ ὅταν μὲν ἡ εἰκὼν αὕτη σχηματίζεται εἰς τὴν ἰδικὴν μας κρίσιν, ἡ τιμὴ λέγεται ἐσωτερικὴ. Εἶναι ἡ αὐτογνωσία ἢ ἡ αὐτοσυνείδησις ἢ τὸ «γνώθι σαυτὸν» τῶν ἀρχαίων. Ὅταν δὲ ἡ εἰκὼν αὕτη σχηματίζεται εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἄλλων, τότε ἡ τιμὴ λέγεται ἐξωτερικὴ. Εἶναι ἡ φήμη ἢ τὸ καλὸν ὄνομα.

Ἡ τιμὴ σχηματίζεται εἰς τὴν κρίσιν ἰδίως τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀπὸ αὐτὰς τὰς πράξεις μας. Ἀπὸ τὰς πράξεις μας δηλ. και τὴν συμπεριφορὰν μας ἢ τὴν διαγωγὴν μας ἐξαρτᾶται

ή αγαθή ή ή κακή εικών, ή όποία θα σχηματισθῆ κυρίως εις τήν κρίσιν τών άλλων ανθρώπων, ώσάν κάτοπτρον. Τό κάτοπτρον είναι ή κρίσις, — ιδική μας ή ξένη, — είδωλον δέ αί πράξεις μας. Ἐπό αὐτάς θα προέλθῃ ή τιμή.

Ἡ έσωτερική τιμή είναι πάντοτε ύποκειμενική. Διότι είναι δύσκολον ό άνθρωπος νά σχηματίσῃ άκριβῆ εικόνα έαυτοῦ, έπειδή παρασύρεται άπό πολλά ψυχολογικά αίτια και ιδίως άπό τόν έγωισμόν. Ἐνῶ ή έξωτερική τιμή, αὐτή δηλ. τήν όποίαν σχηματίζουν οί άλλοι δι' ήμάς, είναι άντικειμενική. Δηλ. είναι βγαλμένη άπ' αὐτάς τάς πράξεις μας.

ποδαιρέσεις τῆς τιμῆς. Ἡ τιμή ύποδαιρεῖται : 2

α') Εἰς τιμήν άτομικήν ή προσωπικήν, π. χ. άριστος έπιστήμων, ειλικρινῆς χαρακτήρ, εύγενῆς κύριος κ.τ.τ.

β') Εἰς τιμήν αξιώματος, π.χ. ύπουργός, καθηγητής, άρχιερεὺς κτλ.

γ') Εἰς τιμήν κοινωνικήν ή έπαγγελματικήν, π. χ. τίμιος έμπορος, εύσυνείδητος τεχνίτης, γενναίος στρατιώτης κτλ.

δ') Εἰς πολιτικήν τιμήν, όταν ή Πολιτεία άπονέμῃ τά διάφορα παράσημα, τάς διακρίσεις και τά εύεργετήματα. Αὐτή δέ (δηλ. ή Πολιτεία) και άφαιρεῖ ένίστε τήν τιμήν ή τά πολιτικά ταῦτα δικαιώματα (άτιμία πολιτική). Και

ε') Εἰς όμαδικήν τιμήν, όπως είναι ή οίκογενειακή τιμή, ή σχολική τιμή, ή έθνική τιμή κτλ.

ξία τῆς τιμῆς. Ἡ τιμή είναι πολυτιμότατον άγα- 3

θόν. Χωρίς αὐτήν πολλάκις ή ζωή στερεῖται ήθικοῦ περιεχομένου και γίνεται προβληματική. Είναι όρος άπαραίτητος διά τό «εὖ είναι» τοῦ κοινωνικοῦ ανθρώπου. Είναι κίνητρον πρὸς τήν εργασία, τήν πρόοδον και τά μεγάλα έργα, όπως π. χ. έλεγεν ό Θεμιστοκλῆς : « Οὐκ έἴ με καθεύδειν τό τοῦ Μιλτιάδου τρόπαιον ». (Ἰδε και Ἰωάν. ΙΒ' 43). Είναι δέ ή τιμή και χαλινός, ό όποῖος συγκρατεῖ τόν άνθρωπον άπό τό κακόν και τόν οδηγεί μονίμως εις τήν άρετήν.

* Περὶ τῆς ἀξίας τῆς τιμῆς λέγει ἡ Ἁγία Γραφή τὰ ἑξῆς : « Αἰρετώτερον ὄνομα καλὸν ἢ πλοῦτος πολὺς » (Παροιμ. ΙΒ΄ 30) καὶ « φρόντισον περὶ ὀνόματος καλοῦ· αὐτὸ γάρ σοι διαμένει ἢ χίλιοι θησαυροὶ χρυσοῦ » (Σοφ. Σειρ. ΜΑ΄ 12). Καὶ ὁ λαὸς μας : « Ἡ τιμὴ τιμὴ δὲν ἔχει καὶ χαρὰ στον ποῦ τὴν ἔχει ».

Καὶ ὁ Πλάτων λέγει : « Θεῖόν ποῦ ἀγαθὸν ἢ τιμὴ » (Νόμ. Α΄ 271). Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης : « Μέγιστον ἀγαθὸν ἢ τιμὴ » (Ἠθ. Νικ. Δ΄ γ΄ 10). Καὶ « τῆς ἀρετῆς ἄθλον ἢ τιμὴ » (αὐτ. Δ΄ γ΄ 15). Ἡ τιμὴ, λέγει ποῦ σοφός τις, εἶναι ἀκτινοβολία φωτός, τὸ ὁποῖον περιβάλλει πάντα ἔντιμον. Ἡ ἐκτίμησις τῶν ἄλλων εἶναι δι' ἡμᾶς πραγματικὴ πηγὴ χαρᾶς, εἶναι πλοῦτος ἀδαπάνητος. Τὸ καλὸν ὄνομα δημιουργεῖ εἰς τὸν ἔντιμον ἄνθρωπον τὸ μέλλον του. Ὁ ἔμπορος, ἐὰν χρεοκοπήσῃ, δὲν χάνεται, χάνεται ὅμως ἐὰν δυσφημηθῇ. Τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὸν διδάσκαλον καὶ διὰ τὸν ἱερέα, ὅταν δυσφημηθοῦν. Χάνουν τὸ κύρος των καὶ τὴν πίστιν των, τὴν ἐμπιστοσύνην, μὲ τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ περιβάλλονται. Τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὸν νέον καὶ διὰ τὴν νεάνίδα. Ἔχουν ὅλοι ἀνάγκην τῆς καλῆς φήμης, τῆς τιμῆς. Δι' ὃ δὲν πρέπει νὰ παίζῃ τις καὶ χάριν ἐφημέρων ἀγαθῶν καὶ παραχρήμα ἡδονῶν νὰ διακυβεύῃ τὸ πολυτιμότερον ἀγαθόν, τὴν τιμὴν.

φιλοτιμία ἢ τὸ φιλότιμον. Ἡ φιλοτιμία, τὸ νὰ εἶ- 4
μεθα δηλ. φίλοι τῆς τιμῆς καὶ νὰ ἀγαπῶμεν καὶ
νὰ ἐπιδιώκωμεν αὐτήν, εἶναι τὸ γενικὸν καθῆκον
τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν τιμὴν. Αὕτη περιλαμβάνει
δύο στοιχεῖα :

α΄) Τὴν ἀξιοπρέπειαν, ἢ ὁποῖα λέγεται καὶ ἀλη-
θῆς ὑπερηφάνεια. Αὕτη συνοδεύεται ἀπὸ τὰ καλὰ ἔργα, τὰ
ὁποῖα ἀκολουθεῖ αὐτομάτως ἢ τιμῆ, ὅπως ἡ σκιά τὸ σῶμα. Καὶ

β΄) Τὴν μετριοφροσύνην, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ με-
τριόφρων ἄνθρωπος ἔχει συναίσθησιν τῆς ἰδίας ἰκανότητος, ἀλ-
λὰ καὶ τῶν ἰδίων ἐλλείψεων, τῆς ἀρετῆς του, ἀλλὰ καὶ τῶν
ἐλαττωμάτων του.

Ἄκρα τῆς ἀξιοπροπέρας εἶναι ἡ κενοδοξία καὶ ἡ ματαιο-
δοξία. Κενόδοξος μὲν λέγεται, ὅστις θέλει νὰ τιμᾶται διὰ με-
γάλα ἀλλ' ἀνύπαρκτα ἔργα, ματαιόδοξος δὲ ὅστις ἐπιδεικνύε-
ται διὰ μικρὰ (μάταια) πράγματα.

Τῆς δὲ μετριοφροσύνης ἄκρα εἶναι ἡ ἔπαρσις ἢ ἀλαζονεῖα
καὶ ἡ μικροψυχία. Ἦτοι ἀλαζῶν λέγεται ὁ ἔχων πλήρη, πλήν

ψευδῆ, πεποιθήσιν εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ περιφρονῶν τοὺς ἄλλους, μικρόψυχος δὲ ὁ ὑποτιμῶν τὰς δυνάμεις του καὶ μὴ τολμῶν τι τὸ μέγα.

κδηλώσεις τῆς φιλοτιμίας. Ἐκδηλώσεις τῆς φιλοτιμίας εἶναι: 5

α') Ἡ αἰδώς, δηλ. ἡ ἐντροπή, καὶ ἀντίθετον αὐτῆς ἡ ἀναίδεια. Ὁ φιλότιμος ἄνθρωπος, καὶ μάλιστα ὁ νέος, πρέπει νὰ αισθάνεται τὸ αἴσθημα τῆς ἐντροπῆς διὰ τὰς τυχόν κακὰς πράξεις του. « Πᾶς ἐρευθριῶν χρηστός », ἔλεγεν ὁ Μένανδρος καὶ « Ὅστις οὐτ' ἐρευθριῶν οἶδε οὔτε δεδιέναι, τὰ πρῶτα πάσης τῆς ἀναιδείας φέρει » ἔλεγεν ὁ Δίφιλος. Ὡραία εἶναι καὶ ἡ συμβουλή τοῦ Δημοκρίτου πρὸς τοὺς νέους: « Καὶ μόνος σου ἀκόμη ἂν εἶσαι, οὐδὲν τὸ ταπεινὸν νὰ πρῶτης ἢ νὰ λέγῃς. Μάθε νὰ ἐντρέπῃσαι περισσώτερον τὸν ἑαυτὸν σου παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους » (Νεκταρίου Κεφαλᾶ Λογίων Ἐθναύρισμα, τ. 1-2 καὶ παρὰ Στοβ. 31.5 καὶ 32.2). Καὶ

β') Ὁ δισταγμός. Ἀντίθετον αὐτοῦ εἶναι τὸ θράσος.

Εὐνόητον ὅτι χρειάζεται μεγάλη προσοχή, ἵνα μὴ ἡ φιλοτιμία κατανήσῃ φιλοδοξία, δηλ. βία ἐπιδίωξις τῆς τιμῆς παρὰ τῶν ἄλλων διὰ πράξεις ἀναξίας τιμῆς.

32. ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΙΣ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ

ννοία. Τὴν τιμὴν μας, ὅταν αὕτη προσβάλλεται, 1 ὀφείλομεν νὰ ὑπερασπιζώμεν, ὅπως βέβαια καὶ τὴν ζωὴν μας. Διότι, ἂν ἡ ζωὴ ἀποτελεῖ τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ἢ τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ, ἡ τιμὴ συγκροτεῖ τὸ εὖ εἶναι αὐτοῦ καὶ ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως. Ἡ ὑπεράσπισις τῆς τιμῆς δὲν εἶναι μόνον καθῆκον διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ δικαίωμα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς νομικῆς πλευρᾶς. Πλὴν ὅμως ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις τινές, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος, καὶ μάλιστα ὁ χριστιανός, ὀφείλει νὰ παραιτηθῆται τοῦ δικαίωματος αὐτοῦ. Αἱ περιπτώσεις δὲ αὗται εἶναι:

α') Ὅταν ἡ τιμὴ τινος εἶναι ἐξησφαλισμένη εἰς τὴν Κοινω-

νίαν και δέν κινδυνεύη, παρά τήν γενομένην αὐτῷ προσβολήν.

β') "Όταν ἡ προσβολή γίνεται παρά φαύλων ἀνθρώπων, π. χ. συκοφαντῶν, κακῶν, μοχθηρῶν, φλυάρων κ.τ.τ. Καί

γ') "Όταν ἡ προσβολή γίνεται μέ τόν σκοπόν νά ἀναμειχθῆ ὁ προσβαλλόμενος εἰς ἀγῶνας και νά τεθῆ εἰς τὸ αὐτὸ ἠθικόν ἐπίπεδον μέ τόν προσβάλλοντα.

Εἰς τὰς περιστάσεις αὐτάς ἔχομεν παράδειγμα πρὸς μίμησιν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν και τοὺς Ἅγίους αὐτοῦ. Ὁ Κύριος ἠτιμᾶσθη και ἐξηυτελίσθη ὑπὸ τῶν σταυρωτῶν του. Καί ὅμως ὡς ἀμνησικάκος ἔλεγε: «Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς...» (Λουκ. ΚΓ' 34).

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει: «Ἀδελφοί, ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ὁ Θεὸς ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους, ὅτι θέατρον τῷ κόσμῳ ἐγεννήθημεν και ἀγγέλοις και ἀνθρώποις. Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί. Ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι. Ἄρχι τῆς ὥρας και πεινώμεν και διψῶμεν και γυμνητεύομεν και κολαφιζόμεθα και ἀστατοῦμεν και κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν. Λοιδωρούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, δυσφημούμενοι πικρακαλοῦμεν. Ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγεννήθημεν, πάντων περίφημα ἕως ἄρτι» (Α' Κορ. Δ' 9-15).

Καί ὁ συγγραφεὺς τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς γράφει ὅτι οἱ χριστιανοὶ «ἀγαπῶσι πάντας και ὑπὸ πάντων διώκονται, ἀγνοοῦνται και κατακρίνονται, θανατοῦνται και ζωοποιοῦνται, πτωχεύουσι και πλουτίζουσι πολλούς. Πάντων ὑστεροῦνται και ἐν ταῖς ἀτιμίαις δοξάζονται. Βλασημοῦνται και δικαιοῦνται, λοιδοροῦνται και εὐλογοῦσιν, ὑβρίζονται και τιμῶσιν, ἀγαθοποιοῦντες ὡς κακοὶ κολάζονται...» (Κεφ. Α').

βρις και συκοφαντία. Ὑβρις εἶναι ὁ διὰ λόγων 2 προφορικῶν ἢ γραπτῶν και ὁ δι' ἔργων ἐξευτελισμὸς τοῦ πλησίον, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δυσφημῆσεως αὐτοῦ. Ὑβριστῆς δηλ. εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὅποῖος προσβάλλει τὴν τιμὴν τοῦ πλησίον, μέ τὸ νά τὸν ἀποκαλῆ δημοσίᾳ π. χ. ψεύστην ἢ κλέπτην, ἄδικον και δειλόν, κακοῆθη και ἀνήθικον κ.τ.τ. Ἡ καλὴ χριστιανικὴ και κοινωνικὴ ἀγωγή δὲν ἐπιτρέπουν τὴν συμπεριφορὰν αὐτήν, και ὅταν ἀκόμη αἱ ὑβρεῖς ἀναφέρονται εἰς γεγονότα.

Ἡ συκοφαντία εἶναι ψευδῆς κατηγορία, πού ἀποδίδεται εἰς τὸν πλησίον, μέ τὸν σκοπὸν τῆς δυσφημῆσεως αὐτοῦ.

Ἄν δὲ ἡ ὕβρις εἶναι κακὸν καὶ δὲν ἐπιτρέπεται ὑπὸ τῆς Ἠθικῆς, πολὺ περισσότερον ἢ συκοφαντία εἶναι αἴσχιον καὶ πράξις κατακριτέα. Ὁ Νόμος— ἠθικὸς καὶ πολιτικὸς — τιμωρεῖ τὸν συκοφάντην.

Ἡ συκοφαντία εἶναι κακὴ πληγὴ τῆς Κοινωνίας. Ὁ Θεόφραστος, ἐρωτηθεὶς « τίνα τὰ ὀμότερα τῶν θηρίων », ἀπήντησεν : « Ἐν μὲν τοῖς ὄρεσιν ἄρκτοι καὶ λέοντες, ἐν δὲ ταῖς πόλεσι τελῶναι καὶ συκοφάνται » (Στοβαῖος).

Μέσα ὑπερασπίσεως τῆς τιμῆς. Μέσα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς προσβαλλομένης τιμῆς παρέχει ἡ Ἠθικὴ τὰ ὑπὸ τῆς Πολιτείας τοιαῦτα, ἥτοι τὴν καταγγελίαν εἰς τὰς Ἀρχάς καὶ τὴν προσφυγὴν εἰς τὴν Δικαιοσύνην. Αὐτὰ εἶναι τὰ νόμιμα μέσα τῆς ὑπερασπίσεως τῆς τιμῆς, ὅταν αὕτη βέβαια προσβάλλεται. 3

Ἡ καταγγελία εἰς τὰς Ἀρχάς εἶναι τὸ δικαίωμα, τὸ ὁποῖον παρέχει ὁ Νόμος πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς τιμῆς. Αὕτη πρέπει νὰ γίνεται μετὰ προσοχῆς. Εἶναι δὲ καθήκον πρὸς τὸν πλησίον ἡ καταγγελία καὶ ἡ μαρτυρία, διότι ὁ γνωρίζων καὶ μὴ καταγγέλλων ἢ μαρτυρῶν διαπραχθὲν ἀνοσιούργημα εἶναι συνένοχος ἐνώπιον τοῦ ἠθικοῦ καὶ πολιτικοῦ πολλὰκις νόμου.

Κατὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς τιμῆς ἀπαγορεύεται ὡς πράξις ἀντιχριστιανικὴ ἡ αὐτοδικία, δηλ. τὸ νὰ ζητή τις νὰ λάβῃ τὸ δίκαιον μὲ τὸ χερί του. Αὕτη ἀπαγορεύεται καὶ ὑπὸ τῆς Ἠθικῆς καὶ ὑπὸ τῆς Πολιτείας.

Μονομαχία. Αὐτοδικία εἶναι καὶ ἡ μονομαχία, δηλ. ἡ μάχη μὲ ἓνα ἀντίπαλον, εἰς ὄρισμένον χρόνον καὶ τόπον, πρὸς ἱκανοποίησιν προσβολῆς συμβάσης ἢ νομισθείσης. 4

Ἡ μονομαχία εἶναι λείψανον τῶν παλαιῶν χρόνων καὶ μάλιστα τοῦ μεσαίωνος. Συνδέεται δὲ μὲ τὴν ζωὴν τῶν ἵπποτων καὶ βασιζέται εἰς τὰς περὶ τιμῆς ἀντιλήψεις τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἠθικὸν ἔρεισμα τῆς μονομαχίας εἶναι ἡ πίστις ὅτι ὁ Θεὸς κατ' αὐτὴν ἐκφέρει τὴν δικαίαν αὐτοῦ κρίσιν. Τοῦτο λέγεται θεοδικία, ὅτι δηλ. κατ' αὐτὴν δικάζει ὁ Θεός, ὅστις τι-

μωρεῖ τὸν ἀδικήσαντα καὶ δὲν ἐπιτρέπει νὰ πάθῃ ὁ ἀδικηθεὶς.

Ἡ Χριστιανικὴ ὁμῶς Ἠθικὴ θεωρεῖ τὴν μονομαχίαν ὡς αὐτοδικίαν καὶ δὲν τὴν ἐπιτρέπει. Ὁμοίως δὲν τὴν ἐπιτρέπουν καὶ αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι ὄλων σχεδὸν τῶν Κρατῶν. Διότι τὴν θεωροῦν ὡς ἔγκλημα στυγερόν. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ μάλιστα θεωρεῖ τὸν μὲν ἐπιζῶντα ὡς φονέα, τὸν δὲ φονευόμενον ὡς αὐτοκτονοῦντα. Ἐπειτα ἡ μονομαχία δὲν ἀποκαθιστᾷ τὸ προσβληθὲν δίκαιον πάντοτε, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν συμβαίνει πολλάκις νὰ φονευθῇ ὁ ἀδικηθεὶς. Διότι τὸ τοιοῦτον εἶναι ζήτημα ἐξασκήσεως εἰς τὰ ὄπλα.

Διαφέρει ἡ μονομαχία εἰς τὴ Ἱστορίαν, π. χ. τοῦ Δαβὶδ μετὰ τοῦ Γολιάθ, τοῦ Ἀχιλλέως μετὰ τοῦ Ἑκτορος κ.τ.τ. Διότι ἐκεῖ ἡ μονομαχία δὲν γίνεται διὰ προσβληθεῖσαν τιμὴν ἀτόμου, ἀλλὰ τῆς πατρίδος. Τοιαῦται δὲ μονομαχίαι ἐσουηθίζοντο κατὰ τὴν ἡρωικὴν ἐποχὴν.

33. ΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑΝ

Εννοία καὶ ὀρισμὸς τῆς ἐργασίας. Τέταρτον κατὰ 1
σειρὰν ἀγαθῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ ἐργασία, δηλ. ἡ σωματικὴ ἢ διανοητικὴ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς. Ἡ ἐργασία ὀρίζεται ὡς ἡ μεμετρημένη καὶ λογικὴ χρῆσις τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων πρὸς παραγωγὴν ἔργου τινός. Καθ' ὅσον δὲ αἱ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σωματικαὶ καὶ πνευματικαί, ἡ ἐργασία διαιρεῖται εἰς σωματικὴν καὶ εἰς πνευματικὴν. Σκοπὸς τῆς ἐργασίας εἶναι ὁ πορισμὸς τῶν μέσων τῆς ζωῆς, ὁ ὁποῖος γίνεται μὲ ἰδρωτὰ, ὅπως λέγει καὶ ὁ Ἐπίχαρμος: «τῶν πόνων πολοῦσιν ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ οἱ θεοὶ» (Ξενοφ. Ἄπομν. Β' α' 20) καὶ ἡ προαγωγή τοῦ Πολιτισμοῦ.

Αἰρέσεις τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐργασία, κατὰ τὰ ἀνω- 2
τέρω, διακρίνεται.
α') Εἰς σωματικὴν ἢ μυϊκὴν. Αὕτη διεξάγεται μὲ τὰς σωματικὰς (μυϊκὰς) κυρίως δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι αἱ διάφοροι τέχναι. Αὐτὰς πάλιν τὰς ὑποδιαιροῦμεν εἰς χειρωνακτικὰς τέχναις (ξυ-

λουργική, σιδηρουργία, γεωργία κτλ.) και εις τὰς καλὰς τέχνας (Ζωγραφική, Γλυπτική κτλ.).

β') Εἰς πνευματικὴν ἢ διανοητικὴν. Αὕτη γίνεται κυρίως διὰ τοῦ πνεύματος, χωρὶς δηλ. τὴν προσπάθειαν τῶν μυϊκῶν δυνάμεων τοῦ σώματος (χειρῶν, ποδῶν κτλ.). Εἶναι τὸ ἐμπόριον, αἱ ἐπιστῆμαι (Ἰατρική, Νομική, Παιδαγωγική κλπ.). Καὶ

γ') Εἰς ψυχικὴν. Τὸ νὰ ἐργάζεται τις δηλ. ψυχικῶς ἢ χάρις τῆς ψυχῆς του, ὅπως συνήθως λέγεται, χωρὶς κέρδος ἢ ὠφέλειαν ἀτομικὴν. Τὸ νὰ ἐργάζεται τις π. χ. τὸ ἀγαθὸν ἐν τῷ ἀμπελῶνι τοῦ Κυρίου, ἢ ἐθελοντικὴ ἐργασία εἰς φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, ἢ ἐξυπηρέτησις ἀσθενῶν, τραυματιῶν, φυλακισμένων κ. τ. τ.

αρακτηρισμοὶ τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐργασία εἶναι ³ θεσμὸς θρησκευτικὸς, φυσικὸς καὶ κοινωνικὸς. Διὸ αὕτη εἶναι :

α') Ἄγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὡς τοιοῦτον δὲ μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, πρὸ τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων εἰς τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα. « Καὶ ἔλαβεν ὁ Θεός, λέγει, τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν » (Γεν. Β'). Εἶχε δοθῆ δηλ. εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ ἐργασία ὡς εὐχάριστος ἐνασχόλησις καὶ ὡς εὐλογία τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀγαθὸν ἀναπόσπαστον τῆς εὐτυχίας καὶ μακαριότητος τῶν πρώτων ἀνθρώπων. Μετὰ τὸ προπατορικὸν ὁμως ἀμάρτημα ἔλαβεν ἡ ἐργασία τὸν χαρακτῆρα τοῦ μόχθου καὶ τοῦ καθήκοντος. Ἄλλὰ καὶ ὡς καθήκον ἡ ἐργασία εἶναι μέγιστον ἀγαθόν. Διότι δι' αὐτῆς ἐκδηλώνεται ἡ ζωὴ γενικῶς διὰ τῆς ἐνεργείας. Αὐτὸ δὲ σημαίνει καὶ ἡ λέξις: ἐργασία = ἐνεργεια (ἔργον, ρῆμα ἔργω καὶ ἔρδω = ἐργάζομαι, ἐργασία ἐν ἔργῳ = ἐνεργῶ, ἐνεργεια). Ὡστε ζῆν σημαίνει ἐνεργεῖν, ἐργάζεσθαι καὶ παράγειν ἔργα.

β') Προνόμιον εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ μόνον, ὄχι δηλ. καὶ εἰς τὰ ζῷα. Διότι οὗτος καὶ μόνον κατασκευάζει διὰ τῆς ἐργασίας ἔργα, καὶ μάλιστα ἔργα θαυμαστά, ὅπως π. χ. τὸν

Παρθενώνα, την Ἰλιάδα, τὸ ραδιόφωνον κ.τ.τ. Οὕτως ἡ ἐργασία ἀπεδείχθη ἡ πηγή τῆς εὐτυχίας, τῆς χρηστότητος καὶ τῆς προόδου. Ἐν δὲ κατόπιν ἐπεβλήθη εἰς τὸν ἄνθρωπον αὕτη ὡς ποινή ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (« ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου », Γεν. Γ' 19), δὲν ἔχασεν ὁμως τὴν ἀρχικὴν τῆς σημασίαν καὶ ἀπεδείχθη ἡ πηγή τῆς εὐλογίας. Καὶ

γ') Κ α θ ἦ κ ο ν. Ἡ ἐργασία εἶναι καὶ καθῆκον εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ὑποχρέωσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὴν Κοινωνίαν καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν του. Διότι διὰ τῆς ἐργασίας ἀναδεικνύεται ὁ ἄνθρωπος εἰς προσωπικότητα καὶ διὰ τῆς ἐργασίας προάγεται καὶ τελειοποιεῖται ἡ Κοινωνία. Διὸ τὴν ἐργασίαν συνιστᾷ ὡς καθῆκον καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τὴν γνωστὴν παραβολὴν τῶν ταλάντων (Μαθ. ΚΕ' 14 - 30). Εἰς τὴν τετάρτην ἐντολὴν ὁ Θεὸς διατάσσει: « ἕξ ἡμέρας ἐργᾶ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου ». Τὸ « ἐ ρ γ ᾶ » δὲ εἶναι β' πρόσ. μέλλοντος ὀριστικῆς τοῦ ρήμ. ἐργάζομαι καὶ ἔχει ἐνταῦθα σημασίαν ἐντόνου προστακτικῆς. Ἐπὶ ἕξ ἡμέρας θὰ ἐργάζεσαι, εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ ἐργάζεσαι. Ὅθεν ὁ ὀκνηρὸς ἄνθρωπος εἶναι παραβάτης τῆς τετάρτης ἐντολῆς.

Φιλεργία. Τὸ γενικὸν καθῆκον πρὸς τὴν ἐργασίαν 4
εἶναι ἡ φιλεργία, τοῦτέστιν ἡ διαρκὴς φιλία καὶ
τάσις πρὸς τὴν ἐργασίαν. Ἐχομεν δὲ καθῆκον νὰ
εἴμεθα φίλοι τῆς ἐργασίας, διότι τοῦτο μᾶς ἐπιβάλλει,
ὡς εἶδομεν, καὶ ἡ τετάρτη ἐντολή, ἀλλὰ καὶ ὁ
Κύριος, ὅταν λέγῃ « ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ
ἐργάζομαι » (Ἰωάν. Ε' 15), ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, καὶ αὐτὸς ἐργαζόμενος
τὴν τέχνην τοῦ σκηνοποιοῦ καὶ ἐξ αὐτῆς ἀποζῶν, ἔγραφε
πρὸς τοὺς ποτὲ ραθυμήσαντας Θεσσαλονικεῖς: « ὁ μὴ ἐργαζόμενος
μηδὲ ἐσθιέτω » (Β' Θεσσ. Γ' 10). Ἰδιότης τῆς φιλεργίας
εἶναι ἡ φιλιοπονία.

Ἄντιθετος ὄψις τῆς φιλεργίας εἶναι ἡ ἀργία, δηλ. τὸ νὰ
θέλῃ νὰ παραμένῃ τις ἀργός, νὰ μὴ ἐργάζεται, καίτοι ὑπάρχει
δι' αὐτὸν ἐργασία. Διότι, ὅταν ἐπιθυμῇ τις νὰ ἐργασθῇ, ἀλλὰ
δὲν ὑπάρχει ἐργασία, τότε λέγεται ἀνεργία. Τὸ ἀπέχεσθαι
ἀπὸ τῆς ἐργασίας λέγεται ἀπεργία.

Ἡ ἀργία εἶναι φοβερὰ πληγὴ τῆς Κοινωνίας. Οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἔλεγον «μ η τ έ ρ α π ά σ η ς κ α κ ί α ς». Εἶναι ἡ παγὶς τῆς ἀμαρτίας (Κάτων). Διότι ἡ ἀργία συνήθως εἶναι ἡ αἰτία τῆς πτωχείας, ὁ κακὸς σύμβουλος τοῦ πτωχοῦ καὶ τοῦ πλουσίου, ὅπως λέγει ἡ Ἁγία Γραφή μὲ γνωμικὸν ἀόριστον «Πολλὴν κακίαν ἐδίδαξεν ἡ ἀργία» (Σοφ. Σειρ. ΛΓ' 29). Εἶναι ἡ μήτηρ τῆς κακίας καὶ ἡ πηγὴ πάσης ἀμαρτίας. Διὰ τοῦτο ἔθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς ὄνειδος ἡ ἀργία (Ἡσίοδος). Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅποιαν σημασίαν ἔδιδεν ὁ Ἄρειος Πάγος εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας εἰς τὴν ἀργίαν τῶν πολιτῶν του, καὶ ἰδίως τῶν νέων.

Ἰδιότης τῆς ἀργίας εἶναι ἡ ὀκνηρία. Αὕτη παρομοιάζεται μὲ τὴν σκωρίαν, ἡ ὅποια φθείρει περισσότερο ἢ ἡ ἐργασία λέγεται καὶ φ υ γ ο π ο ν ί α.

Εἰς τὴν ἀρχαιότητα παράδειγμα φιλοπονίας ἔχομεν τὸν φρεάντην Κλεάνθη. Ὡραῖα δὲ εἶναι τὰ λόγια τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος περὶ τῆς φιλεργίας (Παρ. ΣΤ' 6) :

«Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρέ,
καὶ ζήλωσον ἰδῶν τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ
καὶ γενοῦ ἐκείνου σοφώτερος.
Ἡ πορευθήτη πρὸς τὴν μέλισσαν
καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστίν,
τὴν τε ἐργασίαν ὡς σεμνὴν ποιεῖται.
Ἔως τίνος, ὃ ὀκνηρέ, κατὰκεισαι ;
Πότε δὲ ἐξ ὕπνου ἐγερθήσῃ ;
Ὀλίγον μὲν ὕπνοις, ὀλίγον δὲ κάθησαι,
μικρὸν δὲ νυστάξεις, καὶ ἐναγκαλίξῃ χερσὶ στήθῃ.
Εἶτα ἐμπαράγινεται σοι ἡ πενία,
καὶ ἡ ἔνδεια ὡς ἀγαθὸς δρομεὺς (ἔρχεται)... ».

Ἡ ἐργασία τὰ πάντα εὐκολύνει, ἡ δὲ ἀργία τὰ πάντα δυσκολεύει. Ἡ φιλοπονία πληρῶνει τὰ χρέη, ἡ δὲ ἀργία τὰ πολλαπλασιάζει. Ἡ ἐργασία τῶν χειρῶν δὲν ἐξευτιλίξει, δὲν ταπεινώνει τὸν ἄνθρωπον, παρὰ μόνον ἡ ἀργία. Εἶσαι εὐλογημένη, ὃ ἐργασία, κατηραμένη δὲ ἐστὶ ἀργία καὶ φυγοπονία. Ἡ ἐργασία εἶναι ὁ νόμος τῆς ὑπάρξεώς μας, ὁ κλῆρος μας, ὁ μοχλὸς ὁ κινῶν πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἄτομα καὶ κοινωνίαν. Εἶναι ἴσως φορτίον βαρὺ, εἶναι ὁμως συγχρόνως τιμὴ καὶ δόξα. Χωρὶς ἐργασίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ τίποτε. Πᾶν ὄ,τι μέγα καὶ καλόν, προῆλθεν ἐκ τῆς ἐργασίας. Καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς εἶναι προῖον τῆς ἐργασίας. Καὶ ἡ ἐργασία εἶναι πολιτισμὸς. (Α. Μηλιαράκη Ὁ Χαρακτήρ, σελ. 31. Ἔκδοσις Συλλόγου Ὠφελίμων Βιβλίων).

Καθαγιασμός τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐργασία εἰς τὴν 1
πρὸ Χριστοῦ ἐποχὴν, ἰδίως ἡ χειρονακτικὴ, ἐθεω-
ρεῖτο ἔργον τῶν δούλων, οἱ ὅποιοι ἀναγκαστικῶς
εἰργάζοντο εἰς τὰ κτήματα τοῦ κυρίου συνεχῶς καὶ
ἀμισθί. Οὕτως ὥστε ἡ ὑπηρεσία των ὑπὸ τοὺς κυ-
ρίους, δηλ. ἡ δ ο υ λ ε ί α, νὰ εἶναι συνεχῆς ἐργασία. Ἐντεῦ-
θεν καὶ ἡ νεωτέρα λέξις «δουλεία», ποὺ σημαίνει τὴν ἐργασίαν.

Τὴν δουλείαν ὅμως κατήργησεν ἡ Χριστιανικὴ Ἐθρσκειά
(Γαλ. Γ' 28), ὡς γνωστόν, καθηγίασε δὲ τὴν ἐργασίαν καὶ ἐξύ-
ψωσεν αὐτὴν ὡς κοινωνικὸν θεσμὸν καὶ ὀργανικὴν ἀνάγκην τοῦ
ἀνθρώπου. Εἰς τὴν παραβολὴν τῶν ταλάντων ὁ Κύριος ἡμῶν
Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδίδασκεν ὅτι κληρὸς τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου
εἶναι ἡ ἐργασία. Διὸ λέγει ὅτι θὰ ἀνταμειφθοῦν οἱ διπλασιά-
σαντες τὰ τάλαντα, ἐνῶ ὁ ἀποκρύψας αὐτὸ εἰς τὴν γῆν ἀπὸ
ὀκνηρίαν θὰ τιμωρηθῆ. Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει: «Δόξα
καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τῷ ἀγαθῷ» (Ρωμ. Β' 10).
Ἡ ἐργασία οὕτως ἀπέκτησεν ἠθικὴν ὄψιν. Τοῦτο λέγει καὶ τὸ ἀρ-
χαῖον ρητὸν «ἔργον οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δὲ τ' ὄνειδος» (Ἡσίοδος).

Καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ ἀξία τῆς ἐργασίας. 2
Κάθε ἐργασία, χωριστὰ λαμβανομένη, ἢ χειρονα-
κτικὴ ἢ πνευματικὴ ἢ ψυχικὴ καὶ ἂν εἶναι, ἔχει
τὴν καλλιτεχνικὴν τῆς ἀξίαν. Διότι εἰς κάθε ἔργον
τοῦ ἀνθρώπου — ἔστω καὶ βάνουσον — μετέχουν
πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, σωματικαί, πνευματικαί, ψυχικαί.

Οὔτε εἶναι ἀπολύτως ὀρθὴ ἡ διαίρεσις τῆς ἐργασίας εἰς τὰς
ἀνωτέρω διακρίσεις, ὡσάν ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι μηχανὴ (ρομ-
πότης). Διότι εἰς τὴν σωματικὴν ἐργασίαν μετέχει καὶ ὁ νοῦς,
τὸ πνεῦμα, ὅπως πάλιν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν μετέχει
καὶ τὸ σῶμα (χεῖρες, πόδες, ὀφθαλμοὶ κτλ.).

Οὔτε πάλιν εἶναι ἀπολύτως ὀρθὴ ἡ διαίρεσις τῶν τεχνῶν
εἰς βαναύσους καὶ εἰς καλὰς. Διότι καὶ ἡ πλέον βάνουσον τέ-
χνη, ἂν ἐκτελεσθῆ μὲ προσοχὴν καὶ λεπτότητα, καὶ αὐτὴ ἀπο-
τελεῖ ἔργον τέχνης. Δὲν εἶναι δηλ. μόνον καλλιτέχνης ὁ ζω-

γράφος, ὁ ἀρχιτέκτων, ὁ ἀγαματοποιὸς κ.ἄ., ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπλὸς τέκτων — κτίστης, ξυλουργός, ἐπιπλοποιός, σιδηρουργός — ὁ κηπουρός, ὁ σωφὲρ, ὁ ἐργάτης, ὁ ἔμπορος, ὁ ὑπάλληλος, οἵτινες μὲ θαυμαστὴν τελειότητα κατασκευάζουν ἀντικείμενα τῆς τέχνης τῶν ἢ διευθύνουν τὸ ἔργον τῶν.

Ἀ ἐργατικά δικαιώματα. Ἡ ἐργασία παρέχει εἰς ³ τὸν ἐργαζόμενον καὶ δικαιώματά τινα. Διότι τὸ καθήκον τῆς ἐργασίας γεννᾷ καὶ τὸ ἀντίστοιχον δικαίωμα, ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς ἢ μὴ τῶν ὁποίων προέρχονται τὰ ἐργατικά προβλήματα. Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς :

α') Τὸ δικαίωμα τῆς μισθοληψίας. Ὁ μισθὸς ἢ τὸ ἡμεροκάματον, δηλ. τὸ ἀντίτιμον τοῦ ἐκ τῆς ἐργασίας καμάτου τῆς ἡμέρας, ὅπως λίαν χαρακτηριστικὰ ὀνομάζεται εἰς τὴν γλῶσσαν μας, εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἡμερησίας ἢ πολυήμερου ἐργασίας, ἣτις δίδεται εἰς τὸν ἐργαζόμενον ἐργάτην ἢ ὑπάλληλον κτλ. Ἡ ἀμοιβὴ δὲ αὕτη πρέπει νὰ εἶναι ἐπαρκῆς, δικαία καὶ ἀνάλογος πρὸς τὴν προσφερομένην ἐργασίαν. Ἡ Ἁγία Γραφή λέγει : « Βοῦν ἀλοῶντα οὐ φιμώσεις » καὶ « ἄξιός ἐστι ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ » (Α' Τιμ. Ε' 18). Ἡ ἀπόδοσις εἰς τὸν ἐργάτην τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας του εἶναι ἔργον ἱερὸν καὶ δικαίον. Διότι ὁ κάματος τῆς ἐργασίας εἶναι τὸ αἶμα τοῦ ἐργάτου. (Ἴδε καὶ Λευϊτ. ΙΘ' καὶ Ρωμ. Δ' 4, ὅπου λέγεται ὅτι ἡ ἀμοιβὴ εἰς τὸν ἐργαζόμενον δὲν δίδεται κατὰ χάριν, ἀλλ' ὡς ὁ φεῖλημα, ὡς καθήκον). Καὶ

β') Τὸ δικαίωμα τῆς περιθάλψεως. Ὁ ἐργαζόμενος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν ἐργοδότην τὴν περιθάλψιν ἐν περιπτώσει ἀσθενείας, ἀτυχήματος, γήρατος κτλ. Διὰ πάντα ταῦτα προνοεῖ, ὡς γνωστόν, ἐν Ἑλλάδι ἡ Κοινωνικὴ Πρόνοια καὶ τὸ Ἰδρυμα τῶν Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων, ὡς καὶ τὰ ἄλλα ἰδρύματα (Τράπεζαι κτλ.), ὡς προνοεῖ καὶ τὸ Κράτος διὰ τοὺς ὑπαλλήλους του. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος φέγει τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι φροντίζουν διὰ τὸν ἐργάτην μόνον, ἐφ' ὅσον οὗτος εἶναι ὑγιής, ὅταν δὲ ἀσθενήσῃ οὐδεμίαν περιθάλψιν τοῦ παρέχουν. Καὶ προσθέτει : « Καὶ ὅτε

μὲν ἄλογον ζῶον ζωλαίνῃ, ἐπιμελεῖσαι αὐτό, διότι τὸ ἔχει ἀνάγκη, ὅταν δὲ λογικὸν ζῶον, ὁ σὸς οἰκέτης, ἄρρωστῆ, δὲν φροντίζεις καὶ δὲν προοεῖς» (Νεκ. Κεφαλᾶ Λογίων Θησαυρίσμα, τ. Β' σελ. 340).

Οροι τῆς ἐργασίας. Ὁ Χριστιανισμός, ὁ ὁποῖος ἐξετίμησε τὴν ἐργασίαν καὶ ἀνύψωσεν αὐτὴν εἰς ὑπεύθυνον κοινωνικὴν λειτουργίαν, ἀπέδωσεν εἰς αὐτὴν ἠθικὴν ἀξίαν, ἣ ὁποία ἐπέδρασεν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς νεωτέρας ἐργατικῆς νομοθεσίας τῆς Πολιτείας. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν εὐνοϊκοὶ ὅροι ἐργασίας διὰ τοὺς ἐργαζομένους (Ἐργατικὸν Δίκαιον). Τοιοῦτοι δὲ εἶναι :

α') Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας, ἥτις ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐργάζεσθαι καὶ μὴ ἐργάζεσθαι.

β') Ἡ σύμβασις τῆς ἐργασίας, ἡ ρύθμισις δηλ. τῶν σχέσεων ἐργάτου καὶ ἐργοδότη.

γ') Ὁ καθορισμὸς τῶν ὥρων τῆς ἐργασίας. Οὗτος δὲ εἶναι τὸ λεγόμενον ὀκτάωρον. Καὶ

δ') Ἡ ρύθμισις τῆς ἀνεργίας, πρὸς τακτοποίησιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ἡ προστασία τῶν ἀνηλίκων κατ' αὐτὴν, ὡς καὶ τῶν ἐργατῶν τῆς βαρείας λεγομένης βιομηχανίας.

35. ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗΝ

Εννοία καὶ ὄρισμός. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς γνωστόν, ἔχει ποικίλας ἀνάγκας, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ νὰ πληρῶσῃ καὶ θεραπεύσῃ παράγων ὑλικά ἀγαθὰ διὰ τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐργασία δὲ αὐτὴ ἐν τῷ συνόλῳ τῆς δὲν εἶναι δυνατὸν προφανῶς νὰ ἐκτελεσθῇ ἀπὸ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐργάτην. Δὲν εἶναι δυνατὸν δηλ. ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος νὰ εἶναι καὶ ἱατρὸς καὶ διδάσκαλος καὶ δικηγόρος καὶ ξυλουργὸς καὶ ἀξιωματικὸς καὶ σιδηρουργὸς καὶ γεωργὸς καὶ ψαρᾶς κτλ. Διὰ τοῦτο, ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, παρέστη ἡ ἀνάγκη τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας εἰς τμήματα, εἰς τὰ ὁποία κατενεμήθησαν οἱ ἄνθρωποι μόνον τῶν, ἀναλόγως τῆς δυνάμεως καὶ τῆς κλίσεως ἐκάστου. Τὰ τμήματα ταῦτα τῆς ἐργασίας ὠνομάσθησαν ἐπαγγέλματα.

Ἡ λέξις ἐπάγγελμα, ἀπὸ τὸ ἐπαγγέλλομαι (= ὑπόσχομαι) παραγομένη, σημαίνει τὴν ἰδίαν ἐκάστου ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν ἐκλέγων καὶ ἀναλαμβάνων τις ὑπόσχεται τρόπον τινὰ ὅτι θὰ ἐκτελῇ πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ καὶ τῆς Κοινωνίας τιμίως καὶ εὐ-συνειδήτως. Εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτὴν τοῦ ἐπαγγέλματος σπου-δαῖον ρόλον παίζει ἡ κλίσις ἐκάστου ἢ ἡ δεξιότης καὶ ἡ ἐπιτή-δευσις. Διὰ τοῦτο τὸ ἐπάγγελμα λέγεται καὶ ἐπιτήδευμα.
"Ὡστε ἐπάγγελμα καλεῖται ἡ ἰδία ἐκάστου ἐργασία.

ἐκλογὴ ἐπαγγέλματος. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐπαγγέλμα- 2
τος πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογος μὲ τὰς δεξιότητας καὶ
ικανότητας τοῦ ἀτόμου καὶ μὲ τὴν ἰδιαιτέραν
πρὸς αὐτὸ ἀγάπην καὶ κλίσιν. Ἀπαιτεῖται λοιπόν :

α') Κλίσις, δηλ. ροπή, ἰδιοφυΐα, ταλέντο
(= τάλαντον), ὅπως λέγομεν. Τὸ τάλαντον τοῦτο λέγεται εἰς
τὴν Κ. Διαθήκην ὅτι τὸ παρέχει ὁ Θεὸς εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον,
ἀναλόγως τῆς ἰδιοφυΐας του, «κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἐκάστου»
(Ματθ. ΚΕ' 15). Διὰ τοῦτο ἡ κλίσις αὕτη ἐκλαμβάνεται καὶ ὡς
κλήσις, δηλ. πρόσκλησις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸ ἐπάγγελμα
ἐκάστου λέγεται κλήσις αὐτοῦ. Καὶ

β') Δεξιότης ἢ δεξιότης, ἰκανότης, ἡ ὁποία
προϋποθέτει ἀγάπην καὶ ζῆλον.

Πρὸς τὸ ἐκλεγέν ἐπάγγελμα πρέπει ὁ ἐπαγγελματίας νὰ
προπαρασκευάζεται καὶ νὰ ἐφοδιάζεται μὲ τὰς ἀπαραιτήτους
γραμματικὰς καὶ τεχνικὰς γνώσεις.

ἀσκῆσις ἐπαγγέλματος. Κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ 3
ἐπαγγέλματος ἀπαιτεῖται :

α') Πίστις καὶ ἀφοσίωσις εἰς αὐτὸ, ὅπως λέγει
ὁ Ἀπόστολος Παῦλος «ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις,
ἵνα πιστός τις εὐρεθῇ» (Α' Κορ. Δ' 2).

β') Ἀγάπη, ζῆλος καὶ εὐχαρίστησις ἐν αὐτῷ. Ὁ ἐπαγγελ-
ματίας δηλ. πρέπει νὰ αἰσθάνεται καὶ χαρὰν ἀπὸ τὴν ἐξάσκη-
σιν τοῦ ἐπαγγέλματός του· καὶ

γ') Εὐσυνειδησία, τιμιότης καὶ ἀξιοπρέπεια. «Ἐκαστος ἐφ'
ᾧ ἐκλήθη», λέγει ἡ Ἁγία Γραφή (Α' Κορ. Ζ' 24).

Τραγική ὄψις τοῦ ἐπαγγέλματος. Κάθε ἐπάγγελμα 4 ἔχει καὶ τὴν τραγικὴν του ὄψιν, διότι ἡ ἐργασία ἀπαιτεῖ κατανάλωσιν δυνάμεων. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος [ἐργαζόμενος ἀναλίσκει καὶ φθείρει τὰς δυνάμεις του. Ὅπως ἡ λαμπάς, λέγουν, ἡ ὁποία καίεται

διὰ νὰ δώσῃ τὸ φῶς της εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὕτω καὶ ὁ ἐργάτης ἀναλίσκει καὶ φθείρει τὰς δυνάμεις του, διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὴν Κοινωνίαν καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμόν.

Πλὴν ἡ παρομοίωσις αὕτη δὲν εἶναι τελείως ἐπιτυχής. Διότι ἡ ἐργασία δὲν φθείρει ἀνεπανορθώτως τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀντιθέτως τρέφει καὶ ἐνισχύει αὐτόν. Ἐχει ὅμως ἀρκετὴν δόσιν ἀληθείας ἢ παρομοίωσις. Διὸ καὶ ἡ Ἁγία Γραφή λέγει διὰ τὸν ἄνθρωπον: «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου» (Γεν. Γ' 19). Καὶ ἡ ἐργασία ἐκεῖ φέρει τὸν χαρακτήρα ποινῆς ἐν μέρει μετὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, καίτοι προηγουμένως αὕτη ἐδόθη ὡς εὐχάριστος ἀπασχόλησις.

Τὴν τραγικὴν ὄψιν τοῦ ἐπαγγέλματος μετριάζει ἡ συναίσθησις ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι καθῆκον καὶ πηγὴ εὐλογίας καὶ εὐτυχίας καὶ χρηστότητος.

Θδικὴ διάκρισις τῶν ἐπαγγελμάτων. Πάντα τὰ 5 ἐπάγγελα δὲν εἶναι κατάλληλα διὰ τὸν χριστιανὸν καὶ διὰ πάντα γενικῶς ἄνθρωπον. Ὑπάρχουν δηλ. ἐπάγγελα, τὰ ὁποία πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ ὁ χριστιανός, διότι δὲν συμβιβάζονται μετὰ τὴν χριστιανικὴν ἀγνότητα, καταρρακώνουν δὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι:

α') Ἡ σωματεμπορία καὶ ἡ πορνεία.

β') Τὸ ἐμπόριον τῶν τοξικῶν, δηλ. τῶν δηλητηρίων καὶ ναρκωτικῶν. Καὶ

γ') Ἡ μαγεία, ἡ τοκογλυφία, ἡ ἐπαιτεία ὡς ἐπάγγελμα κ.τ.τ. (Ἀποστολ. κανὼν 44 καὶ 17 Α' Οἴκουμ. Συνόδου).

Τὰ ἐπάγγελα αὐτὰ θεωροῦνται παρὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἄνομα καὶ τιμωροῦνται. Ὁ Χριστὸς εἶπε: «Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν» (Ματθ. ΚΕ' 40).

παγγελματικός ανταγωνισμός. Τοιοῦτος ανταγωνισμός παρατηρεῖται εἰς τὰ λεγόμενα ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα, ὅταν ταῦτα εἶναι κεκορεσμένα, π. χ. εἰς τοὺς ἐμπόρους, ἰατρούς, δικηγόρους κ.τ.τ. Κατ' αὐτὸν ὁ ἕνας ἐπαγγελματίας ἀνταγωνίζεται τὸν ἄλλον εἰς τὰς τιμὰς, εἰς τὴν ποιότητα τοῦ εἴδους του κ.τ.τ.

Ὁ ἐπαγγελματικός ἀνταγωνισμός, πρὸς ἀπόκτησιν πελατείας γινόμενος, πρέπει νὰ διεξάγεται α') μὲ εὐσυνειδησίαν καὶ β') μὲ ἐπαγγελματικὴν τιμὴν.

Πρέπει κατὰ τὸν ἐπαγγελματικὸν ἀνταγωνισμὸν νὰ ἀποφεύγεται ἡ συκοφάντησις τοῦ ὁμοτέχνου, ὁ ἠθικὸς διασυρμὸς αὐτοῦ καὶ ἐν γένει ἡ δυσφήμησις τοῦ πλησίον πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ.

διόνομα ἐπαγγέλματα. Εἰς τὴν Κοινωνίαν ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψις, ὅτι οἱ ἠθικοὶ κανόνες δὲν ἔχουν καὶ δὲν πρέπει νὰ ἔχουν πάντοτε ἐφαρμογὴν εἰς ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα. Ὅτι ὑπάρχουν δηλ. μερικὰ ἐπαγγέλματα, τὰ ὁποῖα διέπονται ἀπὸ ἰδιαιτέρους νόμους, ἔξω τῆς ἠθικῆς κειμένους. Τοιαῦτα δὲ ἐπαγγέλματα εἶναι ἡ διπλωματία, τὸ ἐμπόριον, ἡ δικηγορία κ.τ.τ., κατὰ τὰ ὁποῖα δῆθεν ἐπιτρέπεται π. χ. τὸ ψεῦδος, ἡ ἀπάτη, ἡ διαστροφή τῆς ἀληθείας κ.τ.τ. Τοῦτο λέγεται μακιαβελλισμὸς (1).

Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι οὔτε ἀληθές οὔτε ὀρθὸν οὔτε δίκαιον. Διότι καὶ οἱ πολιτικοὶ νόμοι ἀπαγορεύουν καὶ τιμωροῦν τὰς κακίας αὐτάς, τὰς ὁποίας οὔτε ἡ Χριστιανικὴ Ἐθρσκειὰ ἐπιτρέπει ἢ ἀνέχεται. Δὲν ἐπιτρέπεται δηλ. εἰς τὸν βιομήχανον νὰ νοθεύῃ τὴν ποιότητα τῶν πρώτων ὑλῶν, εἰς τὸν ἔμπορον νὰ ἐξαπατᾷ τὸν πελάτην του, εἰς τὸν διπλωμάτην νὰ μετέρχεται ἀπατηλὴν πολιτικὴν κτλ. Διότι δὲν δύνανται οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ νὰ εἶναι καὶ ἠθικοί, ἐφ' ὅσον μετέρχονται τὴν κακίαν καὶ τὸ ψεῦδος.

Πρέπει λοιπὸν εἰς ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἐπαγγέλματα νὰ κυριαρχῇ ἡ εὐλικρίνεια καὶ νὰ τηρῶνται ὅλαι αἱ ἠθικαὶ ἀρχαί. Ὁ

1. Ἡ λέξις προῆλθεν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰταλοῦ πολιτικοῦ Μακιαβέλλι († 1527), ἐπισήμως διακηρῦξαντος ταῦτα εἰς τὴν Πολιτικὴν Διπλωματίαν.

ἔμπορος νὰ μὴ αἰσχροκερδῆ, ὁ δικηγόρος νὰ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, ὁ ἱατρὸς νὰ μὴ ἀργυρολογῆ, ὁ δικαστὴς νὰ μὴ δωροδοκῆται, ὁ ἐργάτης νὰ μὴ ἐξαπατᾷ κ.τ.τ. Ἡ Ἁγία Γραφή λέγει: « Οὐ ποιήσετε ἄδικον ἐν κρίσει, ἐν μέτροις, ἐν σταθμοῖς καὶ ἐν ζυγοῖς. Ζυγὰ δίκαια καὶ σταθμὰ δίκαια καὶ χοῦς (= μέτρον χωρητικότητος) δίκαιος ἔσται ἐν ὑμῖν. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν » (Λευ. ΙΘ').

36. ΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΝ ἢ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΝ

Πνοια καὶ ὀρισμός. Πέμπτον ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ ἰδιοκτησία ἢ περιουσία, προῖόν συνήθως τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος. Εἶναι δὲ ἡ ἰδιοκτησία ἢ περιουσία — ἡ « οὐσία », ὅπως λέγεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων — κάθε τι, ἔστω καὶ τὸ ἐλάχιστον, ὑλικὸν ἢ πνευματικόν, τὸ ὁποῖον κατέχει τις ὡς ἴδιον, ὡς ἰδικόν του, καὶ τὸ νέμεται ἐλεύθερα, καὶ τὸ ὁποῖον τοῦ εἶναι χρήσιμον εἰς τὴν ζωὴν, πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ συντήρησιν αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτόν.

Ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Εἶναι ἐκ τῶν στοιχείων τῆς ζωῆς, ἄνευ τοῦ ὁποίου θά ἦτο προβληματικὴ ἢ θέσις του εἰς τὴν Κοινωνίαν. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι ἐμακάριζον ἐκεῖνον, ποῦ ἔχει νοῦν καὶ οὐσίαν. Ἡ ἰδιοκτησία λέγεται καὶ περιουσία. Περιουσία μὲν λέγεται αὐτὸ τοῦτο τὸ πρᾶγμα, ἰδιοκτησία δὲ ἡ ἐπ' αὐτοῦ κυριότης. Εἶναι δὲ αὕτη ὑλικὴ καὶ πνευματικὴ καὶ ἀποκτᾶται διὰ τῆς ἐργασίας ἢ κληρονομίας ἢ δωρεᾶς. *Ὅστε ἰδιοκτησία καλεῖται πᾶν ὅ,τι διὰ τῆς ἐργασίας ἢ διὰ δωρεᾶς ἢ κληρονομίας κτᾶται τις καὶ κατέχει ὡς ἴδιον.*

Χαρακτηρισμοὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ ἰδιοκτησία εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον:

α') Ἀγαθόν. Διότι δι' αὐτῆς ἐπιτυγχάνει οὗτος τὴν πρόοδον ἑαυτοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτόν, τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ὑπαρξιν. Εἶναι δὲ καὶ μέσον τῆς ἀρετῆς καὶ κίνητρον τῆς προόδου, κατὰ τὸ γνωμικόν τοῦ λαοῦ μας « τὸ ἀγῶγι ξυπνᾷ τὸν ἀγωγιάτη ».

β') Προνόμιον. Διότι μόνον ὁ ἄνθρωπος, ὡς λογικὸν ὄν,

ἔχει τὴν πρόνοιαν νὰ προβλέπῃ διὰ τὸ μέλλον καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ βελτιώσῃ τὰ μέσα τῆς ζωῆς του.

γ') Καθῆκον. Ἐφ' ὅσον ἡ ἰδιοκτησία ἔχει τόσῃ σημασίαν διὰ τὴν ζωὴν του, ἔχει καθῆκον νὰ ἀποβλέπῃ πρὸς αὐτήν.

δ') Δικαίωμα. Ἐχει δικαίωμα νὰ ζητῇ τὴν ἰδιοκτησίαν ὡς τὸ προῖόν τῆς ἐργασίας του. Ἐφ' ὅσον ἐργάζεται, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ νέμεται ἐλεύθερα τὰ προϊόντα τῶν μόχθων του.

τῆσις τῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ ἰδιοκτησία συνήθως εἶναι προῖόν τῆς ἐργασίας. Δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος προσπορίζεται πᾶν τὸ χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον εἰς τὴν ζωὴν του. Τὸ περίσσευμα δὲ τούτων ἀποτελεῖ τὴν περιουσίαν ἢ ἰδιοκτησίαν.

Ὅμοίως ἡ ἰδιοκτησία κτᾶται καὶ διὰ δωρεᾶς φίλου ἢ συγγενοῦς. Κτᾶται ἀκόμη καὶ διὰ τοῦ Κληρονομικοῦ Δικαίου, δηλ. ἐκ κληρονομίας συγγενοῦς κ.τ.τ. Ἐννοεῖται ὅτι κατὰ τὴν κτῆσιν αὐτῆς θέον νὰ συνεργοῦν μέσα θεμιτὰ καὶ ἠθικά. Ἡ ἔντιμος ἐργασία, ἡ φειδῶ καὶ ἡ οἰκονομία εἶναι συνήθως τὰ ἠθικά, θεμιτὰ καὶ νόμιμα μέσα. Ἡ πλεονεξία, ἡ αἰσχροκέρδεια καὶ ἡ φιλαργυρία εἶναι τὰ ἀθέμιτα καὶ ἀνήθικα μέσα.

ιατήρησις τῆς ἰδιοκτησίας. Τὴν ἅπαξ κτηθεῖσαν περιουσίαν ὀφείλομεν νὰ διατηρήσωμεν. Μέσα διατηρήσεως δὲ αὐτῆς εἶναι ἡ οἰκονομία, δηλ. ἡ καλὴ διοίκησις τῆς ἰδιοκτησίας. Κατ' αὐτὴν δὲ πάλιν πρέπει νὰ ἀποφεύγεται :

α') Ἡ φιλαργυρία, ἡ ὁποία εἶναι πάθος τῆς ψυχῆς νὰ κρατῇ τὰ ἀγαθὰ διὰ τὸ μέλλον.

β') Ἡ πλεονεξία, ἡ ὁποία εἶναι ὁμοίως πάθος τῆς ψυχῆς νὰ ἔχῃ τὸ πλεόν, τὸ περισσόν, τὸ πλεονάζον. Τὴν πλεονεξίαν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος χαρακτηρίζει ὡς εἰδωλολατρείαν (Κολοσ. Γ' 5). Καὶ

γ') Ἡ αἰσχροκέρδεια, ἡ ὁποία εἶναι τὸ πάθος τῆς πλεονεξίας, συνδεδεμένον μὲ τὴν ἀδικίαν πρὸς βλάβην τοῦ πλησίον.

Ἀντίθετα τῆς φιλαργυρίας εἶναι ἡ σπατάλη, ἡ ὁποία, ὅταν εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν φιληδονίαν, λέγεται ἀσωτία.

Διαφέρει δὲ ἡ φιλαργυρία ἀπὸ τὴν πλεονεξίαν κατὰ τὸ ὅτι ἡ πλεονεξία ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ τὸ παρὸν καὶ ὁ κατεχόμενος ἀπὸ αὐτὴν δύναται νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ σπάταλος καὶ ἄσωτος. Ἐνῶ ὁ φιλάργυρος συσσωρεύει πλοῦτον διὰ τὸ μέλλον, στερούμενος συνήθως καὶ αὐτῶν τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς συντήρησίν του εἰς τὴν ζωὴν.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὀνομάζει τὴν μὲν πλεονεξίαν εἰδωλολατρείαν, ὅπως εἶπομεν, τὴν δὲ φιλαργυρίαν ρίζαν πάντων τῶν κακῶν (Κολοσ. Γ' 5 καὶ Α' Τιμ. ΣΤ' 10). Τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς φιλαργυρίας καὶ τῆς πλεονεξίας παρέστησεν ὁ Κύριος παραστατικώτατα εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ ἄφρονος πλουσίου (Λουκ. ΙΒ' 19 - 32).

Τὴν φιλαργυρίαν, τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν ἀισχροκέρδειαν συνοψίζει ἐν τῷ συνόλῳ των μία ἄλλη κακία, ἡ τ ο κ ο γ λ υ φ ί α, ὁ δανεισμός δηλ. ἐπὶ ὑπερμέτρῳ καὶ ἀθεμίτῳ τόκῳ. Ὁ τοκογλύφος, ἐκμεταλλεόμενος τὴν δυσχερῆ θέσιν τοῦ δανειζομένου, ζητεῖ νὰ ἐκμυζήσῃ καὶ τὴν τελευταίαν ἰκμάδα τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἄριστα δὲ ὁ Νύσσης Γρηγόριος διαγράφει τὴν φοβερὰν κοινωνικὴν αὐτὴν πληγὴν: « Ἀργός, λέγει, καὶ πλεονεκτικὸς ὁ βίος τοῦ τοκίζοντος. Οὐκ οἶδε πόνον γεωργίας, οὐκ ἐπίνοιον ἐμπορίας. Ἄσπαρτα αὐτῷ βούλεται τὰ πάντα καὶ ἀνήροτα (ἀγεώργητα) φύεσθαι. Ἄροτρον ἔχει τὸν κάλαμον, χώραν τὸν χάρτην (τὸ γραμματίον), σπέρμα τὸ μέλαν (τὸ μελάνι), ὑετὸν τὸν χρόνον αὖξοντα αὐτῷ λεληθότως τὴν τῶν χρημάτων ἐπικαρπία, δρέπανόν ἐστι αὐτῷ ἡ ἀπαίτησις, ἄλλως (ἄλῳνι) ἡ οἰκία. Τὰ πάντα ἴδια βλέπει. Εὐχεται τοῖς ἀνθρώποις ἀνάγκας καὶ συμφοράς, ἵνα πρὸς αὐτὸν ἠναγκασμένως ἀπέλθωσιν. Περιφέρει τὸ βαλάντιον καὶ δείκνυσιν αὐτὸ τοῖς πνιγομένοις ὡς τὸ τῆς θήρας δέλεαρ (δόλωμα), ἵνα ἐκείνῳ διὰ τὴν χρεῖαν περιχίνοιντες (ἀφοῦ ἀνοίξουν τὸ στόμα) συγκαταπίωσι τοῦ τόκου τὸ ἄγκιστρον ». (Κατὰ τοκίζόντων, Μigne τ. 46 σελ. 433).

Καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος λέγει: « Μοῦ φαίνεται ὅτι τὸ πάθος τῆς πλεονεξίας ὁμοιάζει μετὰ τὴν λαυμαργίαν καὶ τὴν πολυφαγίαν. Διότι οἱ λαίμαργοι προτιμοῦν νὰ σκάσουν μάλλον ἀπὸ τὴν πολυφαγίαν, παρὰ νὰ δώσουν εἰς τοὺς πεινασμένους τὰ ὑπολείμματα τῶν φαγητῶν. Μὴ λοιπὸν νομίζης ὅτι ὅλα ἔχουν ἐτοιμασθῆ διὰ τὴν κοιλίαν σου. Πρέπει νὰ θεωρῆς ὡς ξένα αὐτὰ πὺν ἔχεις εἰς τὰ χέρια σου. Μικρὸν χρονικὸν διάστημα θὰ τὰ χαίρῃσαι. Ἐπειτα θὰ διαρρέουσιν καὶ θὰ χαθοῦν. Θὰ σοῦ ζητηθῆ ὁμως λόγος καὶ εὐθύνη διὰ τὴν διαχείρισίν των μετὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν. Καὶ ἀφοῦ αὕτη εἶναι ἡ ἀλήθεια, σὺ τὰ κρατῆς κατάκλειστα. Τὰ ἔφραξες μετὰ σφραγίδα καὶ ἀγρυπνεῖς τώρα καὶ ἀνησυχεῖς καὶ σκέπτεσαι καὶ χρησιμοποιεῖς ὡς σύμβολον τὸν μαρὸν καὶ ἄφροντα ἑαυτὸν σου. ἼΤί νὰ κάμω; λέγεις. Θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ εἴπης: Θὰ χορτάσω τὰς ψυχὰς τῶν πεινασμένων· θὰ ἀνοίξω τὰς ἀπο-

θήκας μου και θά καλέσω όλους τους πτωχούς· θά βγάλω φωνήν μεγαλόψυχον και θά εἶπω: "Όσοι στερείσθε ἄρτον, ἔλατε εἰς ἐμέ· ἀφοῦ ὁ Θεός με εὐεργέτησεν, ἅς μετὰσχῆ ὁ καθένας με τὸ νά λάβῃ ἀπό τὴν κοινὴν πηγὴν ὅσον τοῦ ἄρκει» (Εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ ἄφρονος πλουσίου, Μίγνε τ. 31 σελ. 261).

* 37. ΔΙΑΤΗΡΗΣΙΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΙΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ.
Ο ΠΛΟΥΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗΝ

Εννοία. Τὴν ἀπαξ κτηθεῖσαν ἰδιοκτησίαν ἢ περιουσίαν ὀφείλομεν νά διατηρῶμεν ὡς ἀπαραίτητον εἰς τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν μας ζωὴν. Ἄριστον δὲ πρὸς τοῦτο μέσον εἶναι ἡ αὐτάρκεια καὶ ἐχθρὸς ἄσπονδος ἢ πολυτέλεια, δηλ. πᾶσα δαπάνη ὑπερβαίνουσα τὰ ὄρια τῆς συντηρήσεως καὶ εὐημερίας, ὡς καὶ τὰ ὄρια τῶν ἐσόδων.

Ὁμοίως ὀφείλομεν τὴν κτηθεῖσαν περιουσίαν νά ὑπερασπίζωμεν, ὅταν αὕτη κινδυνεῦῃ βέβαια. Τοῦτο εἶναι καθήκον, ἀλλὰ καὶ δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δὲ ὑπεράσπισις δέον νά γίνεται διὰ τῶν νομίμων καὶ ἠθικῶν μέσων, δηλ. διὰ τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων κ.τ.τ. Ἡ αὐτοδικία καὶ ἐνταῦθα ἀπαγορεύεται καὶ ὑπὸ τῆς Πολιτείας καὶ ὑπὸ τῆς Ἠθικῆς (Ματθ. Ε' 38).

Οπλοῦτος εἰς τὴν ἠθικὴν. Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἰδιοκτησίας, ἢ διατήρησις καὶ ἢ ὑπεράσπισις αὐτῆς ὑποστηρίζονται ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Ἡ ἐβδόμη ἐντολὴ ἀπαγορεύει τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ξένης ἰδιοκτησίας μετὰ τὸ «οὐ κλέψεις». Ἡ δὲ δεκάτη ἀπαγορεύει καὶ τὴν ἀπλὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πλησίον: «οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστίν». Διότι ἐκ τῆς ἐπιθυμίας προέρχεται ἡ κλοπὴ.

Ἡ ἰδιοκτησία ὅμως, ἰδίως ἡ μεγάλη, ἐνέχει μεγάλους ἠθικούς κινδύνους. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος λέγει ὅτι «δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελεύσονται» (Μάρκ. Ι' 23). Διότι οἱ πλούσιοι συνήθως κάμνουν κακὴν χρῆσιν τοῦ πλοῦτου των καὶ ὄχι καλὴν (Λουκ. ΙΒ' 15 καὶ ΙΣΤ' 20, Ματθ. ΙΘ' 23).

ί είναι ο πλούτος. Ἡ ἀπόκτησις μεγάλης περιουσίας λέγεται πλοῦτος. Ἀντίθετος αὐτοῦ εἶναι ἡ πενία. Ἀναλόγως δὲ πρὸς ταῦτα οἱ ἄνθρωποι χωρίζονται εἰς πλουσίους καὶ εἰς πτωχοὺς ἢ πένητας.

Ὁ νόμος γενικὰ ἀπαγορεύει τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πλούτου μέμεσα ἀθέμιτα καὶ ἀνήθικα. Οἱ ἀρχαῖοι μάλιστα ἐθεωροῦσαν εὐγενῆ τὴν προσπάθειαν τοῦ νέου νὰ «πλουτῆ ἀδόλως» (Σιμωνίδης) καὶ ἐμακάριζον τὸν ἄνθρωπον, ποῦ ἔχει «νοῦν καὶ οὐσίαν».

Πλὴν εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ εἰς τὴν Ἱερὰν τῆς Ἐκκλησίας Παράδοσιν, ὡς καὶ εἰς τὴν καθ' ἡμέραν πείραν, ὁ πλούτος παρουσιάζεται συνήθως ὡς τὸ κύριον μέσον τῆς διαφθορᾶς, καὶ ὄχι, ὡς ὄφειλε, τῆς ἀρετῆς. Ἀπὸ ἠθικῆς ὁμως ἀπόψεως ὁ πλούτος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἶναι μέσον τι χρησίμα, δηλ. πρᾶγμα ἔχον δύο ὄψεις, καλὴν καὶ κακὴν. Ἡ καλὴ δὲ καὶ ἡ κακὴ ὄψις αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν καλὴν ἢ τὴν κακὴν χρῆσιν, ποῦ θὰ κάμη αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς βουλήσεώς του.

Κατὰ ταῦτα, ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου συνήθως εἶναι ἐκεῖνη, ποῦ μεταχειρίζεται τὸν πλοῦτον πρὸς τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν. Διὰ τοῦτο ἔλεγον πάλιν οἱ ἀρχαῖοι: «Δυσχερὲς πλουτοῦντα σωφρονεῖν». Ἡ δὲ Ἁγία Γραφή λέγει: «Ἁγαθὸς ὁ πλούτος, ᾧ μὴ ἔστιν ἁμαρτία» (Σοφ. Σειρ. ΙΓ' 30). Ὅπως πάλιν καὶ ἡ πενία πολλάκις εἶναι κακὸς σύμβουλος. Διὸ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐρμηνεύων τὸ χωρίον Ματθ. ΙΓ' 22, λέγει: «Οὐκ ἔστιν ὁ αἰὼν, ἀλλὰ ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ ὁ πλούτος, ἀλλὰ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου. Μὴ τοίνυν τὰ πράγματα αἰτιώμεθα, ἀλλὰ τὴν γνώμην τὴν διεφθαρμένην» (Ὅμιλ. 44 καὶ 45 δ', Migne τ. 57 σελ. 465).

Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ κάμη καλὴν χρῆσιν τοῦ πλούτου. Νὰ μὴ εἶναι δηλ. φιλάργυρος, οὔτε πάλιν καὶ σπάταλος εἰς ἔργα κακίας καὶ ἀσωτίας. Ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ἡ φιλαδελφία ἔχουν πολλὰ ταμιευτήρια, τὰ ὁποῖα ἀποδίδουν τόκον τὴν ἠθικὴν ἀγαλλίασιν, τὴν ὁποῖαν αἰσθάνεται τις ἐπὶ τῇ ἀνακουφίσει τοῦ πάσχοντος καὶ τοῦ πονεμένου, καὶ κεφάλαιον τὴν ἀπόκτησιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.†

Περὶ τῆς φιλαδελφίας λέγει πού ὁ μέγας Βασίλειος : « Ἐν ᾧ ἡμεῖς λαμβάνομεν τόσας εὐεργεσίας ἀπό τόν Θεόν, εἰς τοὺς ἄλλους δὲν διδομεν τίποτε. Ἐπαινοῦμεν μόνον τὴν εὐεργεσίαν καί δὲν εὐεργετοῦμεν ἐκείνους, πού ἔχουν ἀνάγκη αὐτῆς. Ἐν ᾧ εἴμεθα δοῦλοι καί ἐλευθερωμένοι ἀπό τόν Θεόν, ὅμως τοὺς συνδούλους μας δὲν τοὺς συμπονοῦμεν. Ἐν ᾧ ὁ Θεός δίδει εἰς ἡμᾶς ἄφθονα τὰ ἀγαθὰ του, ἡμεῖς ἐγίναμεν φιλάργυροι καί δὲν μεταδίδομεν τίποτε εἰς τοὺς πτωχοὺς. Πολλαπλασιάζομεν τὰ πρόβατά μας, τὴν στιγμήν πού οἱ γυμνοὶ εἶναι περισσότεροι ἀπό τὰ πρόβατα. Στενοχωροῦμεν τὰς ἀποθήκας μας ἀπό πλῆθος ἀποθηκευμένων προϊόντων, χωρὶς νὰ ἐλεῶμεν ἐκείνους, πού στενοχωρεῖται ἀπό τὴν πτωχείαν. Διὰ τοὺς λόγους τούτους μᾶς ἀπειλεῖ τὸ δίκαιον κριτήριον. Διὰ τοῦτο ὁ Θεός δὲν μᾶς σκορπίζει τὰ ἀγαθὰ του ἄφθονα. Διὰ τοῦτο τὰ χωράφια μας ἐξηράνθησαν, ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη μας ἐγινε ψυχρά. Διὰ τοῦτο ἡ φωνὴ τῶν λιτανειῶν μας δὲν ἀκούεται, ἀλλὰ χάνεται εἰς τὸν ἄερα. Διότι καί ἡμεῖς δὲν ἐπροσέξαμεν ἐκείνους, πού μᾶς παρεκάλεσαν ». (Εἰς λιμὸν καί ἀύχμῶν, Migne τ. 31 σελ. 304).

* 38. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Π ν νοια. Οἱ ἄνθρωποι ἀπό τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς ἐχωρίζοντο εἰς π λ ο υ σ ί ο υ ς καί εἰς π τ ω χ ο ῦ ς ἢ πένητας, εἰς πατρικίους καί εἰς πληβείους, εἰς τοὺς κεφαλαιούχους καί εἰς τοὺς ἐργάτας, εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν καί εἰς τὸν λαόν, εἰς τοὺς γαιοκτῆμονας καί εἰς τοὺς ἀκτῆμονας. Εἰς τοῦτο δὲ συνέτεινε προφανῶς τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας. Καί οὕτω παρατηρεῖται οἱ μὲν τὰ χρήματα ἔχοντες νὰ ἔχουν πᾶσαν περίσσειαν ἀγαθῶν καί νὰ ζοῦν ἀνέτως καί πλουσιοπάροχα, νὰ σπαταλοῦν δὲ τὸν πλοῦτον εἰς ἔργα ἀσωτίας πολλάκις, οἱ δὲ πένητες νὰ στεναρίζουν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς δυστυχίας, νὰ μὴ δύνανται δὲ νὰ διαθρέψουν τὴν οἰκογένειάν των καί νὰ ἀποθνήσκουν ἐνίοτε ἀπὸ τὴν πείναν. Καί ἄλλοι μὲν νὰ κερδίζουν εὐκόλα ποσὰ ὑπέρογκα ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των ἢ τὰ κεφάλαιά των, ἄλλοι δὲ μετὰ κόπου καί μόχθου μόλις νὰ ἐξοικονομοῦν τὸν ἐπιούσιον, μὲ κίνδυνον πολλάκις τῆς ζωῆς των ἢ τῆς υγείας των.

Πάντα ταῦτα ἐγέννησαν τὸ λεγόμενον **κοινωνικὸν πρόβλημα**. Ὄνομάσθη τοῦτο κοινωνικόν, διότι παρατηρεῖται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην Κοινωνίαν, εἶναι δὲ πρόβλημα, διότι προβάλλεται πρὸς λύσιν. Ὅλα τὰ κοινωνιστικὰ συστήματα ἀσχο-

λοούνται με την λύσιν αὐτοῦ. Ἀσχολοῦνται δηλ. με την κοινωνικήν δικαιοσύνην, προσπαθοῦν νὰ ἐξεύρουν λύσιν συμβιβάζουσαν τὴν κεφαλαιοκρατικὴν εὐδαιμονίαν με τὴν ἐργατικὴν δυστυχίαν καὶ ὑπόσχονται νὰ κατανείμουν δ ι κ α ί ω ς τὰ ἀγαθὰ εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις.

Ιστορία τοῦ ζητήματος. Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα 2 εἶναι ἀρχαιότατον. Παρουσιάσθη καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας π. Χ., ἐπὶ Θησέως καὶ Σόλωνος, ὅτε ἐλύθη ὑπὸ τὸ ὄνομα «σεισάχθεια», καὶ εἰς τὴν Π.Δ., ὅπου καθιεροῦται τὸ ἰωβιλαῖον ἔτος ἀνὰ ἑπτὰ ἐβδομάδας ἑτῶν, ὅποτε ἔπρεπε νὰ ἐπιστραφοῦν οἱ ἀγροὶ καὶ τὰ κτήματα εἰς τοὺς πωλήσαντας ἐξ ἀνάγκης ταῦτα.

Τὸ πρόβλημα ὅμως τοῦτο ἔλαβε μεγάλην ἔντασιν κατὰ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν. Εἶχον ἀπὸ τότε ἀρχίσει νὰ εἰσάγονται εἰς τὴν ἐργασίαν αἱ μηχαναί, αἵτινες ἀντικατέστησαν χιλιάδας χειρῶν ἐργατῶν. Οὕτως ἡ θέσις τοῦ ἐργάτου κατήντησε προβληματικὴ. Λόγω τῆς πληθώρας τῆς προσφορᾶς ἐργατικῶν χειρῶν, τὸ ἡμερομίσθιον ὑπεβιβάσθη πρὸς ὄφελος τῶν κεφαλαιούχων, οἱ ὅποιοι συνεσώρυσαν εἰς χεῖράς των ὅλον τὸ χρῆμα — κεφάλαιον — καὶ ἤρχισαν τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐργάτου. Αὐτὸς δὲ ὁ ἐργάτης ἔμεινεν ἀκτῆμων, με μόνον πόρον ζωῆς τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας του ἡμερομίσθιον. Διὸ ὠνομάσθη π ρ ο λ ε τ ἄ ρ ι ο ς, ἐκ τοῦ λατινικοῦ proletarius (proletarii), ποὺ σημαίνει τὸν ἀκτῆμονα, τὸν ἄπορον, τὸν πένητα, τὸν ἄνθρωπον τοῦ λαοῦ.

Κοινωνισμὸς ἢ Σοσιαλισμὸς (Socialismus). Σοσια- 3 λισμὸς (ἀπὸ τὸ γαλλικὸν socialisme καὶ τοῦτο ἀπὸ τὸ λατιν. socius = ἑταῖρος καὶ societas = ἑταιρεία - κοινωνία) εἶναι τὸ οικονομικὸν κυρίως σύστημα, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ κοινωνικὴ συμβίωσις τῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητος τῶν πολιτῶν. Νὰ παύσῃ δηλ. ἡ διάκρισις τῶν ἀνθρώπων εἰς πλουσίους καὶ πτωχοὺς καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ τιμίου ἰδρώτος τοῦ ἐργάτου, νὰ καταργηθῇ δὲ ὁ πλοῦτος καὶ τὰ ἀγαθὰ νὰ παρέχονται εἰς ὅλους, καθὼς καὶ ἡ ἐργασία. Κήρυγμα ὅθεν καὶ σκοπὸς

τοῦ Σοσιαλισμοῦ εἶναι ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ἣ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἴσην μεταχείρισιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν διανομὴν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀγαθῶν.

Κομμουνισμός. Μορφή τοῦ Σοσιαλισμοῦ εἶναι καὶ ὁ Κομμουνισμός. Ἡ λέξις προήλθεν ἀπὸ τὸ λατιν. *communus* = κοινός καὶ ἐξηγεῖται κοινοκτημοσύνη, τὴν μετεχειρίσθη δὲ πρῶτος ὁ Πλάτων εἰς τὴν Πολιτείαν του. Εἶναι τὸ κοινωνικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον θέλει τὰ πάντα κοινά, καταργουμένης τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς διακρίσεως τῶν κοινωνικῶν τάξεων (πλούσιοι - πτωχοὶ - λαός - εὐγενεῖς). Καταργεῖ δηλ. ὁ Κομμουνισμός τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν καὶ θέλει τὴν συγκέντρωσιν τοῦ πλοῦτου εἰς μεγάλας ἐταιρείας, εἰς τὰς ὁποίας νὰ μετέχουν ὅλοι οἱ πολῖται τῆς Κοινωνίας καὶ ἀπὸ κοινοῦ νὰ μοιράζονται τὰ ἀγαθά. Τὴν ὑλικὴν αὐτὴν ροπὴν ἔδωκεν εἰς τὸν Σοσιαλισμὸν πρῶτος ὁ Κάρολος Μάρξ, ὅστις ἐκήρυξε τὴν πάλιν τῶν τάξεων καὶ τὴν προσπάθειαν τοῦ ἐργατικοῦ προλεταριάτου νὰ κυριαρχήσῃ, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας. Οὗτος κατέστησε τὸν Κομμουνισμὸν κοσμοθεωρίαν καθαρῶς ὑλιστικὴν.

Κριτικὴ. Ἡ λύσις τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Ἠθικὴν, ἀλλὰ εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν. Τὸ πρόβλημα ὁμως τοῦτο εἰς τὸ βάθος του εἶναι ἠθικόν καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ἠθικὴ, καὶ μάλιστα ἡ Χριστιανικὴ, ἔχει νὰ προτείνῃ γενικοὺς κανόνες πρὸς ἄρσιν τῆς κοινωνικῆς κακοδαιμονίας. Τὴν κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας τὴν θεωρεῖ ἀδύνατον καὶ καταναγκαστικὴν, διότι ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ἀγαθόν, εἶναι δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ καθήκον, ὅπως ἐμάθαμεν. Ἡ κατάργησις δὲ αὐτῆς συνεπιφέρει τὴν κατάργησιν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, ὡς καὶ τὴν παρακμὴν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν. Διότι τὸ ἀτομικὸν συμφέρον εἶναι τὸ κίνητρον τῆς κοινωνικῆς προόδου.

Ὅμοίως καὶ τὴν κατάργησιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων τῶν πλουσίων καὶ τῶν φτωχῶν πάλιν θεωρεῖ ἀδύνατον ἡ Χριστιανικὴ

Ἡθική, ἐφ' ὅσον αὕτη στηρίζεται εἰς τὰς φυσικὰς ἰκανότητας καὶ τὴν προσωπικὴν προσπάθειαν ἑνὸς ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων. Δὲν δέχεται βέβαια τὴν κληρονομικὴν ταξικὴν διαφορὰν. Συνιστᾷ ὁμως τὴν ἐκ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ζήλου πρὸς αὐτὴν προερχομένην διαφορὰν. Καὶ εὐρέθησαν βεβαίως Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας συστήσαντες τὴν κατάργησιν τῆς ἰδιοκτησίας (Βασίλειος, Χρυσόστομος), ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν κοινωνίαν τῶν πρώτων χριστιανῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἦσαν τὰ « πάντα κοινὰ » (Πράξ. Β' 44), ἀλλὰ, ὡς καλῶς παρετηρήθη, ἡ κοινοκτημοσύνη αὕτη τῶν χριστιανῶν τῶν ἀποστολικῶν χρόνων δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὰ κηρύγματα τοῦ Κομμουνισμοῦ τῶν ἡμερῶν μας. Διότι οὐδαμοῦ ἐκεῖ γίνεται λόγος περὶ ἀνατροπῆς τοῦ κρατοῦντος οἰκονομικοῦ συστήματος, οὔτε οἱ Πατέρες οὗτοι λέγουσιν ὅτι οἱ πτωχοὶ ἔχουσιν δικαίωμα νὰ διεκδικήσουν τὸν πλοῦτον τῶν πλουσίων, παρὰ μόνον τὴν φιλανθρωπίαν αὐτῶν.

Ἡ Χριστιανικὴ Ἡθικὴ, πρὸς λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, προβάλλει ἔνθα μὲν τὴν ἀ γ ά π η ν πρὸς τὸν πλησίον, ἔνθα δὲ τὴν πίστιν πρὸς τὸν Θεόν. Διότι, ὅταν τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης διέπῃ ὅλας τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, τότε αἴρεται ἡ κακοδαιμονία τῆς Κοινωνίας καὶ ἐπικρατεῖ ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει του α') τὰ λόγια τοῦ Κυρίου: « ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ καὶ πάντα ταῦτα — τὰ ὑλικά ἀγαθὰ — προστεθήσονται ὑμῖν » (Ματθ. ΣΤ' 33) καὶ β') τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὅτι « ἡμῶν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει » (Φιλ. Γ' 20) καὶ ὅτι « οὐκ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν » (Ἑβρ. ΙΓ' 14).

Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν τῆς Χριστιανικῆς Ἡθικῆς καὶ γενικὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἐθρσκειᾶς δὲν δέχεται ὁ Κομμουνισμὸς, διότι τὴν θεωρεῖ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰ ἐπαναστατικὰ κηρύγματά του. Ἀπ' ἐναντίας δὲ λέγει, ὅτι ἡ Ἐθρσκειᾶ εἶναι τὸ ὄπιον, δηλ. τὸ ναρκωτικόν, τοῦ λαοῦ, διότι δῆθεν μὲ τὰ κηρύγματά της αὐτὰ ναρκώνει τὸν λαόν, ὅστις μένει μὲ τὴν πίστιν εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, καίτοι εἰς τὴν ἐνταῦθα ζωὴν ὑποφέρει καὶ δυστυχεῖ. Τὸ ὄπιον δὲ τοῦτο, λέγει, χρησιμοποιεῖ κατόπιν ἡ κεφαλαιοκρατία, διὰ νὰ ἀποκοιμίξῃ τὸν λαόν καὶ νὰ ἔχῃ αὐτὸν ὑποχείριον ὑπὸ τὴν δουλείαν τῆς ἐργασίας.

Ἡ κατηγορία ὁμως αὕτη δὲν εἶναι ἀληθῆς. Διότι ἡ Ἐθρσκειᾶ δὲν

είναι τὸ ὄπιον τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὁ παρήγορος τῆς δυστυχίας του καὶ ὁ βοηθὸς εἰς τὴν ἀπελπισίαν του· οὔτε εἶναι ὁ σύμμαχος τῆς κεφαλαιοκρατίας πρὸς δυστυχίαν τοῦ λαοῦ καὶ ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἰδρώτος αὐτοῦ. Ἀπεναντίας μάλιστα τάσσεται ἀπροφασίστως κατὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄλλον ἄνθρωπον. Τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς ἐκμεταλλευτὰς ὀνομάζει ἡ Ἁγία Γραφή « ἄφρονας » καὶ τοὺς ἀποκλείει ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (Μάρκ. Ι' 25, Λουκ. ΙΗ' 25). Ἀπὸ τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἡ Ἐρησεία, καὶ μάλιστα ἡ Χριστιανική, εἶναι ὄχι βέβαια τὸ ὄπιον τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἡ παρηγορία αὐτοῦ. Διότι ὄχι μόνον συγκρατεῖ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ ἔγκλημα, μετὰ τὸ κήρυγμα εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωὴν, ὅπου θὰ τιμωρηθῇ τὸ κακὸν καὶ θὰ ἀμειφθῇ τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ στιγματίζει τὴν ἀσπλαχxon συμπεριφορὰν τῶν πλουσίων καὶ τῶν κεφαλαιούχων πρὸς τοὺς συνανθρώπους των (Ματθ. ΚΕ' 31 - 46).

39. ΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ ΠΡΟΣ ΤΕΡΨΙΝ, ΑΝΑΨΥΧΗΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΥΣΙΝ

Λ ν ν ο ι α. Τὸ ἔκτον ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ τέρψις, ἡ ἀναψυχή καὶ ἡ ἀνάπαυσις. Τοῦτο ἀκολουθεῖ φυσικῶς τὴν ἐργασίαν, ἐπιβάλλεται δὲ ἠθικῶς ὑπὸ τῆς τετάρτης ἐντολῆς : « Ἐξ ἡμέρας ἐργᾶ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ σάββατα (ἀνάπαυσις) Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ». Διὰ τοῦτο ἡ τέρψις καὶ ἡ ἀνάπαυσις δὲν εἶναι μόνον ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ καθήκον καὶ δικαίωμα.

Ὅνοματα τὸ ἀγαθὸν τοῦτο ἔχει πολλὰ. Λέγεται καὶ ἄνεσις, διασκέδασις, ἀναψυχή, ψυχαγωγία, ἀπόλαυσις, χαρὰ κτλ. Ὁ ἄνθρωπος δὲ ἔχει ἀνάγκην αὐτοῦ, διότι δὲν εἶναι πνευματικὸν ὄν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὕλικόν, καὶ ὡς τοιοῦτον ἔχει ἀπώλειαν δυνάμεων καὶ φθορὰν κατὰ τὴν ἐργασίαν, αἰσθάνεται δὲ κόπωσιν καὶ ἐξάντλησιν ἐργαζόμενος συνεχῶς. Καὶ μόνον διὰ τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς τέρψεως ἀναπληροῖ τὰ ἀπολεσθέντα.

Ἄ ν ά π α υ σ ι ς. Αὕτη γίνεται διὰ τῆς παύσεως τῆς ἐργασίας ἐπὶ τινὰ χρόνον. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον αἱ σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ καὶ ψυχικαὶ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου τίθενται εἰς ἀδράνειαν ἢ ἀκινήσιον. Ἄριστον δὲ μέσον ὀλοσχεροῦς ἀδρανείας εἶναι ὁ ὕ π ν ο ς, τὸν ὅποιον ἔδωκεν ὁ Θεὸς « ὡς λήθην τῶν κακῶν καὶ ἀνάπαυσιν » ὡς ἐλέχθη, ἦτοι ἀνάπαυσιν « σώματος καὶ ψυχῆς ».

Ἡ ἀνάπαυσις, καὶ μάλιστα ἡ διὰ τοῦ ὕπνου, εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Δι' αὐτῆς ἀνανεοῦνται αἱ δυνάμεις του καὶ προπαρασκευάζονται διὰ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐργασίας. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Κύριος: « Τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο » (Μάρκ. Β' 27).

Αναψυχή. Ἡ ἀναψυχή εἶναι τὸ δρόσιμα τοῦ 3
ἐκ τῆς ἐργασίας κουρασμένου καὶ μαραμένου ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ. Εἶναι ἡ ἀνανέωσις τῶν δυνάμεων ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνάπαυσιν διὰ τῆς καταπαύσεως τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ὕπνου. Δὲν ἀρκεῖ δηλ. μόνη ἡ ἀνάπαυσις διὰ νὰ τονωθῆ ὁ ἐξηντλημένος ἐκ τῆς ἐργασίας ἄνθρωπος. Ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἀναψυχή. Ἐνας περίπατος π. χ. ἢ μία ἐκδρομή, διὰ τὸν πνευματικῶς ἐργαζόμενον ἄνθρωπον, ἢ ἡ ἀνάγνωσις βιβλίου ἢ ἕνα ποτὸν διὰ τὸν σωματικῶς ἐργαζόμενον.

Τέρψις. Ἡ τέρψις εἶναι τὸ συμπλήρωμα τῆς 4
ἀναπαύσεως καὶ τῆς ἀναψυχῆς. Καλεῖται δὲ τέρψις ἢ χαρά, τὴν ὁποῖαν αἰσθάνεται ὁ ἀπὸ τὴν κόπωσιν τῆς ἐργασίας κυρίως δύσθυμος ἄνθρωπος διὰ τῆς πληρώσεως τῶν φυσικῶν του ὀρμῶν καὶ τῶν πνευματικῶν του τάσεων. Διότι πᾶν εὐάρεστον συναίσθημα, κάθε τι τὸ ὁποῖον εὐχαριστεῖ τὸν ἄνθρωπον ἢ ἱκανοποιεῖ κάθε εὐγενῆ του ὀρμὴν, τὸν ξεκουράζει συγχρόνως ἀπὸ τὸν κάματον τῆς ἐργασίας. Ἡ τέρψις ἔγκειται εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῶν παραστάσεων καὶ τὸν διασκορπισμὸν τοῦ νοῦ πρὸς ἄλλας κατευθύνσεις. Διὰ τοῦτο ἡ τέρψις λέγεται καὶ **δ ι α σ κ ἔ δ α σ ι ς**.

Καὶ ἡ τέρψις εἶναι ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ, διότι δι' αὐτῆς ἐξασκοῦνται καὶ αἱ κατὰ τὴν ἐργασίαν λανθάνουσαι ἢ ἀκίνητοῦσαι (ἀδρανοῦσαι) δυνάμεις αὐτοῦ. Ἡ πλήρωσις τῆς ἀνάγκης αὐτῆς εἶναι πηγὴ ζωῆς καὶ χαρᾶς καὶ δυνάμεως εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἀποτέλεσμα δὲ αὐτῆς εἶναι ἡ ἀλλοίωσις τοῦ θυμικοῦ. Ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς τέρψεως γίνεται εὐθυμος, δηλ. χαρούμενος καὶ εὐγενικός, καὶ ἀποκτᾷ τὴν ἠθικὴν εὐεξίαν. Οὕτω δὲ διατίθεται εὐμενέστερον πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἐργασίαν παρὰ ὡς κατηφῆς καὶ δύσθυμος.

ρησκευτική και ήδική όψις τής τέρψεως. Τήν 5
τέρψιν θεωρούν ώς άγαθόν εις τόν άνθρωπον δλαι
αί θρησκευται, πρό πάντων δέ ή Χριστιανική, ή
όποια είναι ή θρησκεία τής χαράς: «Χαίρετε και
άγαλλιόσθε» λέγει τακτικά ό Κύριος. Καί ό 'Από-
στολος Παύλος: «Χαίρετε έν Κυρίω πάντοτε, πάλιν έρω, χαίρετε»
(Φιλ. Δ' 4). Καί μόνον ό Βουδδισμός κηρύττει τήν θλίψιν και τήν
λύπην, διότι θέλει νά όδηγήση τόν άνθρωπον εις τήν άνυπαρ-
ξίαν, τό μηδέν, τό νιρβάνα.

'Η τέρψις φαιδρύνει και ζωογονεί τόν άνθρωπον. 'Η λύπη
τόν κατατρίβει και ύποσκάπτει τά θεμέλια τής υγείας του. Διά
τουτο ό Πίνδαρος λέγει: «'Η χαρά είναι τό άριστον φάρμακον
κατά του νόπου». 'Από ήθικής όμως πλευράς πάσα τέρψις δέν
είναι και κατάλληλος διά τόν άνθρωπον. 'Υπάρχουν δηλ. είδη
τέρψεως, τά όποια θεωρούνται άνήθικα. Καί τοιαυτα είναι ή
μέθη, ή χαρτοπαξία επί χρήμασι, τά άσεμνα θεάματα, ή ανά-
γνωσις διαφόρων άνηθίκων βιβλίων κ.τ.τ.

Είς τόν χριστιανόν άπόκειται νά κρίνη μόνος του τό είδος
και τό ποσόν τής τέρψεως. Πρέπει δέ νά προσέχη, ώστε ή τέρψις
νά είναι άθώα και μέσα εις τά όρια τής Χριστιανικής 'Ηθικής.
Πρέπει ακόμη νά μη θεωρή τήν τέρψιν σκοπόν του βίου, αλλά
μέσον πρός ανάκτησιν των άπολεσθεισών δυνάμεων ή πλήρωσιν
ύψηλών ιδανικών, και νά προτιμᾷ πάντοτε τήν άνωτέραν τέρψιν,
τήν ήθικήν και τήν άθώαν. Πρέπει ό άνθρωπος νά έχη ύπ' όψει
του τό αρχαίον ρητόν «πάν μέτρον άριστον», ώς και τήν σύστα-
σιν του 'Αποστόλου Παύλου: «Πάντα εύσημόνως και κατά τάξιν
γινέσθω» (Α' Κορ. ΙΔ' 40).

40. ΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

ννοια. 'Αγαθόν εις τόν άνθρωπον είναι και ή 1
έλευθερία. Είναι δέ ή έλευθερία ή ιδιότης του
έλευθέρου ανθρώπου, εκείνου δηλ. ό όποιος είναι
κύριος του έαυτου του και έλεύθερος νά μεταβαίνη
όπου θέλει. Διότι ή λέξις παράγεται από τό άχρη-
στον ρήμα έ λ ε ύ θ ω, εκ του όποιου λαμβάνεται ό μέλλον του

έρχομαι - ελεύσομαι, πού σημαίνει πηγαίνω. Ἀντίθετος λέξις εἶναι ἡ δοῦλος καί δεσμώτης.

Εἰς ἠθικήν σημασίαν ἡ ἐλευθερία σημαίνει τόν ἄνθρωπον πού ζῆ καί πολιτεύεται ἐλεύθερα, πού ἔχει γενναῖα φρονήματα κτλ. Εἶναι δέ ἡ ἐλευθερία ἀγαθόν εἰς τόν ἄνθρωπον καί ἡ διατήρησις ἢ ἀπόκτησις αὐτῆς καθήκον καί δικαίωμα αὐτοῦ.

Ἄξια τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία εἶναι οὐσιώδης 2
ιδιότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, εἶναι βάσις καί
προϋπόθεσις τῆς φυσικῆς καί ἠθικῆς ζωῆς τοῦ ἀν-
θρώπου καί ἀπαραίτητος ὄρος τῆς εὐημερίας αὐτοῦ.
Εἶναι ἀγαθόν, εἶναι κτήμα ἀναπαλλοτρίωτον αὐτοῦ.

Ἀντιθέτως, ἡ δ ο υ λ ε ί α, καί μάλιστα ἡ πνευματική καί
ἠθική, ἀντίκειται εἰς τήν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Διότι εἶναι κα-
τάπτωσις τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἐξευτελισμός τῆς προσωπικότη-
τος αὐτοῦ. Ἀφαιρεῖ ἀπό τόν ἄνθρωπον τήν ἐλευθέραν χρῆσιν τῶν
δυνάμεων του καί καταστρέφει ἰδίως τήν ἠθικήν ἀξίαν αὐτοῦ.
« Παρά τοῖς ἀνθρώποις τῆ φύσει δοῦλος οὐδεὶς » λέγει ὁ Μ. Βα-
σίλειος (Περὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, Μίγνη τόμ. 29 σελ. 757).

Ἠθική ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία διακρίνεται εἰς 3
φυσικήν καί εἰς ἠθικήν. Φυσική ἐλευθερία εἶναι ἡ
ἄλλως λεγομένη καί ἐξωτερική καί πολιτική καί
προσωπική ἢ ἀτομική. Ἠθική δέ ἐλευθερία εἶναι
ἡ συναίσθησις τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὅτι εἰς οὐδένα πε-
ριορισμὸν τοῦ λόγου ἢ τῆς σκέψεως ἢ τῆς πράξεως μᾶς ὑπο-
βάλλει βία τις εἴτε ἐσωτερική εἴτε ἐξωτερική. Περὶ τῆς ἠθικῆς
ἐλευθερίας λέγει ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος: « Τὸ ἐλεύθερον τοῦ ἀν-
θρώπου οὐχ ὑπόκειται τῆ δουλείᾳ. Καὶ εἴποτε ἐκὼν δουλεύσει, καί
τοῦτο τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ἐστι, τὸ δύνασθαι δουλεύειν ἐκόντα ».

Ἡ ἠθική ἐλευθερία εἶναι ἀνωτέρα τῆς φυσικῆς. Μορφή δέ
αὐτῆς εἰς τήν Χριστιανικήν Ἠθικήν εἶναι ἡ θρησκευτική ἐλευ-
θερία. Περὶ αὐτῆς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει: « Τῆ ἐλευθερία
ἡ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καί μὴ πάλιν ζυγῶ δουλείας
ἀνέχεσθε » (Γαλ. Ε' 1), « ζυγὸν δουλείας » δέ ὀνομάζει
τήν ἐπιστροφὴν εἰς τήν εἰδωλολατρείαν καί τόν Ἰουδαϊσμόν.

έν Χριστῷ ἐλευθερία. Αὕτη εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ 4
πρῶτα εὐεργετήματα, τὰ ὁποῖα παρέχει ὁ Κύ-
ριος διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ (θεία χάρις). Εἶναι ἡ
ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν δουλείαν τῆς ἁμαρτίας καὶ ἡ
ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῶν παθῶν καὶ τῶν
ἑσωτερικῶν ὁρμῶν καὶ κλίσεων τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου. Εἶ-
ναι, τέλος, ἡ ψυχικὴ εὐεξία, τὴν ὁποῖαν προξενεῖ εἰς τὸν ἐν
Χριστῷ ἀναγεγεννημένον ἄνθρωπον ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας,
ὅπως λέγει Ἐκεῖνος: « Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀλη-
θῶς μαθηταὶ μου ἔστε καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια
ἐλευθερώσει ὑμᾶς » (Ἰωάν. Η΄ 32).

Ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ δουλεία, δηλ. ἡ δουλεία εἰς τὸ
ψεῦδος τῆς εἰδωλολατρίας, τῆς δεισιδαιμονίας, τοῦ θρησκευ-
τικοῦ φανατισμοῦ, τῶν προλήψεων κ.τ.τ., ὡς καὶ τῆς ἁμαρτίας,
εἶναι ἡ ἀντίθετος ὄψις τῆς χριστιανικῆς ἐλευθερίας. Αὕτη εἶναι
ἐπιζήμιος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος
Παῦλος λέγει: « Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέ-
ρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπὸ τινος »
(Α΄ Κορ. ΣΤ΄ 12). Δηλ. εἶμαι ἐλεύθερος νὰ πράττω ὅ,τι θέλω,
ἀλλὰ δὲν θὰ ὑποδουλώσω τὴν ἐλευθερίαν μου αὐτὴν εἰς τὴν
ἁμαρτίαν, διότι τοῦτο δὲν εἶναι συμφέρον μου.

εριορισμοὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία δὲν δύ- 5
ναται προφανῶς νὰ ἐννοηθῇ εἰς τὴν ἀπόλυτον
αὐτῆς ἔννοιαν. Διότι, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος εἶναι
φύσει μέλος τῆς Κοινωνίας, ὡς ἐλέχθη, ἀπόλυτος
ἐλευθερία εἰς τὸ ἄτομον εἶναι ἀδύνατος. Καὶ τοῦτο,
ἐπειδὴ ἡ ἔννοια τοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον ρυθμίζει τὸν τρόπον τῆς
συμβιώσεως τῶν ἀτόμων εἰς τὴν Κοινωνίαν, ὡς ἐνέχουσα ἐξα-
ναγκασμὸν τινα, εἶναι ἀσυμβίβαστος μετὰ τὴν ἀπόλυτον ἐλευ-
θερίαν.

Ὁ ἄνθρωπος βέβαια, ζῶν εἰς τὴν Κοινωνίαν, εἶναι ὑπο-
χρεωμένος νὰ σέβεται τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων συγκοινωνῶν
συνανθρώπων του καὶ νὰ ἐκπληροῖ τὰ καθήκοντά του καὶ τὰς
ὑποχρεώσεις του πρὸς αὐτούς, πρὸς ζημίαν ἢ περιορισμὸν τῆς
ἰδικῆς του ἐλευθερίας καὶ τῶν ἰδικῶν του δικαιωμάτων, ὅπως

προβλέπει ὁ νόμος τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἠθικῆς. Δι' ὃ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀπόλυτον ἐλευθερίαν νὰ κάμῃ ὅ,τι θέλει, ἐπειδὴ τοῦτο θὰ περιορίσῃ καὶ θὰ βλάψῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν συνανθρώπων του. Ἄρα ἀπόλυτος ἐλευθερία παρὰ τῷ κοινωνικῷ ἀνθρώπῳ δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον σχετικὴ καὶ περιορισμένη. Καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἐλευθερία ὀρίζεται ὡς ἡ δύναμις τοῦ πράττειν ἢ παραλείπειν τι ἐν τῷ ὅριον τοῦ νόμου (φυσικοῦ, ἠθικοῦ, πολιτικοῦ, θρησκευτικοῦ).

Εἰς τὴν Πολιτικὴν Ἱστορίαν λέγεται ὅτι ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις πρώτη ἐκήρυξεν ὡς δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἐλευθερίαν μαζί με τὴν ἰσότητά καὶ ἀδελφότητα. Τὰ σύμβολα αὐτὰ φέρει ἀκόμη ἡ Γαλλικὴ Δημοκρατία (liberté, égalité, fraternité). Ἐσχάτως δὲ καὶ ὁ ΟΗΕ διεκήρυξε τὰ αὐτὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἐχαρακτήρισθαι τοῦτο ὡς π ρ ω τ ἄ κ ο υ σ τ ο ν. Κακῶς ὅμως. Διότι τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου πρῶτος ἐκήρυξεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Χριστός. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, γράφων πρὸς τοὺς Γαλάτας, ἔλεγε: « Πάντες υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὅσοι γάρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε. Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλληγ, οὐκ ἔνι δούλος οὐδ' ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν οὐδὲ θῆλυ. Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ » (Γ' 26).

Ὅμοίως τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου διεκήρυξεν ὁ Κύριος, ὅταν ἔλεγε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς: « Τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; » (Μάρκ. Η' 37). Διότι, κατὰ τὸν Χριστόν, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μᾶζα, ὅπως ἀκούομεν σήμερον νὰ λέγεται ἀπὸ τοὺς ὑλιστάς, ἀλλὰ πρόσωπον καὶ ἀξία ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ, « μέγα καὶ τίμιον χρῆμα », ὅπως λέγουν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἡ ἐλευθερία, λοιπόν, ἡ ἀδελφότης καὶ ἡ ἰσότης τῶν ἀνθρώπων εἶναι κήρυγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐκεῖθεν δὲ ἔλαβε τὰ σύμβολα ταῦτα καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις. Τὸ δίκαιον ἄλλως τε τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος τῶν ἀνθρώπων εἶναι φυσικὸν καὶ ἔμφυτον εἰς πάντα ἄνθρωπον. Οὔτε εἶναι ἠθικῶς ὀρθὴ ἡ διάκρισις εἰς δούλους καὶ ἐλευθέρους, εἰς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους. Πάντες, ὡς τέκνα τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ Πατρός, εἶναι μεταξύ των ἴσοι ὡς ἀδελφοί, μόνη δὲ διάκρισις μεταξὺ των εἶναι ἡ προκοπὴ εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ

« Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν »

(Ματθ. ΚΒ' 40)

41. Η ΑΓΑΠΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ

ΠΝΟΙΑ. Τὸ ἐπίρρημα πλησίον, ἀπὸ τὸ ρῆμα 1
πελάζω (= πλησιάζω) παραγόμενον, μὲ τὸ ἄρθρον ὀ
(ὀ πλησίον) λαμβάνει σημασίαν οὐσιαστικοῦ καὶ
σημαίνει τὸν πλησίον μας εὕρισκόμενον ἄνθρωπον.
Σημαίνει δηλαδὴ τὸν γείτονα, τὸν συγγενῆ, τὸν φί-
λον, τὸν ὁμοεθνή, τὸν ὁμόθησκον καὶ γενικῶς πάντα ἄνθρωπον,
ὁ ὁποῖος εὕρσκεται ἢ κατοικεῖ πλησίον μας, τὸν συνάνθρωπόν
μας. Σημαίνει ἀκόμη καὶ τὸν ἐχθρόν μας, ὅπως μᾶς ἐδίδαξεν ὁ
Κύριος εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου (Λουκ. Ι' 25 - 37).

Πρὸς τὸν πλησίον τοῦτον ὀφείλομεν, ὡς καθῆκον, νὰ δια-
θέτωμεν τὸν ἑαυτὸν μας χωρὶς δόλον, ἤτοι νὰ δεικνύωμεν
ἀγάπην. Τοῦτο εἶναι ρητὴ παραγγελία ἢ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου
πρὸς τοὺς μαθητάς του: « Ἐντολήν καινὴν δίδωμι ὑμῖν,
ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους » (Ἰωάν. ΙΓ' 34). Εἰς ἄλλην
δὲ περιστάσιν συμπληρώνει τὴν ἐντολήν καὶ λέγει: « Ἦκού-
σατε ὅτι ἐροῦθή: Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ μισήσεις τὸν
ἐχθρόν σου. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν: ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς
ὑμῶν » (Ματθ. Ε' 44).

Πηγὴ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. Ἡ ἀγάπη 2
πρὸς τὸν πλησίον πηγάζει:

α') Ἀπὸ τὸ ὁμοούσιον τῶν ἀνθρώπων,
ἀπὸ τὴν ἔννοιαν δηλαδὴ ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι
εἶναι τῆς αὐτῆς οὐσίας. Τοῦτο λέγεται φυσικὴ
ἀγάπη. Καὶ

β') Ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς Θεὸν κοινὸν Πατέρα τῶν ἀνθρώπων,
καὶ τότε οἱ ἄνθρωποι μεταξὺ τῶν εἶναι ἀδελφοὶ καὶ ὀφείλουν

μεταξύ των αγάπην αδελφικήν. Τοῦτο πάλιν λέγεται ἠθικὴ αγάπη.

Ὅθεν ἡ αγάπη πρὸς τὸν πλησίον ἀπορρέει ἀπὸ τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν νόμον. Ὁ φυσικὸς νόμος ἔλκει ἡμᾶς πρὸς τὸν πλησίον. Ἡ φιλία, ἡ συμπάθεια, ἡ κοινωνία πρὸς ἀλλήλους εἶναι μαρτυρίαι τοῦ φυσικοῦ νόμου. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀγαπᾷ ἀπλῶς καὶ ἀνιδιοτελῶς τὸν πλησίον, ἀλλὰ θέλει νὰ ἀνταγαπᾶται ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο πάλιν εἶναι ἄλλη μαρτυρία τοῦ φυσικοῦ νόμου τῆς αγάπης πρὸς τὸν πλησίον. Διότι αὐτό, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ ὁ εἷς, τὸ ἐπιθυμοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος, λόγῳ ἐγωισμοῦ, πολλακίς δὲν δεικνύει τὴν αὐτὴν αγάπην πρὸς τὸν πλησίον του. Διὰ τοῦτο τὴν αγάπην αὐτὴν τοῦ ἐπιβάλλει ὡς καθήκον πλεον ὁ ἠθικὸς νόμος.

Ορισμός καὶ ὄψεις τῆς αγάπης πρὸς τὸν πλησίον. 3

Κατὰ ταῦτα, ἡ αγάπη πρὸς τὸν πλησίον εἶναι ἡ ἄδολος καὶ ἀνιδιοτελεῆς διάθεσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πάντα ἄνθρωπον, φίλον ἢ ἐχθρόν, γνωστὸν ἢ ξένον, καὶ ὁ πόθος πρὸς κοινωνίαν μετ' αὐτόν. Ὁ ἀγαπῶν αἰσθάνεται ψυχικὴν ἐπιθυμίαν πρὸς κοινωνίαν μετὰ τῶν ὁμοίων του, διότι τοῦτο τὸν εὐχαριστεῖ. Ἐκδηλώνεται δὲ ἡ αγάπη πρὸς τὸν πλησίον μετ' ἄλλων ὄψεων :

α') μετ' τὴν φιλανθρωπίαν,

β') μετ' τὸν σεβασμὸν, καὶ

γ') μετ' τὴν ἀγαθότητα ἢ τὴν ἄδολον διάθεσιν πρὸς αὐτόν.

Ἡ αγάπη εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς « καινῆς ἐντολῆς » τοῦ Κυρίου (Ἰωάν. ΙΓ' 34, ΙΕ' 12). Αὐτὴ εἶναι νέον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἀνδρείαν, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ κάλλος. Τὸ νέον τοῦτο στοιχεῖον, πού ἔφερεν εἰς τὸν Κόσμον ἀπὸ τὸν Οὐρανὸν ὁ Χριστός, ἔκαμε τὸν Χριστιανισμὸν τὸ κατ' ἐξοχὴν κοινωνικὸν σύστημα.

Ἡ αγάπη αὐτὴ κάμνει τὸν κοινωνικὸν ἄνθρωπον νὰ παραβλέπη τὸ ἄτομόν του καὶ νὰ στρέφεται πρὸς τὸν ἄλλον ἄνθρωπον, πρὸς τὸν πλησίον. Διότι ἡ αγάπη δὲν κηρύσσεται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀφρηρημένον φιλοσοφικὸν σύστημα, ἀλλὰ ὡς βίωμα καὶ ὡς ρυθμὸς ζωῆς, τῆς ζωῆς κατὰ Χριστόν.

διότητες τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. Ἡ ἀγά- 4
πη πρὸς τὸν πλησίον πρέπει νὰ εἶναι :

α') Πλήρης καὶ τελεία, ὅπως ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὡς τοιαύτη δὲ ἡ ἀγάπη φθάνει πολλακίς καὶ μέχρις αὐτοθυσίας.

Οὕτως εἶπεν ὁ Χριστός: «Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάν. ΙΕ' 13).

β') Καθολικὴ καὶ ἀπεριόριστος, νὰ φθάνη δηλ. καὶ μέχρι τῶν ἐχθρῶν, μέχρι γνωστῶν καὶ ἀγνωστων, φίλων καὶ ξένων.

γ') Ἐνεργὸς καὶ συμπαθήσ, ἥτοι νὰ ἐκδηλώνεται μὲ ἔργα, δηλ. νὰ μὴ περιορίζεται εἰς λόγους, καὶ νὰ ἐνεργῆται ὄχι ἀπὸ συμφέρον ἢ ἀπὸ ὑπολογισμόν οἰονδήποτε, ἀλλὰ ἀπὸ συμπάθειαν πρὸς τὸν πλησίον. Καὶ

δ') Σταθερὰ καὶ καρτερικὴ. Νὰ ὑπομένη δηλαδή καὶ νὰ ὀργίζεται μὲν κατὰ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νὰ μὴ μεταβάλλεται.

ντίθετοι ὄψεις τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. 5
Ἀντίθετα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον εἶναι :

α') Ἡ ἀδιαφορία, ὅπως ἐκεῖνη, τὴν ὁποίαν ἔδειξαν ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ λευίτης εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου (Λουκ. Ι' 25).

β') Τὸ μῖσος καὶ ὁ φθόνος, τὰ ὁποῖα προξενοῦν τὸ κακὸν εἰς τὸν πλησίον. Καὶ

γ') Ἡ χαιρεκακία, δηλ. νὰ δοκιμάζη τις χαρὰν διὰ τὰς συμφορὰς τοῦ πλησίον, ἀντὶ νὰ λυπῆται καὶ νὰ συμπάσχη.

42. Η ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑ

ννοία. Φιλανθρωπία εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν 1
ἄλλον ἄνθρωπον. Δὲν εἶναι δηλ. ἀπλῶς τὸ εὐσπλαγγνίζεσθαι καὶ ἐλεεῖν τὸν πλησίον, ὅπως κοινῶς λαμβάνεται ἡ λέξις, ἀλλ' ἐν γένει ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἀνθρώπων ὡς ὁμοουσιῶν πρὸς ἡμᾶς καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀγάπη πρὸς αὐτούς, ὡς καὶ ἡ ἐν ἀνάγκῃ παροχὴ βοήθειας (Πράξ. ΙΖ' 26).

Ἡ φιlanθρωπία εἶναι καθήκον καὶ περιλαμβάνει α') τὴν συμπάθειαν, β') τὴν ἐλεημοσύνην καὶ γ') τὴν εὐεργεσίαν. Τὸ καθήκον τῆς φιlanθρωπίας ἐπιβάλλει ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον.

Συμπάθεια. Ἡ συμπάθεια ἢ τὸ συμπάσχειν 2
εἶναι ἡ κοινότης συναισθημάτων μετὰ τοῦ πλησίον, δηλ. τὸ συμπνεῖν καὶ τὸ συγχαίρειν μετ' αὐτοῦ. Ἡ συμπάθεια διὰ μὲν τὴν Ψυχολογίαν εἶναι συναισθημα — συμπαθητικὰ συναισθήματα τῆς χαρᾶς, τῆς λύπης, τῆς φιλίας κτλ., — διὰ δὲ τὴν Ἠθικὴν εἶναι καθήκον, ἐκφραζόμενον ὡς εὐσπλαγχνία, φιλαλληλία ἢ ἀλτροῦτισμός κ.τ.τ. Ἀμφότερα ἔχουν περιεχόμενον τὴν ἀλλοτριάν λύπην ἢ χαρὰν καὶ βασίζονται εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον.

Τὸν ὄρισμὸν τῆς συμπαθείας μᾶς δίδει αὐτὴ ἡ Ἁγία Γραφή: «Χαίρειν μετὰ τῶν χαιρόντων καὶ κλαίειν μετὰ τῶν κλαιόντων» (Ρωμ. ΙΒ' 15). Τοῦτο δὲ ὄχι ἀπὸ ὑποκρισίαν, ἀλλὰ ἀπὸ εἰλικρινῆ συμμετοχὴν εἰς τὴν λύπην ἢ τὴν χαρὰν τοῦ πλησίον. Ἀντίθετος ἔννοια εἶναι ἡ ἀντιπάθεια.

Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν χαρὰν τοῦ πλησίον φανερώνει εὐγένειαν ψυχῆς καὶ προϋποθέτει εἰλικρινῆ καὶ φιlanθρωπα συναισθήματα. Ὁμοίως καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν λύπην τοῦ πλησίον. Ἀποτελεῖ δὲ μεγάλην παρηγορίαν διὰ τὸν πλησίον τοῦτο, ὅπως ἐκεῖνο τῆς χαρᾶς. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς μας λέγει: «Λύπη μεριζομένη γίνεται μισή. Καὶ χαρὰ μεταδιδόμενη γίνεται διπλή». Τοῦτο μᾶς λέγει καὶ ὁ Κύριος εἰς τὴν παραβολὴν μετὰ τὴν γυναῖκα, ποῦ ἔχασε τὴν δραχμὴν καί, ὅταν αὐτὴ τὴν εὔρεν, ἐκάλεσε τὰς φίλας τῆς νὰ τὴν συγχαροῦν (Λουκ. ΙΕ' 8).

Εὐεργεσία. Καλεῖται εὐεργεσία (εὖ+ἔργω 3
ἢ ἔρδω = πράττω) τὸ ἐργάζεσθαι τὸ ἀγαθόν, δηλ. τὴν καλὴν καὶ γενναίαν πράξιν, καὶ διαθέτειν ἐκ τῶν ἰδίων πρὸς ὄφελος τοῦ πλησίον, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἀξίας. Λέγεται τοῦτο καὶ φιlanθρωπία, ἀγαθοεργία, εὐποιία κ.τ.τ.

Ἡ εὐεργεσία εἶναι καθήκον, διότι εἶναι ἡ πρακτικὴ ὄψις τῆς πίστεως εἰς Χριστόν. Τί ὠφελεῖ, λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, νὰ λέγη

τις ὅτι ἀγαπᾷ τὸν πλησίον, καὶ ὅταν τὸν ἴδῃ γυμνὸν καὶ ἐστερημένον τῆς ἡμετέρου τροφῆς, νὰ κλείῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἐπ' αὐτόν; (Ίακώβ. Β' 15). Καὶ τὸ καθήκον τοῦτο ἔχει πηγὴν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν συμπάθειαν πρὸς τὸν πλησίον. Αὕτη εἶναι τὸ κίνητρον τῆς εὐεργεσίας πρὸς τὸν ἄλλον ἄνθρωπον, δηλαδὴ ἡ φιλανθρωπία.

Τὸ καθήκον τῆς εὐεργεσίας ἐκδηλώνεται:

α') Εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ πλησίον, ὅταν ταῦτα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως κινδυνεύουν, π. χ. τῆς ζωῆς, τῆς υἰείας, τῆς τιμῆς, τῆς περιουσίας, τῆς ἐλευθερίας κ.τ.τ. Καὶ

β') Εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐλεημοσύνης, διὰ τῆς ὁποίας ὁ πάσχων ἀπὸ τὴν πενίαν καὶ δυστυχίαν πλησίον ἀνακουφίζεται προσωρινῶς. Λέγομεν προσωρινῶς, διότι ἢ διαρκῆς ἀπαλλαγὴ τοῦ πλησίον ἀπὸ τὴν πενίαν κτλ. λέγεται εὐεργεσία.

Ἐλεημοσύνη. Αὕτη εἶναι ἡ προσωρινὴ ἀνακούφισις τοῦ πλησίον ἀπὸ τὴν πιέζουσαν αὐτὸν πενίαν καὶ δυστυχίαν. Λέγεται καὶ ἔλεος (ὁ ἔλεος καὶ τὸ ἔλεος). Ἡ λέξις παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα ἔλεω, ποῦ σημαίνει, ὡς γνωστόν, εὐσπλαγχνίζομαι, συμπαθῶ, οἰκτείρω, συλλυποῦμαι, βοηθῶ. Ἐπομένως τὸ ἔλεος καὶ ἡ ἐλεημοσύνη εἶναι ἡ πράξις, εἶναι αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ βοήθημα, τὸ ὅποιον δίδει τις εἰς τὸν πάσχοντα καὶ δεόμενον βοηθείας συνάνθρωπόν του. Περὶ αὐτῶν λέγει ὁ Θεὸς μὲ τὸ στόμα τοῦ προφήτου: «Ἐλεος θέλω καὶ οὐχὶ θυσίαν» (Ὁσηέ ΣΤ' 8). Δηλ. ὁ Θεὸς δὲν ἀγαπᾷ καὶ δὲν θέλει τὰς δοξολογίας καὶ τὰς τιμὰς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ θέλει νὰ εἶναι οἱ ἄνθρωποι ἐλεήμονες πρὸς τὸν πλησίον (Γωβίτ Δ' 7 καὶ ΙΒ' 8-11).

οἰνοὶ τρόποι εὐεργεσίας καὶ ἐλεημοσύνης. Ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, διὰ νὰ ἔχουν ἠθικὴν ἀξίαν διὰ τὸν πράττοντα, πρέπει νὰ γίνωνται:

α') Ἀπὸ εἰλικρινῆ ἀγάπην πρὸς αὐτόν. «Ἐκαστος καθὼς προήρηται τῇ καρδίᾳ, λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης», ἀλλὰ ἀπὸ τὴν συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος τῆς φιλανθρωπίας. Καὶ προσθέτει:

« ἰ λ α ρ ὸ ν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς » (Β΄ Κορ. Θ΄ 7). " Ἀλλως ἢ πράξεις μας δὲν ἔχει δι' ἡμᾶς οὐδεμίαν ἠθικὴν ἀξίαν. Τὸ λέγει ὁ ἴδιος Ἀπόστολος εἰς τὸν ὕμνον τῆς ἀγάπης : « Καὶ ἐὰν ψωμίσω (δηλ. διαμοιράσω) πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, ἀ γ ά π η ν δ ἔ μ ἦ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι » (Α΄ Κορ. ΙΓ΄ 3).

β΄) Ὅχι μὲ ἐπίδειξιν ἢ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ὑστεροφημίας, ὅπως ἔπραττον οἱ Φαρισαῖοι, τοὺς ὁποίους κατακρίνει ὁ Κύριος καὶ τοὺς ὀνομάζει ὑποκριτάς : « Σοῦ δὲ ποιῶντος ἔλεημοσύνην, λέγει, μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἢ δεξιὰ σου » (Ματθ. ΣΤ΄ 1 - 6). Καὶ

γ΄) Νὰ γίνεται μὲ κάποιαν τάξιν καὶ περίσκεψιν. Ἦτοι νὰ προσπαθῶμεν νὰ εὐεργετῶμεν καὶ νὰ ἐλεῶμεν τὸν πλησίον ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς ἀξίας αὐτοῦ. Νὰ ἐλεῶμεν π. χ. τοὺς πραγματικῶς πάσχοντας καὶ ὄχι τοὺς ἔχοντας ἐπάγγελμα τὴν ἐ π α ι τ ε ί α ν. Κατόπιν νὰ ἐλεῶμεν τοὺς χρηστοὺς καὶ ἠθικοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὄχι τοὺς φαύλους καὶ τοὺς ἀσώτους καὶ σπατάλους καὶ τοὺς δυναμένους νὰ ἐργασθοῦν. Ἡ ἐλεημοσύνη μας τέλος νὰ εἶναι ἀνάλογος μὲ τὰς ἀνάγκας τοῦ πλησίον καὶ μὲ τὴν ἰδικὴν μας δυνατότητα. Εὐνόητον δὲ τυγχάνει ὅτι κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς εὐεργεσίας καὶ βοηθείας πρέπει νὰ προτιμῶμεν κατὰ σειράν τοὺς πάσχοντας οἰκείους μας, συγγενεῖς μας, φίλους μας, ὁμοεθνεῖς μας, ὁμοθρήσκους μας κτλ. καὶ ὕστερα πάντα ἄλλον, καὶ τὸν ἐχθρόν μας ἀκόμη.

Σωτηρία τοῦ πλησίον. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον 6 καὶ ἡ φιλανθρωπία γενικῶς ἐπιβάλλουν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ψυχικὴν σωτηρίαν τοῦ πλησίον. Ὅφειλομεν δηλαδὴ ὄχι ἀπλῶς νὰ ἐλεῶμεν τὸν πλησίον, ὅταν πάσχη, ἀλλὰ καὶ ὅταν πάσχη καὶ ὅταν εὐημερῇ καθήκον ἔχομεν νὰ φροντίζωμεν διὰ τὴν προφύλαξιν του ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ διὰ τὴν προσέλευσίν του εἰς τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν.

Παράδειγμα τοιαύτης φιλανθρωπίας ἔχομεν τὸν κατ' ἐσχόλην φιλάνθρωπον Θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον αὐτοῦ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Οὗτος, ὡς γνωστόν, ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ὡς ἄνθρωπος, ἵνα ζητήσῃ, ἀνέυρη καὶ σώσῃ τὸ

ἀπολωλός, τὸν ἐκ τῆς ἁμαρτίας δηλ. παραπλανηθέντα ἄνθρωπον, τὸν ὅποιον καὶ ἔσωσε μὲ τὴν θυσίαν τῆς ἰδίας ζωῆς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ (Λουκ. ΙΘ' 10).

Ὁ Κύριος, δικαιολογῶν τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ συναναστρέφεται τοὺς τελῶνας καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἔλεγε τακτικά: «Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἦλθε ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός» (Λουκ. ΙΘ' 10). Ἄλλοτε δὲ πάλιν, δικαιολογῶν τὴν ταπεινήν του ἐπὶ τῆς Γῆς ἐμφάνισιν, ἔλεγε: «Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν» (Μάρκ. Ι' 45).

43. Ο ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ

Εννοία. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν πλησίον εἶναι ἔργον ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης πρὸς αὐτόν. Εἶναι δὲ σεβασμὸς πρὸς τὸν πλησίον ἢ ἀναγνώρισις πάντων τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς, τῆς περιουσίας, τῆς ἐλευθερίας κτλ.

Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ δικαιοσύνη πρὸς τὸν πλησίον ἀπαιτοῦν τὸν σεβασμὸν αὐτοῦ ὡς προσώπου. Δὲν συμβαίνει δηλ. τὸ αὐτὸ καὶ μὲ τὸ ζῶον, τὸ ὅποιον θυσιάζει τις, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ ἐγκληματῆ. Ὡς πρόσωπον δὲ ὁ πλησίον εἶναι ἀξία, εἶναι ὄντοτης, καὶ ὀφειλομέν νὰ σεβώμεθα αὐτόν. Ὁ σεβασμὸς οὗτος πρὸς τὸν πλησίον ἐκδηλώνεται εἰς τὸν σεβασμὸν τῆς ζωῆς καὶ ὑγείας τοῦ πλησίον, εἰς τὸν σεβασμὸν τῆς τιμῆς, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ. Ὁ σεβασμὸς οὗτος γίνεται κατὰ δύο τρόπους: ἢ ἀρνητικῶς, ὡς π. χ. οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις κτλ., ἢ θετικῶς, διὰ τῆς προαγωγῆς τοῦ πλησίον, διὰ διαφόρων ἐκδηλώσεων τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης καὶ συμπαθείας κτλ.

Οσεβασμὸς τῆς ζωῆς καὶ ὑγείας τοῦ πλησίον. Ἡ ζωὴ εἶναι τὸ πρῶτον ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἢ βάσις καὶ ἡ προϋπόθεσις ὅλων τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ὅπως ἐμάθαμεν. Διὰ τοῦτο ὀφειλομέν νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον, ὅπως καὶ τὴν ἰδικήν μας. Ἡ ἐντολὴ λέγει: «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν». Ὅθεν ὀφειλομέν νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑγείαν

τοῦ πλησίον, νά μή δολιευώμεθα καί καταπολεμῶμεν αὐτήν, ἀπειναντίας δὲ νά συμβάλλωμεν εἰς τὴν διατήρησιν καί τὴν πρόοδον αὐτῆς.

Ἡ κατάλυσις τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον, δηλ. ὁ φόνος, ἀνέκαθεν ἐθεωρήθη πρᾶξις στυγερά, ἔγκλημα. Ἡ ἕκτη ἐντολὴ λέγει «οὐ φονεύσεις». Ὁ δὲ Κύριος ἀπαγορεύει καί τὴν ὀργὴν καί τὰς ὕβρεις, αἱ ὁποῖαι συνήθως φέρουν εἰς τὸν φόνον (Ματθ. Ε' 21). Ὁ φονεὺς δὲν βλάπτει μόνον τὸ θῦμα του, ἀλλὰ καί ὀλοκλήρον τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Διότι στερεῖ αὐτὴν πολίτου πολλάκις χρησίμου.

Ὁ φόνος εἶναι* εἰδεχθέστερος, ὅταν γίνεται κατόπιν σκέψεως, ὁ ἐκ προμελέτης δηλ., καί ὅταν γίνεται με σκοπὸν τὴν κλοπὴν καί τὴν ληστείαν. Ὡσαύτως εἶναι ἔγκλημα ἀπαισιώτατον, ὅταν τις φονεύσῃ τὸν πατέρα του ἢ τὴν μητέρα του ἢ τὸν ἀδελφόν του κ.τ.τ. Ὁ πατραλοίας καί ὁ μητραλοίας καί ὁ ἀδελφοκτόνος εἶναι ἀνθρωπόμορφα τέρατα.

Οσεβασμὸς τῆς τιμῆς τοῦ πλησίον. Ἡ τιμὴ εἶναι ὁ 3
δεύτερος ὅρος τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν Κοινωνίαν, εἶναι ἀγαθὸν τοῦ πλησίον, καί ὡς τοιοῦτον ὀφείλομεν νά τὸ σεβώμεθα. Ὅφείλομεν δηλ. νά μη συκοφαντῶμεν οὐδέποτε, οὐδὲ νά διασύρωμεν τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ πλησίον, ἰδίως ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ψευδομαρτυροῦντες. Διὰ τοῦτο λέγει ἡ ἐνάτη ἐντολή: «Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ».

Ὁ διασυρμὸς τῆς τιμῆς τοῦ πλησίον γίνεται:

α') Μὲ τὴν συκοφαντίαν καί τὴν ψευδομαρτυρίαν.

β') Μὲ τὴν κατάκρισιν καί τὴν καταλαλιάν. Ὁ Χριστὸς εἶπε: «Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε» (Ματθ. Ζ' 1). Καί ὁ ἀδελφόςθεος Ἰάκωβος: «Ὁ καταλαλῶν ἀδελφοῦ ἢ κρίνων ἀδελφὸν καταλαλεῖ νόμον καὶ κρίνει νόμον» (Δ' 11).

γ') Μὲ τὴν ἐξύβρισιν καί τὸν χλευασμὸν ζώντων καί τεθνεώτων.

Προσβολὴ κατὰ τῆς τιμῆς τοῦ πλησίον εἶναι καί ἡ παράβασις τῆς ἐβδόμης ἐντολῆς «οὐ μοιχεύσεις». Νά σέβεσαι δηλ. τὴν οἰκογενειακὴν τιμὴν τοῦ πλησίον.

σεβασμός τῆς ἐλευθερίας τοῦ πλησίον. Καί ἡ 4
ἐλευθερία εἶναι ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Εἶναι
καθῆκον καὶ δικαίωμα δι' αὐτόν. Καὶ τὸ δικαίωμα
τοῦ αὐτοῦ ὀφείλομεν νὰ τὸ σεβώμεθα.

Περιορισμοὶ τῆς ἐλευθερίας εἶναι οἱ νόμοι, οἱ
ὁποῖοι πάντοτε ἀποβλέπουν εἰς τὸ καλὸν τῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ
ἀτόμου. Ἰδίως οἱ παιδαγωγικοὶ νόμοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν σκοπὸν
τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν νέων. Μεταχειρίζονται δὲ οἱ νόμοι
καὶ ποινὰς πάλιν πρὸς ὄφελος τῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ ἀτόμου.
Ἐμοίως καὶ ἡ Ἐκκλησία μεταχειρίζεται τὰ ἐπιτίμια.

σεβασμός τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πλησίον. Καί ἡ 5
ἰδιοκτησία ἢ περιουσία εἶναι ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄν-
θρωπον. Εἶναι καθῆκον καὶ προνόμιον καὶ δικαίω-
μα τοῦ ἐργαζομένου ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἔχομεν
καθῆκον νὰ σεβώμεθα τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ πλησίον.

Ἡ ὀγδὴ ἐντολὴ λέγει: «Οὐ κλέψεις». Διότι παράβασις τοῦ
καθήκοντος τούτου εἶναι ἡ κλοπή.

Κλοπὴ εἶναι ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πλησίον ἢ μέ-
ρους αὐτῆς κατὰ τρόπον λαθραῖον. Εἶδη δὲ τῆς κλοπῆς εἶναι:
α') Ἡ ἄρπαγὴ, ὅταν ἡ κλοπὴ γίνεται φανερά ἢ καὶ διὰ μέ-
σων, τὰ ὁποῖα ἐξαπατοῦν τὸν πλησίον (ἀπάτη).

β') Ἡ ληστεία, ὅταν ἡ κλοπὴ γίνεται διὰ τῆς βίας.

γ') Ὁ σφετερισμός, ὅταν διὰ παντοίων, καὶ μάλιστα νομικῶν,
μέσων ἐπιδιώκεται ἡ οἰκειοποίησις ξένης ἰδιοκτησίας. Καὶ

δ') Ἡ αἰσχροκέρδεια, ὅταν διὰ μέσων αἰσchrῶν ἐπιδιώκε-
ται τὸ ὑπερβολικὸν κέρδος.

44. Η ΑΓΑΘΟΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ

ννοία. Ἀγαθότης εἶναι ἡ ἄδολος διάθεσις τοῦ 1
ἀτόμου πρὸς τὸν συνάνθρωπόν του, τὸν πλησίον,
ὡς ἀπαιτεῖ τὸ καθῆκον τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτόν.

Ἡ ἀγαθότης, ἀπὸ τὸ ἀγαθὸς παραγομένη,
εἶναι ἡ ἰδιότης τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου, τοῦ χρη-
στοῦ, τοῦ καλοήθους, τοῦ δικαίου, τοῦ γεμάτου ἀγάπην ἀνθρώ-

που. Λέγεται και αγαθωσύνη και καλωσύνη και δικαιοσύνη (Ρωμ. ΙΕ' 14 κ. έξ.). 'Η αγαθότης, ως ἄδολος διάθεσις, ἐκδηλώνεται πρὸς τὸν πλησίον ὡς ἐμπιστοσύνη και εὐγνωμοσύνη, ὡς φιλαλήθεια και εἰλικρίνεια και ὡς πραότης και εἰρηνικότης.

Εμπιστοσύνη και εὐγνωμοσύνη. 'Εμπιστοσύνη (ἐν 2 + πίστις) εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ρήματος ἐμπιστεύομαι, τὸ ὁποῖον σημαίνει παραδίδω εἰς τὸν πλησίον μου κάτι, ἔχων πεποιθήσιν εἰς τὴν πίστιν του ἢ τὴν εἰλικρίνειάν του. Εἰς τὴν 'Ηθικὴν σημαίνει τὴν ἄδολον διάθεσιν ἢ παράδοσιν τοῦ ἑαυτοῦ μας εἰς τὸν πλησίον, τὸν ὁποῖον θεωροῦμεν ἄξιον τῆς ἐμπιστοσύνης μας.

'Η ἀρχαία λέξις — ἡ δόκιμος — εἶναι **πίστις**, ἡ ὁποία σημαίνει τὴν ἐμπιστοσύνην, τὴν ὁποίαν ἔχει τις πρὸς ἄλλον ἄνθρωπον, τὸν πλησίον αὐτοῦ. Σημαίνει ἀκόμη τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν τιμιότητα, τὴν χρηστότητα κ.τ.τ. Αὐτὴ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. "Ἀκρα αὐτῆς εἶναι ἡ εὐπιστία και ἡ δυσπιστία. Καὶ ἡ μὲν **εὐπιστία** εἶναι τὸ νὰ δίδῃ τις ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ πλησίον. 'Η δὲ **δυσπιστία** εἶναι τὸ νὰ ἀμφιβάλλῃ πάντοτε εἰς τὴν εἰλικρίνειαν αὐτοῦ. 'Η εὐπιστία εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπιπολαιότητος, ἡ δὲ δυσπιστία ἐγωισμοῦ. Εἶδος τῆς δυσπιστίας εἶναι ἡ **κρυψίνοια**, δηλ. τὸ νὰ κρύπτῃ τις ἑαυτὸν — τὰς σκέψεις του κλπ. — ἀπὸ τὸν πλησίον του. Τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὴν **καχυψίαν** τοῦ τοιοῦτου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος τὰ πάντα και τοὺς πάντας πάντοτε ὑποψιάζεται.

Εὐγνωμοσύνη λέγεται ἡ εἰλικρινῆς ἀναγνώρισις γενομένης εὐεργεσίας ἢ προθέσεως πρὸς εὐεργεσίαν. Τὸ ἀντίθετον λέγεται ἀγνωμοσύνη, ὅταν δηλ. δὲν ἀναγνωρίζεται ἡ γενομένη εὐεργεσία. "Ὅταν δέ, ἐκτὸς τούτου, ἀνταποδίδεται κακὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ, ἡ πρᾶξις λέγεται **ἀχαριστία**. 'Ο Σωκράτης ὠνόμασε τὴν μὲν εὐγνωμοσύνην δικαιοσύνην, τὴν δὲ ἀγνωμοσύνην και ἀχαριστίαν ἀδικίαν.

'Η εὐγνωμοσύνη, ὅταν συνδέεται μετὰ σεβασμοῦ, λέγεται **ἀφοσίωσις**. 'Αφοσίωσιν ὀφείλουν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸν Θεόν, εἰς τοὺς γονεῖς των, εἰς τοὺς μεγάλους εὐεργέτας των κτλ.

ιλalήθεια και είλικρίνεια. Φιλαλήθεια λέγεται 3
ή φιλία πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἢ ἡ ἔκφρασις τῆς
ἀληθείας διὰ λόγου, ἐνῶ ἡ ἔκφρασις αὐτῆς δι'
ἔργων λέγεται είλικρίνεια. Καὶ ἀ λ ῆ θ ε ι α μὲν
καλεῖται τὸ λέγειν ἢ παριστᾶν τὰ πράγματα ἢ τὰ
γεγονότα ὡς ἔχουσιν ἢ ὡς συνέβησαν. Είλικρίνεια δὲ ἡ
ἀγνή και καθαρά κρίσις τῆς ἀληθείας. Ἀμφότεραι εἶναι καθή-
κοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον. Προέρχονται ἀπὸ τὴν
ἀγνήν και καθαρὰν διάθεσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν πλησίον και ἀπο-
τελοῦν ἐξωτερικευσιν τῆς ἀγαθότητός του πρὸς αὐτόν.

Ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα φίλοι τῆς ἀλη-
θείας και πάντοτε νὰ διακείμεθα μὲ είλικρίνειαν πρὸς τὸν πλη-
σίον. Νὰ ἀποφεύγωμεν δὲ τὸ ψεῦδος και τὴν ἀνειλικρίνειαν ἢ
ὑποκρισίαν. « Λαλεῖτε τὴν ἀλήθειαν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐ-
τοῦ. Λόγον ψευδῆ και ὄρκον ψευδῆ μὴ ἀγαπάτε· διότι πάντα ταῦτα
ἐμίσησα, λέγει Κύριος παντοκράτωρ » (Ζαχαρ. Ν' 8-17). Καὶ ὁ
Κύριος: « Ἔστω δὲ ὁ λόγος ἡμῶν ναὶ ναί, οὐ οὐ, τὸ δὲ περισσὸν τού-
των ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστι » (Ματθ. Ε' 37).

Κακὰ ἀντίθετα τῆς ἀληθείας και τῆς είλικρινείας εἶναι τὸ
ψεῦδος, ἡ ὑποκρισία, ἡ πλάνη, ἡ ἀπάτη, ἡ κολακεία κ.τ.τ. Ὁ
Ἄρεοπαγίτης Διονύσιος λέγει: « Τὸ μὲν ἀληθὲς ἔν, τὸ δὲ ψεῦ-
δος πολυσχιδές ». Καὶ ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς διδάσκει ὅτι τῆς μὲν
ἀληθείας πατὴρ εἶναι ὁ Θεὸς (Ἰωάν. ΙΖ' 17), τοῦ δὲ ψεῦδους
πατὴρ και ἐφευρέτης ὁ διάβολος (Ἰωάν. Η' 44-46).

ὁ ψεῦδος και τὰ εἶδη αὐτοῦ. Ψεῦδος εἶναι ἡ 4
σκοπίμος διαστροφή τῆς ἀληθείας. Τὸ ψεῦδος εἶ-
ναι ἠθικῶς ἀπόβλητον. Διότι οὐδέποτε εἶναι δίκαιον
και θεμιτὸν και ἠθικόν.

Ἐπάρχουν πολλὰ εἶδη ψεῦδους: τὸ ἀστεῖον ἢ
ἀθῶον ψεῦδος, τὸ ψεῦδος τῆς εὐγενείας, τὸ κατὰ συνθήκην, τὸ
διπλωματικόν, τὸ πολεμικόν, τὸ πρὸς τὰ παιδιά, τὸ πρὸς ἀσθε-
νεῖς, τὸ πρὸς κακούργους τὸ ἐξ ἀμαθείας κ.τ.τ.

Τὸ ψεῦδος εἰς πολλὰς περιπτώσεις λέγεται ἀναγκαῖον,
διότι τὸ ἐπιβάλλει δῆθεν ἀνάγκη τις. Ἄν τοῦτο ἐπιτρέπεται ἢ
ὄχι ὑπὸ τῆς ἠθικῆς, πολλὰ γινῶμαι ὑπάρχουν. Ἐκ τῶν Πατέ-

ρων της Ἐκκλησίας ἄλλοι μὲν ἐπιτρέπουν τὸ πρὸς ὄφελος τοῦ πλησίον λεγόμενον ψεῦδος, ἄλλοι δὲ οὔτε αὐτό. Ὅμοίως καὶ οἱ νεώτεροι ἠθικολόγοι, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Κάντιος.

Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ, ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὰς ποικιλίας τῶν διαφόρων περιστάσεων, καθ' ἃς εἶναι πιθανὸν νὰ λεχθῆ τὸ οἰονδήποτε ψεῦδος, ἰδίως τὸ πρὸς ὄφελος τοῦ πλησίον, δὲν ἔχει ὠρισμένον πρὸς τοῦτο κανόνα, ἀλλ' ἀφίνει εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἀνθρώπου τὴν προτίμησιν. Πάντοτε ὁμως ὑπενθυμίζει ὅτι τὸ ψεῦδος, ὑπὸ οἰανδήποτε μορφήν καὶ εἶδος, εἶναι κακόν, διότι ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διότι, λεγόμενον, δυνατόν νὰ ἔχη λυπηρὰς διὰ πάντας συνεπειάς.

Πραότης καὶ εἰρηνικότης. Πραότης λέγεται ἡ ἰδιότης τοῦ πράου ἀνθρώπου. Τοὺς πραεῖς δὲ ἀνθρώπους μακαρίζει ὁ Κύριος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους ὁμιλίαν (Ματθ. Ε' 5). Πραεῖς ἄνθρωποι εἶναι οἱ ἥσυχοι, οἱ ἀγαθοί, οἱ γλυκεῖς τοὺς τρόπους, οἱ συγκαταβατικοί, οἱ γεμᾶτοι καλωσύνης.

Εἰρηνικότης λέγεται ἡ ἰδιότης τοῦ εἰρηνοποιοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον πάλιν μακαρίζει ὁ Κύριος (Ματθ. Ε' 9), ἐκείνου δηλ. ὅστις ἀγαπᾷ καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχη τὴν εἰρήνην μεταξύ τῶν ἐριζόντων καὶ τῶν διαμαχομένων. Ὡστε εἰρηνικότης εἶναι ἡ προσπάθεια πρὸς συνδιαλλαγὴν καὶ συμφιλίωσιν.

Ἀντίθετοι ὄψεις τούτων εἶναι ἡ ὀργὴ καὶ ἡ ραδιουργία. Καὶ ὀργὴ μὲν εἶναι ἡ πρὸς τιμωρίαν ἢ ἐκδίκησιν ὀρμὴ, ραδιουργία δὲ ἡ ὕπουλος καὶ πανοῦργος ἐνέργεια πρὸς βλάβην ἢ συκοφαντίαν τοῦ πλησίον. Ταῦτα πάντα πρέπει ὁ χριστιανὸς νὰ ἀποφεύγη, διότι ἀντιβαίνουν εἰς τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ.

Τὴν ὀργὴν διακρίνουν εἰς ἐκδικουσαν καὶ εἰς παιδαγωγουσαν. Καὶ ἐκδικουσα μὲν λέγεται ἡ ὀργή, ὅταν σκοπὸν ἔχη νὰ ἐκδικηθῆ, παιδαγωγουσα δέ, ὅταν σκοπὸν ἔχη τὴν διαπαιδαγώγησιν, δηλ. τὴν βελτίωσιν, τοῦ σφάλλοντος. Τὴν ἐκδικουσαν ὀργὴν πρέπει νὰ τὴν ἀποφεύγωμεν, ὡς ἐπιζήμιον. Τὴν δὲ παιδαγωγουσαν πρέπει νὰ καλλιεργῶμεν, διότι προέρχεται ἀπὸ ἀγάπην καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν ὠφέλειαν τοῦ πλησίον.

Διὰ τὴν ὀργὴν ὁ Δαβὶδ λέγει : « Ὁργίζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε » (Ψαλμ. Δ' 4). Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος : « Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδύετω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν » (Ἐφεσ. Δ' 26 - 27).

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ο ΟΙΚΟΣ

« Τὸν οἶκον στερέωσον, Κύριε »

(Ἡ Ἐκκλησία)

45. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Εννοια. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἄριστα ἀπεφάνθη ὁ Ἄριστοτέλης, εἶναι φύσει ζῷον κοινωνικόν, « ζῷον συζῆν πεφυκός ». Δὲν ζῆν δηλ. εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν μόνον ὡς ἄτομον, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινωνία. Καὶ ἐπομένως δὲν ἔχει καθήκοντα μόνον ἀτομικά, ἀλλὰ καὶ κοινωνικά. Ταῦτα κανονίζουν τὰς ἠθικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μεταξύ των ὡς συγκοινωνῶν.

Ἡ ροπή τοῦ ἀνθρώπου πρὸς κοινωνίαν λέγεται κοινωνικός ὁ τ η ς. Αὕτη προῆλθεν ἀπὸ τὴν γενικὴν ὁρμὴν τῶν ἀνθρώπων πρὸς ζωὴν καὶ στηρίζεται εἰς τὸ ὁμοούσιον αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἐξέλιξιν δὲ τῆς κοινωνικότητος πρῶτος συνεπήχθη ἱστορικῶς ὁ οἶκος ἢ οἰκογένεια, ἀπὸ αὐτὸν προῆλθεν εἶτα τὸ ἔθνος καὶ τὸ κράτος ἢ πολιτεία καὶ τέλος ὁ κόσμος ἢ ἡ ἀνθρωπότης.

Εοικογένεια δεῖα διάταξις. Ἡ οἰκογένεια ἔχει τὴν σύστασιν ἀπὸ τὸν Θεόν. Ἡ Ἁγία Γραφή λέγει: « Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον, ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν » (Γεν. Β' 18). Καὶ ἐδημιούργησεν εἰς τὸν Ἀδὰμ σύντροφον καὶ σύζυγον τὴν Εὐάν. Θέλουσα δὲ ἡ Ἁγία Γραφή νὰ παραστήσῃ τὸ ὁμοούσιον τῶν δύο φύλων καὶ τὴν στενὴν σχέ-

σιν μεταξύ αὐτῶν, διηγείται τὴν δημιουργίαν τῆς γυναικὸς ἐκ μιᾶς τῶν πλευρῶν τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἀποφαίνεται ἀξιωματικῶς: «Ἔνεκα τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ» (18 - 23). Διότι, ἔχει θέσει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεὸς τὴν ὁρμὴν πρὸς ζῶην, ἣτις ἀναλύεται ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Βιολογίας, ὡς γνωστόν, εἰς δύο ἰδιαιτέρας ὁρμάς: α') τὴν ὁρμὴν πρὸς αὐτοσυντήρησιν καὶ β') τὴν ὁρμὴν πρὸς διατήρησιν τοῦ εἴδους. Διὰ τοῦτο τὰ δύο φύλα — ἀνὴρ καὶ γυνή — ἔλκονται ἀμοιβαίως πρὸς ἔνωσιν καὶ σύστασιν τῆς οἰκογενείας. Τὴν ἔλξιν αὐτὴν παρέστησεν ἀριστοτεχνικώτατα ὁ Πλάτων εἰς τὸ ἀνθρώπινον τέρας τοῦ Συμποσίου του. (Γνώμη Ἀριστοφάνους).

3 αρακτηρισμὸς τῆς οἰκογενείας. Βάσις τῆς οἰκογενειακῆς ἐνώσεως εἶναι ἡ ἀρχή, ὅτι οὔτε ὁ ἀνὴρ μόνος οὔτε ἡ γυνὴ μόνῃ εἶναι αὐτάρκειος, ἀλλ' ὅτι διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύλων, ἀνδρὸς

δηλ. καὶ γυναικὸς, ἐπιτυγχάνεται ἡ αὐτάρκεια τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτω συγκροτεῖται ἡ οἰκογένεια, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς μικρὰ κοινωνία, ὅπου βασιλεύει ἡ ἀγάπη καὶ ἡ στοργή, καλλιεργεῖται δὲ ἡ ἀρετὴ καὶ ἐπικρατεῖ ἡ Ἡθικὴ.

Τὴν αὐτάρκειαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ συνάγομεν καὶ ἀπὸ τὸν π ὅ θ ο ν τῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύλων, ποῦ ἐκ φύσεως αἰσθάνονται καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή. Ὁ πόθος οὗτος ὀνομάζεται ἔ ρ ω ς, ἐκλαμβάνεται δὲ ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὡς φυσικὴ ἀρχή, ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ τοποθετημένη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀμφοτέρων τῶν φύλων (Γρηγόριος Θεολόγος, Μίγνη τόμ. 38, σελ. 635). Ὁθεν ὁ θεσμὸς τῆς οἰκογενείας εἶναι φυσικὸς, κοινωνικὸς καὶ θρησκευτικὸς.

4 οἰκογένεια καὶ ὁ Χριστός. Τὴν οἰκογένειαν ἀνύψωσε καὶ καθηγίασεν ὁ Χριστός, εὐλογήσας ἐν Κανθᾷ τῆς Γαλιλαίας τὸν γά μ ο ν. Δι' ὃ ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία διὰ τὸν γάμον καθιέρωσεν ἀδιαρρήκτους ἠθικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς δεσμούς, εἰς

τοὺς ὁποίους ἔδωκε τὸν χαρακτήρα τοῦ καθήκοντος.

Ἐκ τοῦ γάμου λοιπόν, ὡς ἠθικοῦ δεσμοῦ, προήλθεν ἡ ἠθικὴ ὄψις τῆς οἰκογενείας καὶ τὰ ποικίλα καθήκοντα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Κατ' ἀναλογίαν προήλθον καὶ τὰ καθήκοντα παντὸς ἠθικοῦ δεσμοῦ, ποῦ ἔχει σχέσιν καὶ ἀναλογίαν μὲ τὴν οἰκογένειαν καὶ ἀποτελεῖ πνευματικὴν οἰκογένειαν (ἐργαστάσια, γραφεῖα, ἐπιχειρήσεις, σχολεῖα κτλ.).

Πρὸς συγκρότησιν τοῦ γάμου ἀπαιτοῦνται: α') σωματικὴ καὶ ψυχικὴ υἰεία, β') ὠριμότης ἡλικίας καὶ γ') ἄρμονία χαρακτῆρος.

46. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΟΨΙΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

ννοια τοῦ γάμου καὶ χαρακτηρισμός. Ἰδρυτικὴ ¹ πρᾶξις τῆς οἰκογενείας εἶναι ὁ θεοσύστατος γάμος. Οὗτος εἰς τὴν χριστιανικὴν κοινωσίαν εἶναι: α') Ἱερὸς σύνδεσμος μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς πρὸς συγκρότησιν τῆς οἰκογενείας.

β') Φυσικὸς θεσμός πρὸς τεκνοποιίαν καὶ διατήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

γ') Ἡθικὸς θεσμός πρὸς ἀμοιβαίαν εὐδαιμονίαν. Καὶ

δ') Ψυχικὸς καὶ νομικὸς δεσμός καὶ κοινωνικὸν συμβόλαιον συμβιώσεως.

Τοῦ γάμου βάσις εἶναι ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη, σκοπὸς δὲ ἡ τεκνοποιία, ἡ εὐδαιμονία τῶν δύο φύλων καὶ ἡ ἀλληλοβοήθεια. «Ποιήσωμεν αὐτῷ —εἰς τὸν ἄνδρα— β ο η θ ό ν», λέγει ὁ Θεὸς εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Καὶ πάλιν εὐλογῶν αὐτοὺς —ἄνδρα καὶ γυναῖκα — λέγει: «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν» (Γεν. Α' 28 καὶ Η' 18).

Ἡ ἀτεκνία κατὰ τὸν γάμον εἶναι ὀδυνηρὰ σύμπτωσις καὶ σημαίνει ἀποτυχίαν ἑνὸς ἐκ τῶν σκοπῶν τοῦ γάμου. Διότι τὰ τέκνα εἶναι ἡ χαρὰ τῆς οἰκογενείας, εἶναι εὐλογία τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην ἡ Ἄννα, ἡ σύζυγος τοῦ Ἐλκανᾶ, ἀποκτήσασα τέκνον, τὸν Σαμουήλ, εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸν καὶ λέγει: «Ἐστερεώθη ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ, ὑψώθη κέρας μου ἐν τῷ Θεῷ μου, ἐπλατύνθη ἐπ' ἐχθρούς μου τὸ στόμα μου...». (Α' Βασιλ. Α').

γάμος είναι μυστήριο. Κατά την Χριστιανικήν 2
Θρησκείαν ὁ γάμος δὲν εἶναι ἀπλῆ τις ἔνωσις τῶν
δύο φύλων, ἀλλὰ ἱερὸς σύνδεσμος, εἶναι μυσ-
τήριον καὶ μάλιστα μέγα, κατὰ τὴν ἔκφρα-
σιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Ἐφεσ. Ε' 32). Ὡς
μυστήριο δὲ συνεστήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἠυλογήθη ὑπὸ τοῦ
Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ἰωάν. Β' 1-11).

Κατὰ τὸ μυστήριο τοῦτο δύο ἑτερόφυλα πρόσωπα — ἀνὴρ
καὶ γυνή — συνδέονται ἐλευθέρως πρὸς συμβίωσιν ὑπὸ τὰς εὐλο-
γίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ μετὰ τὴν ἐπισφράγισιν τῆς πράξεως ὑπὸ
τῆς Πολιτείας. Οὕτω ταῦτα συγκροτοῦν τὴν οἰκογένειαν ὡς ἓν
ὄλον, ὅπως καὶ πάλιν λέγει ἡ Ἁγία Γραφή: «Καὶ ἔσονται οἱ δύο
εἰς σάρκα μίαν» (Γεν. Β' 22). Κατὰ τὴν συγκινητικὴν στιγμήν
τοῦ γάμου οἱ μὲν γονεῖς δίδουν τὰς εὐχὰς των, αἵτινες, κατὰ
τὴν Ἁγίαν Γραφήν, «στηρίζουσι τέκνα» (Σοφ. Σειράχ Γ' 9), ἡ δὲ
Ἐκκλησία ἐπικαλεῖται τὴν Θεῖαν Χάριν, ἵνα «συζεύξη αὐτοὺς ἓν
ὁμοφροσύνη καὶ στεφανώσῃ ἐν ἀγάπῃ».

Ἀριστοτεχνικαί εἶναι αἱ εὐχαὶ τῆς Ἐκκλησίας μας κατὰ τὴν τέλεσιν
τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου. «Μεγαλύνθητι, νυμφίε, λέγει ὁ ἱερεὺς, ὡς ὁ Ἀβραάμ
καὶ εὐλογήθητι ὡς ὁ Ἰσαάκ καὶ πληθύνθητι ὡς ὁ Ἰακώβ, πορευόμενος ἐν
εἰρήνῃ καὶ ἐργαζόμενος ἐν δικαιοσύνῃ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ. Καὶ σύ,
νύμφη, μεγαλύνθητι ὡς ἡ Σάρρα καὶ εὐφράνθητι ὡς ἡ Ρεβέκκα καὶ πληθύν-
θητι ὡς ἡ Ραχὴλ, εὐφραينوμένη τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ, φυλάττουσα τοὺς ὄρους τοῦ
νόμου, ὅτι οὕτως ἠυδόκησεν ὁ Θεός». Καὶ ὅταν ὁ ἱερεὺς στεφανώσῃ, τιμῆς ἔνε-
κεν, αὐτοὺς, ψάλλει: «Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα καὶ τιμὴ στεφάνωσον αὐτούς».

Τὸν γάμον ἐθεώρουν ἱερὰν πράξιν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ ἐτέ-
λουν αὐτὸν μετὰ θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ θυσίας εἰς τὴν Ἥραν καὶ τὴν
Ἄρτεμιν. (Ἴδε Σμιθ - Ὀλυμπίου Ἡθικῆ ἀρχαίων Ἑλληνῶν, Β' 232, 256).

γάμος ἀδιάλυτος ἠθικὸς δεσμός. Ὁ γάμος, κατὰ 3
τὴν Φιλοσοφικὴν Ἠθικὴν, εἶναι ἠθικὸν συμβόλαιον
πρὸς συγκρότησιν τῆς οἰκογενείας. Προέρχεται ἀπὸ
τὴν ἐλευθέραν συναίνεσιν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναι-
κὸς καὶ ἔχει σκοπὸν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἠθικὴν προσω-
πικότητα καὶ τῶν δύο φύλων. Εἶναι ἔνωσις βουλήσεων — καρδιῶν
καὶ ψυχῶν — καὶ ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴν τῆς γενικῆς ἠθικῆς ἀρχῆς,

ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εὐρύνη τὸν κύκλον τῶν καθηκόντων του. Ὁθεν ὁ γάμος φιλοσοφικῶς καὶ χριστιανικῶς εἶναι ἠθικὴ κυρίως πράξις, ρυθμιζομένη ὑπὸ τῶν κειμένων νόμων, ὑπὸ τῶν ὁποίων προστατεύονται τὰ ἀμοιβαῖα δικαιώματα τῶν συζύγων, ὡς καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν.

Ἐπὶ τὰς ἀπόψεις αὐτάς, φιλοσοφικὴν καὶ θρησκευτικὴν, ὁ γάμος εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀδιάλυτος ἠθικὸς δεσμός. Καὶ μόνον εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις συγχωρεῖται ἡ διάλυσις αὐτοῦ. Ἡ Ἁγία Γραφή λέγει ἐπ' αὐτοῦ: «Οὐὶ ὁ Θεὸς συνέζευξεν ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω» (Ματθ. ΙΘ' 6). Δὲν ἐπιτρέπεται λοιπὸν ἡ διάλυσις τοῦ γάμου, παρεκτὸς λόγου πορνείας, ὅπως συμπληρῶναι ὁ Κύριος (Ματθ. Ε' 32), ἢ θανάτου τοῦ ἐτέρου τῶν συζύγων, ὅπως προσθέτει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Α' Κορ. Ζ' 39).

Πολιτικός γάμος. Ὁ γάμος, ὡς πράξις φανερά, 4
ἔχει δύο ὄψεις: θρησκευτικὴν ἢ ἠθικὴν καὶ νομικὴν ἢ πολιτικὴν. Ὡς θρησκευτικὴ πράξις εἶναι ἐκκλησιαστικὸν μυστήριον, ὡς πολιτικὴ δὲ εἶναι κοινωνικὸν συμβόλαιον. Ἐντεῦθεν πηγάζει ἡ διπλῆ μορφή τοῦ γάμου, ὁ γάμος ὁ ἐκκλησιαστικὸς καὶ ὁ γάμος ὁ πολιτικός. Καὶ θρησκευτικὸς μὲν εἶναι ὁ γάμος, ὅταν ἀναγνωρίζεται οὗτος ὡς μυστήριον ἢ πράξις θρησκευτικὴ, εὐλογουμένη καὶ ἀγιαζομένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπικυρουμένη ὑπὸ τῆς Πολιτείας. Πολιτικός δὲ λέγεται, ὅταν θεωρεῖται ὡς ἀπλῆ νομικὴ σχέση, τελουμένη ὡς συμβολαιογραφικὴ τις πράξις ἐνώπιον τοῦ ἀρμοδίου τῆς Πολιτείας ὑπαλλήλου.

Ὁ θεσμὸς τοῦ πολιτικοῦ γάμου καθιστᾷ εὐχερῆ τὴν διάλυσιν αὐτοῦ. Διότι δὲν θεωρεῖ τοῦτον ὡς ἀδιάλυτον ἠθικὸν δεσμόν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συσταθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εὐλογηθέντα, ἀλλ' ὡς ἀπλῆν ἔνωσιν καὶ κοινὴν πολιτικὴν πράξιν. Δι' ὃ ἐπιτρέπει τὴν διάλυσιν αὐτοῦ, ὅταν τοῦτο θελήσουν οἱ σύζυγοι, μὲ εὐκολίαν, καὶ τὴν σύναψιν γάμου μεθ' ἐτέρου προσώπου. Καταστρέφει δὲ οὕτω τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου καὶ συντελεῖ εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς Κοινωνίας.

Περὶ τῆς ἱερότητος τοῦ γάμου ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει: «Τίμιος ὁ γάμος ἐν παῶσιν» (Ἐβρ. ΙΓ' 4).

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος λέγει περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς συζύγου καὶ περὶ τοῦ ἀδιαλύτου τοῦ γάμου: «Ὅταν πρόκειται ν' ἀγοράσωμεν οἰκίας ἢ δούλους (εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐπωλοῦντο ἀκόμη οἱ ἄνθρωποι ὡς δοῦλοι), δεικνύομεν τόσην προσοχὴν καὶ ἐξετάζομεν μετ' ἐξουσίαν ἀκριβείαν καὶ τοὺς πωλητὰς καὶ ἐκείνους τοῦ πωλοῦνται, μήπως ἔχουν κανένα ἐλάττωμα, ψυχικὸν ἢ σωματικόν. Πόσον μεγαλυτέραν προσοχὴν πρέπει νὰ δεικνύομεν, ὅταν πρόκειται νὰ λάβωμεν γυναῖκα ὡς σύζυγον! Διότι, ὅταν ἀγοράσωμεν μίαν ἐλαττωματικὴν οἰκίαν, δυνάμεθα νὰ τὴν πωλήσωμεν πάλιν. Καὶ ὅταν ὁ δοῦλος εἶναι ἀκατάλληλος, δυνάμεθα νὰ τὸν ἀντικαταστήσωμεν. Ὅταν ὅμως λάβῃς σύζυγον γυναῖκα, δὲν δύνασαι νὰ τὴν ἀποδώσῃς εἰς ἐκείνους, πὸς σοὺ τὴν ἔδωσαν, ἀλλ' εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ τὴν ἔχῃς καθ' ὅλην τὴν ζωὴν σου εἰς τὸν οἶκόν σου. Ἐάν πάλιν τὴν ἀπομακρύνῃς ἀπὸ τὸν οἶκόν σου, θὰ κριθῆς ὡς ἔνοχος μοιχείας, συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τῆς Πολιτείας. Ἐάν λοιπὸν πρόκειται νὰ λάβῃς σύζυγον γυναῖκα, νὰ προσέχῃς ὄχι μόνον τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας, ἀλλὰ πρὸ πάντων τοὺς νόμους τῆς Ἐκκλησίας. Διότι ὁ Θεὸς θὰ σέ κρίνῃ σύμφωνα μετὰ τοὺς νόμους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξ ἄλλου, ἐάν καταφρονήσῃς τοὺς πολιτικοὺς νόμους, ἡ τιμωρία σου θὰ εἶναι χρηματικὴ. Ἐάν ὅμως καταφρονήσῃς τοὺς θείους νόμους, θὰ τιμωρήσῃς τὴν ψυχὴν σου μετὰ τὸ αἰώνιον πῦρ τῆς κολάσεως.

* 47. ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ | ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΟΥΣ

1
Πνοια καὶ διαίρεισις. Οἱ ἐρχόμενοι εἰς γάμου κοινω-
 νίαν ὀνομάζονται σύζυγοι. Ἡ λέξις εἶναι παρ-
 μένη ἀπὸ τὰ ἀροτριῶντα ζῶα, τὰ ὅποια συζευ-
 γνυνται, δηλ. τίθενται δύο-δύο ὑπὸ τὸν αὐτὸν
 ζυγόν, ὅπως λέγεται τὸ ἐγκαρσίως ἐπὶ τοῦ ρυ-
 μοῦ ἀρότρου ἢ ἀμάξης προσαρμοζόμενον ξύλον, ὑπὸ τὸ ὅποῖον
 ζεύγνυται οἱ ἵπποι, οἱ βόες κτλ. Τοῦτο γίνεται κατὰ ζεύγη.
 Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ὀνομασία ζευγος τῶν ἐρχομένων εἰς γάμον
 ἀνθρώπων (ἀνδρὸς καὶ γυναικός). Λέγονται δὲ σύζυγοι, διότι
 συζεύγνυται τρόπον τινὰ διὰ νὰ σύρουν μετὰς ζευγαρωμένας—
 ἐνισχυμένας—δυνάμεις τῶν ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἄρμα τῆς οἰκογενείας.
 Ὅθεν οἱ σύζυγοι, ἐφ' ὅσον ὁ καθεὶς ἔχει ἰδίαν καὶ κοινὰς δυνά-
 μεις καὶ ἐφ' ὅσον ἀνὰ εἷς ἕκαστος αὐτῶν ἀποτελεῖ ἰδίαν προ-
 σωπικότητα, ἔχουν καὶ ἴδια καὶ κοινὰ καθήκοντα εἰς τὴν οἰκο-
 γένειαν, τὸν οἶκον.

Ὁ γάμος εἶναι ζυγός, εἶναι δεσμός καὶ δαμασμός, ὅπως λέγει τις τῶν Πατέρων: «Γάμος οἶνοι δάμοις, ἀπὸ τὸ δεδησθαι ἀλλήλους τοὺς συζύ-

γους». Σημαίνει δὲ τὸ δεδηῆσθαι ὑποβάλλεσθαι εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ γάμου, διὸ δάμαρ λέγεται ἢ ὑπανδρος γυνή. Διὰ τοῦτο πᾶσα μεῖξις δὲν εἶναι καὶ γάμου μυστήριον, ὅπως λέγει Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς: «Ἡ ἀναίδην μεῖξις οὐκ ἔστιν ἡμῖν μυστήριον». Διότι, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, «γάμος ἐστὶν ἔννομος τῶν σωματίων δέσις».

Κοινὰ καθήκοντα τῶν συζύγων. Κοινὰ καθήκοντα τῶν συζύγων εἶναι τὰ ἑξῆς:

α') Ἀμοιβαία ἀγάπη, ὁμόνοια, βοήθεια. Ὅπως λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἐθυσίασε τὴν ζωὴν του, τοιουτοτρόπως καὶ οἱ σύζυγοι πρέπει νὰ ἀγαπῶνται ἀμοιβαίως (Ἐφεσ. Ε' 22). Ἀπὸ τὴν ἀγάπην δὲ αὐτὴν προέρχεται ἡ ὁμόνοια, ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς οἰκογενείας, καθὼς καὶ ἡ ἀμοιβαία βοήθεια. Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος λέγει: «Μέγα συζύγων ἀγάπη».

β') Ἀμοιβαία πίστις, ἀγνεία, ἀφοσίωσις. Ταῦτα εἶναι ἀπαραίτητοι ὄροι τῆς διατηρήσεως τοῦ γάμου. Ἐκ τούτων προέρχεται ἡ ἀμοιβαία τῶν συζύγων ἀφοσίωσις. Ἡ συζυγικὴ δὲ ἀπιστία εἶναι μέγα ὄσον καὶ βδελυρὸν ἁμάρτημα, τὸ ὁποῖον ἀνατρέπει ἐκ θεμελίων καὶ διαλύει τὴν ἱερὰν ἔνωσιν τοῦ γάμου. Ἡ ἐβδόμη ἐντολὴ παραγγέλλει: «Οὐ μοιχεύσεις», δηλ. νὰ μὴ παραβῆς τὴν συζυγικὴν πίστιν καὶ ἀγνείαν. Καὶ ὁ Χριστὸς δριμύτως ταλανίζει τοὺς μοιχοὺς καὶ τὰς μοιχαλίδας (Ματθ. Ε' 28). Διότι, ὅπως λέγει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος: «Θεοῦ νομοθετοῦντος ὁ γάμος ἰδρύθη». Καὶ πρέπει ὁ γάμος νὰ παραμένῃ τίμιος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Ἐβρ. ΙΓ' 4).

Ιδια τῶν συζύγων καθήκοντα. Ἴδια καθήκοντα τῶν συζύγων εἶναι:

α') Τοῦ ἀνδρός - συζύγου. Ἴδια καθήκοντα τοῦ συζύγου εἶναι ἡ διοίκησις τοῦ οἴκου καὶ ἡ προστασία, ἡ φροντίς καὶ ἡ ὑπεράσπισις τῆς οἰκογενείας. Διότι, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, «ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικός, ὡς ὁ Χριστὸς τῆς Ἐκκλησίας» (Ἐφεσ. Ε' 21). Καὶ διότι, κατὰ τὴν Φυσιολογίαν, οὗτος κέκτηται ἐκ φύσεως ἀνωτέρας σωματικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν

ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν οἰκογένειαν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ οἴκου ἢ τὸ προβάδισμα εἶχεν ὁ ἀνὴρ (Στοβαῖος 85, 1). Καί

β') Τῆς γυναικὸς-συζύγου. Ἴδια καθήκοντα τῆς συζύγου εἶναι ἡ οἰκονομία, ἡ διευθέτησις δηλ. τοῦ οἴκου, ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων καὶ ἡ ὑποταγὴ εἰς τὴν ἀγαθὴν βούλησιν τοῦ ἀνδρός. Συνίσταται δὲ ἡ ὑποταγὴ τῆς συζύγου εἰς τὸν σύζυγον εἰς τὸν σεβασμὸν πρὸς αὐτὸν ἢ εἰς τὸν φόβον αὐτοῦ, ὅπως λέγει ἡ Ἀγία Γραφή ('Εφεσ. Ε').

Ὁ οἶκος εἶναι τὸ βασίλειον τῆς γυναικὸς-συζύγου καὶ μητρός. Αὐτοῦ ψυχὴ καὶ καρδία εἶναι ἡ σύζυγος καὶ μητέρα. Διότι, κατὰ τὴν Ψυχολογίαν, ἡ γυνὴ εἶναι προικισμένη μὲ μεγαλύτερα ψυχικὰ — συναισθηματικὰ — χαρίσματα ἀπὸ τὸν ἄνδρα. Αὐτὸς εἶναι ὁ νοῦς ὁ διοικῶν καὶ κυβερνῶν τὸν οἶκον. Ἡ γυνὴ εἶναι ἡ διευθύνουσα ψυχὴ, ἡ κυρία τοῦ οἴκου καὶ ἡ καρδιά αὐτοῦ.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, καθορίζων τὸ καθήκον τοῦτο, λέγει: «Ὡς ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. Οἱ ἄνδρες ἀγαπάτε τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν. Πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἓνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω, ὡς ἑαυτόν, ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται (σεβεται) τὸν ἄνδρα» ('Εφεσ. Ε' 22).

Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας συμβουλεύουν τὴν γυναῖκα νὰ υποτάσσεται εἰς τὸν ἄνδρα, ἰδίως δὲ νὰ ἀποφεύγῃ τὴν πολυτέλειαν καὶ νὰ τηρῇ σιγὴν. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου ὁ σοφὸς Εὐριπίδης λέγει: «Γύναί, ἡ σιγὴ κόσμον φέρει».

Ὡραία πραγματεύεται τὸ θέμα τῆς γυναικὸς ὡς συζύγου καὶ οἰκονόμου ὁ Ξενοφῶν εἰς τὸν Οἰκονομικόν του. Ἐκεῖ παραβάλλει τὴν γυναῖκα σύζυγον μὲ τὴν μέλισσαν καὶ τὴν ἀποκαλεῖ βασίλισσαν τοῦ οἴκου. (Κεφάλαιον Ζ' 32 - 34).

τήριγμα τῆς οἰκογενείας ἡ σύζυγος. Ἡ προικισμένη μὲ ἀρετὰς γυνὴ — σύζυγος καὶ μήτηρ — εἶναι 4
πραγματικὸν στήριγμα τῆς οἰκογενείας. Εἶναι ὁ συνεκτικὸς κρίκος τῶν μελῶν αὐτῆς. Εἶναι πρᾶγματι «τιμιωτέρα λίθων πολυτίμων», ὅπως διέγνωσεν ὁ σοφὸς Σολομών. Διότι ὄντως «σοφαὶ γυναῖκες ᾠκοδόμησαν οἴκους, ἡ δὲ ἄφρον κατέσκαψε (αὐτοῦς) ταῖς χερσὶν αὐτῆς» (Παροιμ. ΙΔ' 1).

Εὐνόητον ὅμως τυγχάνει, καὶ πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι με-
ταξὺ τῶν συζύγων πρέπει νὰ ὑπάρχη πάντοτε μεμετρημένη
ἀνοχή τῶν ἀδυναμιῶν ἑκατέρου. Διότι ὁ γάμος καὶ ἡ
οικογένεια εἶναι τὸ βαρὺ φορτίον, ὑπὸ τὸ ὁποῖον τὰ νεῦρα τῶν
ἀνθρώπων εὐκόλως κάμπτονται. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἀρχαῖον
λόγιον: «οὐδεὶς νυμφευθεὶς οὐχὶ χειμάζεται», δηλ. δὲν ὑποφέρει
λύπας. Τὸ μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ διάφορος ψυχοσύνθεσις τῶν ἀν-
θρώπων. Κάθε ἄνθρωπος δηλ. ἔχει τὰ ἐλαττώματά του καὶ οὐ-
δεὶς ἀπολύτως εἶναι τέλειος καὶ τελείως ἀγαθός (Ματθ. ΙΘ' 18).

48. ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΕΚΝΑ

Εννοία. Οἱ σύζυγοι ὡς γονεῖς ἔχουν ἰδιαίτερα ¹
καθήκοντα πρὸς τὰ τέκνα των. Ταῦτα συνάγονται
ἀπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ οικογένεια εἶναι ὁ τόπος,
ὅπου γεννᾶται, ἀναπτύσσεται καὶ μορφώνεται ὁ
νέος ἄνθρωπος. Ὅμοίως ταῦτα συνάγονται καὶ
ἀπὸ τὴν φυσικὴν στοργὴν τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα,
τὴν ὁποῖαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ζῶα. Ὡστε γενικὸν
καθήκον τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα εἶναι ἡ στοργή, δηλ. ἡ
φυσικὴ ἀγάπη πρὸς τὰ τέκνα καὶ τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς.
Ἐκδηλώνεται δὲ αὕτη εἰς τὴν ἀγωγὴν, τούτέστι τὴν ὁδηγίαν
τῶν τέκνων εἰς τὰ ἐφόδια τῆς ζωῆς. Αὕτη εἶναι τριῶν εἰδῶν.

Σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ἀγωγή. Σωματικὴ ἀγωγή εἶ- ²
ναι ἡ συντήρησις εἰς τὴν ζωὴν τῶν τέκνων μὲ τὴν
ἐπιμέλειαν τῶν σωματικῶν δυνάμεων αὐτῶν. Καὶ
ἔχει ἄμεσον ἀνάγκην αὐτῆς τὸ τέκνον, διότι ἔρχε-
ται εἰς τὸν κόσμον γυμνὸν καὶ ἀνίσχυρον καὶ ἄπει-
ρον καὶ ἔχον ἀνάγκην προστασίας, τροφῆς καὶ θαλπωρῆς.

Ἡ ψυχικὴ ἀγωγή περιλαμβάνει:

α') Τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν, δηλ. τὴν ὁδηγίαν τοῦ
νέου ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή διδά-
σκεται εἰς τὴν Οἰκογένειαν, εἰς τὸ Σχολεῖον καὶ εἰς τὴν Ἐκ-
κλησίαν. Εἶναι δὲ συμπλήρωσις τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς. Ἡ
Ἁγία Γραφή λέγει: «Οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν,

ἀλλὰ ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου» (Ἐφεσ. ΣΤ' 4). Καὶ

β') Τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν, δηλ. τὴν καθοδήγησιν τοῦ τέκνου πρὸς τὸ ἀγαθόν. Καὶ ἔχει ἀνάγκη ὁ νέος ἄνθρωπος τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς, διότι, λόγῳ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, γεννᾶται κακός, καὶ πρέπει τὴν κληρονομικὴν ροπὴν τοῦ αὐτῆν πρὸς τὸ κακὸν νὰ τὴν μεταβάλλῃ εἰς ἠθικὴν ἀρετὴν, εἰς ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ. Αὕτη εἶναι ἡ ὀρθὴ παιδεία, ἡ ὁποία μεταβάλλει τὸν ἄνθρωπον εἰς θεϊότατον καὶ ἡμερώτατον ζῶον, κατὰ τὸν Πλάτωνα. Χωρὶς αὐτὴν γίνεται οὗτος ζῶον ἀγριώτατον, ἀπὸ ὅσα τρέφει ἡ Γῆ. (Νόμοι, ΣΤ' 796 α).

Πνευματικὴ ἀγωγή. Αὕτη εἶναι ἀνάπτυξις τῶν **3** πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ νέου ἀθρώπου. Συντελεῖται δὲ αὕτη πρῶτον μὲν εἰς τὸν Οἶκον, κατόπιν δὲ εἰς τὸ Σχολεῖον. Εἰς τὴν οἰκογένειαν ἡ πνευματικὴ ἀγωγή γίνεται κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς μιμήσεως. Τὸ τέκνον μιμεῖται ὅ,τι βλέπει καὶ ὅ,τι ἀκούει ἀπὸ τοῦς γονεῖς του, οἱ ὅποιοι εἶναι οἱ φυσικοὶ παιδαγωγοὶ του. Διὰ τοῦτο οὗτοι πρέπει νὰ παρέχουν τὸν ἑαυτὸν των εἰς ὅλα ὑπόδειγμα τέλειον ἠθικότητος, χρηστότητος, ἀγαθωσύνης κτλ.

Εἰς τὸ Σχολεῖον τελειοποιεῖται καὶ συμπληρώνεται ἡ οἰκογενειακὴ πνευματικὴ ἀγωγή τοῦ νέου ἀθρώπου καὶ οὕτω μορφώνεται καὶ ἐτοιμάζεται οὗτος διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς.

Καρδιά τῆς μάνας. Εἰς τὴν ἀγωγὴν τοῦ τέκνου **4** μεγίστην σημασίαν, σπουδαιότητα καὶ ἐπίδρασιν ἔχει ἡ καρδιά τῆς μητέρας. Διότι ἡ μήτηρ εἶναι ἡ φυσικὴ παιδαγωγὸς αὐτοῦ. Εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν ἔχομεν πολλὰς μητέρας παιδαγωγούς, πού ἐδόξασαν τὸ ὄνομα τοῦτο. Πρώτη ἡ Παναγία μήτηρ τοῦ Κυρίου, ἡ Θεοτόκος. Κατόπιν ἡ Ἄνθοδσα, μήτηρ τοῦ Χρυσοστόμου, ἡ Ἐμμέλεια τοῦ Μ. Βασιλείου, ἡ Νόννα τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου, ἡ Μόνικα τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου καὶ ἄλλαι. Καὶ εἰς τὴν Πολιτικὴν Ἱστορίαν ἡ Κορνηλία, ἡ μήτηρ τῶν Γράκχων, ἀποκτᾷ καλὴν φήμην διὰ τὴν φιλοσοργίαν της, ἐνῶ εἰς τὴν

Ἑλληνικὴν Μυθολογίαν ἢ Μήδεια ἀναφέρεται μετὰ φρίκης ὡς παιδοκτόνος.

Εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν Φυσικὴν Ἱστορίαν ἢ ἀφοσίωσιν, τὴν ὁποίαν ἐπιδεικνύουν τὰ ζῷα πρὸς τὰ τέκνα των. Ἐξ αὐτῶν ὅλων θὰ ξεχωρίσωμεν τὸν πελεκάνον, ὁ ὁποῖος παρὰ τῶν ἀρχαίων ἐθεωρεῖτο τὸ σύμβολον τῆς μητρικῆς αὐτοθυσίας. Ἐπιστεῦετο δηλαδὴ ὅτι τὰ πτηνὰ ταῦτα σχίζουσιν μὲ τὸ ράμφος των τὸν λαϊμόν των, ὅπως παράσχωσιν εἰς τὰ τέκνα των τὸ ἴδιον αἷμα ὡς τροφήν.

Πρὸς τὴν ἀφοσίωσιν αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία μας παρομοιάζει τὴν αὐτοθυσίαν τοῦ Κυρίου καὶ ψάλλει εἰς τὰ «ἐγκώμια» τοῦ Μεγάλου Σαββάτου : « Ὡσπερ πελεκάν τετραμένος τὴν πλευράν σου, Λόγε, σὺ θανόντας παῖδας ἐξώωσας, ἐπιστάξας ζωτικούς αὐτοῖς κρουνοὺς ».

49. ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

Πρῶτον καθῆκον, ἢ τιμὴ. Καθῆκον γενικόν, τὸ ἴ

ὅποῖον ἀναγράφει ὁ Ἠθικὸς Νόμος, τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς εἶναι ἢ τιμὴ πρὸς αὐτούς. « Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου », λέγει ἡ πέμπτη ἐντολή. Ἡ ἐντολή αὕτη εἶναι ἡ μόνη, ἢ ὁποία περιέχει ὑπόσχεσιν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος : « Ἴνα εὖ σοι γένηται », πρῶτον, δηλ. διὰ νὰ εὐτυχῆς, νὰ εἶσαι εὐτυχῆς, « καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένη ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς, ἣν Κύριος ὁ Θεὸς δίδωσί σοι », δεύτερον δηλ. διὰ νὰ ζήσης ἐλεύθερος πολλὰ χρόνια εἰς τὴν χώραν, τὴν Χαναάν, τὴν ὁποίαν τώρα σοῦ δίδει ὁ Θεὸς (Ἐφεσ. ΣΤ' 2).

Ἡ τιμὴ πρὸς τοὺς γονεῖς περιέχει α') τὸν σεβασμὸν πρὸς αὐτοὺς καὶ β') τὴν ἀγάπην. Διότι τὸ ρῆμα τιμῶ σημαίνει λογιζώ τινὰ ἄξιον τιμῆς, καὶ κατόπιν εὐλαβοῦμαι, σέβομαι, περιποιούμαι, ἀγαπῶ. Αἱ ἔννοιαι αὗται περιέχουν πᾶν καθῆκον πρὸς τοὺς γονεῖς, καὶ ἰδίως τὴν ὑπακοὴν καὶ ὑποταγὴν εἰς αὐτούς, τὴν στοργὴν καὶ τὴν γηροκομίαν αὐτῶν κ.τ.τ. Εἶναι δὲ τοῦτο ἔργον δικαιοσύνης, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος : « Τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον » (Ἐφεσ. ΣΤ' 1 - 3).

Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες μεγάλην σημασίαν ἀπέδιδον εἰς τὸ καθῆκον τοῦτο πρὸς τοὺς γονεῖς, τὴν τιμὴν. Ποιεῖται δὲ καὶ φιλόσοφοι ἔγραψαν καὶ ἐδίδαξαν τὴν τιμὴν πρὸς τοὺς γονεῖς. Ὁ τραγικὸς Εὐριπίδης λέγει πού (παρὰ Μαξιμῷ) :

Ὅστις τοὺς τεκόντας⁽¹⁾ ἐν τῷ βίῳ σέβει⁽²⁾
ὃς δέ ἐστι καὶ ζῶν καὶ θανὼν Θεοῦ φίλος.
Οὐκ ἔστι παισὶ τούτου κἀλλιον γέρας⁽³⁾
ἢ πατρὸς ἐσθλοῦ ἀγαθοῦ πεφυκέναι⁽⁴⁾
καὶ τοῖς τεκοῦσιν ἀξίαν τιμὴν νέμειν⁽⁵⁾.

Καὶ ἀλλαχοῦ (᾿Αποσπάσματα, 219.) λέγει τὰ ἐξῆς :

Τρεῖς εἰσὶν ἀρεταί, τὰς χρῶν σε ἀσκεῖν, τέκνον⁽⁶⁾
Θεοῦ τιμᾶν, τοὺς τε θρέψαντας γονεῖς,
νόμους τε κοινῆς Ἑλλάδος. Καὶ ταῦτα δοῶν⁽⁷⁾
κἀλλιστον ἔξεις στέφανον εὐκλείας ἀεὶ⁽⁸⁾.

εὔτερον καθῆκον, ὁ σεβασμὸς. Ὁ σεβασμὸς πρὸς 2
τοὺς γονεῖς προέρχεται ἀπὸ τὴν τιμὴν πρὸς αὐ-
τοῦς. Διότι μετὰ τὸν Θεὸν διὰ τὸν νέον ἄνθρωπον
ἔρχονται οἱ γονεῖς, οἱ ὅποιοι εἶναι τὰ ὄργανα τοῦ
Θεοῦ, τὰ ὅποια μεταλαμπαδεύουν τὴν ζωὴν εἰς
τοὺς αἰῶνας. Εἶναι ὄργανα τοῦ Δημιουργοῦ εἰς τὴν διαιώνισιν
τῆς δημιουργίας.

Ἐκδηλώσεις τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς γονεῖς εἶναι :

α') Ἡ ὑποταγὴ καὶ ἡ ὑπακοὴ εἰς τὸ θέλημα αὐτῶν. Διότι
ὁ μόνος πόθος τῶν γονέων εἶναι ἡ προαγωγὴ καὶ ἡ εὐτυχία τῶν
τέκνων καὶ δὲν θὰ πρέπη ποτὲ τὰ τέκνα νὰ δεικνύουν ἀπει-
θειαν πρὸς αὐτούς. Τοῦτο λέγει καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος : « Τὰ
τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ » (Ἐφεσ. ΣΤ' 1).

β') Ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἡ εἰλικρίνεια πρὸς αὐτούς. Δὲν πρέ-
πει ποτὲ τὰ τέκνα νὰ ἀποκρύπτουν τὰς σκέψεις των ἀπὸ τοὺς γο-
νεῖς. Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἐμπιστοὶ σύμβουλοι, οἱ ἐπιθυμοῦντες τὸ κα-
λὸν των. « Ἄκουε τοῦ γεννήσαντός σε, λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, καὶ
μὴ καταφρόνει ὅτι γεγήρασκέ σου ἡ μήτηρ » (Παροιμ. ΚΓ' 12). Καὶ

γ') Ἡ εὐγνωμοσύνη καὶ ἡ ἀφοσίωσις εἰς τοὺς γονεῖς. Διότι
αὐτοὶ εἶναι μετὰ τὸν Θεὸν οἱ μεγαλύτεροι εὐεργεταὶ τῶν τέ-
κνων. Αὐτοὶ ἐφρόντισαν καὶ φροντίζουν διὰ τὴν ἀγωγὴν, τὴν
πρόοδον καὶ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν. Ὁ Μένανδρος λέγει : « Νό-
μος ἐπὶ γονεῦσιν ἰσοθέους τιμὰς νέμειν ».

1 Τοὺς γονεῖς. 2 σέβεται. 3 βραβεῖον. 4 νὰ γεννηθῆ ἀπὸ πατέρα
καλὸν καὶ ἀγαθόν. 5 νὰ ἀποδίδῃ. 6 τὰς ὁποίας πρέπει νὰ τηρῆς. 7 πράτ-
των. 8 δόξης.

ρίτον καθήκον, ἡ ἀγάπη. Καὶ αὕτη πάλιν προέρχεται ἀπὸ τὸ καθήκον τῆς τιμῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν φυσικὴν στοργὴν ἢ φιλοστοργίαν τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς. Διότι τὸ ρῆμα στέργω, ἀπὸ τὸ ὁποῖον παράγεται ἡ λέξις στοργή, σημαίνει ἀγαπᾶ καὶ κυριολεκτεῖται τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων. Ὡστε στοργὴ εἶναι τὸ φυσικὸν φίλτρον, τὸ ὁποῖον αἰσθάνονται οἱ γονεῖς, καὶ μάλιστα ἡ μήτηρ, πρὸς τὰ τέκνα, καὶ τὰ τέκνα πρὸς τοὺς γονεῖς, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν μητέρα⁽¹⁾.

Ἡ κακομεταχείρισις τῶν γονέων, καθὼς καὶ ἡ ἐγκατάλειψις αὐτῶν, ὅταν γηράσουν, ἀνέκαθεν ἐθεωροῦντο ἀσυγχώρητα ἁμαρτήματα, διότι φανερόνουν ἔλλειψιν ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ πρὸς αὐτούς. «Ὡς βλάσφημος ὁ ἐγκαταλείπων πατέρα αὐτοῦ», λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, καὶ «κατηραμένος ὑπὸ Κυρίου ὁ παροργίζων τὴν μητέρα αὐτοῦ» (Σοφ. Σειράχ Γ' 16). Πολὺ περισσότερον δὲ ὁ φόνος αὐτῶν. Ὁ φονεὺν τὸν πατέρα του — πατραλοίας — ἢ τὴν μητέρα του — μητραλοίας — ἐθεωρεῖτο ὁ ἀπαισιώτατος τῶν ἀνθρώπων. Οὗτος δὲν εὕρισκεν ἀνάπαυσιν πουθενά, καταδιωκόμενος ἀπὸ τὰς Ἐρινύας, ὅπως ὁ Ὀρέστης, ὁ Οἰδίπους κλπ.

Μετὰ τὸν θάνατον τέλος τῶν γονέων καθήκον τῶν τέκνων εἶναι ἡ ταφὴ αὐτῶν καὶ ἡ φροντίς περὶ τὰ ἄλλα «τὰ νομιζόμενα», δηλαδὴ ἡ τέλεισις τῶν ἱερῶν μνημοσύνων, ἐκταφὴ ὄστων κ.τ.τ. Τὸ τοιοῦτον μάλιστα ἐθεωρεῖτο εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας τοῦ ἱεροῦ δικαίου μέρος ἀπαραβίαστον καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ἀκόμη τῶν κακῶν γονέων (Σμίθ - Ὀλυμπίου Ἡθικὴ ἀρχαίων Ἑλλήνων, Β' σελ. 188).

Διδακτικώτατον παράδειγμα στοργῆς πρὸς τοὺς γονεῖς μᾶς παρέχει ὁ μέγας Βασίλειος. «Ἡ περὶ τοὺς γηράσαντας γονεῖς τῶν πελαργῶν πρόνοια, λέγει, εἶναι ἀρκετὴ νὰ κάμη τοὺς παῖδας μας φιλοπάτορας. Διότι οἱ

1. Ὁ σοφιστὴς Φαβωρίνος λέγει: «Στέργω κυρίως ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ φίλτρον, ἀφ' οὗ στοργὴ καὶ φιλοστοργία ἐπὶ πατέρων καὶ μητέρων καὶ παίδων» (Ἀνθ. Γαζῆ Λεξικὸν Ἑλλ. Γλώσσης). Καὶ ὁ Ξενοφῶν (Οἰκονομικὸς Ζ', 24) λέγει: «Ὁ Θεὸς τῇ γυναικὶ καὶ ἐνέφυσε καὶ προσέταξε τὴν τῶν νεογνῶν τέκνων τροφήν καὶ τοῦ στέργειν τὰ νεογνά βρέφη πλείον αὐτῇ ἐδάσατο (διένειμεν) ἢ τῷ ἀνδρὶ».

πελαργοί, όταν ο πατήρ, λόγω του γήρατος, χάση τὰ πτερά του, κάμουν κύκλον γύρω του και με τὰ ἰδικὰ των πτερά περιθάλλουν αὐτὸν και τὸν ταΐζουν και τὸν βοηθοῦν νὰ πετάξῃ. Ἀνταποδίδουν τὴν εὐεργεσίαν, τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἀπὸ τὸν πατέρα των χάριν εὐγνωμοσύνης. Καὶ τοῦτο εἶναι γνωστόν, λέγει, εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς εὐεργεσίας τὴν ὀνομάζουν ἀ ν τ ι π ε λ α ρ γ η σ ι ν». Καὶ παροτρύνει τὰ τέκνα νὰ μὴ φανοῦν ποτὲ κατώτερα « τῶν ἀλογωτάτων ὀρνίθων » κατὰ τὴν ἀρετὴν. (Ὁμιλία εἰς ἑξαήμερον, λόγ. η΄).

50. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ

Υ ν ν ο ι α. Μέσα εἰς τὴν οἰκογένειαν ὑπάρχουν 1 ἀκόμη και ἄλλα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἰδιαίτερα καθήκοντα μεταξύ των. Τοιαῦτα πρόσωπα π. χ. εἶναι:

α΄) Οἱ συγγενεῖς, ὅπως οἱ γονεῖς τῶν γονέων, πάππος και μᾶμμη ἢ γιαγιά, οἱ ἀδελφοὶ τῶν γονέων μας, θεῖοι και θεῖαι, και λοιποὶ συγγενεῖς.

β΄) Οἱ ἀδελφοὶ και ἀδελφαί, μεγαλύτεροι και μικρότεροι.

γ΄) Οἱ οἰκέται ἢ ὑπηρεταί.

Πρὸς τὰ πρόσωπα αὐτὰ ὑπάρχουν ἴδια καθήκοντα, ἀνάλογα πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς συγγενείας και τῆς σχέσεώς των πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῆς οἰκογενείας, ὡς ἑξῆς

Κ α θ ἡ κ ο ν τ α π ρ ὸ ς τ οὺ ς σ υ γ γ ε ν ε ῖ ς. Ταῦτα εἶναι 2 ἀνάλογα με τὰ καθήκοντα πρὸς τοὺς γονεῖς. Διότι και τὰ πρόσωπα ταῦτα εἶναι πρεσβύτερα εἰς τὴν ἡλικίαν και ἄξια τιμῆς, σεβασμοῦ και ἀγάπης.

Τοιαῦτα καθήκοντα ἔχουν ἀκόμη τὰ τέκνα πρὸς τοὺς πνευματικούς γονεῖς και συγγενεῖς, ὁποῖοι εἶναι οἱ ἀνάδοχοι — ὁ νονός — κ.τ.τ. Ὁμοίως τοιαῦτα καθήκοντα ἔχουν οἱ ἀνθρώποι ὡς τέκνα πρὸς τοὺς πνευματικούς πατέρας και διδασκάλους των, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλουν τὸ εὐ ζ ῆ ν, και πρὸς τοὺς προϊσταμένους τῆς Ἐκκλησίας και Πολιτείας. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει: « Ἀδελφοί, πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν και ὑπέικετε· αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν » (Ἐβρ. ΙΓ΄ 17).

Α καθήκοντα μεταξύ τῶν ἀδελφῶν. Τὰ τέκνα **3**
τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, τὰ ἔχοντα δηλ. κοινούς τοὺς
γονεῖς, λέγονται μεταξύ των ἀδελφοί, διότι
ἔχουν γεννηθῆ καὶ προέλθει ἀπὸ τὴν αὐτὴν μητρι-
κὴν δελφύν, ὅπως λέγεται ἡ κοιλία τῆς μητρός.

Ἄρα ἀδελφός = ὁ ὁμόδελφος, δηλ. ὁ ἀπὸ τὴν αὐτὴν μητρικὴν
δελφύν γεννηθεῖς.

Οἱ ἀδελφοὶ ἔχουν γενικὸν καθήκον μεταξύ των τὴν φιλα-
δελφίαν, δηλ. τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν ἀλληλοβοήθειαν. Διότι
προῆλθον ἀπὸ τοὺς ἰδίους γονεῖς καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔλαβον κοι-
νὴν τὴν ἀγωγήν. Ἐζῆσαν καὶ ἐμεγάλωσαν ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέ-
γην, εἰς τὰς φλέβας των δὲ ρέει τὸ αὐτὸ αἷμα, καὶ οἱ ἴδιοι οἰ-
κογενεϊκοὶ δεσμοὶ τοὺς συνδέουν.

Οἱ μεγαλύτεροι ἔχουν πατρικά καὶ μητρικά καθήκοντα πρὸς
τοὺς μικροτέρους, ἰδίως ὅταν χάσουν τὴν μητέρα των ἢ τὸν πα-
τέρα των ἢ ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς. Οἱ μικρότεροι τότε ἔχουν
καθήκοντα πρὸς τοὺς μεγαλυτέρους ὡς πρὸς τοὺς γονεῖς των.

Κ αθήκοντα οἰκετῶν ἢ ὑπηρετῶν. Μέσα εἰς τὴν οἰ- **4**
κογένειαν ἢ τὸν οἶκον ἀκόμη συνήθως ζοῦν οἱ
οἰκέται ἢ ὑπηρεταί. Οὗτοι διαμένουν εἰς τὸν αὐτὸν
οἶκον καὶ ἐργάζονται — ὑπηρετοῦν — ἐπὶ μισθῷ
πρὸς ὄφελος καὶ ἰδικόν των καὶ τῶν κυρίων των.

Τὰς σχέσεις τῶν οἰκετῶν καὶ τῶν κυρίων ρυθμίζουν ἴδια καθή-
κοντα. Ταῦτα διακρίνονται :

α') Εἰς καθήκοντα τῶν κυρίων πρὸς τοὺς
οἰκέτας. Τοιοῦτα εἶναι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ εὐθύτης. Καὶ
ὡς δίκαιοι μὲν οἱ κύριοι πρέπει νὰ παρέχουν εἰς τοὺς οἰκέ-
τας ὑπηρεσίαν ἀνάλογον πρὸς τὰς δυνάμεις των, διαμονὴν καὶ
διατροφήν καὶ ἐνδυμασίαν ὑγιεινὴν καὶ τὸν συμφωνηθέντα μισθὸν
ἀκέραιον. Ὡς εὐθεῖς δὲ ὄχι μόνον νὰ περιορίζονται εἰς τὴν
ἀπόδοσιν τῶν συμπεφωνημένων, ἀλλὰ καὶ νὰ συμπεριφέρονται
εὐγενῶς καὶ ἀδόλως πρὸς αὐτοὺς με ἀγαθότητα καὶ ἀγάπην ὡς
πρὸς ἀνθρώπους ἀδελφούς. Καὶ

β') Εἰς καθήκοντα τῶν οἰκετῶν πρὸς τοὺς κυ-
ρίους. Τοιαῦτα εἶναι ἡ ὑποταγὴ καὶ ἡ πίστις (ἐνδειξεις ἐμπι-

στοσύνης) εις αυτούς. Ὅφείλουν δηλ. οἱ ὑπηρεταί νά εἶναι ἔμπιστοι οἰκονόμοι τῶν ἀγαθῶν τῶν κυριῶν τῶν (ζωῆς, τιμῆς, περιουσίας κτλ.).

Ἡ Ἁγία Γραφή λέγει : « Οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις μετὰ φόβου καί τρόμου ἐν ἀπλότῃ τῆς καρδίας ὑμῶν ὡς τῷ Χριστῷ, μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλίαν ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ὡς δοῦλοι Χριστοῦ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς, μετ' εὐνοίας δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες ὅτι ἕκαστος, ἐάν τις ποιῆσῃ ἀγαθόν, τοῦτο κομίσεται παρὰ Κυρίου, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος. Καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αυτούς, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριος ἐστὶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ προσωποληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ » (Ἐφεσ. ΣΤ' 5-9). Καὶ ἄλλοι : « Οἱ κύριοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχετε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς » (Κολ. Δ' 1).

Ταῦτα πάντα πρέπει νά ἰσχύουν ἐντονώτερον σήμερον, ὅτε ὁ Χριστὸς κατήργησε τὴν δουλείαν, τὸν δὲ ὑπηρετὴν δὲν θεωρεῖ ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὡς οἰκέτην καὶ ἀδελφόν καὶ ἀνθρωπὸν ἐλεύθερον, ἴσον καὶ ὅμοιον πρὸς τὸν κύριον. « Οὐκ ἔστιν δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, διακηρύττει ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, οὐκ ἔστιν ἄρσεν καὶ θῆλυ. Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ » (Γαλ. Γ' 28).

51. ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΝ ΚΑΙ ΑΔΕΛΦΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ. ΦΙΛΙΑ — ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ

Ὁ οἰκογενειακὸν πνεῦμα. Ὑπὸ τὸ οἰκογενειακὸν πνεῦμα νοεῖται ὁ σεβασμὸς, τὸν ὅποιον πρέπει νά τρέφουν τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς πατρίδος πρὸς τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα. Ὁ σεβασμὸς οὗτος ἐπιβάλλει τὴν ἄμιλλαν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας πρὸς αὐξήσιν τοῦ κεφαλαίου τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξης, τὴν ὅποιαν ἐκκληροδότησαν εἰς αυτούς οἱ γονεῖς καὶ οἱ πρόγονοι.

Τὸ οἰκογενειακὸν πνεῦμα παροτρύνει τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν ἀμοιβαίαν συμμετοχὴν εἰς τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας, καὶ εἰς τὴν ἀλληλοβοήθειαν. Αὐτὸ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀλληλεγγύην μεταξὺ τῶν τέκνων, τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ἀπογόνων - προγόνων. Ὅμοίως αὐτὸ προάγει τοὺς ἀπογόνους εἰς τὴν μίμησιν τῶν προγόνων πρὸς συνέχισιν τῆς πατρῴας δόξης καὶ εὐκλείας ἀνά τοὺς αἰῶνας.

ὁ συναδελφικὸν πνεῦμα. Τὴν συναδελφότητα ὄλων 2
τῶν ἀνθρώπων ἐκήρυξεν ὁ Χριστός. Ὅλοι οἱ ἄν-
θρωποι εἶναι ἀδελφοὶ μεταξύ των. Δι' ὃ Ὁ Ἄ-
πόστολος Παῦλος συνιστᾷ τὴν φιλαδελφίαν εἰς
τοὺς χριστιανούς καὶ εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους.

Γράφων πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς λέγει: « Περὶ δὲ τῆς φιλαδελ-
φίας οὐ χρεῖαν ἔχετε γράφειν ὑμῖν· αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεο-
διδάκτοί ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους· καὶ γὰρ
ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφούς ἐν ὅλῃ τῇ Μακεδονίᾳ »
(Δ' 9). Ἦτο καὶ τοῦτο πράγματι εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνι-
κὴν ἐποχὴν δεῖγμα πολιτισμοῦ μεταξύ ὄλων τῶν Ἑλλήνων, ἢ
φιλαδελφία. Καὶ οὕτως ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴν φιλαδελφίαν
φθάνομεν εἰς τὴν κοινωνικὴν. Διότι οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι εἶπον
ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι « φύσει ζῷον κοινωνικόν ».

φιλία. Ἡ λέξις παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα φιλῶ, 3
τὸ ὅποῖον σημαίνει ἀγαπῶ, καὶ ἀσπάζομαι = φιλῶ,
ὅταν ἡ ἀγάπη ἐκφράζεται διὰ τῶν χειλέων. Ὡστε
φιλία εἶναι τὸ συναίσθημα τῆς ἀγάπης, τὸ ὅποῖον
αἰσθάνεται τις πρὸς ἕτερον ἢ ἕτερα πρόσωπα,
τοὺς φίλους. Διότι, μετὰ τὴν οἰκογένειαν, ἢ συμπάθεια τοῦ
ἀνθρώπου στρέφεται πρὸς τὴν πέριξ κοινωνίαν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν
ἐκλέγει οὗτος τοὺς φίλους του.

Κατὰ τὴν Ψυχολογίαν τὰ φιλικὰ συναισθήματα παρά-
γονται συνήθως μεταξύ ὁμηλικῶν καὶ ἀποτελοῦν μετὰ τῶν οἰκο-
γενειακῶν τοιούτων τὸν στενὸν κύκλον τῶν συναισθημάτων τοῦ
ἀνθρώπου πρὸς συγκεκριμένα πρόσωπα τῆς ἀρεσκείας του.
Ταῦτα εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους εἶναι λίαν ἰσχυρά, ὡς π. χ. εἰς
τὸν Δάμωνα καὶ τὸν Φιντίαν, τὸν Ἀρμόδιον καὶ τὸν Ἀριστογεί-
τονα, τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὸν Πάτροκλον, τὸν Φίλιππον καὶ τὸν
Ναθαναήλ, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Γρηγόριον κτλ. Εἰς τὴν ἐκλο-
γὴν τῶν φίλων ἀνέκαθεν οἱ ἄνθρωποι κατέβαλλον ἰδιαιτέραν
προσοχὴν. Διότι οἱ κακοὶ φίλοι εἶναι ἐπιζήμιοι. « Φθειροῦσιν ἡθι-
χοηστὰ ὁμιλίαι κακαί », ἔλεγον οἱ Ἕλληνες καὶ ἐπανέλαβεν ὁ Ἄ-
πόστολος Παῦλος (Α' Κορ. ΙΕ' 33). Ὁ ἀρχαῖος ποιητὴς Θέογνις
λέγει: « ... ἦν δὲ κακοῖσι συμμίσης, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἔοντα νόον ».

Φιλοξενία. Φιλοξενία είναι ή φίλια ή αγάπη 4
πρός τὸν ξένον, τὸν ἐκτὸς τῆς οἰκογενείας καὶ
τοῦ συνδέσμου τῆς φίλιας ἄνθρωπον, τὸν ἄγνωστον.
Εἶναι τὸ δέχεσθαι καὶ περιποιηῖσθαι τὸν ξένον εἰς
τὸν ἴδιον οἶκον, ἥτοι τὸ παρέχειν εἰς αὐτὸν στέγην
καὶ τράπεζαν, ὕπνον καὶ τροφήν, καὶ λοιπὴν περιποίησιν. Σημαί-
νει ὁμως ἀκόμη ἡ φιλοξενία καὶ τὴν περιποίησιν παντὸς γνωστοῦ
καὶ φίλου ἀπὸ ἄλλου τόπου ἢ οἴκον ἐλθόντος.

Ἡ φιλοξενία εἶναι μορφή εὐρυτέρας φίλιας. Ὡς τοιαύτη
εἶχε μεγάλην ἀνάπτυξιν κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν, ὅτε ἔλειπον
τὰ «τουριστικὰ» μέσα (συγκοινωνία, ξενοδοχεῖα κ.τ.τ.), ἔπρεπε
δὲ οἱ ξένοι νὰ εὐρουν κάπου περιποίησιν, ἰδίως στέγην καὶ τρο-
φήν. Ἡ φιλοξενία μάλιστα ἐκαλλιεργήθη καὶ ἀνεπτύχθη περισ-
σότερον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀρχαίαν καὶ νέαν. Ἐδῶ ἐλατρεῦετο
ὁ ξένιος, δηλ. ὁ προστάτης τῶν ξένων, Ζεύς.

Καὶ εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν ἐξαίρεται ἡ φιλοξενία. Ὁ Ἀπό-
στολος Πέτρος συμβουλεύει τοὺς χριστιανοὺς νὰ εἶναι «φιλόξε-
νοι εἰς ἀλλήλους ἄνευ γογγυσμῶν» (Α΄ Πέτρ. Δ΄ 9). Καὶ ὁ Ἀπό-
στολος Παῦλος ὁμοίως παροτρύνει αὐτοὺς νὰ ἐπιδιώκουν τὴν
φιλοξενίαν καὶ νὰ μὴ λησμονοῦν αὐτὴν (Ρωμ. ΙΒ΄ 13). Διότι
«διὰ ταύτης ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους», ὡς ὁ Ἀβραάμ
(Ἑβρ. ΙΓ΄ 2 καὶ Γεν. ΙΗ΄ 3 καὶ ΙΘ΄ 2).

Τοιοιουτρόπως μὲ τὸ οἰκογενειακὸν πνεῦμα καὶ μὲ τὰ συναι-
σθήματα τῆς φιλαδελφίας, τῆς φίλιας καὶ τῆς φιλοξενίας ὁ ἄν-
θρωπος προάγεται εἰς τὸ κοινωρικὸν πνεῦμα, δηλ. εἰς
τὴν αγάπην πρὸς τὴν εὐρυτέραν τῆς οἰκογενείας κοινωσίαν, τὴν
πατρίδα, τὸ ἔθνος, τὴν φυλὴν, καὶ συναισθάνεται ὅτι εἶναι μέ-
λος αὐτῆς καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὁλοκλήρου. Περὶ τούτων ὄλων
γίνεται λόγος εὐθὺς κατωτέρω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ἢ Ἡ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

« *Σῶζε πόλιν καὶ λαόν* »

(*Ἡ Ἐκκλησία*)

* 52. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Εννοία. Πολιτεία ἢ Κοινωνία εἶναι μία μεγάλη 1
οικογένεια, ἢ ὁποία προήχθη διὰ τῆς συγγενείας,
τῆς φιλίας, τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς γνωριμίας με-
ταξὺ τῶν ὁμοχωρίων ἢ συμπολιτῶν, ἦτοι τῶν ἀπὸ
τῆς αὐτῆς πόλεως καταγομένων, κ.ο.κ. Οἱ ἄν-
θρωποι οὗτοι προφανῶς ἔχουν κοινὴν τὴν καταγωγὴν, κοινὴν τὴν
γλῶσσαν, κοινὴν τὴν θρησκείαν, κοινὰ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα.
Ἀποτελοῦν δηλ. ἓν γένος, ὡς συγγενεῖς, καὶ μίαν φυλὴν, ὡς
ὁμόφυλοι, ἔχουν δὲ κοινούς τοὺς προπάτορας ἢ προγόνους καὶ
συγκροτοῦν τὴν πατριάν, μὲ κοινὸν ἀρχηγὸν τὸν πατριάρχη
ἢ γενάρχη ἢ φύλαρχον, ὅπως π.χ. ἡ πατριά τοῦ Ἀβραάμ, τὸ
γένος τοῦ Ἰσραήλ, ἢ φυλὴ τοῦ Ἰούδα.

Ἀπὸ τὴν συνένωσιν πολλῶν ὁμο-πατρῶν ἢ ὁμο-γενῶν ἢ
ὁμο-φύλων ἀνθρώπων προήλθε τὸ ἔθνος ἢ ὁ λαός, ὅπως λέ-
γεται τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἐμφοροῦνται ὑπὸ
τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων, σκέψεων καὶ βουλήσεων καὶ ἔχουν
κοινὴν τὴν καταγωγὴν, τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν, τὰ ἦθη καὶ
ἔθιμα, καὶ γενικῶς τὴν πατρίδα. Καὶ ἔθνος μὲν λέγεται τὸ
σύνολον τῶν ὁμοιογενῶν συμπατριωτῶν, λαὸς δὲ τὸ πλῆθος τῶν
ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ζῶσι κατὰ οἰκογενείας καὶ κοινότητος καὶ
διατελοῦν ὑπὸ τὴν αὐτὴν Πολιτείαν ἢ Κυβέρνησιν.

ὁ Κράτος ἢ ἡ Πολιτεία. Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω μορ- 2
φαι τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας εἶναι ἐξελίξεις τῆς
ὀρμῆς πρὸς ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ προσπά-
θειαι συντηρήσεως καὶ ἀσφαλίσεως αὐτοῦ καὶ τῶν
ἀγαθῶν τοῦ ἀπὸ τῶν διαφόρων ἐξωτερικῶν κινδύ-
νων. Ἐπειδὴ ὁμως οὗτος καὶ εἰς τὰς μορφὰς αὐτὰς δὲν εὔρε
τὴν τελείαν ἀσφάλειαν, διὰ τοῦτο προέβη εἰς τὴν ὀργάνωσιν διὰ
τῶν νόμων ἑαυτοῦ καὶ τὴν συνένωσιν τῆς δυνάμεως τῶν
πολλῶν εἰς μίαν δύναμιν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη Κράτος.

Τὸ Κράτος λέγεται καὶ Πολιτεία, διότι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς
ιδρύσεως τοῦ Κράτους ἔπαυσε τὸν πλάνητα βίον (βίος νομα-
δικός, ἐποικήσεις, μεταναστεύσεις, ἐπιδρομαί, κάθοδοι κτλ.)
καὶ κατόκησε πλέον εἰς ὀρισμένον χῶρον καὶ τόπον, τὴν πό-
λιν, τὴν ὁποίαν περιτειχίσε καὶ ὀργάνωσε πρὸς ἀσφάλειαν.

Οὕτω τὸ Κράτος καὶ ἡ Πολιτεία παρουσιάζονται εἰς τὴν
Ἱστορίαν ὡς ἀρχέγονος κοινωνικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου.
Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὸ θεωροῦν «θεῖον ἴδρυμα», ἔξω ἀπὸ τὸ
ὁποῖον δὲν δύναται νὰ νοηθῇ βίος ἄξιος ἀνθρώπου. Οἱ Κύκλω-
πες π. χ., λέγει ὁ Ὅμηρος, δὲν κατοικοῦν κατὰ πόλεις ὀργανω-
μένας μὲ ἀγορὰς καὶ βουλὰς καὶ νόμους, δι' ὃ θεωροῦνται ὅτι
εὐρίσκονται εἰς ἀγρίαν κατάστασιν (Ὅδυσ. ι 112).

εωρία τῆς συστάσεως τῆς Πολιτείας. Περὶ τῆς 3
συστάσεως τῆς Πολιτείας ὑπάρχουν τρεῖς θεωρίαι:
α') Ἡ θεωρία τῆς βίας. Εἰσηγητὴς αὐ-
τῆς εἶναι ὁ ἄγγλος φιλόσοφος τοῦ 17' αἰῶνος
Θωμᾶς Χόμπες (Hobbes). «Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις,
λέγει οὗτος, εἶναι ἐγωιστικὴ. Ὅθεν καὶ ὁ πόλεμος εἶναι ἡ πρώτη
καὶ φυσικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου. Δι' ὃ, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν
κακῶν αὐτοῦ, συνεκρότησαν οἱ ἄνθρωποι τὸ Κράτος». Φερόμενοι
δηλαδὴ μετὰ τῶν οἱ ἄνθρωποι ὡς λύκοι πρὸς λύ-
κοις, κατέφυγον ἑλευθέρως ἢ βιαίως εἰς τὸν ἰσχυρότερόν των
καὶ εἰς αὐτὸν ἐξεχώρησαν τὴν αὐτονομίαν των καὶ τὴν ἑλευθε-
ρίαν των, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν ἀλληλοσπαραγμὸν. Ὁ ἰσχυ-
ρότερος τότε ἐσχημάτισε κράτος, δηλ. δύναμιν περὶ ἑαυτὸν, καὶ
μὲ αὐτὴν ἐπεβάλλετο διὰ τῆς βίας ἐπὶ τῶν ἄλλων. (Πλαῦτος).

β') Ἡ θεωρία τῆς συμφωνίας. Εἰσηγητὴς ταύτης εἶναι ὁ γάλλος φιλόσοφος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Ρουσσώ (Jean Jacques Rousseau). «Οἱ ἄνθρωποι, λέγει οὗτος, ἀπεφάσισαν τὴν ἴδρυσιν τοῦ Κράτους, ὅχι ἵνα ἀποφύγουν τὸν ἀλληλοσπαραγμὸν, ἀλλὰ ἵνα ἀσφαλίσουν τὰ φυσικά των ἀγαθὰ, τὴν ζωὴν, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἰδιοκτησίαν κτλ.». Ἔκαμαν δηλ. μίαν σιωπηλὴν συνθήκην ἢ συμφωνίαν μεταξύ των χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, θυσιάσαντές πως καὶ μέρος τῆς ἀρχικῆς των ἐλευθερίας.

Τόσον ὅμως ἡ πρώτη ὅσον καὶ ἡ δευτέρα θεωρία κρίνονται ἐσφαλμένα, διότι δὲν ἀποδεικνύονται ἱστορικῶς καὶ διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔπρεπε ἡ Πολιτεία νὰ εἶναι καὶ διαλυτή, ὅταν οἱ πολῖται ἤθελον τοῦτο ἀποφασίσει, ὕπερ ἀπίθανον, ἀπαράδεκτον καὶ ἀνιστόρητον.

γ') Ἡ ὀργανικὴ θεωρία. Εἰσηγητὴς εἶναι ὁ ἑλλην φιλόσοφος Ἀριστοτέλης, μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ διδάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. «Ἡ Πολιτεία - Κράτος, λέγει οὗτος, εἶναι φυσικὸν προῖον τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει ζῶον κοινωνικὸν καὶ πολιτικόν, ἢ δὲ πόλις αἰεὶ τῶν φύσει ἐστὶ».

Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, τὸ Κράτος ἐμορφώθη καὶ ἀνεπτύχθη ἐξελικτικῶς ὡς ζῶν ὀργανισμὸς ἀπὸ τὴν μικρὰν κοινωνίαν τῆς οἰκογενείας, τῆς κώμης, τῆς πόλεως εἰς ἔθνος καὶ λαὸν καὶ πολιτείαν. Βάσις τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς ἐχρησίμευσεν ἡ ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον κοινωνικότης, ἢ ἰδιότης δηλ. τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζῆ εὐχαρίστως μετὰ τῶν ὁμοίων του. Βαθμίδες δὲ τῆς ἰδιότητος αὐτῆς εἶναι τὸ γένος, ἡ πατριὰ, ἡ φυλὴ, τὸ ἔθνος καὶ ὁ λαὸς (1) καὶ σκοπὸς ἡ ἐξασφάλις τῶν ἀγαθῶν, ἡ ἠθικοποίησις καὶ ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τούτου ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴν μορφήν τοῦ πολιτεύματος ἐκάστης Πολιτείας, τὸ ὅποῖον πάλιν εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ βαθμοῦ τῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτοῦ καταστάσεως.

---

1. Ἀριστοτέλους Πολιτικά Α' α' 2-10: «Ὁ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηδὲν δεόμενος δι' αὐτάρχειαν, οὐδὲν μέρος πόλεως (ἐστίν), ὥστε ἢ φηρὶον ἢ φέρος. Φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμὴ ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν, ὃ δὲ πρῶτος συστήσας μεγίστου ἀγαθοῦ αἴτιος».

4
χριστιανική κοσμοθεωρία. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία διδάσκει ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ὠργανωμένον σύστημα διαβίωσης τῶν ἀνθρώπων, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συσταθεῖσα καὶ περιλαμβάνουσα τὴν ἐπίγειον καὶ τὴν ἐπουράνιον ζωὴν. Ἡ πρώτη εἶναι τὸ Κράτος τῶν ἀνθρώπων, ἡ δευτέρα ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἧς παράρτημα ἐπὶ τῆς Γῆς εἶναι ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία. Ἡ ἐπίγειος κοινωνία εἶναι ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου ὕλική καὶ σωματικὴ, ἡ ἐπουράνιος δὲ εἶναι ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ. Καὶ τοῦτο διότι ὁ ἄνθρωπος σύγκεται ἀπὸ δύο στοιχεῖα, τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν.

Μεταξὺ τῶν δύο τούτων μορφῶν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ὑπάρχουν διαφοραὶ εἰς τὴν βάσιν, εἰς τὰ μέσα καὶ εἰς τὸν σκοπὸν.

α') Βάσις τοῦ Κράτους τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ δύναμις καὶ ἡ βία, τῆς δὲ Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀγαθότης.

β') Μέσα τοῦ Κράτους τῶν ἀνθρώπων εἶναι οἱ πολιτικοὶ νόμοι, τῆς δὲ Βασιλείας τοῦ Θεοῦ οἱ ἠθικοὶ νόμοι. Καὶ

γ') Σκοπὸς τοῦ Κράτους τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ δικαιοσύνη καὶ ὁ πολιτισμὸς, τῆς δὲ Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἡ σωτηρία καὶ ὁ ἁγιασμὸς.

Ἡ κατὰ κόσμον ζωὴ (τὰ ἐγκόσμια) εἶναι ὕλική καὶ ἔχει σκοπὸν τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ὕλικῶν ἀγαθῶν. Στοιχεῖον τῆς εἶναι ἡ σοφία τῶν ἀνθρώπων. Εἰς ταύτην δὲ ὡς συμπλήρωμα ἔρχεται ἡ κατὰ Χριστὸν ζωὴ.

Ἡ κατὰ Χριστὸν ὁμῶς ζωὴ εἶναι πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας καὶ ἔχει σκοπὸν τὴν ἀπόλαυσιν τῆς μακαριότητος καὶ ἐπὶ τῆς Γῆς καὶ ἐν τῷ Οὐρανῷ. Στοιχεῖον τῆς ζωῆς αὐτῆς εἶναι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ (Α' Κορινθ. Α' - Γ' καὶ Ρωμ. Α' 18 - 32), ἐνῶ ἡ κατὰ κόσμον ζωὴ στερεῖται τοῦ ἐκ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προερχομένου καὶ διὰ τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας παρεχομένου ἁγιασμοῦ.

Παρὰ ταῦτα, μεταξὺ τῶν δύο τούτων κόσμων ὑπάρχει στενὴ σχέση, ἀδιαίρετος καὶ ἀσύγχυτος. Ἡ ἐπίγειος ζωὴ εἶναι ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὸν οὐρανόν. Ὁ Χριστὸς εἶπεν: « Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ » (Ματθ. ΚΒ'

25 - 32). Ἐν περιπτώσει δὲ συγχύσεως καὶ συγκρούσεως καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς Ἠθικῆς καὶ τῆς Θρησκείας οἱ Ἀπόστολοι ἐδίδασξαν ὅτι «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. Ε΄ 29). Διότι ἡ παρούσα ζωὴ εἶναι προπαρασκευαστικὴ τῆς ἄλλης, τῆς μελλούσης (Ματθ. ΚΕ΄).

Θὸ Κράτος θεῖα διάταξις. Κατὰ ταῦτα, δηλ. καὶ 5 κατὰ τὴν Χριστιανικὴν καὶ κατὰ τὴν Φιλοσοφικὴν Ἠθικὴν, τὸ Κράτος εἶναι θεῖα διάταξις, ὅπως καὶ ἡ οἰκογένεια, μὲ τὴν ἔννοιαν ὅτι, ὄχι ἰδρυτῆς, ἀλλ' ἐμπνευστῆς τῆς συστάσεως τοῦ Κράτους διὰ τῆς ἐμφυτεύσεως τῆς κοινωνικότητος εἰς τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ὁ Θεός. Αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχουν καὶ αἱ φράσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὅτι «πᾶσα ἐξουσία ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ» (Ρωμ. ΙΓ΄ 1 - 10).

Τὴν θεῖαν σύστασιν τῆς Πολιτείας μαρτυρεῖ καὶ ἡ Μυθολογία, καθ' ἣν ὄλοι σχεδὸν οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ προσπαθοῦν νὰ δώσουν εἰς τὰς πόλεις τῶν θεῖαν καταγωγὴν. Αἱ Ἀθῆναι π. χ. ἐθεωροῦντο ἴδρυμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ Ρώμη τοῦ Ἄρεως κ.ο.κ.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς Ρωμαίους : « Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ, αἱ δὲ οὖσαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. Ὡστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες ἑαυτοῖς κρῖμα λήψονται. Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν ; τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ἔξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστὶ σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῆς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκῆ τὴν μάχαιραν φορεῖ. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὄργην τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι οὐ μόνον διὰ τὴν ὄργην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνειδήσιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε· λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες. Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόβον τὸν φόβον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν. Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον νόμον πεπλήρωκε. Τὸ γὰρ οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις καὶ εἴ τις ἕτέρα ἐντολὴ ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. Πλήρωμα οὖν τοῦ νόμου ἡ ἀγάπη ». (ΙΓ΄ 1 - 10).

κοπός και μέσα. Οί νόμοι. Τò Κράτος ως έκφρασις 1
του θελήματος του Θεού έχει ἐξ ο υ σ ί α ν πρὸς
παλίωσιν τῆς τάξεως καὶ προαγωγὴν τοῦ πολιτι-
σμοῦ. Αὐτὸς δὲ εἶναι καὶ ὁ σκοπὸς τῆς συστάσεως
αὐτοῦ. Ὡστε τὸ Κράτος εἶναι ὠργανωμένη κοινω-
νία δικαίου καὶ πολιτισμοῦ. Δύναμις τοῦ Κράτους εἶναι οἱ νό-
μοι. Αὐτοὶ εἶναι καὶ τὰ μέσα τῆς ἀπονομῆς τοῦ δικαίου καὶ τῆς
προαγωγῆς τοῦ πολιτισμοῦ. Ἰδίως ὁ λεγόμενος ποινικὸς νόμος.

οινή. Ἐννοία, σκοπός και εἶδη. Ποινή εἶναι ἡ 2
τιμωρία, τὴν ὁποῖαν ἐπιβάλλει ὁ νόμος εἰς τοὺς
παραβάτας αὐτοῦ. Κυρίως ποινή εἶναι τὸ διδόμε-
νον ἔνεκα φόνου ἢ ἄλλου κακοῦ λύτρον, τὸ ὁποῖον
ἄλλοτε μὲν ἦτο πρόστιμον, ἄλλοτε δὲ τοῦ αὐτοῦ
εἴδους μὲ τὸ προσγεγόμενον κακόν. Ὁ ποινικὸς νόμος τοῦ Μωυ-
σέως π. χ. λέγει: «Ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς, σύντοιμμα ἀντὶ συντοίμμα-
ματος, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος (Λευιτ.
ΚΔ' 17 - 21· νόμος ταυτοπαθείας).

Σκοπὸς διὰ τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλεται ἡ ποινή εἶναι: α') ἡ ἐξι-
λέωσις τοῦ προσβληθέντος δικαίου, β') ὁ σωφρονισμὸς καὶ ἡ βελ-
τίωσις τοῦ ἀδικήσαντος, γ') ἡ ἱκανοποίησις τοῦ ἀδικηθέντος, δ')
ὁ παραδειγματισμὸς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ε') ἡ ἐξασφά-
λισις τῆς Κοινωνίας ἀπὸ τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα.

Εἶδη ποινῶν ὑπάρχουν πολλὰ. Τὰ προβλεπόμενα ὑπὸ τοῦ
κοινοῦ ποινικοῦ νόμου εἶναι τὸ πρόστιμον, ἡ κράτησις, ἡ φυλά-
κισις, ἡ εἰρκτή, τὰ ἰσόβια δεσμά, ἡ ἐξορία καὶ ὁ θάνατος ὡς ἡ
ἐσχάτη τῶν ποινῶν. Ἡ φιλανθρωπία ἐπιβάλλει ὥστε αἱ ποιναὶ
αὗται νὰ μὴ εἶναι σκληραὶ καὶ βασανιστικά, ἀλλ' ὅσον τὸ δυ-
νατὸν ἐπιεικεῖς, νὰ ἐφαρμόζονται δὲ μὲ ἥπια μέσα, ὥστε νὰ
φθάνουν εἰς τὸν σωφρονισμὸν καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ τιμωρουμέ-
νου. Αὐτὸς δὲ ὁ θάνατος ὡς ποινή εἶναι βεβαίως σκληρὰ, διὸ ἡ
Πολιτεία δέον νὰ ἀποφεύγῃ ὅσον τὸ δυνατὸν αὐτήν, ἐν ἀνάγκῃ δὲ
νὰ διατάσῃ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ μὲ μέσα ὄχι βασανιστικά.

Πόλεμος. "Εννοια, χαρακτηρισμός. Πόλεμος είναι 3
κυρίως ή δια τῶν χειρῶν (παλαμῶν) μεταξύ δύο
ἐριζόντων διαμάχη, ή ἔρις, ή φιλονεικία μεταξύ
δύο ήγεμόνων ή ἔθνῶν κτλ., ή γινομένη με τήν χρη-
σιν ὄπλων, ή ή δια τῶν ὄπλων βιαία ἐπίλυσις τῶν
διαφορῶν μεταξύ δύο ή περισσοτέρων κρατῶν.

Ὁ πόλεμος εἶναι ὀλέθριον κακόν, εἶναι φοβερὰ μάλιστα και
πληγή τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ γερμανὸς πολιτικὸς Βίσμαρκ τὸν
ὠνόμασε σ υ μ φ ο ρ ἄ ν, και ἂν ἀκόμη ἀποβῆ νικηφόρος. Οἱ
πατέρες τῆς Ἐκκλησίας Βασίλειος και Γρηγόριος τὸν εἶπον
ἐ φ ε υ ρ ἔ τ η ν τ ῶ ν κ α κ ῶ ν. Ὁ δὲ φιλόσοφος Ἐγγελος τὸν
θεωρεῖ ἄ ν α γ κ α ἰ ο ν κ α κ ῶ ν.

Παρὰ ταῦτα ὁ πόλεμος εἶναι ἄ ν α γ κ α ἰ ο ν μέσον ἀμύ-
νης, ἰδίως εἰς τοὺς λεγομένους ἀμυντικούς και ἀπελευθερωτι-
κοὺς ἀγῶνας ἑνὸς ἔθνους. Διότι και δια τὰ ἔθνη παρουσιάζ-
ονται περιστάσεις ἀμύνης, ὅπως και εἰς τὰ ἄτομα, και δια
τοῦτο ἔχουν καθήκον τὰ ἔθνη νὰ ἀμύνωνται και νὰ ὑπερασπι-
ζοῦν τὰ ἀγαθὰ τῶν πολιτῶν των, τήν ζωήν, τήν τιμήν, τήν
ἐλευθερίαν, τήν περιουσίαν κτλ.

Εἶδη πολέμων. Εἶδη πολέμων διακρίνουν:

4

α') Τὸν ἀμυντικόν. Οὗτος θεωρεῖται μέ-
σον ἀμύνης και ἐπιβολῆς τοῦ δικαίου.

β') Τὸν ἀπελευθερωτικόν. Οὗτος γίνε-
ται πρὸς ἀπελευθέρωσιν ὁμοεθνῶν, εὐρισκομένων

ὑπὸ δουλείαν. Και

γ') Τὸν κατακτητικόν. Οὗτος ἀποβλέπει εἰς τὴν κατά-
κτησιν νέων χωρῶν και λαῶν. Ὁ πόλεμος οὗτος δὲν συγχωρεῖ-
ται ὑπὸ τῆς Ἠθικῆς, ἐκτὸς ἂν γίνεται πρὸς ἐκπολιτισμόν.

Οἱ πόλεμοι οἱ ἀμυντικοὶ και ἀπελευθερωτικοὶ ἐπιτρέπονται
ὑπὸ τῆς Ἠθικῆς. Ρητὴ δὲ εἶναι ή ὑποχρέωσις τῆς προθύμου
εἰς αὐτοὺς συμμετοχῆς τῶν πολιτῶν. Ἡ ἐπιστράτευσις τῶν πο-
λιτῶν ἐν περιπτώσει πολέμου εἶναι καθήκον φιλαλληλίας.

Εἰς τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου ἔχομεν δύο τάσεις, τὴν εἰρηνοφιλίαν -
εἰρηνόφιλοι και τὴν πολεμοφιλίαν - φιλοπόλεμοι ή εἰρηνικοὶ και πολε-
μοχαρεῖς. Οἱ πολεμοχαρεῖς ἐμφοροῦνται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον δόγμα « πόλε-

μος πατήρ πάντων». Οί ειρηνικοί ἀπό τὸ δόγμα τοῦ Χριστοῦ «μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ» (Ματθ. Ε΄ 39).

Ἐντεῦθεν παρουσιάσθησαν καὶ οἱ μὴ στέργοντες τὴν σ τ ρ ά τ ε υ σ ι ν καὶ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸν πόλεμον, ὅπως παρ' ἡμῖν οἱ Χιλιασταὶ ἢ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά, ἀλλαχοῦ δὲ οἱ «ἀντιρρησῖαι τῆς συνειδήσεως», οἱ ὅποιοι εἶναι ἀναρχικοὶ ἢ χριστιανοὶ ειρηνόφιλοι. Ἐναντίον αὐτῶν ἐλήφθησαν διάφορα μέτρα. Οὕτως εἰς τὸ νέον Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος ἐπροτάθη εἰς τὸ ἄρθρον 2 ἡ διάταξις: «Οὐδεὶς δύναται ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν πρὸς τὴν Πολιτείαν καθηκόντων ἢ ν' ἀρνηθῇ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων τῆς χώρας».

Εἰρήνη. Ἀντίθετος ὄψις τοῦ πολέμου εἶναι ἡ εἰρήνη. Εἰρήνη εἶναι ἡ γαλήνη, ἡ ἡσυχία μιᾶς χώρας. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτῆς οἱ πολῖται ἔχουν ἡσυχίαν καὶ ἀσχολοῦνται εἰς τὰ ἔργα των. Εἶναι δὲ μέγα ἀγαθὸν ἡ εἰρήνη διὰ τὸν ἄνθρωπον. Διότι εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς μακαριότητος. Δι' ὃ οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνας ἐλάτρευον αὐτὴν ὡς θεάν. Τὴν ἐθεώρουν δὲ ὡς θυγατέρα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος (τῆς Δικαιοσύνης) καὶ τὴν παρίστανον κρατοῦσαν κλάδον φοῖνικος (τὸ σύμβολον τῆς νίκης) εἰς τὴν χεῖρα καὶ τὸν θεὸν Πλοῦτον εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς μετὰ τὴν ἔννοιαν: «Ἡ Εἰρήνη τὸν Πλοῦτον φέρουσα» (1).

Τὴν εἰρήνην ἐξύμνησαν οἱ ποιηταί, καὶ ἔψαλαν οἱ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας. Ὁ Θεολόγος Γρηγόριος λέγει πού: «Εἰρήνη φίλη, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, ὃ νῦν ἔδωκα τῷ λαῷ καὶ ἀντέλαβον. Οὐκ οἶδα γνησίαν φωνὴν καὶ ἀξίαν τοῦ Πνεύματος. Εἰρήνη φίλη, τὸ ἐμὸν μελέτημα καὶ καλλώπισμα, ἢ Θεοῦ τε εἶναι ἀκούομεν, καὶ ἦς Θεόν, τὸν Θεὸν καὶ αὐτόθεον, ὡς ἐν τῷ ἡ εἰρήνῃ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Εἰρήνη φίλη, τὸ παρὰ πάντων μὲν ἐπαινούμενον ἀγαθόν, ὑπ' ὀλίγων δὲ φυλασσόμενον, ποῦ πότε ἀπέλιπες ἡμᾶς: Καὶ πότε ἐπανήξεις ἡμῖν; Ὡς λίαν σὲ ποθῶ καὶ ἀσπάζομαι διαφερόντως τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ παροῦσαν περιέπω (περιπιούμι) καὶ ἀποῦσαν ἀνακαλοῦμαι πολλοῖς θρήνοις καὶ δάκρυσιν...». (Εἰρηνικὸς Β΄).

Καὶ ὁ Εὐριπίδης φέρει τὸν ἐκ τῶν ἡρώων αὐτοῦ Κρесеφόντην λέγοντα: Εἰρήνα, βαθύπλουτε Εἰρήνη, βαθύπλουτε, καὶ καλλίστα μακάρων θεῶν, καὶ ὠραιστάτη τῶν μακάρων θεῶν, ζῆλός μοι σέθεν, ὡς χρονίζεις· σὲ λαχταρῶ, ὅταν ἀργῆς·

1. Εἶναι ἔργον γλυπτὸν τοῦ Κηφισοδότου, ὅστις ἦτο πατήρ τοῦ περιφήμου γλύπτου Πραξιτέλους.

δέδοικα δὲ μὴ πόνους
 ὑπερβάλλῃ με γῆρας
 πρὶν σε χαρίεσσαν ὥραν προσιδεῖν
 καὶ καλλιχόρους αἰοιδάς,
 φιλοστεφάνους τε κόμους.
 ἴθι μοι, Πότνια, πόλιν,
 τὰν δ' ἐχθρὰν στάσιν
 εἴργε ἀπ' οἴκων,
 τὰν μαινομέναν τ' ἔριν,
 θηκτῷ τερπομέναν σιδάρῳ.

φοβοῦμαι δὲ μὴ μὲ τοὺς πόνους
 μὲ καταβάλλῃ τὸ γῆρας
 πρὶν τὴν νιότη σου ἀντικρύσω
 καὶ τὰ χαρούμενα τραγούδια
 καὶ τὰ ὠραία γλέντια.
 Ἔλα μου, Κυρά, εἰς τὴν πόλιν
 καὶ διώχνε τὴν ἐχθρικήν στάσιν
 ἀπὸ τὰ σπίτια μας,
 καὶ τὴν τρελλὴν ἔριδα,
 ποὺ χαίρεται εἰς τὸ ἀκονισμένον
 μαχαίρι (σίδηρον).

54. ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

Πνοια καὶ ὀρισμός. Ἡ λέξις πατρῖς εἶναι ποιη- 1
 τικὸν ἐπίθετον γένους θηλυκοῦ τοῦ ἀρσενικοῦ πά-
 τριος, δηλ. πατρὶς γαῖα, ἄρουρα κτλ. Παράγεται
 ἀπὸ τὰ οὐσιαστικά π ά τ ρ α καὶ π ά τ ρ η, καὶ
 ταῦτα ἀπὸ τὴν λέξιν πατήρ. Καὶ σημαίνει τὴν
 πάτριον γῆν ἢ χώραν, τὸν πατρικὸν τόπον, ὅπου ἐγεννήθη τις
 καὶ ἀπ' ὅπου κατάγεται αὐτός καὶ οἱ πατέρες αὐτοῦ. Σημαίνει
 ἀκόμη πᾶσαν τὴν περίχωρον αὐτοῦ γῆν.

* Ὁ Ὀμηρος λέγει: « Εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης »
 (Ἰλιάδ. Μ 243). Καί: « οὐδὲν γλύκιον ἤς πατρίδος οὐδὲ τοκήων
 (γονέων) γίγνεται, εἴπερ τις ἀπόπροθι πίονα οἶκον γαίῃ ἐνὰ λλοδαπῇ
 ναίει ἀπάνευθε τοκήων » (Ὀδυσ. ι 34).

*Ὁθεν πατρὶς εἶναι ἡ χώρα τῶν πατέρων εἶναι ἡ χώρα τῆς
 καταγωγῆς ἡμῶν καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, μετὰ τῶν ὁποίων μᾶς συν-
 δέει κοινὴ γλῶσσα, κοινὴ ἱστορία, κοινὰ ἦθη καὶ ἔθιμα.*

Φιλοπατρία συναίσθημα καὶ καθῆκον. Εἶναι φυσι- 2
 κὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ αἰσθάνεται ἀγάπην πρὸς
 τὸν τόπον, ὅπου τὸ πρῶτον εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας
 καὶ ὅπου διῆλθε τὰ εὐχάριστα παιδικὰ του χρόνια.
 Ἡ ἀγάπη αὐτὴ πρὸς τὴν γενέτειραν γῆν προξενεῖ
 ἴδια συμπαθητικὰ συναισθήματα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.
 Καὶ ἐν ἐκ τούτων εἶναι καὶ τὸ πα τ ρ ι ω τ ι κ ὄ ν, τὸ ὅποιο
 ἐκδηλοῦται ἐνεργῶς πρὸς τὴν πατρίδα εἰς πᾶσαν στιγμήν,

ἀκόμη καὶ μὲ τὴν θυσίαν τῆς ἰδίας ζωῆς καὶ τὸ ὁποῖον ἐξετάζει ἡ Ψυχολογία. Ἡ ἐκδήλωσις αὐτοῦ λέγεται φιλοπατρία.

Ἡ φιλοπατρία ὅμως δὲν εἶναι μόνον συναίσθημα. Εἶναι καὶ καθήκον, καὶ ὡς τοιοῦτον τὸ ἐξετάζει ἡ Ἠθική. Εἶναι δὲ φιλοπατρία ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς συμπατριώτας. Τὸ καθήκον τοῦτο ἀπαιτεῖ ἀκόμη καὶ τὴν θυσίαν τῆς ζωῆς τοῦ πολίτου, ὅταν ἡ Πατρίς κινδυνεύῃ. Τοῦτο διδάσκει ὁ Κύριος μὲ τὴν φράσιν: «Μεῖζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆῃ (τὴν ζωὴν του θυσιάζῃ) ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάν. ΙΕ΄ 13). Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι φίλοι εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον οἱ συμπατριῶται.

Καὶ ὁ φιλόσοφος Πλάτων διδάσκει τὸ περίφημον τοῦτο: «Πατὴρ ὅς τε καὶ μητὴρ καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερον ἐστὶν ἢ πατὴρ καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρὰ ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσι» (Κρίτων). Καὶ αἱ Λάκαιναι — γυναῖκες τῶν Σπαρτιατῶν — συνηθίζον νὰ λέγουν: «Φιλῶ τὸ τέκνον, ἀλλὰ πατρίδα ἐμὴν μᾶλλον φιλῶ» (Πλούταρχος).

Παραδείγματα φιλοπατρίας. Εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν ἔχομεν πολλὰ παραδείγματα φιλοπατρίας. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ καὶ ὁ Μωυσεὶς ἠγάπων τὴν πατρίδα των καὶ τὸ ἔθνος των. Οἱ Κριταὶ ὁμοίως. Ἡ Ἔσθῆρ, ἡ Ἰουδήθ, οἱ Μακκαβαῖοι ἔδειξαν ἄκραν φιλοπατρίαν. Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔδειξε μεγάλην φιλοπατρίαν πρὸς τὸ ἔθνος τῶν Ἑβραίων. Ὁ Τρωικὸς πόλεμος, οἱ Περσικοὶ πόλεμοι, τὸ θάυμα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, ἡ μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1821, οἱ πόλεμοι τοῦ 1912 - 1913, τὸ ἔπος τοῦ 1940 ὀφείλονται εἰς τὴν φιλοπατρίαν τῶν Ἑλλήνων.

Σωβινισμὸς - Κοσμοπολιτισμὸς. Τῆς φιλοπατρίας ἄκρα εἶναι: α') Ὁ σωβινισμὸς, δηλ. ὁ τυφλὸς πατριωτισμὸς ἢ ὁ ἀδιάλλακτος ἔθνικος φανατισμὸς καὶ ἡ φανατικὴ φιλοπατρία. Ἡ λέξις γίνεται ἀπὸ τὸ γαλλικὸν chauvinisme. Ὁ σωβινισμὸς τρέφει ὑπέρμετρον ἀγά-

πην πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς συμπατριώτας μὲ ἔχθραν πρὸς πᾶν ξένον, τὸ ὀθνεῖον, ὅπως λέγεται τοῦτο, καὶ μὲ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς ξένους. Καὶ

β') Ὁ κοσμοπολιτισμός, δηλ. ἡ τελεία θυσία τοῦ ἐθνικοῦ ἐγωισμοῦ καὶ τῆς ἰδέας τῆς Πατρίδος. Οὗτος θεωρεῖ πατρίδα τὸν κόσμον καὶ πατριώτας τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ συνανθρώπους. Κηρύττει δὲ τὴν κατάργησιν τῶν συνόρων τῶν Κρατῶν καὶ δὲν ἀναγνωρίζει τὴν φιλοπατρίαν ὡς συναίσθημα καὶ καθήκον.

Λέγεται ὅτι πρῶτος ὁ Σωκράτης ὠνόμασεν ἑαυτὸν κόσμιον, κατόπιν δὲ οἱ Κυνικοὶ φιλόσοφοι καὶ οἱ Στωικοὶ ἐδίδαξαν τὸν κοσμοπολιτισμὸν μὲ τὴν φράσιν, « πατρίς ἐστὶ πᾶσα γῆ, ἔνθα ἂν πράττη τις εὖ ». Τούτους ὅμως ἔσκωψαν οἱ ρήτορες καὶ μάλιστα ὁ Λυσίας, ὁ ὁποῖος κατηγορεῖ τοὺς κηρύττοντας τὰ τοιαῦτα ὡς ὀλόφρονας καὶ συμφεροντολόγους. « Οἱ φύσει μὲν πολῖται εἰσι, γνώμη δὲ χρῶνται ὡς πᾶσα γῆ πατρίς αὐτοῖς ἐστίν, ἐν ἧ ἂν τὰ ἐπιτήδεια ἔχωσι... διὰ τὸ μὴ τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν πατρίδα ἑαυτοῖς ἠγεῖσθαι ».

* 55. ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΟΜΕΝΩΝ

νοια καὶ διαίρεσις. Ὅλοι οἱ πολῖται ἐνὸς Κράτους διακρίνονται εἰς ἄρχοντας καὶ εἰς ἀρχομένους. Καὶ ἄρχοντες μὲν εἶναι ὁ ἀνώτατος Ἄρχων καὶ ἡ Κυβέρνησις αὐτοῦ, ἀρχόμενοι δὲ πάντες οἱ λοιποί. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ πολιτικά καθήκοντα διαιροῦνται εἰς κοινὰ τῶν τε ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων καὶ εἰς ἴδια α') τῶν ἀρχόντων καὶ β') τῶν ἀρχομένων.

Ὅλοι μαζί ἀποτελοῦν τὸ σῶμα τῆς Πολιτείας. Κλήμης ὁ Ρώμης ἄριστα διατυπώνει τὴν ἔννοιαν αὐτὴν εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν του (ΛΖ' 1 - 5), λέγων : « Στρατευσόμεθα, ἄνδρες ἀδελφοί, μετὰ πάσης ἐκτενείας ἐν τοῖς ἀμώμοις προστάγμασι τοῦ Θεοῦ. Κατανοήσωμεν τοὺς στρατευσόμενους τοῖς ἡγουμένοις ἡμῶν, πῶς εὐτάκτως, πῶς εὐείκτως, πῶς ὑποταταγμένως ἐπιτελοῦσι τὰ διατασσόμενα. Οὐ πάντες εἰσὶν ἔπαρχοι, οὐδὲ χιλιάρχοι, οὐδὲ ἐκατόνταρχοι, οὐδὲ πενηκόνταρχοι, οὐδὲ τὸ καθεξῆς, ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι τὰ ἐπιτασσόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἡγουμένων ἐπιτελεῖ. Οἱ μεγάλοι δίχα τῶν μικρῶν οὐ δύνανται εἶναι, οὔτε οἱ μικροὶ δίχα τῶν μεγάλων. Σύγκρασις τις ἐστὶν ἐν πᾶσι καὶ ἐν τούτοις χρῆσις. Λάβωμεν τὸ σῶμα ἡμῶν. Ἡ κεφαλὴ δίχα τῶν

ποδῶν οὐδέν ἐστιν, οὕτως οὐδέ οἱ πόδες δίχα κεφαλῆς. Τὰ δὲ ἐλάχιστα μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν ἀναγκαῖα καὶ εὐχρηστά εἰσιν ὄλω τῷ σώματι. Ἄλλὰ πάντα συμπνεῖ καὶ ὑποταγῇ μιᾷ χρῆται εἰς τὸ σώζεσθαι ὄλον τὸ σῶμα ».

ινὰ καὶ ἴδια καθήκοντα. Κοινὰ καθήκοντα ὄλων 2
τῶν πολιτῶν, ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, εἶναι :

- α') Ἡ φιλοπατρία καὶ
- β') Ὁ σεβασμὸς τῶν νόμων.

Ἴδια καθήκοντα :

α') Τῶν ἀρχόντων εἶναι νὰ ἀρχωσι μετὰ δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας, νὰ ἀποβλέπωσι δὲ πάντοτε εἰς τὸ κοινὸν καὶ τὸ ἔθνικόν συμφέρον. Ὁφείλουν νὰ μὴ εἶναι φίλαρχοι, αὐθαίρετοι καὶ τυραννικοί. Ἡ σπουδαρχία πάντοτε ἔβλαψε. Καὶ

β') Τῶν ἀρχομένων εἶναι ἡ εὐσυνειδητος ἐξάσκησης τῶν δικαιωμάτων εἰς τὸ ἐκλέγειν ἰδίως τοὺς ἀρχοντας, ὥστε νὰ ἐκλέγωνται πάντοτε οἱ ἱκανοὶ καὶ οἱ ἄριστοι. Ἐπίσης ἴδιον καθήκον εἶναι ἡ συμβολὴ ἐκάστου εἰς τὴν γενικὴν πρόοδον τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Πατρίδος διὰ τῆς προθύμου καταβολῆς τῶν φόρων καὶ τῆς τιμίας ἐξασκίσεως τοῦ ἐπαγγέλματός του.

ὶ λέγει ἡ Ἁγία Γραφή. Περὶ τῶν καθηκόντων τούτων 3

τῶν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λέγει: « Ὁ θέλων πρῶτος εἶναι ἐν ὑμῖν, ἔστω πάντων διάκονος » (Μάρκ. Θ' 35). Ὁ δὲ Ἀπόστολος Πέτρος γράφει: « Ὑποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, εἴτε βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι, εἴτε ἡγεμόσι ». Καὶ κατωτέρω: « Τὸν βασιλέα τιμᾶτε » (Α' Πέτρ. Β').

Ἐνίοτε ὅμως παρατηρεῖται σύγκρουσις καθηκόντων μεταξὺ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς καὶ τῆς Πολιτείας. Ὁ Κύριος ἔχει δώσει εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν χρυσοῦν κανόνα διὰ τοῦ στόματος τῶν Ἀποστόλων. Οὗτοι, διαταχθέντες ποτὲ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῆς Ἰουδαϊκῆς Πολιτείας νὰ μὴ διδάσκωσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπήντησαν ἀξιωματικά: « Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις » (Πράξ. Ε' 29).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ

« Στερέωσον, Κύριε, τὴν Ἐκκλησίαν »
(Πράξ. ΙΣΤ' 6)

56. Η ΗΘΙΚΗ ΟΨΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

νοια καὶ ὄρισμός. Παραλλήλως πρὸς τὴν κοσμι- 1
κὴν κοινωνίαν, δηλ. τὸ Κράτος ἢ τὴν Πολιτείαν,
ὑπάρχει, κατὰ τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν, ὡς εἶδο-
μεν, καὶ ἡ χριστιανικὴ κοινωνία, ἡ ὁποία λέγεται
Ἐκκλησία. Ἡ λέξις ἐκ-κλησία, παραγομένη
ἀπὸ τὸ ρῆμα ἐκ-καλῶ = καλῶ τὸν δῆμον εἰς συνάθροισιν ἔξω
τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, σημαίνει πρῶτον μὲν τὴν συνάθροισιν
γενικῶς τῶν πολιτῶν εἰς ὠρισμένον τόπον, κατόπιν δὲ καὶ
αὐτὸν τὸν τόπον τῆς συναθροίσεως, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ σύνολον
τῶν συναθροιζομένων. Σημαίνει, τέλος, καὶ τὸν ὀργανισμὸν
αὐτόν, ὁ ὁποῖος συγκαλεῖ τοὺς πολίτας.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἔλαβον οἱ χριστιανοὶ τὴν λέξιν
ἐκκλησία, διὰ νὰ δηλώσουν τὸ σύστημα καὶ τὸν ὀργανισμόν,
τὸν ὁποῖον ἴδρυσεν ὁ Χριστὸς πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.
Ὅθεν Ἐκκλησία εἶναι ἡ ὀργανωμένη κοινωνία τῶν ἀνθρώπων,
οἱ ὁποῖοι πιστεύουν εἰς τὸν Χριστόν, ὡς τὸν σωτῆρα
τῶν⁽¹⁾.

Εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖται ὡς τὸ
κατ' ἐξοχὴν θεοσύστατον ἠθικόν ἴδρυμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ὀρι-
σμένας ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ ὠρισμένον σκοπὸν, τὸν ὁποῖον ἐπι-
διώκει. Τὸ ἴδρυμα τοῦτο ἀποτελοῦν οἱ πιστοί, οἱ ὁποῖοι συγ-

1. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει: « Οὐ γὰρ νῦν τὸν τόπον, ἀλλὰ τὸ
ἄθροισμα τῶν ἐκλεκτῶν Ἐκκλησίαν καλῶ » (Στρωμ. 7).

κροτοῦν ἓνα λαόν, τὸν ἐν Χριστῷ, καὶ μίαν κοινωνίαν ἢ πολιτείαν πάντες, τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀσχέτως πρὸς τὴν κοσμικὴν τῶν προέλευσιν.

Ἐκκλησία διδασκαλεῖον ἠθικῆς. Ἡ Ἐκκλησία 2
ἰδρύθη ἐπισήμως τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ ἔτους 33
μ.Χ. ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ διεδόθη εἰς τὸν κόσμον
ὑπὸ τῶν Μαθητῶν καὶ Ἀποστόλων αὐτοῦ. Ἡ δι-
δασκαλία τῆς δὲ ἀνεπτύχθη εἰς σύστημα ὑπὸ τῶν
Πατέρων αὐτῆς.

Ἡ Ἐκκλησία ὡς διδασκαλεῖον ἠθικῆς διεκήρυξε τὰ δικαιώ-
ματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐνεκαινίασε νέαν περίοδον, νέον αἰῶνα
εἰς τὸν κόσμον, τὸν αἰῶνα τῆς ἀγάπης. Ἐδίδαξε δηλ.
τὴν ἀδελφότητα, τὴν ἰσότητα, τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀνθρώπων
ὄλων, Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων, ἐλευθέρων καὶ δούλων, ἀνδρῶν
καὶ γυναικῶν (Γαλ. Γ' 28). Κατήργησε δὲ τὴν δουλείαν τῶν
ἀνθρώπων, ἀνύψωσε τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς καὶ ἐξῆρε τὴν
ἀξίαν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀτόμου (Μάρκ. Η' 36).

εῖον ἴδρυμα ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι θεῖον 3
ἴδρυμα, ἰδρύθη δηλ. ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δι' ἰδιαιτέρας πρά-
ξεως αὐτοῦ, καὶ ἀποτελεῖ Κράτος καὶ Βασιλεῖον καὶ
Πολιτείαν πνευματικὴν. Δι' ὃ ὀνομάζεται Βασιλεία
τοῦ Θεοῦ καὶ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Εἰς τὸ Σύμ-
βολον τῆς Πίστεως λέγεται «μία, ἅγια, καθολικὴ καὶ ἀποστολική».

Ἡ Ἐκκλησία περιλαμβάνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς
πιστεύοντας εἰς Χριστόν, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ γλώσσης, ζῶν-
τας καὶ τεθνεῶτας. Διακρίνεται δὲ εἰς ἐπίγειον ἢ στρα-
τευομένην, ἀποτελουμένην ἀπὸ τοὺς ζῶντας, καὶ εἰς ἐπου-
ράνιον ἢ θριαμβεύουσαν, ἀποτελουμένην ἀπὸ τοὺς τεθνεῶ-
τας καὶ ἐν Οὐρανοῖς ζῶντας.

Τῆς ὅλης Ἐκκλησίας ἀρχηγός — κεφαλὴ — εἶναι ὁ Χριστός,
ὁ ὁποῖος ἀοράτως κυβερνεῖ αὐτὴν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.
Τοῦτο πάλιν παρίσταται καὶ κατευθύνει τὴν Ἐκκλησίαν εἰς πᾶ-
σαν τὴν ἀλήθειαν. Μέλη δὲ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι δυνάμει
μὲν ἅπαντες ἀνεξαίρετως οἱ ἄνθρωποι, ὡς τέκνα τοῦ Θεοῦ Πα-

τρός, ἔργω δὲ ὅσοι ἐξ αὐτῶν μετενόησαν, ἐπίστευσαν καὶ ἐβαπτίσθησαν εἰς Χριστὸν, εἰς τὸ ἐξῆς δὲ ζῶσι καὶ πολιτεύονται κατὰ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ.

Ὅργανα τῆς διοικήσεως τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας εἶναι οἱ ἀνώτατοι κληρικοὶ (ἐπίσκοποι, ἀρχιεπίσκοποι, μητροπολίται, πατριάρχαι). Οὗτοι ἀποτελοῦν τὴν ἐπὶ τῆς Γῆς κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ λέγονται Διοικοῦσα Ἐκκλησία.

Ἡ ἐπίγειος Ἐκκλησία. Μέλη τῆς ἐπιγείου Ἐκκλησίας, τῆς καὶ στρατευομένης, εἶναι πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν ὡς Σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ ὡς Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ. Οὗτοι δέ, ὡς γνωστόν, διακρίνονται εἰς κληρικούς καὶ εἰς λαϊκούς. Κληρικοὶ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ χριστιανοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ κληρὸς νὰ διακονοῦν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ διοικοῦν αὐτὴν ἢ νὰ ποιμαίνουσι καὶ νὰ ἀγιάζουσι τὴν λογικὴν ποίμνην αὐτοῦ. Πάντες οἱ λοιποὶ, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ποίμνην τοῦ Χριστοῦ, λέγονται λαϊκοί.

Οὗτοι πάντες ἀποτελοῦν τὴν ἐπίγειον Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία δὲν παύει νὰ διατηρῆ τὸν σύνδεσμον μετὰ τὴν ἐπουράνιον Ἐκκλησίαν, τὴν θριαμβεύουσαν. Διότι διὰ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων ἢ στρατευομένη Ἐκκλησία διατηρεῖ τὴν μνήμην τῶν προαπελθόντων χριστιανῶν, μετὰ τὴν συχνὴν δὲ ἐπίκλησιν τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ συνεχίζει τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς μετὰ τῆς θριαμβεύουσης Ἐκκλησίας.

Κοπὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἠθικὸν ἴδρυμα, ἔχει ἴδιον ἠθικὸν σκοπόν. Εἶναι δὲ οὗτος, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ θείου ἱδρυτοῦ τῆς, «τὸ ζῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλὸς» (Λουκ. ΙΘ' 10). Καὶ ἡ μὲν ζήτησις — ἀναζήτησις — γίνεται διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ ἐλευθέρου προσηλυτισμοῦ, κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ καλοῦ ποιμένος (Λουκ. ΙΕ' καὶ Ἰωάν. Ι'). Ἡ δὲ σωτηρία ἐνεργεῖται καὶ συντελεῖται ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τῶν Μυστηρίων, μετὰ τὰ ὁποῖα ἐφώδιασεν ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου (Λουκ. Ι' 25).

Οὕτως ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ ταμεῖον τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, ἐκτὸς δὲ αὐτῆς σωτηρία δὲν ὑπάρχει. Καὶ ἔχει ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος τοῦ ταμείου αὐτοῦ. Διότι ὕστερα ἀπὸ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα ἐξέπεσεν ἀπὸ τὴν Χάριν τοῦ Θεοῦ, ὁ νοῦς του δὲ ἐσκοτίσθη καὶ ἡ βούλησίς του διεστράφη καὶ ἐξησθένησε, δι' ὃ καὶ εὐκόλα οὗτος φέρεται πρὸς τὸ κακὸν μὲ ροπήν ἀκατάσχετον. Ἀπὸ τὴν κατάστασιν αὐτὴν τὸν ἐξάγει καὶ τὸν σφῆζει ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν Μυστηρίων.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι κράτος πνευματικὸν καὶ ὄχι κοσμικόν. Δὲν ἔχει δηλ. σκοπὸν νὰ ὑποκαταστήσῃ τὰ ἐπίγεια κράτη ἢ νὰ ἐνώσῃ καὶ νὰ συγχωρεύσῃ ταῦτα εἰς ἓν, ἀλλὰ νὰ ἠθικοποιήσῃ τοὺς πολίτας, ὥστε ἕκαστος εἰς τὸ ἴδιον κράτος νὰ ζῆ εὐσεβῶς καὶ δικαίως καὶ σωφρόνως. Ἡ ἔνωσις τῶν ἀνθρώπων εἰς μίαν ποιήσῃ ὑπὸ ἓνα ποιμένα, τὸν Χριστόν, εἶναι ἔνωσις θρησκευτικῆ, ἐπομένως πνευματικῆ καὶ ἠθικῆ (Ἰωάν. 1' 16).

Ὅθεν δὲν πρέπει νὰ γίνεται σύγχυσις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας οὔτε νὰ φέρεται εἰς σύγκρισιν ἡ Ἐκκλησία πρὸς τὴν Πολιτείαν. Ἡ ὑποταγὴ τοῦ Κράτους εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως ἐπιδιώκει ὁ Παπισμὸς, δὲν εἶναι τὸ ὀρθόδοξον χριστιανικὸν πνεῦμα. Οὔτε πάλιν ἡ ὑπαγωγὴ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸ Κράτος, ὅπως θέλει ὁ Προτεσταντισμὸς, εἶναι ὀρθὴ καὶ λογικῆ. Ταῦτα εἶναι συστήματα ἀντιορθόδοξα καὶ ἐσφαλμένα ψυχολογικῶς καὶ λογικῶς. Ὁ Κύριος ἐξεχώρισε τὰ δύο αὐτὰ κοινωνικὰ συστήματα, Θρησκείαν καὶ Ἐκκλησίαν - Κράτος καὶ Πολιτείαν, μὲ τὴν ὠραίαν καὶ βαθυστόχαστον φράσιν: «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (Ματθ. ΚΒ' 15 - 22).

57. ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Φύσις καὶ ὄρισμός. Ὁ ἄνθρωπος, ὅπως εἶναι φύσις 1
 ζῷον κοινωνικὸν καὶ πολιτικόν, εἶναι καὶ ὄν
 φύσει θρησκευτικὸν καὶ ἠθικόν. Φέρει δηλ. ἐντὸς
 του ἐμφύτως τὸ ἠθικόν καὶ τὸ θρησκευτικόν συν-
 αίσθημα ὡς ἀνάγκη ὀργανικὴν. Τοῦτο μαρτυρεῖ
 καὶ ἡ Ψυχολογία καὶ ἡ Ἱστορία (1).

1. Ἰδε Πλουτάρχου ἐπιστολὴν πρὸς Κολώτην: «Εὐροῖς δ' ἂν ἐπιὼν καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, νομισμάτων μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαίς, μηδὲ ὄρκους, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδ' ἀποτροπαῖς κακῶν οὐδεὶς ἔστιν, οὐδ' ἔσται, γεγονὼς θεατῆς».

“Οθεν ὁ ἄνθρωπος, ὅπως ἔχει καθήκοντα κοινωνικά ἢ πολιτικά, ἔχει καὶ θρησκευτικά ἢ ἐκκλησιαστικά. Ταῦτα διαιροῦνται πάλιν εἰς κοινὰ καὶ εἰς ἴδια, ὅπως καὶ εἰς τὸ Κράτος. Διότι καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἔχομεν τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἀρχομένους, κληρικούς - λαϊκούς.

οινὰ καθήκοντα. Πάντων τῶν χριστιανῶν, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, κοινὰ καθήκοντα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι: 2

α') Ἡ πειθαρχία εἰς τὴν Πίστιν καὶ τὰ θέσμια τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀγάπη δηλ. καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἡ ὑποταγὴ εἰς τοὺς ἱερούς κανόνας καὶ τοὺς ὄρους, πού διέπουν αὐτήν.

β') Ὁ ζήλος ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς προόδου καὶ ἀκμῆς τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ

γ') Ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Μέσα διὰ τὰ ἐπιβάλλεται ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ τῶν μελῶν της εἶναι: α') τὰ ἐπιτίμια, β') ὁ ἀφορισμὸς καὶ γ') τὸ ἀνάθεμα.

Καὶ τὰ μὲν ἐπιτίμια δὲν εἶναι κυρίως ποιναί, ἀλλὰ φάρμακα διαιτητικά τῆς ψυχῆς, τὰ ὅποια ἐπιβάλλει ὁ πνευματικὸς εἰς τοὺς μετανοοῦντας καὶ ἐξομολογουμένους, πρὸς θεραπείαν τῆς νοσοῦσης ψυχῆς. Ὁ ἀφορισμὸς ὅμως καὶ τὸ ἀνάθεμα ἀποτελοῦν ποινὰς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοὺς κληρικούς καὶ τοὺς λαϊκούς. Ὁ ἀφορισμὸς εἶναι ἡ ποινή, διὰ τῆς ὁποίας ὁ εἰς αὐτὴν καταδικαζόμενος χριστιανὸς ἐκπίπτει προσκαίρως ἢ ἔσσει ἀπὸ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικά του δικαιώματα καὶ προνόμια καὶ δὲν δύναται νὰ μετέχη τῶν Μυστηρίων, οὐδὲ κἂν νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν ναόν. Ἀνάθεμα δὲ εἶναι ἡ ποινή διὰ τῆς ὁποίας ὁ εἰς αὐτὴν καταδικαζόμενος χριστιανὸς ἀποκλείεται παντελῶς ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν καὶ ἀποκόπτεται τελείως ἀπὸ τὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν κοινῶν τούτων διὰ τοὺς κληρικούς καὶ λαϊκούς ποινῶν, ἡ Ἐκκλησία ἐπιβάλλει εἰς τοὺς πταίοντας κληρικούς καὶ τὰς ἐξῆς ποινὰς: α') ἀργίαν ἀπὸ πάσης ἱεροπραξίας, β') ἐκπτώσιν ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ γ') καθαιρέσιν ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῆς Ἱερωσύνης, τὸν ὅποιον κατέχουν.

Δια καθήκοντα. Ταῦτα εἶναι τὰ ἐξῆς κατὰ τάξεις : 3

α') Ἡ Διοικοῦσα Ἐκκλησία εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ θεραπεύη τὰς τελετουργικάς, διδασκτικάς καὶ ποιμαντικάς ἀνάγκας τῶν λαϊκῶν μελῶν αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο ἔχει καθήκον νὰ ἐπιλέγῃ καὶ νὰ μορφώῃ ποιμένας καὶ νὰ ἐφοδιάζῃ τὰς διαφόρους παροικίας μὲ αὐτούς, δηλ. μὲ ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, καὶ ἐν γένει νὰ μεριμνᾷ συνεχῶς διὰ τὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν ψυχικὴν σωτηρίαν τῶν πιστῶν.

β') Οἱ κληρικοί ἔχουν καθήκον, ὡς ποιμένες, νὰ διοικοῦν τὴν Ἐκκλησίαν, νὰ κηρύττουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, νὰ διατηροῦν κατηχητικά σχολεῖα εἰς τὰς περιφερείας των, νὰ τελοῦν τὰ Μυστήρια καὶ τὰς λοιπὰς ἱεράς ἀκολουθίας, νὰ ἐπιδίδονται εἰς ποικίλην φιλανθρωπικὴν καὶ κοινωνικὴν δρᾶσιν καὶ νὰ παρέχουν τοὺς ἑαυτοὺς των τέλειον ὑπόδειγμα σωφροσύνης, δικαιοσύνης, εὐσεβείας καὶ ἀγάπης. Ὁ Κύριος ἡμῶν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὄρους ὀμίλιαν διαγράφει μὲ ἀδράς γραμμὰς τὴν θέσιν καὶ τὰ καθήκοντα τῶν κληρικῶν ἐν τῇ Κοινωνίᾳ. « Ὑμεῖς ἐστὲ τὸ ἅλας τῆς γῆς, λέγει. Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται ; Εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ὑμεῖς ἐστὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη, οὐδὲ καίουσι λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ. Οὔτω λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς » (Ματθ. Ε' 13 - 16). Καὶ

γ') Οἱ λαϊκοί, τέλος, ἔχουν καθήκον νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας, νὰ σέβωνται καὶ νὰ τιμῶσιν αὐτούς καὶ νὰ ἐξασφαλίζουν εἰς τοὺς κληρικούς τὴν ἀξιοπρεπῆ των συντήρησιν. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παραγγέλλει : « Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπέικετε· αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ὡς λόγον ἀποδώσοντες, ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσι καὶ μὴ στενάζοντες· ἄλυσιτελὲς (ἀνώφελον καὶ ἐπιζήμιον) γὰρ ὑμῖν τοῦτο » (Ἐβρ. ΙΓ' 17). Ἐχουν καθήκον ἐπίσης οἱ λαϊκοί ν' ἀποφεύγουν τὴν ἱεροκατηγορίαν, διότι αὕτη ἀποτελεῖ ἁμάρτημα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

*«Καὶ γενήσεται μία ποιίμνη, εἰς ποιμήν»
(Ἰωάν. Ι' 16)*

58. Η ΗΘΙΚΗ ΣΧΕΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ. Ο ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ἔννοια. Ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία, τὴν ἠθικὴν τῆς ὁποίας διεξήλθομεν, εἶναι, ὡς Ἐκκλησία, παγκόσμιος ὄργανισμός. Ὁργανισμὸς δηλ. ὁ ὁποῖος ἔχει ἤδη ἐξαπλωθῆ εἰς ὅλον τὸν Κόσμον καὶ ὁ ὁποῖος μέλλει νὰ περιλάβῃ ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀνθρώπους. Διότι κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν «ὁ Θεὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθεῖν» (Α' Τιμ. Β' 4). Καὶ διότι ὁ Κύριος εἶπε: «Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης κἀκείνα δεῖ με ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποιίμνη, εἰς ποιμήν» (Ἰωάν. Ι' 16).

Ὁρθόδοξοι, ἑτερόδοξοι, ἀλλόθρησκοι. Πλὴν ὅλος ὁ κόσμος, δηλ. ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Γῆς, ὑπερβαίνοντες ἤδη τὰ δύο δισεκατομμύρια, κατενέμονται σήμερον εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους θρησκείας. Ἐκ τούτων μόνον τὰ ἐπτακόσια ἑκατομμύρια εἶναι Χριστιανοί, κατανεμόμενοι εἰς διαφόρους Ἐκκλησίας (Ὁρθόδοξοι, Ρωμαιοκαθολικὴν, Διαμαρτυρομένην, αἰρετικὰς). Οἱ ὑπόλοιποι ἄνθρωποι, ἔν δισεκατομμύριον τριακόσια ἑκατομμύρια, εἶναι ὁπαδοὶ ἄλλων θρησκειῶν, εἰδωλολατρικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον.

Πρὸς τοὺς ἄλλοθρήσκους λοιπὸν αὐτοὺς ὁ χριστιανὸς ὀφείλει ἀγάπην καὶ σεβασμὸν, προσπάθειαν δὲ προσελεύσεως καὶ αὐτῶν εἰς τὴν Θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ. Πρὸς δὲ τοὺς ἑτεροδόξους (Ρωμαιοκαθολικοὺς, Διαμαρτυρομένους κλπ.) ὁ Ὁρθόδοξος ὀφείλει ἐπίσης ἀγάπην ἀδελφικὴν καὶ σεβασμὸν πρὸς τὰ δόγματα τῆς πίστεώς των.

Ὁ χριστιανικός κοσμοπολιτισμός. Ὁ Χριστιανισμός ὅμως εἶναι Ἐρησκαία καθολική. Τρέφει αἰσθήματα ἀγάπης πρὸς ὅλον τὸν κόσμον. Ἄμεσος σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι ὅπως σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀνεξαρτήτως φυλετικῶν καὶ ἐθνικῶν διακρίσεων, ἀποτελέσῃ μίαν παγκόσμιον οἰκογένειαν ἢ πολιτείαν, πνευματικὴν, συνδεδεμένην δηλ. μὲ δεσμοὺς ὄχι κοσμικοῦς, ἀλλὰ πνευματικοῦς. Μὲ τὸν σκοπὸν δὲ αὐτὸν ὁ Χριστιανισμός εἰσάγει τοὺς ὁπαδοὺς του εἰς τὴν ἀγάπην τῆς Παγκοσμίου Κοινωνίας καὶ δι' αὐτῆς προσπαθεῖ νὰ ἀνυψώσῃ τὸν χριστιανὸν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς αἰώνιου Πατρίδος, ἧς «τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει» (Φιλίπ. Γ' 20).

Ὁ συγγραφεὺς τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς λέγει: «Οἱ χριστιανοὶ οὔτε γῆ οὔτε φωνῆ οὔτε ἔθει διακεκριμένοι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων εἰσίν. Οὔτε γὰρ πον πόλεις ἰδίας κατοικοῦσιν, οὔτε διαλέκτω τινὶ παρηλλαγμένη χρῶνται, οὔτε βίον παράσημον (διαφορετικὸν) ἀσκοῦσι. Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι. Μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται, καὶ τὰ πάντα ὑπομένουσιν ὡς ξένοι. Πᾶσα ξένη (χώρα) πατρίς ἐστὶν αὐτῶν καὶ πᾶσα πατρίς ξένη. Ἐπὶ τῆς Γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν Οὐρανῷ πολιτεύονται. Ἀπλῶς δ' εἰπεῖν, ὥσπερ ἐστὶν ἐν σώματι ψυχῆ, τοῦτο εἰσὶν ἐν κόσμῳ χριστιανοί. Ἔσπαρται κατὰ πάντων τῶν τοῦ σώματος μελῶν ἡ ψυχὴ καὶ χριστιανοὶ κατὰ τὰς τοῦ κόσμου πόλεις. Οἰκεῖ μὲν ἐν τῷ σώματι ψυχῆ, οὐκ ἔστι δὲ ἐκ τοῦ σώματος. Καὶ χριστιανοὶ ἐν τῷ κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ κόσμου. Ἄόρατος ἡ ψυχὴ ἐν τῷ ὄρατῷ φρουρεῖται σώματι» (Ε' καὶ ΣΤ').

Τὸ καθῆκον τοῦ χριστιανοῦ. Δὲν πρέπει λοιπὸν ὁ χριστιανὸς νὰ διακρίνῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς πιστοὺς καὶ ἀπίστους ἢ εἰς Ἕλληνας καὶ ξένους ἢ εἰς ὀρθοδόξους καὶ ἑτεροδόξους, ἢ εἰς χριστιανούς καὶ εἰδωλολάτρας. Πρὸς πάντας πρέπει νὰ φέρεται ὡς πρὸς ἀνθρώπους καὶ ἀδελφούς. Διότι ὁ χριστιανὸς ἔχει καθῆκον ὅπως ἐκτελῆ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ὅπως μὲ τὸ παράδειγμά του διδῆ ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ μάλιστα τοὺς μὴ πιστοὺς, νὰ δοξολογοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ.

Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐκπληρωθῆ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, ὅτι εἰς ὅλον τὸν Κόσμον «γενήσεται μία ποιμνὴ», ἡ Ἐκκλησία, καὶ «εἷς ποιμὴν», ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ.

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- *Αγαθολογία 4, 5, 6, 18.
 αγαθόν ἠθικόν καί φυσικόν 7, 9, 10.
 ἀγαθότης 44.
 ἀγάπη 10, 18, 21, 24, 33, 43, 40, 47, 49.
   πρός ἑαυτὸν 23.
   πρός τὸν Θεόν 22, 24.
   πρός τὸν πλησίον 41.
 *Ἁγία Γραφή· ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὴν Πα-
 λαιάν καὶ ἀπὸ τὴν Καινὴν Διαθήκην.
 *Η Π. Δ. περιέχει 49 βιβλία, ἡ Κ. Δ.
 δὲ 27. Μαζὶ μὲ τὴν Ἰσοάν Παράδοσιν
 ἀποτελεῖ τὰς Πηγὰς τῆς Χριστιανικῆς
 Θρησκείας. Καὶ αἱ δύο πηγαὶ μαζὶ
 λέγονται Θεία Ἀποκάλυψις 2, 3, 11, 16.
 ἀγνωμοσύνη 44, 43.
 ἀγωγή θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ 18, 43·
 σωματικὴ καὶ φυσικὴ 43· πνευμα-
 τικὴ 43.
 ἀγῶν ἠθικὸς 20.
 ἀδελφός, ἀδελφότης 40, 50.
 ἀδικία 15.
 ἄδικον 15.
 *Ἀδωνάιγ (ὁ Κύριος, ὁ Θεός) 25.
 αἰδώς 31.
 αἰσιοδοξία 23.
 αἰσχροκέρδεια 36, 43
 Αἰσχύλος· τραγικὸς ποιητὴς τοῦ Ε΄ π.Χ.
 αἰῶνος, ὁ πατὴρ τῆς ἑλληνικῆς τρα-
 γωδίας. Ἐγραψε περὶ τὰ 90 δράματα·
 13, 17.
 ἀλήθεια 44, 47.
 ἀλλόδοτοι 53.
 ἀλτρουισμὸς 7, 8, 42.
 ἀμάρτημα - ἀμαρτία 10, 20.
 ἀμαρτωλὸς κατάστασις 20.
 ἄμυνα 29, 53.
 ἀνάθεμα 57.
 ἀναίθεια 31.
 ἀναληγσία ἠθικὴ 13.
 ἀνάπαυσις - ἀναφυχὴ 19, 30, 39.
 *Ἀνδρουτσὸς Χρ. Ἐλληὴν θεολόγος καὶ φι-
 λόσοφος († 1935) 3.
 *Ἀνθρωπισμὸς 30.
 ἀνταγωνισμὸς ἐπαγγελματικὸς 35.
 ἀντιπελάργησις 49.
 *Ἀντισθένης· κυνικὸς φιλόσοφος τοῦ Δ΄
 π. Χ. αἰῶνος, ὁ ἱδρυτὴς τῆς κυνικῆς
 φιλοσοφίας ἐν Ἀθήναις 28.
 *Ἀντωνιάδης Βασ. καθηγητὴς τῆς ἠθι-
 κῆς, θεολόγος καὶ φιλόσοφος (1852 -
 1932) 3.
 ἀξιοπρέπεια 31
 ἀπαισιοδοξία 23.
 ἀπελπίσια ἢ ἀπόνοια 23.
 ἀπεργία 33.
 ἀπιστία 23.
 ἀπόγνωσις ἢ ἀπογοήτευσις 23.
 *Ἀποκάλυψις (Θεία)· ἢ Ἁγία Γραφή καὶ
 ἢ Ἰερὰ Παράδοσις μαζὶ 2, 3, 5, 11, 16.
 ἀργία 21, 33.
 *Ἀρειὸς Πάγος· τὸ ἀνώτατον ἐν Ἀθήναις
 δικαστήριον, δικάζων ὑποθέσεις ἀγαγῆς
 θρησκευτικῆς, ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς.
 *Ἀρεταλογία 4, 5, 18.
 ἀρεταλόγοι· τάξεις φιλοσόφων ἐν Ἀθήναις,
 διαρκῶς περὶ ἀρετῆς ὁμιλούντων, διὸ ὁ

*Σημείωσις. Οἱ ἀριθμοὶ φανερῶν τὸ κεφάλαιον τοῦ βιβλίου, ὅπου γί-
 νεται λόγος περὶ τῶν μνημονευομένων λέξεων, ὄρων ἢ ὀνομάτων.*

ὄρος περιέπεσον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ
 φ λ ὕ α ρ ο ς. Ἐπί Ρωμαίων οἱ ὑποκριτικῶς
 καὶ οἱ βωμολόχοι ἐλέγοντο κατ' εὐφη-
 μισμὸν ἀρεταλόγοι 5.
 ἀρετὴ
 Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος ἀρχηγὸς τῆς
 ἐν Ἀθήναις Κυρηναϊκῆς φιλοσοφικῆς
 σχολῆς, ἐχρημάτισε μαθητῆς τοῦ Σω-
 κράτους καὶ ἤμασε τὸν Δ' π. Χ.
 αἰῶνα 7.
 Ἀριστοτέλης διάσημος Ἕλλην φιλόσοφος,
 μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ διδάσκαλος
 τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐκ Σταγειρῶν τῆς
 Μακεδονίας καταγόμενος καὶ τὸν Δ'
 π. Χ. αἰῶνα ἀκμάσας. Ἡ φιλοσοφικὴ
 του σχολὴ ἐλέγετο Λύκειον 1, 9, 19, 22,
 29, 31, 45, 52, 53.
 Ἀρίφρων ὁ Σικυώνιος Ἕλλην διθυραμ-
 βικός ποιητῆς τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος. Ὁ
 εἰς τὴν Ἰγίειαν ὕμνος του σώζεται ἐπὶ
 λίθου 30.
 Ἀρχολογία 4, 5.
 ἀρχόμενοι 55.
 ἄρχοντες 55.
 ἀσέβεια 22.
 ἀσθένεια 30.
 ἀσκησις 19.
 ἀσωτεία 36.
 Αὐγουστίνος εἰς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων πα-
 τέρων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τῆς
 Ταράσσης τῆς Ἀφρικῆς καταγόμενος
 καὶ ἀκμάσας τὸν Δ' μ.Χ. αἰῶνα 3, 20.
 αὐστηρότης 15.
 αὐταπάρνησις 28.
 αὐταρχία 16.
 αὐτεξούσιον 16, 17, 40.
 αὐτοδικία 29, 32, 39.
 αὐτοθυσία 29.
 αὐτοκτονία καὶ αὐτοχειρία 8, 29.
 ἀφορισμὸς 57.
 ἀφοσίωσις 44.
 ἀχαριστία 44.

Βασίλειος ὁ Μέγας πατὴρ τῆς Ἐκκλη-
 σιας ἀκμάσας τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα 23,
 28, 36, 37, 47, 49, 53.

Βίσαρκ "Θῶν Γερμανὸς πολιτικός, δη-
 μιουργὸς τῆς μεγάλης Γερμανικῆς Ἀδ-
 τοκρατορίας 53.

βλασφημία (τῶν θείων) 25.
 βούλησις 17.

Βούντ Γουλιέλμος Γερμανὸς φιλόσοφος
 καὶ φυσιολόγος (1832-1920), ἰδρυτῆς
 τῆς Πειραματικῆς Ψυχολογίας 3, 8.

Γαλήνη συνειδήσεως 13.

Γεωργούλης Κων. σύγχρονος Ἕλλην παι-
 δαγωγὸς καὶ φιλόσοφος 3.

Γνωστικοί· ἀρετικοὶ χριστιανοὶ τοῦ Γ'
 μ.Χ. αἰῶνος, ἀναμειγνύοντες τὸν Χρι-
 στιανισμὸν μὲ δοξασίας τῆς Ἑθνικῆς
 θρησκείας 20.

Γρηγόριος Θεολόγος ὁ Ναζιανζηνός πα-
 τὴρ τῆς Ἐκκλησίας, φίλος τοῦ Μ. Βα-
 λείου, ἀκμάσας τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα 13,
 45, 47, 53.

Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἐπίσκοπος καὶ ἁ-
 γιος, ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου 36.

Δεκάλογος Δέκα λόγοι - ἐντολαὶ 11.

Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης μέγας Ἕλλην
 φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ἰδρυ-
 τῆς τῆς ὀλιστικῆς θεωρίας τῶν ἀ-
 τόμων. ἤμασε τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα 7,
 9, 27, 31.

Δημοσθένης ὁ Παιανιεὺς μέγας ρήτωρ
 τῆς ἀρχαιότητος, ἀκμάσας τὸν Δ' π.Χ.
 αἰῶνα. Ὁ μέγιστος τῶν Ἀττικῶν ρη-
 τῶρων 11.

δίκαιον 15.

δικαιοσύνη 15, 19.

δικαίωμα 15.

Διογένης ὁ Κύων κυνικός φιλόσοφος, ζή-
 σας ἐν Ἀθήναις καὶ Κορίνθῳ τὸν Δ'
 π. Χ. αἰῶνα 28, 54.

Διογένης ὁ Λαέρτιος· Ἕλληγν συγγραφεὺς τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος, γράφας βίους φιλοσόφων 11.

Δογματικὴ· τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον ἐξετάζει τὰ δόγματα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας 1, 4.

δοξολογία (προσευχὴ) 26.

δουλεία καὶ δούλοι 34.

δυσπιστία 44.

δυσσέβεια 21.

Ἐαυτὸν - σεαυτὸν 28.

Ἐγγελος Γεώργιος· Γερμανὸς φιλόσοφος (1770 - 1831) 7, 53.

ἐγκράτεια 19.

ἐγὼ 7, 20.

ἐγωισμὸς 7, 20.

ἔθνος 52.

εἶδος - εἰδολογία - εἰδολογικὰ συστήματα 7.

εἰλικρίνεια 44.

εἰρήνη 44, 53.

εἰρηνικότης 44.

ἐκδικήσις 29, 44.

Ἐκκλησία 27, 52, 56, 58.

ἐκκλησιασμὸς 27.

ἐλεημοσύνη· ἔλεος 42.

ἐλευθερία, ἐλευθερία βουλῆσεως 16, 17, 40, 43.

Ἐλωχεῖμ, ὁ Θεὸς 25.

ἐμπειρισμὸς 8.

ἐμπιστοσύνη 24, 44.

ἐνοχὴ 17.

ἔξις· ἡ κατ' ἔθος πράξις, ἡ συνήθεια. Οἱ ἄρχαιοι τὴν ἔλεγον «δευτέραν φύσιν» 18, 19.

ἐπάγγελμα 35.

ἐπαιτεία 42.

ἐπεικεία 15.

Ἐπίκουρος ὁ Σάμιος· ἄρχαιος φιλόσοφος (34 - 1270 π. Χ.). Εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῆς σχολῆς τῶν Ἐπικουρείων 8.

Ἐπίκτιτος· Ἕλληγν φιλόσοφος, ἀνήκων εἰς τοὺς Στωϊκοὺς, ἐκ Φρυγίας καταγόμενος καὶ ἐν Ρώμῃ διδάξας τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα (40 - 120). Παροιμιώδης ἦτο ἡ ἀταραξία (ἀπάθεια του) καὶ ἡ στωϊκότης του 9, 29.

ἐπιορκία καὶ ἐπίορκος 25.

ἐπιστήμαι 30.

ἐπιτήδευμα 35.

ἐπιτίμια· ἐκκλησιαστικαὶ ποιναὶ 4.

Ἐρβαρτ ἡ Ἐρβαρτος Ἰωάννης· Γερμανὸς φιλόσοφος, θεμελιωτὴς τῆς Παιδαγωγικῆς (1776 - 1841) 3.

ἐργασία 33, 34, 39.

ἔρως 21, 45.

ἐτεραρχία, ἐτεραρχικὰ συστήματα 16.

ἐτερόδοξοι 58.

Ἐτυμολογικὸν Μέγα· κλασσικὸν φιλολογικὸν ἔργον τῶν Ἀλεξανδρινῶν καὶ Βυζαντινῶν τῶν μ. Χ. χρόνων 7, 19.

εὐγνωμοσύνη 24, 44.

Εὐδαιμονισμὸς ἀτομικὸς - κοινωνικὸς 8.

εὐεργεσία 42.

εὐθύνη 17.

εὐμέθεια - εὐνοία 21.

Εὐριπίδης ὁ Ἀθηναῖος· μέγας τραγικὸς ποιητὴς τῆς ἀρχαιότητος συγχρόνως καὶ φιλόσοφος, ἀκμάσας τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα 9, 13, 20, 29, 49, 53.

εὐσέβεια 19, 22.

εὐχαὶ ἢ τάματα 25.

εὐχαριστία (προσευχὴ) 26.

ἐχθρότης 21.

Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ὡς καταγόμενος ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ἐλέας, πόλεως τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. ἤκμασε τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα ἐν Ἀθήναις καὶ ἔκρινεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας 2, 19.

ζῆν καὶ εὐ ζῆν 2, 29, 32, 50.

ζωὴ 28, 29, 42.

ζωὴ κατὰ Χριστὸν 19.

Ἠγησίας ὁ Πεισιθάνατος· φιλόσοφος τῆς

Κυρηναϊκῆς Σχολῆς, ἀκμάσας τὸν Γ' π. Χ. αἰῶνα. Ἐδίδασκεν ὅτι τὸ βψιστον ἀγαθόν, ἤτοι τὴν τελείαν καὶ διαρκῆ ἡδονήν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐβρωμεν καὶ ὅτι εἶναι φρονιμώτερον νὰ ἀποβάλωμεν ἐκουσίως τὴν ζωήν. Πολλοὶ τῶν ὁπαδῶν παρεκινήθησαν εἰς αὐτοκτονίαν καὶ ὁ ἴδιος γηράσας ἠτόκτονήσεν 8.

ἡδονή, ὡς ἀγαθόν 8.

ἡδονισμός 8.

²Θηϊκὴ 1, 2, 3, 4, 8, 12, 20, 21, 22, 30, 50.

ἡθικὴ αὐτόνομος (Καντίου) 9.

ἡθικὴ θεονομικὴ 9.

ἡθικὴ σκέψις 19.

ἡθικὴ τάξις 1.

ἡθικὴ τελειώσεις 7, 13.

ἡθικὸν συναίσθημα 6.

ἡθικὸς ἀγὼν 20.

ἡθικὸς νόμος 3, 9, 10, 11, 12.

ἡθικότης 6.

ἡθος, ἔθος, ἔθιμα 1.

¹Ἡσόδος ὁ Ἄσκρατος· πατὴρ τοῦ διδασκατικοῦ ἔππου, ἀκμάσας τὸν Η' π. Χ. αἰῶνα· Πατρίς του ἦτο ἡ Ἄσκρα τῆς Βοιωτίας 19, 20, 21.

Θάνατος 30, 53.

Θεία Λειτουργία ὡς θυσία 27.

Θεῖον θέλημα ὡς ἀγαθόν 6.

Θεογνωσία - Θεοσέβεια 1, 22, 23.

Θεόφραστος· Ἕλληνας φιλόσοφος τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος 32.

Θησαυρὸς Ἐρρίκου Στεφάνου· μέγα λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἔργον κλασσικῆς ἀξίας 1.

Θρησκεία 1, 6, 12, 30.

Θρησκευτικότης 6.

θυσία (Θεία Λειτουργία) 27.

¹Ἰδιοκτησία 36, 43.

¹Ἐρὰ Παράδοσις· ἡ ἐτέρα τῶν Πηγῶν τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Περιλαμβάνεται δὲ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰ-

κουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας 2, 3, 11, 16.

¹Ἰεχωῦθᾶ καὶ Γιεχωῦθᾶ καὶ Γιαχβέ· εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Σημαίνει ὁ Ὄν, ὁ αἰώνιος. Ἐξ οὗ καὶ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωῦθᾶ, οἱ ἄλλως λεγόμενοι Χιλιастαὶ 25, 53.

¹Ἰουστίνος ἀπολογητής, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς τῆς Ἐκκλησίας· ἤκμασε περὶ τὸν Β' μ. Χ. αἰῶνα 16, 47.

¹Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης· Ἕλληνας πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ Αἰγύπτου καταγόμενος καὶ ἀκμάσας τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα 22.

¹Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός· ὁ περιφημώτερος τοῦ Η' αἰῶνος, πατὴρ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἦτο δόκιμος συγγραφεὺς, ποιητὴς καὶ μελωδός. Ὀνομάζεται ἡ Μέλισσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ Χρυσορροίας 26.

¹Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος· μέγας πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως χρηματίσας. Ἦτο καὶ μέγας ρήτωρ. ἤκμασε περὶ τὸν Ε' μ. Χ. αἰῶνα 13, 23, 27, 29, 34, 37, 47.

Καθῆκον 14.

Καθῆκοντα ἀδελφικὰ 49.

» ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων 55.

» γονέων 48.

» ἐκκλησιαστικὰ 57.

» κληρικῶν καὶ λαϊκῶν 57.

» κυρίων 50.

» οἰκογενειακὰ 47.

» πολιτειακὰ 52.

» πρὸς ἑαυτὸν 28.

» πρὸς τὸν Θεόν 22.

» πρὸς τὸν πλησίον 41.

» συζύγων 47.

» τέκνων 49.

» ὑπηρετῶν 50.

» φίλων 50, 51.

κακία 20.
κακόν 20.
Καλαί Τέχναι 30.
Κάντιος (Κάντ) Έμμανουήλ· Γερμανός φιλόσοφος, ὁ θαυνοσέτερος τῶν νεωτέρων φιλοσόφων. ἤκμασε τὸν ΙΗ' αἰῶνα (1774 - 1804) 3, 6, 9, 11, 29, 44.
κανῶν (χουσοῦς) 11, 15.
καρτερία 18.
καταλογισμὸς πράξεων 17.
κατηγορικὴ προσταγὴ Καντίου 9.
Κατήχησις Χριστιανικὴ (Δογματικὴ) 1.
καχυποψία 44.
Κικέρων Μάρκος Τύλλιος· Ρωμαῖος ῥήτωρ, πολιτικὸς καὶ συγγραφεὺς, ἀκμάσας τὸν Α' π. Χ. αἰῶνα (105 - 43 π.Χ.) 1, 11.
Κλειάνθης ὁ φρεάντλης· Στωϊκὸς φιλόσοφος (331 - 232 π. Χ.) 33.
Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς· ἀποστολικὸς πατήρ, ἐξ Ἀθηνῶν καταγόμενος καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ θράσας περὶ τὸν Γ' αἰῶνα μ. Χ. (160 - 220) 10, 56.
Κλήμης ὁ Ρώμης· ἀποστολικὸς πατήρ, χρηματίσας ἐπίσκοπος Ρώμης. ἤκμασε περὶ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα 21, 22, 55.
κλήρος καὶ κληρικοὶ 56, 57.
κλοπὴ 43.
κοινωνημοσύνη 38.
κοινωνικότης 52.
Κοινωνισμὸς - Σοσιαλισμὸς 38.
Κομμουνισμὸς 38.
Κοσμοπολιτισμὸς 54, 58.
Κράτος - Κοινωνία - Πολιτεία 45, 52, 53.
κρυψίνοια 44.
Κυνικοὶ φιλόσοφοι· ἐν Ἀθήναις, πρεσβεύοντες ὅτι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ περιορισμὸς τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὸν ἐξωθεν κόσμον. Ἰδρυτὴς τῆς Σχολῆς ἦτο ὁ Ἀντισθένης καὶ Διογένης ὁ Κυῶν 28, 51.
Κυριακὴ 26, 27, 39.

λαϊκοὶ - κληρικοὶ 56, 57.
λαὸς - ἔθνος - φυλὴ - πατριὰ 52.
λατρεία τοῦ Θεοῦ 26, 27.
Λεϊβνίτιος (Λάιμπνιτς) Γοδοφρεῖδος - Γουλιέλμος· Γερμανὸς φιλόσοφος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὁ πρόδρομος τῆς Σχολῆς τῆς Αἰσιοδοξίας 7, 23.
ληστεία - ληστής 43.
Λόκιος (Λόκ) Ἰωάννης· Ἀγγλὸς φιλόσοφος, ὁ ὑπέρομαχος τοῦ ἐμπειρισμοῦ. ἤκμασε τὸν ΙΖ' μ. Χ. αἰῶνα. Ἀρχὴ του εἶναι τὸ «μηδὲν ἐν τῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει» 3.
λύπη 8, 9.
Μανιχαῖοι· εἶναι οἱ ὄπαδοι τοῦ Πέρσου Μάνεντος, ὅστις κατὰ τὸν Γ' μ. Χ. αἰῶνα ἱδρυσεν ἰδίαν θρησκείαν, τὸν Μανιχαϊσμόν. Τοῦτου πίστις εἶναι ἡ διαρχία τοῦ Φωτὸς καὶ τοῦ Σκότους, μετὰ τὴν Ζωροαστριανοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ 20.
Μάρτυρες Ἰεχωῶθ 53.
Μεάνδρος· Ἀθηναῖος κωμωδοποιὸς (342 - 290 π. Χ.) 13, 30, 31.
μετάνοια 17.
μετεμφύχως 14, 20, 28.
μετριοφροσύνη 31.
μισθολογία 34.
μῖσος 21, 41.
μοιρολατρεία 9, 16.
μοναχισμὸς - μοναχοὶ 3.
μονομαχία 32.
Μυστικισμὸς· εἶναι φιλοσοφικὴ διάθεσις καὶ φιλοσοφικὸν δόγμα, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ σύλληψις τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τοῦ θεοῦ, τὸ ὅποιον εἶναι ἀπρόσιτον εἰς τὰς αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν νόησιν αὐτοῦ, κατορθοῦται διὰ τῆς καταδύσεως εἰς τὰ θάθη τοῦ συναισθηματος. Ἡ ἰσχυρὰ δόσις μυστικισμοῦ λέγεται μυστικοπάθεια 3.

Νεκρός - νεκροί 56.
νηστεία 3, 28, 30.
Νίτσε Φρειδερίκος· Γερμανός ποιητής και φιλόσοφος, ακμάσας τόν 19^ο αιώνα 8, 9, 19.
νόμος 11, 42.
νόμος ήθικός 10, 11.
» πολιτικός 43.
Νεοφών ο Ἀθηναῖος· συγγραφεύς, ιστορικός και φιλόσοφος (430 - 354 π. Χ.) 11, 47.
Οικιακή οικονομία 47.
οἶκος και οἰκογένεια 45, 46.
Οἰκουμένιος· ἐπίσκοπος Τρίκκης τῆς Θεσσαλίας κατά τόν 1^ο αἰώνα 22.
ὄκηθρα 33.
ὁμολογία τῆς πίστεως 25.
ὄργη 44.
Ὁρθοδοξία 2, 4.
ὀρθολογιστής 26.
Ὁρθοπραξία 2, 4.
ὄρκος 25.
ὄρμαι 16, 45, 52.
ὄρμη πρὸς ζῶην 45, 52.
Ὁρφικοί· ποιηταὶ τοῦ ΣΤ' π. Χ. αἰῶνος, ἀσχολούμενοι μὲ τὴν κοσμογονίαν και θεογονίαν. Ἦσαν θρησκευτικοὶ μυστικοὶ ποιηταὶ 28.
οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ 8, 9, 10.
οὐτοπία (οὐ - τόπος)· οὐστήμα, σχέδιον και ἰδέα μὴ πραγματοποιήσιμα 8.
πάθος 1.
πάλη τῶν τάξεων 38, 52.
Παλλαδᾶς Ἀλεξανδρινός ἐπιγραμματοποιός, ἀκμάσας τὰ ἔτη 390 - 420 μ. Χ.
Ἔχει συντάξει περὶ τὰ 150 ἐπιγράμματα 9.
Παπισμός 56.
παράκλησις (προσευχὴ) 26.
πατριὰ - Πατρίς 52, 54.

Πελάγιος· Ἄγγλος μοναχός, ἀρνούμενος τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα και διδάσκων ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλευθέρως ήθικῶς εἰς τὰς πράξεις του 3, 20.
πενία - πένης 37, 38.
περιουσία 36.
Πίναξ τοῦ Κέσσητος· ἀρχαῖον σύγγραμμα 20.
Πίνδαρος· ὁ μέγιστος τῶν λυρικῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀκμάσας τόν ΣΤ' π. Χ. αἰώνα 41.
Πίστις εἰς τόν Θεόν 2, 22.
Πλάτων· ὁ ἐπιφανέστερος τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ ἔτος 428 και ἀπέθανε τὸ 347 π. Χ. Ἐχρημάτισε μαθητῆς τοῦ Σωκράτους και διδάσκαλος τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ φιλοσοφική του σχολὴ ἐλέγετο Ἀκαδημία 1, 9, 14, 20, 21, 28, 30, 31, 45, 54.
πλεονεξία 36.
Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς· σπουδαῖος Ἑλλην ἄρχαῖος συγγραφεύς, ἀκμάσας κατά τοὺς μ. Χ. χρόνους (47 - 121) 11, 31, 54, 57.
πλούτος - πλούσιοι 37, 38.
πνεῦμα 13, 30.
Πλωτῖνος· νεοπλατωνικός φιλόσοφος, γεννηθεὶς ἐν Αἰγύπτῳ και διδάξας ἐν Ρώμῃ, κατά τόν 1^ο μ. Χ. αἰώνα 7.
ποινὴ 17, 43, 53.
πόλεμος 53.
πόλις - πολῖται - πολιτεία 52, 53.
Πολιτισμός 6, 7, 30, 33.
πολυτέλεια 37.
πρόφτης 44.
πρόβλημα ἐργατικόν 34.
» κοινωνικόν 38.
προλετᾶριοι 38.
πρόνοια κοινωνική 34.
προσορισμός 16.
προπατορικὸν ἁμάρτημα 10, 20.
προσευχὴ 26.
Προτεσταντισμός 56.

Πυθαγόρας ὁ Σάμιος· φιλόσοφος, μαθηματικός καὶ φυσικός, ἀκμάσας τὸν ΣΤ' π. Χ. αἰῶνα 19.

πρώτως συνειδήσεως 13.

Ραδιουργία 44.

Ρόττε· Γερμανὸς θεολόγος καὶ φιλόσοφος συγγραφέας πεντάτομον Ἠθικὴν. ἤκμασε τὸν παρελθόντα αἰῶνα, σύγχρονος σχεδὸν τοῦ Σλαῦτερμάχερ 3.

Ρουσσὸ Ἰάκωβος - Ἰωάννης· Γάλλος φιλόσοφος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος 52.

Σάββατον νομικόν· ἡμέρα ἀργίας 27.

σεβασμὸς πρὸς τὸν Θεὸν 24, 15.

» πρὸς τὸν πλησίον 43.

» πρὸς τοὺς γονεῖς 49.

» πρὸς τοὺς κληρικούς 57.

Σιμωνίδης ὁ Κεῖος· διάσημος λυρικός ποιητὴς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος (556 - 468 π. Χ.) 20, 30, 37.

Σλαῦτερμάχερ Φρειδερίκος· Γερμανὸς φιλόσοφος καὶ θεολόγος (1768 - 1834) 3.

Σμάιλς Σαμουήλ· σοφὸς Ἄγγλος συγγραφεὺς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος 14, 18.

Σοπερχάουερ Ἀρθούρος· Γερμανὸς φιλόσοφος, μαθητὴς τοῦ Ἐμμ. Καντίου (1788 - 1860). Εἶναι ἰδρυτὴς τῆς νεωτέρας Ἀπαισιοδοξίας 3, 23.

Σοσιαλισμὸς - Κοινωνισμὸς 38.

Σοφοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος· πολιτικός, στρατηγὸς καὶ ἰδίως τραγικός ποιητὴς, εἰς ἐκ τῶν μεγάλων τραγικῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἀκμάσας τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα. Τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ἐρωτηθὲν σχετικῶς, εἶπε: « Σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος Εὐριπίδης, ἀνδρῶν δ' ἀπάντων σοφώτατος Σωκράτης » 11, 13, 20.

σπατάλη 36.

Σπένσερ Ἐρθέρτος· Ἄγγλος φιλόσοφος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος 3.

Στίονερ Μάξ· Γερμανὸς φιλόσοφος, ὑπέρμαχος τοῦ ἀκράτου Ἐγωισμοῦ, ἀκμά-

σας τὸν ΙΘ' μ. Χ. αἰῶνα 7.
Στοβαῖος· Μακεδῶν γραμματικός τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος 32.

στοργή 21, 48, 49.

Στωικοί φιλόσοφοι· οἱ διδάσκοντες εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ποικίλῃν Στοάν. Ἰδρυτὴς ἐχορημάτισεν ὁ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης 5, 9, 19, 54.

σύγκρουσις καθηκόντων 14.

συκοφαντία 32.

συμπάθεια 21, 42.

συναίσθημα ἠθικόν - ὀρθοσκευτικόν 6.

» μετανοίας 17.

» πατριωτικόν 34.

συνειδήσις 13.

συντέλεια κόσμου 23.

συστήματα αὐτόνομα - ἑτερόνομα 12.

σύστοιχοι ἔννοιαι 15.

σφετερισμὸς 43.

Σχολαστικισμὸς ἢ σχολαστικὴ φιλοσοφία καὶ θεολογία καὶ σχολαστικοὶ φιλόσοφοι - θεολόγοι 3.

Σωβεινισμὸς 54.

Σωκράτης ὁ Σωφρονισκοῦ· εἰς τῶν σοφωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἀκμάσας ἐν Ἀθήναις τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα 3, 9, 13, 19, 54· ἴδε καὶ Σοφοκλῆς.

σῶμα 20, 28.

σωματεμπορία 35.

σωφροσύνη 19.

Τελείωσις ἠθικὴ 14.

τέλη· τὰ ὑπὸ τῶν πολιτῶν καταβαλλόμενα εἰς τὸ Κράτος ποσὰ ἔναντι ὀρισιμένης πρὸς αὐτοὺς παρεχομένης ὑπηρεσίας, ὅπως π. χ. ἐκπαιδευτικὰ τέλη, δικαστικὰ κτλ. 52.

τελογολικὰ συστήματα 6, 7.

τέρψις - ἀνάπαυσις, ἀναψυχὴ - διασκεδάσις 39.

Τέχναι καλαὶ 30.

τιμὴ 31, 32, 42, 43, 49.

τοξικὰ δηλητήρια 35.

τύχη 5, 8, 9, 16.
τύψεις συνειδήσεως 13.
Υβρις 32.
Υγεία - ύγεια 30, 43.
Υγεινή 30.
Υλισμός 7.
ύλιστικά συστήματα 7.
Ύπνος 39.
ύποκρισία 44.
ΰψιστος ήθικός νόμος 11.
Φέρον (ή Τύχη) 9.
φθόνος 41.
φιλαδελφία 50.
φιλαλήθεια 44.
φιλαλληλία - αλτρούσιμος 7.
φιλανθρωπία 42.
φιλαργυρία 36.
φιλαυτία ή έγωισμός 7, 20.
φι λεργία 33.
φιλία και φίλοι 21, 51.
φιλοζωία 28.
φιλοξενία 51.
φιλοπατρία 54.
φιλοπονία 33.
Φιλοσοφία 3, 13, 16.
φιλοτιμία 31.
φίλτρον μητρικών, πατρικών, υϊκών 49.
φόβος δουλικός, υϊκός 14, 22.
φόβος Θεού 14, 22.
φόνος και φονεύς 43.
φόροι· τά υπό των πολιτών εις τό Κρά-
τος καταβαλλόμενα ποσά προς συντήρη-
σιν αὐτοῦ 52.

φυγοπονία 33.
φυλή 52.

Χαρά - τέρψις κλπ. 19, 30, 39.
χαρκτηρ ήθικός 18.
χαιρεκαλία 41.
Χιλιασταί· Μάρτυρες 'Ιεχωβά 53.
Χόμπες Θωμάς· Άγγλος φιλόσοφος και
παιδαγωγός (1588 - 1678) 52.
Χριστιανική 'Ηθική 1, 4, 5, 10, 10, 30,
52, 58.

χρυσός κανών 'Ηθικής, τόν όποτον θε-
σεν ό Κύριος εις την έπί τοῦ 'Ορους
'Ομιλίαν του 11, 15.

Ψευδομαρτυρία 25.

ψευδορκία 25.

ψεῦδος 44.

ψυχή 14, 20, 28, 30.

Ψυχιατρική· κλάδος τής 'Ιατρικής 'Επι-
στήμης, ασχολούμενος με την σπουδήν
και θεραπείαν των λεγομένων ψυχικών
ή φρενικων νόσων 30.

Ψυχολογία· τό μέρος τής Γενικής Φιλο-
σοφίας, τό πραγματευόμενον περί ψυ-
χής και των λειτουργιών αὐτῆς 16,
17, 21, 30, 51.

ψυχοπάθεια 30.

'Ωριγένης· επιφανέστατος χριστιανός σο-
φός τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος, ακμάσας εν
'Αλεξανδρείᾳ. Φιλόσοφος, κριτικός,
σχολιαστής των Γραφών, άπολογητής,
δογματικός και ήθικοδιδάσκαλος τής
'Εκκλησίας 17, 20, 28.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ἔννοια. Ὅρισμός. Ἠθικὴ φιλοσοφικὴ καὶ θερησκευτικὴ. Ἡ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ	Σελ.	9
2. Πηγαί, σκοπὸς καὶ ἀξία τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς	»	13
3. Ἱστορία τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς	»	16
4. Μέθοδος καὶ διαίρεσις τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς	»	21

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ. ΓΕΝΙΚΟΝ Ἡ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΝ

5. Αἱ γενικαὶ ἠθικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἔννοιαι	»	25
--	---	----

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ — ΑΓΑΘΟΛΟΓΙΑ

6. Ἠθικότης τοῦ ἀνθρώπου	»	27
7. Τί εἶναι ἀγαθόν	»	30
8. Ἡ οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὰ τελολογικὰ συστήματα	»	33
9. Ἡ οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὰ εἰδολογικὰ συστήματα	»	39
10. Ἡ οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν	»	45

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ — ΑΡΧΟΛΟΓΙΑ

11. Ὁ ἠθικὸς νόμος	»	49
12. Ἀρχὴ καὶ κῆρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου	»	53
13. Ἡ συνείδησις εἰς τὴν Ἠθικὴν	»	56
14. Κατῆκον καὶ ἠθικὴ τελείωσις	»	62
15. Δικαίωμα καὶ δίκαιον	»	67
16. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως εἰς τὴν Ἠθικὴν	»	70
17. Τὰ ψυχολογικὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας	»	75

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ — ΑΡΕΤΑΛΟΓΙΑ

18. Περὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος	»	79
19. Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν ζωὴ	»	82
20. Περὶ τῆς κακίας καὶ τοῦ κατ' αὐτῆς ἠθικοῦ ἀγῶνος	»	86

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. ΕΙΔΙΚΟΝ Η ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

Ἐφηρμοσμένη Ἠθικὴ ἢ Καθηκοντολογία

21. Ἀτομικὴ καὶ Κοινωνικὴ Ἠθικὴ. Βάσις ἡ ἀγάπη . . . . . Σελ. 95

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ — ΑΤΟΜΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Κεφάλαιον Α΄

Τὰ καθήκοντα τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸν Θεὸν

22. Ἡ θεοσέβεια . . . . . » 97
23. Τὸ καθήκον τῆς θεογνωσίας . . . . . » 99
24. Τὸ καθήκον τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν . . . . . » 104
25. Τὸ καθήκον τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν Θεόν . . . . . » 106
26. Ἡ προσευχὴ ὡς ἐκδήλωσις εὐσεβείας καὶ ὡς καθήκον . . . » 110
27. Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ . . . . . » 115

Κεφάλαιον Β΄

Τὰ καθήκοντα τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸν ἑαυτόν του

28. Τὸ καθήκον πρὸς τὴν ζωὴν . . . . . » 119
29. Ἄμυνα — Αὐτοχειρία — Αὐτοθυσία . . . . . » 123
30. Τὸ καθήκον πρὸς τὴν ὑγίαν . . . . . » 127
31. Τὸ καθήκον πρὸς τὴν τιμὴν . . . . . » 132
32. Ὑπεράσπισις τῆς τιμῆς . . . . . » 135
33. Τὸ καθήκον πρὸς τὴν ἐργασίαν . . . . . » 138
34. Ἡ ἠθικὴ ὄψις τῆς ἐργασίας . . . . . » 142
35. Τὸ ἐπάγγελμα εἰς τὴν Ἠθικὴν . . . . . » 144
36. Τὸ καθήκον πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν ἢ περιουσίαν . . . . . » 148
37. Διατήρησις καὶ υπεράσπισις τῆς ἰδιοκτησίας. Ὁ πλοῦτος εἰς τὴν Ἠθικὴν . . . . . » 151
38. Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα . . . . . » 153
39. Τὸ καθήκον πρὸς ἀνάπαυσιν, ἀναψυχὴν καὶ τέρψιν. . . . . » 157
40. Τὸ καθήκον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν . . . . . » 159

Κεφάλαιον Γ΄

Τὰ καθήκοντα τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸν πλησίον

41. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον . . . . . » 163
42. Ἡ φιλανθρωπία . . . . . » 165
43. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν πλησίον . . . . . » 169
44. Ἡ ἀγαθότης πρὸς τὸν πλησίον . . . . . » 172

Κεφάλαιον Α'

Ὁ Οἶκος

45. Ἡ οἰκογένεια	Σελ.	175
46. Ἡ Χριστιανικὴ ὄψις τοῦ γάμου	»	177
47. Τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους	»	180
48. Τὰ καθήκοντα τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα	»	183
49. Τὰ καθήκοντα τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς	»	185
50. Καθήκοντα τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας μεταξύ των	»	188
51. Τὸ οἰκογενειακὸν καὶ ἀδελφικὸν πνεῦμα. Φιλία - Φιλοξενία	»	190

Κεφάλαιον Β'

Τὸ Κράτος ἢ ἡ Πολιτεία

52. Ἐννοια καὶ θεωρία τοῦ Κράτους	»	193
53. Σκοπὸς τοῦ Κράτους. Μέσα ἐπιβολῆς τοῦ δικαίου. Νόμοι καὶ ποινάι. Εἰρήνη καὶ πόλεμος	»	198
54. Τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν Πατρίδα	»	201
55. Τὰ καθήκοντα τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων	»	203

Κεφάλαιον Γ'

Ἡ Ἐκκλησία

56. Ἡ ἠθικὴ ὄψις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ	»	205
57. Τὰ καθήκοντα τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας	»	208

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

58. Ἡ ἠθικὴ σχέσις τοῦ Χριστιανοῦ πρὸς τὴν Ἀνθρωπότητα. Ὁ προορισμὸς τῆς Ἐκκλησίας	»	211
Ἄλφαβητικὸς πίναξ ὄρων καὶ ὀνομάτων	»	213

Τὰ ἀρχικὰ τῶν κεφαλαίων γράμματα ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ τοῦ Α. ΤΑΣΣΟΥ

Ἐπεύθυνος ἐπὶ τῆς διορθώσεως τῶν τυπογραφικῶν δοκιμῶν τοῦ βιβλίου
ὁ ΙΩ. ΧΡΗΣΤΙΑΝΗΣ (ἀπ. Ὑπ. Παιδείας 69343/3-7-51)

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσήμον ἐἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐπίτιπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαγτίου 1946 (*Ἐφ. Κυβ. 1946 Α 108).

024000028017

ΕΚΔΟΣΙΣ Α', 1951 (X) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 45.000

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ Ν. ΚΑΡΥΔΗ

Ευρεία
Φρονιμή
Παιδείον
Υγεία
Διανοή

